ناوەڕۆك

پێشەکی وەرگێڕ (نووسەر لەچەند دێڕێکدا) ٦
پێشەکی نووسەر ٨

وتاری یەکەم

دەسپێك: سیاسەت و تیۆرە سیاسییەکان................................ ١١
ئامانج و ئامراز لە سیاسەتدا ١٢
ئامانج و گونجاو بوون لە سیاسەتدا ١٧
ڕەوشەکانی تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان ٢٦
لۆژیکی ناوەکی لە بەرانبەر لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراودا ٢٩
خوێندنەوەی ئاسەوارە کلاسیکەکان ٣٥
تیۆری سیاسی: چوارچێوەیەکی چالاك ٤٠

وتاری دووهەم

قەیران و بینینی بێنەزمی ٤٨
بە کۆمەڵایەتی کردن و ڕووخاندن ٥٢
بینینی بێنەزمی ٦٠
نیکۆلۆمەکیاولی و قەیرانی سەقامگیری (سوبات) ٦٩
تووماس هۆبس و قەیرانی دەسەڵات ٧٢
جۆن لۆك و قەیرانی مەشرووعییەت ٧٦
فیلسووفە ڕۆشنگەرەکان و قەیرانی "ڕژێمی کۆن" ٧٩
ئێدمۆندبرێك و قەیرانی شارستانییەت ٨١
کارڵ مارکس و قەیرانی سیستمی سەرمایەداری ٨٣
ژان ژاك ڕۆسۆ و قەیرانی یەکسانی ئاکاری ٨٦
ئەفلاتوون و قەیرانی دادپەروەری ئەسینایی ٩٠

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری سێهەم

دەس نیشان کردنی کێشە ٩٩
هۆکارەکان و چارەسەرەکان ١٠٠
مەسەلە گشتییەکان لەبەرانبەر مەسەلە تاکەکەسییەکاندا ١٠٣
هۆکارە سروشتییەکان لەبەرانبەر هۆکارە دەسکردەکاندا ١١٣
کێشەی نەزانین: تووماس پاین لەبەرانبەر ئیدمۆند برێکدا ١١٩
کێشەی شەڕاشۆیی: دەسنیشان کردنی رەش بینانە ١٢٢
کێشەی شەڕاشۆیی: دەسنیشان کردنی گەش بینانەتر ١٣٠
دەسنیشان کردنە جۆراوجۆرەکان و دەسنیشان کردنە... ....١٤١
مەسەلەکانیتری قۆناغی دەسنیشان کردن ١٤٦
بارودۆخی سروشتی وەك ئامرازێکی دەسنیشان کردنی هۆکارەکان ١٥٠
بابەتی دەسنیشان کردن لە دایلۆگی سیاسی هاوچەرخدا ١٥٤

وتاری چوارەم

نەزم و خەیاڵ، بنیات نانەوەی کۆمەڵگا ١٥٨
هەڵوەشانەوەو بنیات نانەوە ١٥٩
کارکردەکانی یۆتۆپیا ١٦٢
دینامیزمی بنیات نانەوە ١٦٥
نۆرمەکان: مۆدێلەکانی نەزم ١٦٨
دۆزینەوە و داهێنان لە بنیات نانەوەدا ١٧٠
رەهەندی وجوودیی بنیات نانەوە ١٧٣
جۆرەکانی بنیات نانەوەی تیۆرانە ١٧٦
ئەفلاتوون و کۆمەڵگای دادپەروەر ١٨٣
بناغەدانەرانی کۆمەڵگای ئەمریکا و "ئازادی لەبار" ١٨٨
تووماس هۆبس و کۆمەڵگای ئەمن ١٩٣
ژانژاك رۆسۆ و کۆمەڵگای ئاکاری ١٩٤

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەریك فـرۆم و كۆمەڵـگای عاقـڵ ١٩٧
كـارڵ مـاركس: دوای شـۆڕش ١٩٧
بنیـاتنانـەوە: بـواری مێـژووی و پێوەنـدی هەمیـشەیی ٢٠٢

وتاری پێنجەم

ڕێگەچـــــارە ٢٠٧
تـەجویزكردنی حەقیقەتـەكان وەك ڕێگەچـارە ٢٠٨
پێوەنـدی نێـوان "هەیـە" و "دەبـێ" ٢١٢
قورسـی و ئـاڵۆزێتی زانیارییـەكان ٢١٩
ئاسـۆی تواناییـەكان (قابلییەتـەكان) ٢٢٢
سـنوورداربوونی ئیمكاناتـەكان ٢٢٤
سـنوورەكانی "زەروورەت" ٢٢٩
واقعییەتـەكان و وەهمـەكان ٢٤٠
واقعییەتـە كێـشەسازەكان ٢٥٠
بەرنامـەوپلان و ئەولەوییەتـەكان ٢٥٦
پێـشنیارەكان وەك بیروڕاگـەلی دوورئەنـدێش ٢٥٩

وتاری شەشەم

ئەنجامگیری: تـێڕوانـین، ڕێگەچارە و باشـترین زانـست ٢٦١
توێژینـەوەی تیۆرانـە ٢٦١
مۆدێلـەكان ٢٦٦
باشـترین زانـست ٢٧١
"تـێڕوانـین دەرمـانی" و عـەقڵیكردەیـی ٢٧٥

سـەبارەت بـە كەسایەتی و هەنـدێ ڕووداو و كتێـب و.... .... ٢٨٠
وشـەوزاراوەكان ٢٩٠
سەرچـاوەكان ٢٩٨

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نووسەر لەچەند دێڕێکدا

توومـاس ئـارتوور ئـسپراگێنز، سـاڵی ١٩٤٢ لـە ئـەمریکادا لـەدایك بوە. ساڵی ١٩٦٨ لە زانكۆی "دۆك"دا دۆكتۆرای وەرگرتووەو هەر لەهەمان ساڵیـشەوە لـەو زانكۆیـەدا وانـەی وتۆتـەوەو ئێـستاش بەردەوامـە لەسـەر وتنەوەی وانەکانی تیۆرە سیاسییەکان. ئسپراگێنز لە بواری تیۆری گـەلی سیاسـیدا چـەندین کتـێبی نووسـیوە و ئێـستاش سەرنووسـەری گۆڤـاری "سیاسەت"ە. لە نووسینەکانیدا لـە قوتابخانـەی سوننەتگەرایانی زانـستی سیاسـەت داکـۆکی دەکـا. لایـەنگرانی ئـەم قوتابخانـە پێیـان وایـە کـە بەمەبەسـتی خوێندنـەوەی لقـەکانی زانـستی سیاسـەت، دەبـێ کـەڵك لـە میتـۆدی مێـژوویی، فەلـسەفی و مـرۆڤناسـی وەربگیردرێـت. پۆزیتیویـستەکانیش کـە بـە خـاڵی بەرانبـەری ئـەوان لەقەڵـەم ئـەدرێن، وێڕای ئاکارخوازەکان، لەو باوەڕەدان کە لە زانستی کۆمەڵایەتیشدا دەبـێ کـەڵك لـە میتـۆدی تـەجروبی وەربگیردرێـت، چـوونکە ئەوشـتانەی کـە لەسەر شتە عـەینی و تەجرووبییـەکان رانەوەسـتابن بایـەخی زانـستییان نییە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئــسپراگێنز لــەم کتێبــەدا و لــە کتێبــەکانی تریــشیدا ئــەوەمان پێدەڵێ کە زانـستی کۆمەڵایـەتی لەسەداسـەدی تـەجروبی بـوونی نییـە و لەگـەڵ ئەوەشـدا بەرهەمـەکانی گـەورە نووسـەرانی ئەندیـشەی سیاسـی، یــەکجار زۆر بەکــەڵکی ئینــسانی ئــەمڕۆدێن. شــێوەی لێکۆڵینــەوەکانی ئــسپراگێنز، ئــەو توانایــە بــە ئینــسان دەبەخــشێت کــە باشــتر ڕەهەنــدە قورسەکانی ئەندیشەی سیاسی دەرك بکات.

زانکۆگــەلێکی زۆر لــە جیهانــدا وەك کتێبێکــی دەرســی، لــە پۆلەکاندا کەڵك لەم کتێبەی ئسپیراگێنز، وەردەگرن لەوانـە لقـی زانـستی سیاســی زانکۆکــانی ئێرانــی. هەربۆیــە بــە پێویــست دەزانــرێ وەك سەرچاوەیەك بۆ خوێندنەوەی تیۆرگەلی سیاسی لەبەردەستی خوێنـەری کورددابێت؛ چوونکە تێگەیشتن و دەرك پێکردنی تیۆرە سیاسییەکان، هەنگاوێکە بۆ سەقامگیرکردنی دایلۆگی کۆمەڵایەتی.

فەرشید شەریفی ـــ پاوە ـــ ٢٠٠٢

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێشەکی نووسەر

تیـۆرە سیاسـییەکان، لای زۆربـەی ئـەو کەسـانەی کـە خـەریکی خوێندنـەوە، یـان وتنـەوەیانن، شـتێکی ئاسـایین و گرنگییـەکی ئـەوتۆیان لایـان نـەماوە. ئـەوان دەزانـن کـە تیـۆرە سیاسـییەکان، پیـشاندەری رەنگدانەوەی هەندێ لەو زەینە هزرمەندانەن کە لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو مەسەلە گرینگانە ئەکەن کە هەموو ئینسانێك رووبەڕوویان دەبێتـەوە. ئەوان دەرکیان بەوە کردووە کە بـەبێ کـەڵك وەرگـرتن لـە چـەمکەکان و هەروەها ڕێساوچوارچێوەکانی ئەندیشەی سیاسی پێشینان، نـاتوانین بـە ئاسـانی لـە سـەرگەردانی و بـشێوییەکانی بـارودۆخی سیاسـی سـەردەمی هاوچەرخ تێ بگەین.

ئـەوان هـەروەها دەرکیـان بـەو زەروورەتـە کـردووە کـەئـەبێ ڕاسـتەوخۆ بـچینە سـۆراخی سەرچـاوە سـەرەکییەکانی تیـۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسییەکانەوە. چوونکە بە خوێندنەوەی هەڵبژاردەیەك لە تیۆرە بەرجستە سیاسییەکان، ناتوانین دەرك بە یەکپارچەبوون (انسجام) و گرنگایەتی تیۆریسازی سیاسی بکەین. ئەو جۆرە هەڵبژاردانە، لەڕاستیدا رەنگە بە کۆمەڵێك لە نووسینە شەخسییەکانی پێشینان لە قەڵەم بدرێن. بەواتایەکی دیکە، ئەوانە نموونەگەلێکی هەڵبژاردەی وتارەکان، نامیلکەکان و هەروەها قسەو باسەکانی ئەو نووسەرانەن کەبە شێوەی جۆراوجۆر دەرئەبڕدرێن.

هەڵبەت، لێکۆڵەرەوەی چالاك، سەرەنجام ئەم بشێوی و سەرگەردانی و جیاوازییە ئاساییەنە تێئەپەڕێنێت و لەچەندوچونی مەسەلەکەش تێئەگات. بەڵام بەهەرحاڵ ئەوە کارێکی ئاسان نییە، بە تایبەت سەرمەشقە "فنۆمنالیستی" و "متافیزیکی"یەکانی سەردەمی هاوچەرخ، کە توانایەکی یەگجار زۆریشیان هەیە، ئەم کارەیان دژوارتر کردووە.

نووسەر هەوڵی داوە ئەم نووسینە، کە بە شێوەیەکی گشتی باس لە تێورە سیاسییەکان دەکا، بۆ هەموو ئەو خوێندەوارانەی کە حەزیان لە بابەتی ئەندیشەی سیاسییە، ئاسان بێت و بە ئاسانی تێیبگەن. مەبەست ئەوە بوە کەبابەتەکان سەرەڕای سادەبوونیان، خوێنەر هیلاكوماندوونەکەن و لەهەمانکاتدا کە رەسەنایەتیشیان بپارێزرێت، دەرخەری بیرکردنەوەیەکی تایبەت نەبن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کاتێك دەتوانین قسە لەسەر سەرکەوتنی ئەم کتێبە بکەین کە بزانین لە فێرکردنی تیۆرە سیاسییەکاندا چ رۆڵێکی ئەبێت و تا چەند خوێنەر تێئەگەینێت؟ چوونکە تێگەیشتن لە تێورە سیاسییەکان، گرینگترە لەوەی کە تەنها کتێبەکانی فەلسەفەی سیاسی بخوێنینەوە و هیچیتر. تێگەیشتن لە تیۆرە سیاسییەکان، رێگایەکە بەرەو ژیانی تاقیکراوی تاکەکەسی و هەنگاوێکە بۆ دامەزراندنی گوتارێکی کۆمەڵایەتی کە خۆی لە خۆیدا گرێدراوە بەبوونی کۆمەڵگایەکی ئازادەوە.

تووماس. ئا ئسپراگێنز

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری یەکەم

دەسپێك:

سیاسەت و تیۆرە سیاسییەکان

دەستەواژەی "تیۆرە سیاسییەکان" هەندێ واتای جۆراوجۆری هەیە. ئەمڕۆ، زانستی سیاسەت وەك بینایەکی چەند نهۆم وایە. هەرکام لە نهۆمەکان، یان رشتەکانی زانستی سیاسەت، بەجۆرێك پێوەندییان بە "تیۆر"ەوە هەیە. ئەو بەشە لە تیۆرە سیاسییەکان، کەلەم کتێبەدا لێکۆڵینەوەیان لەسەر دەکرێ، بە بیروڕای هەندێ کەس، بە "تیۆری گەلی نۆمارتیڤ"و، بە بیروڕای هەندێکی تریش بە "فەلسەفەی سیاسی" لە قەڵەم ئەدرێن. بەوتەی پرۆفیسۆر "شلدۆن ڤۆلین" تەنانەت رەنگە بتوانین ئەو تیۆرانە بە تیۆریگەلێکی "حەماسی" ناودێر بکەین.

ئەگەر بمانەوێت بە باشترین شێوەو بە کەڵك وەرگرتن لە هەر چەمکێك، ناوەڕۆکی ئەم کتێبە دەسنیشان بکەین، [ئەبێ بڵێین کە] ئەو تیۆرەسیاسییانەی کە تیایداخراونەتەڕوو، هەمان ئەو بابەتانەیەکە لەناو ئاسەوارە کلاسیکەکانی وەك "کۆمار"ی ئەفلاتوون، "لویاتان"ی تووماس هۆبس، هەروەها "بڕیاری کۆمەڵایەتی" رۆسۆدا بەرچاو دەکەون. ئەم شاکارانە ئەیانەوێت وێنایەکی کامڵ و یەکپارچە لە ژیانی سیاسی بە دەستەوە بدەن. وشەی یۆنانی "تیۆریەن" کەوشەی "تیۆری"

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەوەوە گیراوە، بـەواتای "روانـین، سـەرنج دان و تـێڕامـان"ە. ئەمـە هـەر ئەو کارەیە کە هزرمەندە گـەورەکان و کەسـانی تـری وەك ئـەوانیش، کـە چەندین سـەدە قـسەیان لەسـەر تـیۆرە سیاسـییەکان کـردووە، داوایـان لـە مرۆڤ کردووەکە ئەنجامی بدەن. ئـەم هزرمەنـدانـە، ئینـسان فێـری جـۆرە تێڕوانینێك ئەکەن کە ئەمـە واتاکەیـەتی: "تەسـەورێکی سـەمبولیك لـە گشتێکی سیستماتیك". ئەوان سەبارەت بەدنیای سیاسـەت ــ کـە ئینـسان ناچـارە تیایـدا بـژیت ــ تـێڕوانـین و تـێگەیـشتنێکی هەمەلایەنــە ئەخەنەڕوو.

ئامانج و ئامراز لە سیاسەتدا

بەشێکی گرنگی زانستی سیاسەتی هاوچەرخ، لێکۆڵینەوە لەسەر دەسـەڵات و هێـز ئـەکات. زانـستی سیاسـەت لـە وەڵامـی ئـەم پرسـیارە کـە ئـەڵێ "چ کەسـێك حکوومـەت ئـەکات؟" شـێوە جۆراوجۆرەکـانی بڕیـار دەرکـردن ڕاڤـە ئـەکاتو هـەوڵ ئـەدات کـە سەرچـاوەکان و چـۆنیەتی دەرکردنــی بڕیــارە سیاســییەکانی نــاو کۆمەڵــگا بدۆزێتــەوە. بەوتــەی "دەیوید ئەسـتۆن" ئـەرکی زانـستی سیاسـەت ئەوەیـە کـە "بـەهاکان بـە شــێوەیەکی ئامرانــە لــە نــاو کۆمەڵــگادا دابــەش بکــات". هــەروەها "هارۆڵدلاسـڤێل" بەڕاشـکاوانە دەڵـێ "زانـستی سیاسـەت، لێکۆڵینــەوە لەسەر ئەوە دەکا کە" کێ ئەبات، چیئەبات، کەی ئەباتو چۆن ئـەبات؟" خوێندنــەوەی رەوتــی بڕیــاردەرکردن، هــەم ســەرنج راکێــشەو، هــەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گرنگیشه. هیچ کەس ناتوانێت بانگەشەی ئەوە بکات کە بە تەواوەتی کۆمەڵگا دەناسێ، مەگەر ئەوەی کە تێگەیشتنێکی دروستی هەبێت سەبارەت بە بەرنامە و ڕەوت و هەروەها تایبەتمەندییەکانی ئەو کەسانەی کە بڕیارە سیاسییەکانی ئەو کۆمەڵگایە دەرئەکەن. هەر لەبەر ئەوەشە کە "کۆمەڵناسی دەسەڵات" بەشێکی زۆری خوێندنەوەکانی زانستی سیاسەت پێك ئەهێنێت.

لەگەڵ ئەوەشدا، سیاسەت چەندجۆری هەیە و تەنها بە واتای ململانێکردن بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات نییە. ئەگەر بڕیار وابێت کە ئەو کۆمەڵگایەی کە لێکۆڵینەوەی لە سەر دەکرێ، لە دۆخی "جەنگی هەموان لەگەڵ یەکتریدا" تێی بپەڕێنێت، لەوکاتەدا سیاسەت، شتێکە لە سەرووی "ململانێکردن بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات". هەروەها کۆمەڵگای سیاسی، چوارچێوەیەکە بۆ ئەو پێوەندییە سیستماتیکانەی کە تیایاندا تاکەکان، پێکەوە دەژین و داواکاری و پێداویستییە کۆمەڵایەتییەکانیان جێبەجێدەکەن. بە کورتی، کۆمەڵگای سیاسی تەقەلایەکی ئامانجخوازی ئینسانییە کە تەنها بە ڕووداو، یان دیاردەیەکی ئاسایی لە قەڵەم نادرێت. کۆمەڵگای سیاسی، دەسکردی ئاگایی مرۆڤە، کە بەمەبەستی بەئەنجامگەیاندنی ئامانجە گرنگ و پراکتیکییەکان دائەمەزرێت و بەڕێوە ئەبرێت.

دوائامانجەکانی سیاسەت، لە پێداویستییەکانی ژیانی مرۆڤەوە سەرچاوە دەگرن. تەنانەت درێژەدان بەژیان لەم دنیایەدا، گرێدراوە بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەوڵوتەقەلای ڕێكوپێك و سیستماتیکەوە. پێـكهێنـانی جۆرە ژیانێـك کـە مەبەسـتی تـەنها "مانـەوە" نـەبێت، هەرچـی زیـاتر پێویـستی بـە سیستماتیك کردنی دەزگا ئاڵۆزە سیاسییەکان هەیـە. تاکـەکانی مـرۆڤ بـە مەبەستی ڕزگار بوون لە بەڵاسروشتییەکان و هەروەها دەسدرێژیکردنـی ئینسانەکانیتر، خوازیاری ئاسایشن. ئەوان پێویـستیان بـە خواردەمـەنی، پۆشـتەمەنی و خانووهەیــە. ئــەوان هــەروەها بەڕادەیــەکی کــەمتر لــە پێداویـستییە زەرووریـیـەکان، پێویـستیان بـە کەرەسـەگەلێك هەیـە کـە بـەهۆی ئەوانــەوە، توانایـیــە ئینــسانییەکانیان بخەنــەگــەڕ و گەشــەیان پــێبکــەن. بــۆ نموونــە، ئــەوان پێویــستیان بــە شـێوەگەلێك هەیــە بـۆ بەدەستهێنانی شوناس و دۆزینەوەی هاوڕێ.

هـیچ نیـازێکی ئینـسانی تـەنها بـە "ئـارەزووکردن" نایەتـەدی. ئینسان لە بەهەشتی بەریندا ناژی تا سروشت هـەموو داواکارییـەکانی بـۆ جـێبـەجێبکـات. مانــەوە و پێـشکەوتنی مـرۆڤ، وابەسـتە بـە هـەوڵ و تەقەلاکانیــەتی. ئینــسانەکان دەبــێ بــە یارمــەتی مێــشك و هــەروەها دەستەکانیان، دەزگاگەلێك دابمەزرێنن کە ئەو توانایەیان پـێ ببەخـشێت کە ببنە "بوونەوەرێکی شارستانی".

کەواتــە ئامانجــەکان و کارکردەکــانی کۆمەڵــگای سیاســی، جۆراوجـۆرو فرەچەشـنن: لـە بنەڕەتـدا ئـەرکی سیـستمی کۆمەڵایـەتی، ئەوەیـە کـە پارێزگـاری لـە تاکـەکانی خـۆی بکـات. واتـە دەبـێ ئاسایـشی گیانی تاکەکان مسۆگەر بکرێت. هەروەها سیستمی کۆمەڵایەتی ئـەبێ بـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شـێوەیەك هــەوڵ بــدات دەســڕەنجی كاروچـالاكی تاكـەكانی بپارێزێــت. بەرتەسكترین زەیینیەت و تێگەیشتن لەسەر كۆمەڵگای سیاسی، ئەبێ لە خۆگری (شامل) ئەو شتە بێت كە جۆن لۆك، بە "پاراستنی گیـان و مـاڵ و ئــازادی" نــاودێری ئــەكات. جیالــەوەش، لــەناو زۆربــەی كۆمەڵــگا ئینسانییەكاندا، سیستمی بەرهەمهێنانی ئابووری ــ بەرهەمهێنانی كاڵاو خزمـەتگوزارییـەكان ـــ پێویـستی بـە هـەوڵ و تەقەلایـەكی بەكۆمـەڵی سیستماتیك هەیە. هەر بەمهۆیەوە پێویستە بەمەبەستی بەرهـەم هێنـان و دابــەش كردنــی ســامان (ثـــــــر وت)، دەزگاگــەلێك دابمــەزرێنرێت. دامەزراندن و رێكخستنی ئەمجۆرە دەزگا ئیدارییانـە، یـەكێك لـە ئەركـە سیاسییە گرینگەكانە. هەر بـەو شـێوەی كـە تیۆرسـیەنەكان لەسـەردەمی ئەرەسـتووە تـا سـەردەمی مـاركس پیـشانیان داوە، بـوونی ئـەم جـۆرە دەزگایانە، بۆ ژیان و حكوومەتكردن لەناو هـەموو سیـستمێكی سیاسـیدا یەگجار زەرووری‌یە.

لـە ئاسـتێكی بـالاتردا، كۆمەڵـگای سیاسـی چوارچـێوەیەك دەس نیـشان دەكـا كـە مانـاو بایـەخ بـەژیانی تاكـەكانی دەبەخـشێ. كۆمەڵـگای سیاسی، جۆرە نـەزمێكی ئینـسانی ئەخاتـە جێـی ئـالۆزی و بـشێوییەكان. كۆمەڵـگای سیاسـی وەك درامایـەك وایـە كـە بـۆ هاوڵاتیـانی رۆڵ دیـاری ئەكات. خەڵكیش بە پێی ئەو رۆڵانە بـە ژیـانی خۆیـان مانـا دەبەخـشن. بەوتــەی یــەكێك لــە تیۆرســیەنە سیاســییەكانی هاوچــەرخ، كۆمەڵــگای سیاسی، "دنیایـەكی بـچووك، یـان مەنزوومەیەكـە كـە لـەناوەوەو بـەهۆی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەو تاکـە هەمیـشە داهێنەرانـەی کـە کۆمەڵـگای سیاسـی بـە ئامرازێـك دەزانن بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان، مانا پەیدا ئەکات".

کۆمەڵــگا سیاســییەکان فەلــسەفە وجوودییەکــەی خۆیــان ـــ ئامانجـە سـەرەکی و بونیادییـەکان ـــ بـەتەشـریفاتێکی زۆرەوە نمـایش ئـەدەن و پۆلێنیـان ئەکـەن. ئەنـدامانی کۆمەڵـگایەك، بـەوتنی سـروودی میللــی، ســوێندی وەفــادار بــوون بــە ئــاڵاو هــەروەها ڕێزگــرتن لــە دامەزرێنەرانی کۆمەڵگای سیاسی، پشتیوانی خۆیـان لـەو ئامانجـە هـەرە گەورانەی کـە کۆمەڵـگا خوازیاریانـە، دەرئـەبڕن. لـە هەنـدێ کۆمەڵـگادا ئـــەم ڕێورەسمانـــە تایبەتمەنـــدی خۆیـــان هەیـــە. قوتابخانـــەکان، چاپەمەنییەکان و یانەهونەرییەکان هەوڵ ئەدەن ئامانجەکانی کۆمەڵـگا لـە رێگـەی بەرنامـەکانی خۆیانـەوە بەخـەڵکی ڕابگـەینن. لـەناو ئـەو کۆمەڵـگایانەی کـە دیکتاتۆریـەتی ڕەهـا بەسـەریاندا زاڵـە، ئـەم هەوڵانـە تاڕادەیـەك ڕێـكوپێـك و هەماهـەنگ ئـەکرێن، تـاکوو بـە یـەك دەنـگ و بەیـەك رەنگـەوە ئاراسـتە بکـرێن. تەنانـەت لـەو کۆمەڵـگایانەشدا کـە پلـوورالیزم بـە سـەریاندا زاڵـە، بـوونی کۆمەڵـگا، نـەك تـەنها لـە رێگـەی رێکخـراوە رەسمییەکانـەوە، بەڵـکوو بـەهۆی هەسـتی نیـشتمان پـەروەری خـەڵکیـەوە ـــ کـە لـەشـێوەی سـروودی کـێبـەرکێ وەرزشـییەکاندا دەرئەکەوێت ـ بە حەزو تاسەیەکی زۆرەوە شانازی پێوە ئەکرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئامانج و گونجاوبوونی تیۆرە سیاسییەکان

کۆمەڵگا سیاسییەکان، وەك هەموو ئەو دەزگایانەی کە بە دوای ئامانجێکی دیاریکراودان، رەنگە سەرکەوتن بە دەست بهێنن، یان شکست بخۆن. ئەوان، یان بە ئامانجەکەیان ئەگەن، یان بە خراپترین شێوە ئەڕووخێن. کۆمەڵگای سیاسی بەدابین کردنی ئاسایش، پێشکەوتن، دادپەروەری و هەروەها دابینکردنی شەخسییەتی تاکەکەسی بۆ هەموو تاکەکانی، رەنگە ژیانیان بگەینێتە باشترین ئاستی خۆی، یان لە جێبەجێکردنی ئەو ئەرکانەدا، سەرکەوتن بەدەست نەهێنێت و ژیانی تاکەکانی وەك دۆزەخێك لێبکات و، تووشی بەدبەختی، خوێن رشتن، ستەم و نهیلیزمیان بکات.

وەك وتمان، ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان، فەراهەم کردنی "تێڕوانینی هەمەلایەنە"یە لەسەر کۆمەڵگای سیاسی. تیۆرسیەنی سیاسی هەوڵ ئەدات سیاسەت بخاتە پانتاییەکی بەرفراوانەوەو پاشان، "وێنایەکی کامڵ" لە سیاسەت بخاتە بەردەستی موخاتەبەکانیەوە. ئەو، بە تایبەت لەرێگەی لێکۆڵینەوە لەسەر بابەتگەلێکی وەك سروشتی ئینسان و تایبەتمەندییەکانی دیکەی جیهانی دەوروبەری، ــ کەوەك کەرەسەیەکی خامن بۆ خوێندنەوەکانی ــ سیاسەت وەسف ئەکات.

تێڕوانینێکی هەمەلایەنەی لەوجۆرە، هەم تەوسیفی‌یە، هەم نۆرماتیف (normative) تیۆری سیاسی لە رووی تەوسیفییەوە،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گرنگترین ئەکتەرەکان، هۆکارەکان و ئەو چوارچێوانەی کە ژیانی سیاسی ئەهێننە ئاراوە، دەسنیشان دەکا. جیا لەوەش پێوەندییە بنەڕەتییەکانی نێــوان ئــەو دیاردانــەی کــە دەسنیــشانی کــردوون، روون دەکاتــەوە. بۆنموونە، تیۆری مارکسیستی، "هێزە ئابوورییـەکان" و تێزەکـانی چـینە کۆمەڵایەتییـەکان" پیـشان ئـەدات و پێـی وایەکـە، لـە ریـزی گـرینگترین پرۆسە سیاسییەکاندان. ئازادی خوازەکـانی سـەردەمی رۆشـنگەری، هێـزە زانستییەکان و هەروەها بیرکردنەوەیان بەهاندەری پێشکەوتنی مرۆڤ لـە قەڵەم ئەدا. تووماس هۆبس، ئەفلاتوون، ئەرەسـتوو (وەئـەوانی دیکـەش) راڤەکارییەکی زۆریان کردووەسەبارەت بە کاریگەرێتی هەست و نەسـت و فرەخوازییــەکانی مــرۆڤ لەســەر سیاســەت. جرمــی بێنتــام و جیمــز مەدیــسۆن، بەمەبەســتی لێکۆڵینــەوە لەســەر ئامــانجی سیاســەت، رۆڵــی یاسادانان و سیستمی "مـــشر وطـه" **ئەخەنـە بـەر ڕاڤـە و لێکۆڵینـەوە. گەلاڵەی گشتی هەمووتیۆرێیەکی سیاسی، وەسفکردنی هەمەلایەنەی ئەو هــەموو "کــار" و "کاردانــەوە"یــە، کــە لەســەرووی هــەراوهوریاکانی سیاسەتدایە.**

ئاساییە کە ئەم جۆرە وەسفکردنە هەمەلایەنەی چالاکییەکانی مـرۆڤ، بـەهۆی بـەربلاوی و بـەرفراوان بوونیـەوە، رەهەنـدێکی گرینگـی نۆرماتیڤیـشی هەیـە. ئــەو دیـدگا سیاسـییەی کـە تیـۆرە سیاسـییەکان دەیخەنەڕوو، پانتاییەکی بەرفراوان لە زانیـاریگەلی خونـسا (خـنـثـــي) **نییـە، بـەڵکوو رەنگدانەوەیەکـە لـە نـەزم یـان بـشێوی، سـەرکەوتن یـان**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شکستێکی دڵتەزێن، هاریکاری کۆمەڵایەتی یان جەنگ، پێشکەوتن یان لێکهەڵوەشانەوە. تیۆرسیەنی سیاسی بەخستنەڕووی وێنایەکی گشتی لە سیاسەت، ئەو توانایییە بە ئینسان ئەدات کە بزانێت کامیەك لە دەزگاکان و ڕەفتارە سیاسییەکانی، وێرانگەر، ناکامڵ، ئەحمەقانە، یان نالۆژیکین. بۆ نموونە، ئەرەستوو ئەوە پیشان ئەدات کە هەرکاتێك بەبێ لەبەرچاوگرتنی فەرهەنگی کۆمەڵگایەك، هەندێ یاسای ئەساسی بۆ دابڕێژرێت، ئەگەرێکی زۆر لە ئارادایە کە ئەو کۆمەڵگایە شکست بخوات. ئەفلاتوون "تعدیل" نەکردنی هەواو داخوازە نەفسانییەکان، بەشتێکی مەترسیدار لە قەڵەم ئەدات. هۆبس کێشەکانی پێڕەوی کردنی ئەو داخوازە ئەحمەقانانە پیشان ئەدات کە بیر لەو کارەساتانە ناکەنەوە کە رەنگە دواجار لێیان بکەونەوە، مارکس نالۆژیکی بوونی "کالاپەرستی" روون دەکاتەوە، وەسەرەنجام مەدیسۆن ئەوە روون دەکاتەوە کە ئەگەر حکوومەت بە تاکێك بسپێردرێت، چ ئاکامگەلێکی خراپی لێدەبێتەوە. تیۆری سیاسی، بە لەبەرچاوگرتنی زەمینەی گشتی پێداویستییەکان و تواناییەکانی مرۆڤ ــ کە پێش هەمووشتێك لە سیاسەتەوە سەرچاوە دەگرن ــبوار بۆ ئەوە ئەڕەخسێنێت کە کاروبار و هەروەها پلەوپایە سیاسییەکان بە شێوەیەکی عاقلانە داوەرییان لەسەربکرێت. هەروەها دیدگایەك دێنێتە ئاراوە تا لە رێگای ئەو دیدگایەوە، بزانین چی ئەکەین و کارەکانمان چۆنن؟

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتە، تەواو ئاشکرایە کە تیۆرە سیاسییەکان، تەنها حەزو ویستێکی وانەیی و زانکۆیی‌نین، بەڵکوو بە تەواوەتی پێوەندییان بە بابەتە کردەیی و رۆژانەکانی سیاسەتەوە هەیە. راستە کە تیۆرسیەنی سیاسی، تارادەیەك بۆ تێرکردنی داخوازە شەخسییەکانی خۆی ــ واتەبۆ تێگەیشتن لەو جیهانەی کە تیایدا دەژی ـــ دەنووسێت، بەڵام تا رادەیەکی زۆریش بۆ قازانج و کەڵك وەرگرتنی موخاتەبەکانی خۆی دەنووسێت. تارادەیەك هەموو تیۆرسیەنە سیاسییەکان، ئاگاداری ئەوەن کە ئەگەر خەڵك گوێ لە رێنماییەکانیان بگرێت، بارودۆخەکە باشتر دەبێ. بۆ نموونە، هۆبس ئەڵێ "ئەم حەقیقەتە تیۆرییە، بگۆڕن بە حەقیقەتێکی پراکتیکی". کەواتە ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان ئەوەیە کە، وا لە جیهانی سیاسەت بکەن کەبەئاسانی تێیبگەن، تاکوو لەو رێگەیەوە بەرەو رێگەی راست رێنمایی بکرێین. لە سیاسەت، نەقشەیەکی جوغرافیاییمان بۆ ئەکێشێت تا پێمان بڵێ لە کوێین و چ رێگایەك ئەمانگەینێتە ئەو شوێنەی کە مەبەستمانە؟

هەندێ لە تیۆرسیەنەکان لەو باوەڕەدان کە مرۆڤ بە پێڕەوی کردنی وتە حەکیمانەکانی ئەوان، دەتوانێ کێشمەکێش و نەداری و هەژارییە کۆمەڵایەتییەکان لەناو بەرێت و سیستمێکی رێكوپێك و لەباری سیاسی بهێنێتە ئاراوە. ئەو کەسانەش کە کەمتر گەشبینن، ئومێدەوارن کە تێگەیشتنی سیاسی، بەلانی کەمەوە لە ژمارەی کارەساتە "بالقوە"کان کەم بکاتەوە. بۆ نموونە، هۆبس کە بەگشتی دیدگایەکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسی ڕەشبینانەو تراژێدیانەی هەیە، لەو باوەڕەدایە کە تیۆرە سیاسییەکانی ئەو، ئێمە لەو ژیانانەی کە "تەنیا، بێ ئەنوا، ناشیرین، دڕندەوکورت"ن، ڕزگار ئەکات.

ڕاستییەکەی ئەوەیە کە تیۆرە سیاسییەکان، هەندێ تێڕوانین سەبارەت بە سیاسەت ــ وێناگەلێکی سەمبولێك لە گشتێکی سیستماتیك ــ ئەخەنەڕوو. ئەوانە لە ناو ئیستعارەگەلێکدا شاراونەتەوە کە لەبەشێکی زۆری کتێبە کلاسیکەکاندا بەرچاودەکەون. جیالەوەش، زۆربەی ئەم ئیستعارانە بە دەستەواژەگەلێك بەیان کراون کە گرنگایەتی کردەیی ئەو تیۆرانە پیشان بدەن. ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان، سڕینەوەی ئەو نوقسانانەیە کە زۆربەی کات لە سیاسەتدا دەبینرێن و ڕەنگە هەندێ ئاکامی خراپیان لێبکەوێتەوە. موناجات نووسەکان لەو باوەڕەدان کە ئەگەر "تێڕوانین" نەبێت، نابووتبوونی خەڵك شتێکی حەتمییە. زۆربەی تیۆرسیەنەکان دەتوانن ئەم ئامۆژگارییە بکەن بە دروشمی خۆیان.

بۆ نموونە ڕەنگە مرۆڤ بە هۆی کۆتافکرییەکی (کورتبینی) لەڕادەبەدەرەوە، تووشی کارەساتە سیاسییەکان بێت. سەرقاڵ بوون بەداواکارییەکان و کێشە زەروورییەکان، هێندە مرۆڤ لە "دوور ئەندێشی" دوور ئەخەنەوە، تا دەرفەت لەکیس ئەچێت. ئینسان بە پێداگرتن لەسەر بەدەستهێنانی ناوبانگ و سامانی تاکەکەسی، ڕەنگە بە هۆی کەمتەرخەمییەوە، ئەوەش کە بەدەستیهێناوە لە دەستی بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رەنگە تاکەکان بە هۆی بەدواداچوونی داخوازە تاکەکەسییەکانیان و بایەخنەدان بە ئاکامی کردەوەکانیان، ببنە هۆی سەرهەڵدانی شەڕەناوخۆییەکان و هەروەها ئاژاوەو بشێوەگەلێکی رووخێنەری سیاسی. بیرکردنەوەیەکی قووڵ و دروست کە بتوانێت وێنایەکی کامڵ بەدەستەوە بدات، رەنگە بەرگری لە روودانی ئەو جۆرە کارەساتانە بکات. کتێبی "لویاتان"ی تووماس هۆبس کە بە "شاکاری فەلسەفەی سیاسی بە زمانی ئینگلیزی" لە قەڵەم دراوە، بەلانیکەمەوە مەبەستێکی وای هەبوو. ئەو، ئومێدەواربوو کە بە هۆی تیۆرە سیاسییەکەیەوە، کە بە "زانستی ئاکارو مەدەنییەت" ناودێری کردووە، ئەو مەسەلە بخاتە بواری جێبەجێکردنەوە. ئەو ئەڵێ:

مرۆڤ بەحوکمی غەریزە، "زەڕەبین" گەلێکی هەیە (مەبەست داواکارییەکان و خۆپەرستییەکانە) کە لە رێگەیانەوە هەموو خۆبەخت کردنێك ئەگۆڕێت بەناڕەزاییەکی گەورە. بەلام ئەو "زەڕەبین"انەی نییە (واتە زانستی ئاکار و مەدەنییەت) تا بە هۆی ئەوانەوە بزانێت کێشەکانی مرۆڤ بەبێ ئەو خۆبەختکردنانە چارەسەرنابن.

ئەفلاتوونیش لە کتێبی کۆماردا ــ کە یەکەمین کتێبی فەلسەفەی سیاسی خۆرئاوایە ــ بەمەبەستی دەربڕینی مەبەستەکانی، بەردەوام کەڵك لە ئیستعارە وەردەگرێ. ئەو کورت بینییانەی کەئەفلاتوون لە مرۆڤدا ئەیانبینێت، لەگەڵ ئەو کۆتافکرییانەی کە هۆبس بە عینوانی کێشە سەرەکییەکانی بشێوی سیاسەتی مرۆڤ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەقەڵەمیان ئەدا، جیاوازییەکی زۆریان هەیە. ئەفلاتوون لە ناوەڕاستی نامیلکەی کۆماردا تەمسیلە بەناو بانگەکەی "ئەشکەوت" وەك نموونە ئەهێنێتەوە، تاکێشەکانی مرۆڤی پێ وەسف بکات. ئەو ئەڵێ: زۆربەی خەڵك وەك ئەو کەسانەن کە هەموو تەمەنیان لە ئەشکەوتێکدا بەسەر بردووە. ئەوان هەر چییەکیان بینیوە، لەوشتانەی کە بە دیوارەکانی ئەشکەوتەوە ئەلەرانەوە، لە هەندێ سێبەر و شەبەح زیاتر هیچیتر نەبوە. ئەوان هەرگیز رووناکایی راستەوخۆی دەرەوەیان هەست پێنەکردووە. نازانن ئەوشتانەی کە ئەیانبینن، لە سێبەر زیاتر هیچ نین. ئەوان بەبێ ئەوەی کە بتوانن حەقیقەتەکان دەرك بکەن، لە ناو دنیایەکی سیاسی خەیاڵیدا ئەژین کە خۆیان هێناویانەتە ئاراوە. بەڵام لەبەرئەوەی کە خەیاڵ گەرایی دەتوانێ لە "کۆتافکری" مەترسیدارتر بێت، ئەوان کوێرانە ئەکەونە ناو ئەو چاڵە سیاسیانەی کە رەنگە ببێتە هۆی نابوت بوونی رۆح و جەستەیان.

رێگەچارەی ئەم تەسك بینییە، ئەوە نییە کە "زەڕەبین"یك فەراهەم بکرێت بۆ تێڕوانینی باشتر. بە بڕوای ئەفلاتوون، ئینسان نەك تەنها دەبێ بتوانێت باشتر ببینێت، بەڵکوو دەبێ روانینیشی بگۆڕێت. مرۆڤ پێویستیبە"زەڕەبین" نییە، بەڵکوو پێویستی بە رووناکاییە. دابینکردنی چاویلکە، رێگەچارەنییە. مرۆڤ ئەبێ سەرلەنوێ تەربیەت بکرێت و رابهێنرێتەوە. ئەبێ تێگەیشتنەکانی مرۆڤ لەسەر جیهانی دەرەوە گۆڕانیان بەسەردا بێت. بە بیروڕای هۆبس، تیۆرە سیاسییەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە فێرکردنی "دوور ئەندێشی" بەئامانجەکانیان دەگەن، لە کاتێکدا لای ئەفلاتوون ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان، ئەوەیە کە هەموو لایەنەکانی مەسەلەیەك لەبەرچاو بگرن و ئاوڕیان لێبدەنەوە، وەك چۆن ئەگەر چاوبیەوێت لە تاریکییەوە بۆ رووناکایی بڕوانێت، پێویستە هەموو ئەندامەکانی لەشی رووبکەنە ئەو شوێنە، هەر بەو جۆرەش پێویستە لە هەموو شتە مادی و زەمینییەکان چاوپۆشی بکرێت تاکوو نەفس بتوانێت خوا ببینێت و تیشکەکانیشی تەحەمول بکات. ئەمە هەمان ئەو شتەیە کە ئێمە ناوی "خێر"مان لێناوە.

سەرنج بدەنە نموونەیەکی تری ئەم سەردەمەی ئێستا. "هێربێرت مارکۆزە" لەو باوەڕەدا بوو کە شێوەکانی فێرکاری و هەروەها بیرکردنەوە سیاسییە زاڵەکان، تێڕوانینی سیاسی ئینسان سنووردارو تەحریف دەکەن. ئەوانە، جۆرە "شعوورێکی درۆیین" ئەهێننە ئاراوە کە کاریگەرییەکی زۆریشی ئەبێت. مارکۆزە لە کتێبی "ئینسانی تاك ڕەهەند"دا دەڵێ:

ئەوەندەی پێوەندی بە حەقیقەتێکی تایبەتەوە هەبێت، بیرکردنەوەو رەفتار، شعورێکی درۆیین ئەهێننە ئاراوە کە نەزمێکی درۆیین بە واقعییەتەکان دەبەخشن و پارێزگاریشیان لێ دەکەن. ئەم شعوورە درۆیینە. لە شێوەی ئامرازە تەکنیکییە زاڵەکاندا دەرئەکەوێت کە بەنیسبەت خۆیانەوە، بەرهەم هێنەری ئەم شعوورە درۆیینەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە بیروڕای مارکۆزە، ئەم جۆرە کورتبینییە و هەروەها ئەم شعوورە درۆیینە، ئاکامگەلێکی قووڵی سیاسییان لێدەکەوێتەوە. ئەوانە ئازادی زەوت ئەکەن. ئەوانە ڕێگە لە گەشەونەشەکردنی ئەو بەهرە ئینسانییانەی دەگرن کە بە هۆی پێشکەوتنی کۆمەڵگا پیشەسازییەکانەوە هاتوونەتە ئاراوە. ئەرك، ئارەزوو و هیوایەتی تیۆرە سیاسییەکان ئەوەیەکە مرۆڤ لە تەسكبینییەکان و پاشانیش لە کۆتوبەندی سیستمە کۆمەڵایەتییە سەرکوت کەرەکان رزگار بکەن. تێڕوانینێکی گرنگی عەقڵی کە لە تیۆریسازی سیاسیدا شاراوەتەوە "هێزێکی رووخێنەر"ە کە ئەو توانایە بە مرۆڤ دەبەخشێ کە ئازادی راستەقینە بەدەست بهێنێت. ئاساییە کە تیۆرە سیاسییەکانی هۆبس، ئەفلاتوون و مارکۆزە، لە شتە بچووکەکاندا (جزئیات) ناکۆکییەکی زۆریان لەگەڵ یەکدیدا هەیە. وە لەراستیدا ناکۆکییەکانیشیان، ئێجگار گەورەن. لەراستیدا قسەکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، بە تەواوەتی یەك ناگرنەوە بەڵام، لەگەڵ ئەوەشدا جۆرە دایلۆگ، یان وتوویژێك ئەهێننە ئاراوە. تیۆرسیەنە سیاسییەکان، تێگەیشتنێکی سەرەکی وێکچوویان هەیە سەبارەت بە شێوەی راڤەکردن و لێکۆڵینەوە، کە ئەو توانایەیان پێ ئەبەخشێت سەرەڕای بوونی جیاوازییەکان لە بواری زمان، شوێن و فەرهەنگی سیاسیدا، لە قسەکانی یەکتری تێبگەن. ئەوان پێ لە سەر ئەوەدائەگرن کە ناتوانین بە ئاسانی و بە تەواوەتی لە سیاسەت تێبگەین. لەڕاستیدا تێگەیشتنی مرۆڤ بەگشتی "مەحدوود"ەو،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زۆرجاریش بەتەواوەتی تەحریف کراوە. ئەم نەتوانینە بۆ تێگەیشتن لە سیاسەت، بەگشتی مەسەلەیەکی مەترسیدارو رووخێنەرە. کەواتە، پێویستە هێندەی بۆمان بکرێت بەسەر تەسك بینییە سیاسییەکاندا زاڵ بین. ئەم زەروورەتە، ئەرکی تیۆرە سیاسییەکان دەس نیشان ئەکات.

رەوشەکانی تێگەیشتن لە تیۆرە سیاسییەکان

هەندێ رەوشی جۆراوجۆرو بەکەڵك هەن کە سنوور و پانتایی هەر لێکۆڵینەوەیەك پێناس و دەس‌نیشان ئەکەن. بۆ نموونە، لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا کە ئەڵێ "تیۆرە سیاسییەکان چین؟" رەنگە سەرنج بدرێتە ئەو مەسەلانەی کە لە تیۆرە سیاسییەکاندا دەخرێنە ڕوو، یان رەنگە لێکۆڵینەوە لەسەر ئامانجەکانیان بکرێت، یان تەنانەت رەنگە لێکۆڵینەوە لەسەر "رێگەچارە دیاریکراوەکان" بکرێت.

ئەگەر بۆ پێناس کردنی تیۆرە سیاسییەکان، مەسەلەکان و کێشەکان وەك خاڵی دەست پێکردن وابن، دەتوانین چەند بابەتی دیاریکراو، کەلە مێژووی ئەو تیۆرانەدا دوابەدوای یەك دووبارە بوونەتەوە، دەس‌نیشان بکەین. ئەم پرسیارە "هەمیشەییانە" کە بەردەوام و بەجەختەوە سەرهەڵئەدەن، وەك سەنتەری سەرقاڵییەزەینییەکانی تیۆرە سیاسییەکانن. "پێوەندییە دروستەکانی نێوان تاك و کۆمەڵگا کامانەن؟"، "دەسەڵات دەبێ بدرێتە دەست کێ؟"، "چۆن دەوڵەت دەتوانێ ئازادییە ئینسانییەکان دابین بکات و چۆنیش

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چوارچێوەیان بۆ دائەنێت و سنووردایان ئەکات؟". ئینسان چ شۆڕش بکا بەسەر کۆمەڵگای سیاسیداو، چ بیەوێت چاکسازی تیابکات، بەناچار رووبەڕووی ئەم مەسەلانەو هەندێ پرسیاری دیکەی لەو جۆرە دەبێتەوە. هەموو تیۆرسیەنەکان، بە جۆرێك رووبەرووی ئەو پرسیارانە بوونەتەوە و بە شێوەی راستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ هەر دەبێ وەڵامیان بدەنەوە. کەواتە ناسین و دەرككردنی بابەتە هەمیشەییەکان، لە تیۆرە سیاسییەکاندا، دەتوانێ تارادەیەکی زۆر یارمەتی ئەوەمان بدات کە بتوانین لە کۆمەڵگای سیاسی تێبگەین.

ئەتوانین بە ئاسانی لە کرۆکی (سرشت) تیۆرە سیاسییەکان تێبگەین، ئەگەر بەوردی خوێندنەوە لەسەر ئامانج و ئاکامەکانیان بکەین و هەروەها بزانین کە تیۆرسیەنەکان بەدوای چ شتێکدا دەگەڕێن؟ ئەوان دەیانەوێ چ شتێك بزانن؟ کەسانێك کە بەدوای ئەم بۆچوونانەدا ئەچن، زۆربەی کات بەو دەرەنجامە ئەگەن کە تیۆری سیاسی، تەقەلایەکە بۆ تێگەیشتن لە توخمە پێكهێنەرەکانی "کۆمەڵگای باش". بۆ نموونە، "لیۆستراوس" کە یەکێکە لە خاوەن بیروڕا بەرجستەکانی تیۆری سیاسی، لەو باوەڕەدایە کە فەلسەفەی سیاسی، هەوڵ و تەقەلایەکی پاك و سادقانەیە بۆ ناسینی کرۆکی (سرشت) کاروبارە سیاسییەکان و هەروەها دەرككردنی چییەتی سیستمی سیاسی دروست یان چاك.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لە راستیشدا ئەوە پێناس کردنێکی گەلەك بەکەڵکە. بەڕاستی هەموو تیۆرسیەنە سیاسیە گەورەکان، ئاوڕیان لەم مەسەلەیەداوەتەوە. ئەوان، هەموو ئەو توخمانەی کە کۆمەڵگایەکی باش ئەهێننە ئاراوە ـــ کۆمەڵگایەك کە ئینسان تووشی نەهامەت و بەدبەختی ناکات و ژیانێکی پڕ لە ئاسوودەیی بۆ دابین ئەکات ــدەناسن و ڕاڤەکاری و لێکۆڵینەوەیان لەسەر ئەکەن.

سەرەنجام، رەنگە بتوانین تیۆرەسیاسییەکان هەر لە رێگەی ئەو رێگەچارانەی کە خۆیان دەس نیشانیان ئەکەن، بخەینەبەر ڕاڤە و شیکردنەوەوە. تیۆرە سیاسییەکان چ ئیدیعایەکان هەیە؟ چ مەسەلە گەلێك ئەخەنەڕوو؟ لەبەرئەوەی کە تیۆرە سیاسییەکان هەندێ رێگەچارە و پێشنیار دەسنیشان ئەکەن، لە مێژووی تیۆرە سیاسییەکاندا بە تیۆری "تەجویزی"ش ناودێر ئەکرێن. بەواتایەکیدی، تیۆری سیاسی "تەجویزی" هەوڵئەدات فێری ئەوەمان بکات کە "چی بکەین"و هەروەها بانگەشەی ئەوەش دەکا کە ئەرکەکان، تەکلیفەکان و ئامانجەکانمان دەناسێ.

هەرکام لەم تێڕوانینانە، چ بەتەنهایی و چ وەك کۆمەڵ، تێگەیشتنێکی قووڵ و بایەخدار لە کرۆکی تیۆرە سیاسییەکان بە دەستەوە ئەدەن. لە ڕاستیدا بە هێچ شێوەیەك ناتوانین لە چالاکییەکی فیکری تێبگەین، مەگەر ئەوەی کە ئەو کێشە بنەڕەتییانەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

roo

رووبەڕووی دەبنەوەو هەروەها ئامانجە رۆشنبیرانەکانی و هەروەها ئەو ڕێگەچارە و مەسەلانەش کە ئەیانخاتە ڕوو، بەباشترین شێوە دەرك‌بكەن.

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم رەوشانە سەرەڕای پێویست بوونیان، ناتەواون و تەنها بەشێك لە لێکۆڵینەوەکان ئەگرنەوە. بۆ نموونە، ئەگەرچی ئەو رەوشانە قسەلە سەر "سەرچاوە" و "سەرەنجام"ی تیۆرە سیاسییەکان ئەکەن ــ واتە ئەو پرسیارانەی کە خراونەتەڕوو و ئەو وەڵامانەش کە دراونەتەوە ــ بەڵام سەبارەت بە "مەودای" نێوانیان و هەروەها چۆنیەتی تێپەڕین لە قۆناغێکەوەو، گەیشتن بە قۆناغێکیتر، بێدەنگییان هەڵبژاردووە. بۆ کامڵ کردنی ئەو وێنایە، نەك تەنها دەبێ پرسیارە چارەنووس‌سازەکانی تێورسیەنەکان بناسین، بەڵکوو دەبێ ڕێگەکانی گەیشتن بەو ئامانجانەش بزانین. ئەبێ ئەو ڕێگەچارانەی کە دیاریکراون، وەیان دیدگاکانیان بناسین. لەگەڵ ئەوەشدا ئەبێ سەرچاوە و جۆری روون کردنەوەی ڕێگەچارەکانیش بناسین.

«لۆژیکی ناوەکی» لە بەرانبەر «لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراو»دا

پێم وابێت بۆ بەتەواوەتی دەرك‌کردنی هەر لێکۆڵینەوەیەك، دەبێ بەدروستی لە رەوتە فیکرییەکانی تێبگەین. دەبێ بە تەواوەتی سەرنج بدەینە ئەو شتەی کە پرۆفیسۆر "ئابراهام کاپلان" بە "لۆژیکی ناوەکی دیاردەکان" ناوزەدی ئەکات. هەر بەو شێوەی کە ئەو ئەڵێ، لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رشتەیەکی زانستیدا، ئەو لۆژیکەی کەپاش تەواوبوونی کارو، بەهۆی پۆلێن کردنی ئەو بابەتانەی کە خراونەتەڕوو، سەر لە نوێ بەرهەم ئەهێنرێتەوەو چاکسازی تیا دەکرێ، جیاوازییەکی زۆری هەیە لەگەڵ رەوتە کردەییەکانی مەعریفە، یان لۆژیکی ناوەکیدا. جیا لەوەش، ناتوانین ئەم رەوتانە لەگەڵ "لۆژیکی سەرلەنوێدروست کراو"دا، بەیەك شت لە قەڵەم بدەین و ناشتوانین هێندە لە پلەوپایەیان کەم بکەینەوە. ئەگەرچی لۆژیکی ناوەکی، لەگەڵ لۆژیکی سەرلەنوێدروست کراودا، تێکەڵاوییەکی ئاشکرایان هەیە، بەڵام ناتوانین بە یەکسانیان لە قەڵەم بدەین. یان وەك چۆن ناتوانین وتەکانی "گیبۆن"ی مێژوونووس سەبارەت بە رووخانی دەوڵەتی رۆما، لەگەڵ وتەکانی پزیشکێك سەبارەت بە "یاو"ی نەخۆشێك بە یەکسان لە قەڵەم بدەین، ناشتوانین تەسەور بکەین کە ئەم دوو میتۆدە، پێوەندییەکی دروستیان لەگەڵ یەکدیدا هەیە.

هەڵبەتە لەرووی لۆژیکییەوە دەتوانین بانگەشەی ئەوەبکەین کە لۆژیکی بازسازیکراوی رەوشی تۆیژینەوە، بە بێکەڵك وەرگرتن لە بزۆزبوون (دینامیك)ی لۆژیکی ناوەکی، رەنگە پێناسەیەکی گومڕا کەرو تەحریف کراو لەسەر بابەت (موضوع) بەدەستەوە بدات. لۆژیکی سەر لەنوێ بنیات نراو، جگە لە وێنایەکی یۆتۆپیایی لە سەربابەت زیاتر، هیچی تر نییەو لەگەڵ ئەوەشدا وێنایەکی ئەبستڕاکتیشە. هەر بابەتێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەبستراکت و ئامانج خوازانە، بە چاوپۆشی کردن لە لایەنە پۆزەتیڤەکانی، لە خراپ لێکدانەوەیەك زیاتر هیچیترنیە.

ئەگەر بۆ تێگەیشتنی هەر بابەتێك، جەخت بکرێت لەسەر بنیاتنانەوەگەلی دیکەی فۆرمێکی دیاریکراوی لێکۆڵینەوە، بە عینوانی بناغەیەك بۆ تێگەیشتن لەو مەسەلەی کە مەبەستمانە، لەو کاتەدا نوقسانی و کەموکۆڕی دێتە ئاراوە. لە راستیدا رەنگە دەرەنجامی کارەکە گومڕاکەربێت. بۆ نموونە، تووماس کووهن لە کتێبیکدا بە ناوی **"بنەمای شۆڕشە زانستییەکان"** ئەڵێ: ئەمە بە تەواوەتی ئەو کارەساتەیە کە زانستە تەجروبییەکان (علوم تجربي) تووشیبوە. بەبیروڕای ئەو، لەو روەوەکە مرۆڤ بە مەبەستی دەرك کردنی زانستەکان، تێڕوانینەکانی خۆی لەسەربنەمای سەرکەوتنە زانستییە کامڵەکانەوە دائەمەزرێنێت، خۆی هەرچی زیاتر گومڕاتر کردووە.

لەزانستی تەجروبیدا ئەم مەسەلە حاشاهەڵنەگرە کە ئەگەر تیۆرە سیاسییەکان وەك "کۆمەڵێك مەسەلە" چاولێبکەین، ناتوانین بە شێوەیەکی دڵخواز دەرکیان بکەین. دیارە ئەم جۆرە رەوشانە، شتانێکمان فێرئەکەن بەڵام شتانێکی زۆریشمان لەدەست ئەچێت. رەنگە ئەوشتانەش کە لەدەستمان ئەچێت، زۆر گرینگ بن. هەروەك پێشتر باسمان کرد، تیۆرە سیاسییەکان سەمبولێکن لە "گشت" گەلێکی سیستماتێك. ئەوانە رەوش گەلێکن بۆ دەرك کردنی جیهان. هەرکاتێك تیۆرسیەنێك بیەوێت بیروڕاکانی خۆی بەسەر گوێگرانیدا بسەپێنێت و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناچاریان بکات کە لە روانگەی ئەوەوە لە جیهان بڕوانن، ناچارە بەکەڵك وەرگرتن لە هەندێ ڕێگەچارەو ستراتیژ و تێکەڵەیەك لە فۆرمە گرامرییەکان (فۆرمگەلی ڕێزمانی) ئەو کارە بکات. ئەو، جگە لەڕستە سادەکان، تەمسیلەکان، ئیستعارەکان، پرەنسیبە بابەتییەکان (اصول موضوعە)، چیرۆکە خەیاڵییەکان، ئۆستوورەکان و هەروەها ئەو ڕستانەی بۆهاندان (تشویق) بە کار ئەهێنرێن و تەنانەت لە ڕستە "ئەمر"ییەکان کەڵك وەردەگرێ. ئەو، ناتوانێت بە بێهیچ گیروگرفتێك تەنها کەڵك لە تەعبیر و وشە باوەکان وەربگرێت. چوونکە ئەم وشانە، واتاکانی خۆیان لەو گەمەزمانییە وەردەگرن کەتیایدا چالاکن، (لۆدویك ویتگنشتاین فیلسووفی بەرجستەی ئەم سەردەمە، بە باشترین شێوە ئەمەی پیشان داوە) وەئامانجی تیۆرسیەنی سیاسی ئەوەیە کە کایەیەکی یەکجار تازەمان پێبناسێنێت.

جیالەوەش، لۆژیکی تەجریدی (ئەبستراکت) جەخت لەسەر ئەوە دەکا کە پێویستە ئەو شتەی کە "هەیە" لەو شتەی کە "دەبێ ببێت" جیابکرێتەوە. ئەگەر تەنها بە شێوەی لۆژیکی سەرنج بدرێتە بابەتەکە، ئەو دەستەواژانەی کە "هەیە"کان روون ئەکەنەوە، هەرگیز ناتوانن ئەو شتەی کە "ئەبێ ببێت" روون بکەنەوە. کەواتە هونەری گەورەی تیۆرە سیاسییەکان دەس نیشان کردنی ڕێگایەکە، کە بەهۆی ئەو ڕێگایەوە، ئەم دوو نۆرمە ـــ ئەگەر بە لۆژیکیش نەبێت، بەلانی کەمەوە بە شێوەی "سروشتی" ـــ تێکەڵی یەکدی بکرێن. لۆژیکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرلەنۆی بنیات نراو، ئینسان ناچار دەکا کە بەشی "تەوسیفی" لە بەشی "تەجویزی" تیۆرەسیاسییەکان جیابکاتەوە کە دەرەنجامەکەی ئەمجارەش لە تەحریف زیاتر هیچیتر نیە. تایبەتمەندییەکانی لۆژیکی وەستاو (راکد)ی ئەو کارەی کە دواتر ئەنجام دەدرێت، ئینسان ناچار ئەکات تا بەرانبەر یەکێك لە گرینگترین رەهەندەکانی تیۆرە سیاسییەکان کەمتەرخەمی بکات. ئەم جۆرە تێگەیشتنە، چۆنیەتی پێوەندی نێوان ئەو جیهان بینییەی کە خراوەتەڕوو، لەگەڵ پەرچەکردارییە سروشتی و گونجاوەکانی هەمان ئەو جیهان بینییە ئەپچڕێنێت. جیا لەوەش ئەم رەوشە، ئامرازەکانی دەرك کردنی ئەم واقعییەتە گرینگە لە ئینسان ئەسێنێتەوە کە "تێڕوانینێکی بەربلاوی تیۆرە سیاسییەکان، وێنایەك لە بەختەوەری پیشان ئەدات و هەروەها ئەو بەهایانە ئەهێنێتە ئاراوەکە ژیانی مرۆڤ بە بێ ئەوانە هیچ دەوامێکی نابێت".

هەروەها بۆچوونی لۆژیکی سەرلەنۆیدروست کراو، گشتێتی (کلێت) رەهەندی وجوودیی تیۆرە سیاسییەکان ــ کە لەڕاستیدا یەکێکە لە بوعدە چالاك و سەرنج ڕاکێشەکانیان ــ ئەسڕێتەوەو لە بەینی ئەبات. تیۆرە سیاسییەکان لە دنیای ڕاستەقینەدا، سەروکاریان لەگەڵ مەسەلە هەرە گرینگە ئینسانییەکاندا هەیە. تیۆرە سیاسییەکان، لە سەرگەردانییەکان، سەرلێشێواوییەکان، بێبەشییەکان و هەروەها لەو قەیرانانەی کە تیۆرە بێهیوایەتەکان دەیانهەوێ چارەسەرێکیان بۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بدۆزنەوە، دەست پێئەکەن. ئەوان دەرگیری داخوازەکان و پێداویستییە ئینسانییەکانن و بەجیدییەتێکی تەواوەوە بەدوای دابینکردنی ئەو داواکاری و پێداویستییانەن. هەڵبەت خوێندنەوەی تیۆرە سیاسییەکان بەرەوشی لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراو ــ ئەگەرچی هەڵەش نەبێت و بگرە قازانجیشی هەبێت ــبەڵام وەك ئەوەوایە کە ئینسان بۆ لێکۆڵینەوە لە سەر ژینی مرۆڤ، لە تەرمەکەیەوە دەست پێبکات.

لەبەرئەوەی کە ئەبستراکت کردن دوای لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراو، دەتوانێ گومڕاکەربێت، کەواتە بۆ تێگەیشتن لە هەر میتۆدێکی توێژینەوەو بەتایبەت تیۆرە سیاسییەکان، نابێسەرەتا لەو بابەتانەوە دەست پێبکەین کە هەڵقوڵاوی خودی ئەوتیۆرانەن، بەڵکوو بەوتەی فیلسووفی زانست "ئستیفن تولمین" دەبێ ئەو بیرکردنەوەی کە چالاك و زیندووەو هەروەها لە ڕووی مێژووییشەوە لە حاڵی گەشەکردندایەو چەمکەکان تیایدا قازانجێکی گشتی و هەمەکییان هەیە، خاڵی دەست پێکردن بێت. هەر بەوجۆرەی کە تولمین دەڵێ: گۆڕینی ئەم تێڕوانینە ئینسان ناچار دەکا واز لەو شیکردنەوەو ڕاڤەکارییە "سەر پێییانە" بێنێت کە هزرمەندان لە ڕێگەیانەوە، چەمکە ڕۆژانەکانی زانستی سروشت و چالاکییە فیکرییەکانی تریان روون کردۆتەوە. لە جیاتی ئەوەش ئینسان دەبێ "وێنایەکی زیندوو"ی مێژوویی، لە چالاکی و ڕەوتی فیکر بەدەستەوە بدات و ئنجا ئومێدەوار

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بێت کە دواجار، چالاکی مێژوویی چەمکەکان دەرك بکات و بەم جورەش سروشت و ریشەی "لۆژیك"ی ئەو چەمکانە بناسێت.

خوێندنەوەی ئاسەوارە کلاسیکەکان

ئاسەوارە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان، بۆ خۆیان پێشینەیەکی دیاریکراوی مێژوویی ـ کە زۆریش گرنگە ـ بەدەستەوە ئەدەن. دەکرێت لە رێگەی خوێندنەوەو هەروەها پێڕەوی کردنی رەوشی هزرمەندە بەرجستەکانەوە زانیاری بەدەست بهێنرێت. ئەگەر خولیاکان، ئامانجەکان و تەسەورە بەرجستەکانی هزرمەندانی وەك رۆسۆ، لۆك، یان هێگڵ دەرك بکرێن، زۆرێك لە مەحدوودییەتەکانی تیۆرانینی "سەرپێیی" روون دەبێتەوە. لە ڕاستیدا بیرمەندان و توێژەرەوە جۆراوجۆرەکان، بە کەڵكوەرگرتن لەم رەوشە، فێری "پیشە"ی خۆیان ئەبن. ئەوان نەك بە خوێندنەوەی چەند کتێبێکی ئینتزاعی سەبارەت بە پرەنسیبەکان و میتۆدەکان، بەڵکوو لە رێگەی پێڕەوی کردنی سەرمەشقەکانی پسپۆڕە بەناوبانگەکانەوە پەی بەوە دەبەن کەچۆن دەتوانن ببنە "گیاناس"، "فیزیك زان" یان تیۆرسیەنی سیاسی.

لەگەڵ ئەوەشدا تیۆرە سیاسییەکان، ئەگەر تەنها لە رێگەی خوێندنەوەی ئاسەوارە کلاسیکەکانەوە فێربکرێن ــ هەرچەند گرنگایەتی خۆی هەیە بەلاَم هەندێ مەترسی و مەحدوودییەتیشی بەدواوەیە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەکەم، ئەگەرچی کتێبـە کلاسیکەکان بـە تـەواوەتی رێگەچارە گـەلێکی سیـستماتیك نـین، بـەڵام "دەسـتاورد گـەلێکی کـامڵن". ئەوانـە لۆژیکێکی شیکاری (تـشریحـي) ئەخەنە پێش‌چاو کە بەدەگمەن دەتـوانێ شـان‌لەشـانی لـۆژیکی "لێکۆڵینـەوەیی" بـدات. خوێندنـەوەی دروسـتی هەنـدێ کتـێبی وەك "**بڕیـاری کۆمەڵایـەتی**" یـان "**کۆمـار**" رەنگـە تارادەیەك تـێگەیـشتنێکی بـاش لـە تـێگەیـشتنەکانی رۆسـۆو ئـەفلاتوون لەسـەر نـەزمی سیاسـی ئاراسـتە بکـەن، بـەڵام بـەبێ‌چـالاکی کـردن و بەدواداچوونێکی هۆشمەندانە، رەنگە بە تەواوەتی ئـەوە روون نەبێتـەوە کە ئـەم تـێگەیـشتنانە لـە کوێـوە هـاتوون و، چ ئارەزوویـەك رۆسـۆ، یـان ئەفلاتوونی هانداوە کە جیهان‌بینییەکی لەوجۆرەیان هـەبێت؟ وە بۆچـی ئەبێ وابزانن کە بیروباوەڕەکانیان هێندە کاریگەر دەبن؟ ئەگـەر لـۆژیکی نـاوەکی ئەندیـشەکانیان بـە تـەواوەتی دەرك نـەکرێت، هـەر ئـەم خـراپ تێگەیشتنە وامان لێ ئـەکات کـە نـەتوانین بـە دروسـتی لـە تیۆرەکانیـان تێبگەین.

دووهەم، تەنها پشت‌بەستن بەو ئاسەوارە کلاسیکانەی کـە ئیـدی سەردەمیان بەسەرچوە، رەنگە ئەو تەسەورە لە زەیندا دروست بکات کـە تیـۆرە سیاسـییەکان وەکـوو ئاسـەواری کۆنینـە (عتیقـە) وان. دیـارە ئاسەوارە کلاسیکەکان بەرهەمی سەردەم و کۆمـەڵگاکانی پێـشوون‌و، هـەر بەم هۆیەشەوە رەنگە ئینسان وا تەسەور بکات کە تیۆری سیاسـی، لقێکـە لە مێژووی بیرکردنەوە، ئەگەر ئەم قسەیە راسـت بێـت، کەواتـە شـتێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەجێگەیە ئەگەر لێکۆڵینەوەو خوێندنەوەیان بدرێتە دەست مێژوونووسانی "مێژووی بیرکردنەوە"، یان ئەوکەسانەی کە پسپۆڕی دێرین ناسین. لە واقیعدا هەر لەبەرئەوەیە کە پرۆفیسۆر "ئیستۆن" لەو باوەڕەدایە کە؛ هۆی گرنگی نەدان بە تیۆرە سیاسییەکان لەم ساڵانەی دواییدا، ئەگەڕێتە بۆ ئەم جۆری بیر کردنەوە.

سێهەم، لەبەرئەوە کە ئاسەوارە کلاسیکەکان بەرهەمی سەردەم و کۆمەڵگاکانی پێشوون، ڕەنگە جیاوازییەکی زۆریان هەبێت لەگەڵ سەردەم و کۆمەڵگای ئێمەدا و هەروەها لەبەر ئەوەی کە ڕەنگە بە ڕەوش گەلێك بەیان کرابن کەبەرەوشەکانی ئەم سەردەمە نامۆ بن، ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە دەرك کردنیان ــ بە تایبەت بۆ ئەو کەسانەی کە ئاشناییەکی ئەوتۆیان لەگەڵ مێژووی بیرکردنەوەدا نییە ــ یەگجار دژواربێت. بۆ نموونە، ئەفلاتوون کتێبی **کۆمار** بە "پیاسەکردن بەرەو پیرائوس"، هۆبس، **لویاتان** بە "قسەکردن لەسەر سروشتی حەرەکەت"، هەروەها ئیدمۆندبرێك، کتێبی "تیۆرامانێك لەسەر شۆڕشی فەرەنسا"، بە دەمەتەقێکردن لەگەڵ ریچارد پرایس، ڕۆحانییەکی بەرجستە و کۆڵ نەدەر دەست پێ ئەکەن. ئەم جۆرە دەست پێ کردنانە، بە تەرتیب لە بواری دراماتیکی، لۆژیکی و مێژووییدا، هەرکام بۆخۆیان زۆر پڕمانان. هەڵبەتە واتای سەرەکی ئەم دەست پێکردنانە، بە خوێندنەوەیەکی سەرپێیی ڕوون نابێتەوە. ئەم قسەیە سەبارەت بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بابەتگەلێکی یەگجار گرینگ و بەرواڵەت ئالۆزی وەك چەمکی "دۆخی سروشتی"ش راستی لەخۆدەگرێت.

وەسەرەنجام لەبەرئەوە کە کتێبە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان بە هەندێ میتۆد و زمانی جۆراوجۆر نووسراون، رەنگە ئەوە روون نەبێتەوە، کە بە هەموویانەوە سوونەتی یەکپارچەی دایلۆگیان دامەزارندوەو تەقریبەن لەگەڵ مەسەلەگەلێکی گرینگ و یەکساندا سەروکاریان هەیە. دەس‌نیشان کردنی خاڵی هاوبەشی ئەم کتێبانە کارێکی ئاسان نییە. ئەگەر توخمەکان، یان خولیا هاوبەشەکانی نێوان ئەم کتێبانە دەرك نەکرێت، لەو حاڵەتەدا هەڵسەنگاندن و بەراوردکردنی تیۆرە سیاسیەکان لەگەڵ یەکتریدا، ئەگەر مەحاڵ نەبێت، بەلانی کەمەوە کارێکی یەکجار سەختە. جیا لەوەش، بەسەختی دەتوانین چۆنیەتی ئەم واقعییەتە دەرك بکەین کە ئەوان سەرەرای هەندێ جیاوازی "کاتی"، "شوێنی" و "زمانی" (بەمانا واقعییەکەی وشە) دەتوانن لەگەڵ یەکتریدا و هەروەها لەگەڵ ئێمەشدا قسەبکەن و پێوەندیمان پێوەبکەن.

لەگەڵ ئەوەشدا هەموو لێکۆڵەرەوەکانی تیۆرە سیاسییەکان، ئەوە باش دەزانن کە ئاسەوارە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان، راڤەکارییە جۆراوجۆرەکانیان نەهێندە دژوارو دێرینن و نە ئەوەندەش فرەچەشن و پەراکەندەن کە هەڵسەنگاندنیان لە تواناادا نەبێت. کەسانێك کە بە هەوڵ و تەقەلاو سەرف کردنی کاتێکی زۆر، ئەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەمزانەیان شکاندووە، ئاگادارن کە قسەوباس و بابەتەکانی تیۆرە سیاسییەکان، زۆر پڕناوەڕۆکن و پێویستیان بەوەنییە کە بە تێپەڕبوونی زەمان، ئەوبایەخە بەدەست بهێنن. لە ڕاستیدا هەموو ئەو کەسانەی کە لە کۆمەڵگایەکی مەدەنیدا ئەژین و هەندێ بڕیار دەرئەکەن، تاڕادەیەك تیۆرسیەنی سیاسین. ئینسان بە پێی کۆمەڵێك باوەڕو تێگەیشتنی بنەڕەتی، ــ تەنانەت ئەگەر زۆربەی کاتیش ناکامڵ و هەڵە و نیمە لۆژیکی بن ــ قسە لەسەر چییەتی سیاسەت ئەکەن.

ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان ئەوەیە کە ئەو باوەڕانەی کەرێنمای ڕەفتارە سیاسییەکانی مرۆڤن، یەکپارچە بکات و لەسەر بناغەگەلێکی پتەو دایانمەزرێنێت. لەم دەربڕینەدا، تیۆرە سیاسییەکان یەکێك لە بنەڕەتیترین جیلوەکانی هەوڵ و تەقەلای مرۆڤ بۆ "لۆژیکی" بوونن. ئینسان ئەیەوێت بەیارمەتی ئەو تیۆرانە خۆی بگۆڕێت بە بوونەوەرێك کە ژیانی ڕۆژانەی، نەك بە حەزوویستێکی کوێرانە، بەڵکوو بەهۆی عەقڵەوە بەڕێوە ببرێت. تیۆرسیەنە سیاسییەکان، بەو هۆیەوە لەوانیتر جیانابنەوە کە "خاوەنی" تێڕوانینی سیاسین، بەڵکوو بە هۆی "چۆنیەتی" تێڕوانینەکەیان لەوانیتر جیادەبنەوە. بەواتایەکی دیکە، جیاوازی تیۆرسیەنە سیاسییەکان لەگەڵ ئەوانی دیکەدا ئەوەنییە کە خاوەنی تێڕوانینی سیاسین، بەڵکوو لە چۆنیەتی تێڕوانینەکانیاندا جیاوازی هەیە، ئەوان ژنان و پیاوانێکن کە هەوڵ ئەدەن بە شێوەیەکی بنەڕەتی مانا بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسەت ببەخشن. ئەوان هەوڵیان داوە تێڕوانینـە سیاسـییەکەیان روون و هەماهەنگ بێت و لەسەر بنەمای کامڵترین زانستی مرۆڤ، لـە سروشـتی ئینسانەوە بگرە تا سروشتی دنیا، دابمـەزرێت. هـەموو ئـەو کەسانەی کـە بەدوای رەفتاری لۆژیکی دان، دەتوانن لەو تیۆرسیەنە سیاسییانە فێـرببن و ژیانی ئەوان بکەنەسەرمەشقی خۆیان. شاکارەکانی تیـۆرە سیاسـییەکان نەك تەنها ئینسان والێئەکەن کە بە قووڵی لەدنیـای سیاسـەت تـێبگات، بەڵکوو تاڕادەیەك فێری ئەوەی ئەکەن کە، چی لە ژیانی بکات؟

تیۆری سیاسی: چوارچێوەیەکی چالاک

مەبەست لە نووسینی ئـەو وتارانـەی کـە لـە بەشـەکانی دواییـدا دەخرێنـــە بەرچـــاو، خـــستنەڕووی ڕەوشـــی لێکۆڵینـــەوەو هـــەروەها چوارچـێوەیەك بـۆ تـێگەیـشتنی تیـۆرە سیاسـییەکانە. تیۆرسـیەنە سیاسـییەکان، هەرچـەند سـەبارەت بـە شـێواز و هـەروەها چـەمکەکان، بـیروڕای یـەگجار جیاوازیـان هەیـە بـەڵام نـەك تـەنها لەگـەڵ مەسـەلە گەلێکی یەکساندا سەروکاریان هەیە، بەڵکوو بۆ وەڵامدانـەوەی هـەر ئـەو مەسەلانە رەوشێکی تاڕادەیەك یەکسان بەکارئەهێنن. زۆربەی کـات، ئـەو مۆدێلە یەکسانەی لێکۆڵینەوە، لە ناو ئاسـەوارە بـە ئاکـام گەیـشتووەکانی ئەو تیۆرسیەنانەدا، بەئاشکرا بەدی ناکرێت. لەبەر ئەوەکە زۆربەی کات، تەرتیبی خستنەڕووی بەشەکانی (اجزاء) تیۆری سیاسی ئەشـێوێت و پاشوپێش ئەکرێن، تەرتیبی ئەندیشە و تێگەیشتنی "کردە"ییش زیانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەردەکەوێ. بۆ نموونە دەرەنجامی "پرۆسەی" توێژینەوە رەنگە بە شێوەی "پێش گریمانە" یان (صغري) و (كبري) بخرێتەڕوو. بەڵام گرینگ ئەوەیە کە مۆدێلەکە لە ئارادایەو ئەگەر بمانەوێت، دەتوانین بۆی بگەڕێینەوەو، ڕجووعی پێبکەین. ئەم کتێبەش بە پێڕەوی کردنی هەندێ نووسەری وەك تولمین، کاپلان و کوهن ئەیەوێت دەرك کردنی "لۆژیکی ناوەکی" تیۆرە سیاسییەکان بۆهەموو کەسێك ئاسان بکات. نووسەر لە جێگایەکەوە دەست پێدەکا کە تیۆرسیەنەکان خۆیان دەسیان پێکردووە. نە لە دەرەنجام دەستی پێکردووەو نە لە پرسیارە ئەبستراکتەکانەوە، بەڵکوو لە سەرلێشێواوی و حەیرەتێکەوە دەستی پێکردووە کە سەرەتا تیۆرسیەنەکانی ناچار بە تێڕامان کردووە. رەوتی لێکۆڵینەوە، دوای دەستپێکردن، بۆخۆی چالاکییەکی دەروونی (ناوەکی) تیا دروست ئەبێت. وەڵامدانەوەی پرسیارە سەرەتاییەکان و دەس نیشان کردنی ڕێگەچارە، هەندێ پرسیار ئەورووژێنێت کە دەبێ وردە وردە وەڵامی هەموویان بدرێتەوە. وەڵام دانەوە بەم پرسیارانە، لە هەندێ ئاستیتردا مەسەلەگەلێکیتر ئەخاتەڕوو و ئەم رەوتە، تا ئەو قۆناغەی کە تیۆرسیەن، تێگەیشتنە سەمبولیکەکانی خۆی لەناو گشتێکی سیستماتیکدا زانستیانە ئەکات، درێژەی ئەبێت. بە تەنها لەم قۆناغەدایە کە پشکنینە زەینییەکانی تیۆرسیەن کۆتایی دێت، تەنها پاش ئەم سەرکەوتنەیەکە ئەو سەرلێشێواوییەی کە ببوە هۆی "لێکۆڵینەوە" لە بەین دەچێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چوارچێوەی چالاکی "لۆژیکی ناوەکی" تیۆرە سیاسییەکان، کە نووسەر بەکاری ئەهێنێت، لە بنەڕەتدا نەبەرفراوانە و نەیەگجاریش تەرخانکراوە بۆ خوێندنەوەی تیۆرەسیاسییەکان بەڵکوو لە راستیدا سەرمەشقێکە بۆ ئەو زەینە چالاکانەی کە بەدوای رێگەچارەدا ئەگەڕێن. هۆیەکەشی ئەوەیە کە ئامانجی سەرەکی تیۆرسیەنەکان، دەسنیشان کردنی رێگەچارەیەکە بۆ کێشەکان. هەڵبەتە کێشەکانی ژیانی سیاسی، تەنها کێشە فکرییەکانی ئینسان نین بەڵکوو ئەو قەیرانانەش کە لە ئارادان ئەگرێتەوە، کە ئەوەش خاڵی دەسپێکردنی تیۆرسیەنی سیاسییە. بەواتایەکیتر لەو قەیرانانەوە دەست پێئەکات کەکۆمەڵگا رووبەڕوویان بوەتەوە.ئەو هەوڵ ئەدات کە رەهەندەکان و سروشتی قەیرانە کۆمەڵایەتییەکان بناسێت و لە هەمان کاتیشدا دەیەوێ میتۆدگەلێك ئاراستە بکات کە رێكوپێکن و پشت ئەستووریشن بەتێڕامان لەسەر هەموو لایەنێکی بابەتەکان، تا خەڵك نەك بە رەوشی ئەزموون وەرگرتن و فێربوون لە شکستەکان بەڵکوو بەیارمەتی ئەوانە، لەگەڵ مەسەلەکاندا هەڵسوکەوت بکەن. هەر بەم هۆیەشەوە لە وتاری دووەمدا قسە لەسەر خوێندنەوەی "لۆژیکی ناوەکی" تیۆرە سیاسییەکان ئەکەین و لەو قۆناغەوە دەست پێدەکا کە تیۆرسیەنی سیاسی دەرکی بە قەیرانی سیاسی و هەروەها بێ نەزمییەکانی ژیانی سیاسی کردووە.

پێدەچێت تاڕادەیەك هەموو تیۆرسیەنە سیاسییەکان لە بینینی بێنەزمی ژیانی سیاسییەوە دەست پێدەکەن. جارناجار هەندێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرسیەن سەرهەڵ ئەدەن کە بەتەواوەتی، لەو بارودۆخەی کەلەئارادایە ڕازین و تەنها وردبینی و بزۆزبوونی فیکرییان هانیان ئەدات کە لەسەر بونیادەکانی ئەو نەزمەی کە لەئارادایە بکۆڵنەوە. ئەم جۆرە تیۆرسیەنانە ئاوارتەن. زۆربەی تیۆرسیەنەکان ئاسەوارەکانیان لە سەردەمێکدا نووسیوە کە بەتەواوەتی هەستیان بەوە کردووە کە کۆمەڵگا ڕووبەڕووی قەیران بوەتەوە. هەندێ جار ئەمە کارێکی زۆرئاسانە. ڕەنگە هەموو کەس بتوانێت دەرك بە قەیرانەکانی "ڕاوەستانی ئابووری" یان شەڕە ناوخۆییەکان بکات، بەڵام هەندێ جار تەنانەت ناسینی کێشەکەخۆی، پێویستی بە تێڕامانێکی زۆر هەیە. دوای ئەوە کە کێشەکە ناسرا، تیۆرسیەن ناتوانێت ئۆقرە بگرێت و بێدەنگ بێت، بەڵکوو ئەبێ ڕیشەی کێشەکە بدۆزێتەوە. ئەبێ بە وردی لێکۆڵینەوە لەسەر هۆکارەکانی بێنەزمی و کارکردی نادروستی ئەو بارودۆخە سیاسییە بکات کەبەچاوی خۆی بینیویەتی. دیارە زۆربەی کاتیش دۆزینەوەی هۆکارەکان کارێکی ئێجگار دژوارە. سەرمەشقە فیکرییەکانی هەندێ لە تیۆرسیەنە سیاسییەکان، هەوڵ و تەقەلایەکە بۆ گەیشتن بەو ئامانجە. ڕەوتی دەسنیشان کردنی هۆکارەکان بابەتی وتاری سێهەمە.

لە هەنگاوێکیتردا تیۆرسیەن، کۆمەڵگایەك وێنا ئەکات کەتیایدا کێشە سیاسییەکان بە شێوەیەکی کاریگەر، ڕاڤەکارییان لەسەر کراوەو شی کراونەتەوە. ئەو لەم قۆناغەدا بە کەڵك وەرگرتن لە خەیاڵ،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هــەوڵ ئــەدات وێنــای نــەزمێکی سیاســی بەدەســتەوە بــدات کــە لــەو سەردەمەی ئەودا بوونی نییە. سەرلەنوێ دروست کردنـی دنیـای سیاسـی بە شێوەیەکی خەیاڵی لەزەینی تیۆرسیەندا بابەتی وتاری چوارەمە.

سـەرەنجام نـۆرە دەگاتـە ئـەو بەشـە لـە تیـۆرە سیاسـییەکان کـە هەندێ جار بە عینوانی تایبەتمەندی بەرجستەی تیۆرە سیاسـییەکان لـە قەڵـەم ئـەدرێت. دواهـەمین بەشـیش دەسنیـشان کردنـی ڕێگەچـارەیە. ڕەنگە تیۆرسیەن دوای ناسـینی شکستەکانی سیـستمە سیاسـییەکان، پـاش ناسینی هۆکاری شکستەکان و هـەروەها پـاش وێنـاکردنی تەسـویری ئـەو سیستمە سیاسـییەی کـە سـەرلەنوێ دامەزراوەتـەوەو زینـدوو کراوەتـەوە، پێـشنیارگەلێکی "کردەیـی" بخاتـە ڕوو. هــەروەها پێــشنیارگەلێك بــۆ کردەوە سیاسییەکان ئەخاتـەڕوو کـە بـە بـاوەڕی خـۆی بەباشـترین شـێوە کێــشەکان چارەســەر دەکــا. هەنــدێ جــار تیۆرســیەن بــە ئاشــکرا و ڕاشــــکاوانەترین شــــێوە پێــــشنیارەکانی ئەخاتــــەڕوو. بــــۆ نموونــــە، ڕێگەچـارەکانی مـەکیاولی کـە بەشـێکی هـەرە زۆری نووسـینەکانی پێـك ئەهێنن، دەسـتوور و یاسـاگەلێکن بـۆ دەسـەڵاتداران. هەڵبـەت هەنـدێ لـە دەسـتوور و پێـشنیارەکانیش ئاشـکرا و سیـستماتیك نـین. لـە هـەر دوو حاڵەتـدا، خاڵێـك کـە دەبـێ پێـی لەسـەر دابگیردرێـت ئـەو میتـۆدی لێکۆڵینـەوەو ڕاڤەکاریانەیەکـە ئـەم ڕێگەچـارانە ئەیانخاتـە ڕوو. وتـاری پێنجـەم ئــەم قۆناغــەی تیــۆرە سیاســییەکان روون ئەکاتــەوە. ڕەنگــە تەرتیبی ئەم قۆناغانە ــ بەکردەوە ــ تـا ڕادەیـەکی کـەم پـاش و پێـشیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێبکرێت. بۆ نموونە هەر جۆرە پێشنیار و ڕێگەچارەیەك لە دواهەمین قۆناغدا ئەخرێتەڕوو. ئەو پێشنیارانەی کە بۆ بڕیارێکی تایبەتی سیاسی دەخرێنەڕوو، کاتێك پڕماناو پڕ بایەخن کە پاش ناسینی کێشە و دەس‌نیشان کردنی هۆکارەکانی و هەروەها دەس نیشان کردنی ئەو شتانەی کە ڕێگەچارەیەك دروست ئەکەن، بخرێنەڕوو. تا کاتێك کە وەڵامی ئەم مەسەلە سەرەکییانە نەدرێتەوە، قسەکردن لەسەر ڕێگەچارە، کارێکی یەگجار بێهوودە و بێمانایە.

هەر بەو پێیە قۆناغی شیکردنەوەو ڕاڤەکردنی ریشەی مەسەلەکە ــ لە رووی لۆژیکییەوە ــ ناتوانێت بەرلەبینینی قەیران و بێنەزمی سەرهەڵبدات، واتە ئەبێ قەیران و بێنەزمییەك لە ئارادابێت تابتوانرێت شیبکرێتەوەو ڕاڤەی لەسەر بکرێت. کەواتە تەنانەت ئەگەر لە قۆناغی خستنەڕووی تیۆری سیاسیدا ئەو نەزمە ڕەچاو نەکرێت، لە رەوتی لێکۆڵینەوەدا هەمیشە بەمجۆرەی خوارەوە پۆلێن دەکرێ:

١ــ بینینی بێنەزمی

٢ـ دەس‌نیشان کردنی هۆکارەکانی بێنەزمی

٣ـ پیشان دانی ڕێگەچارە

چوارەمین بەشی ڕەوتی تیۆری سازی، واتە وێناکردنی کۆمەڵگای سەرلەنوێدروستکراو (بازسازی کراو) وەك "شتومەکێك کە لەسەرئاو کەوتبێت" وایە. ئەم قۆناغە بەڕواڵەت دەبێ بکەوێتە پێش

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پیشاندانی ڕێگەچارە، بەڵام ڕەنگە لە پێش، یان لە دوای دەس نیشانکردنی هۆکارەکانی بێنەزمی بخرێتەڕوو. تەنانەت ڕەنگە هەندێ جار بکەوێتە پێش بینینی بێنەزمییەوە. زۆربەی کات ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە وێناکردنی کۆمەڵگای سەرلەنوێ دروست کراو، بە شێوەی دیالکتیکی، بە بینینی بێنەزمی و دەست نیشانکردنی هۆکارەکانی، قۆناغ لە دوای قۆناغ دەربکەوێت.

قۆناغە جۆراوجۆرەکانی ڕەوتەکە بە تەواوەتی پێوەندییان بە یەکەوە هەیە، بەڵام "گشت"ێکی یەکپارچە پێك ناهێنن. فۆرم و ناوەڕۆکی هەر قۆناغێکی توێژینەوە، بەگشتی بە قۆناغی دواتر لە خۆی شکڵ ئەبەخشێت، بە بێ ئەوەی کە سنوورو فۆرم و ناوەڕۆکەکەی دەسنیشان بکات. لەڕەوتی لێکۆڵینەوەدا، هەر قۆناغێکی بە ئەنجام گەیشتوو، لەسەربناغەی قۆناغەکەی پێشترلەخۆی بنیات ئەنرێت. هەڵبەتە هەر قۆناغێك بەرادەی پێویست، داهێنان (خلاقیّت)ی تیایە کەوای لێدەکا تەنها درێژەپێدانێکی ئاسایی قۆناغی پێشتر نەبێت و لە پێڕەوی کردنێکی ڕەهای تێئەپەڕێنێت.

بۆ نموونە قۆناغی دەس نیشانکردنی سەرچاوەکانی مەسەلەکە، تاڕادەیەك لە بینینی بێنەزمی‌یەوە سەرچاوە دەگرێت. چوونکە قۆناغی بینینی بێنەزمی، ئەو نەخۆشییانە پیشان ئەدات کە خوێندنەوە لەسەر هۆکارەکانیان دەکرێت. لەگەڵ ئەوەشدا لە سەرەتادا دەرەنجامەکانی قۆناغی "دەس نیشان کردن" روون و ئاشکرانین چوونکە تەنها دەس

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نیشان کردنی هێماکانی (علامــت **) تێك هەڵشکان، هۆکارەکانیان روون ناکاتەوە. بەمجۆرە ئەو پێشنیارانەی کە تیۆرسیەن ئەیانخاتەڕوو، تەنها لە رێگەی خوێندنەوەی قۆناغی پێشترەوە دەس نیشان ئەکرێن. ئەبێ لە رێگەی بڕیارگەلێکی جۆراوجۆری ستراتژیکییەوە رێگەچارەی کۆتایی دەس نیشان بکرێت. سەرنج بدەنە ئەم نموونانەی خوارەوە: ئینسان دەتوانێ سەبارەت بەم مەسەلە کە ئەسینا تێك هەڵشکابوو، خۆی لەگەڵ بیروڕای ئەفلاتووندا ڕێك بخات، ئەگینا چۆن ئەیتوانی سوقرات بەمەرگ تاوانبار بکات؟ بەڵام دەتوانێ لەگەڵ رێگەچارە کۆتاییەکەیدا ناکۆك بێت، واتە ئەو سیستمەی کە لە کتێبی کۆماردا پیشانی ئەدات، یان ئەوەکە رەنگە ئینسان لەو مەسەلەیەدا لەگەڵ مارکس دا هاوبیروڕابێت کە ئابووری سەرمایەداری، چینی کرێکار ئەچەوسێنێتەوە و بەخۆی نامۆی ئەکات، بەڵام دیکتاتۆری پرۆلیتاریاش بەرێگەچارەی کۆتایی نەزانێت (یان سەبارەت بەم مەسەلە باوەڕی بەزەرورەتی دیکتاتۆرییەتی چینی کرێکار نەبیت).**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری دووهەم

قەیران و بێنینی بێنەزمی

تیۆرە سیاسییەکان وەك مـرواری وان: مەبەسـت ئەوەیـە کـە بـە بـێهۆکـارێکی پاڵنەرنایەنـە ئـاراوە. زۆربـەی تیـۆرە سیاسـییەکان، یـان بەلانی کەمەوە زۆربەی تیۆرە "حەماسی"یەکان، لەبـەر ئـەوە نووسـراون کە لێکۆڵینەوە لەسەر هەندێ لە کێشە ڕاستەقینەو زەرووریيەکان بکەن. ئـەم مەسـەلانە پێویـستیان بـەوە هەیـە کـە لـە لایـەن تیۆرسـیەنەکانەوە ئاوڕیـان لـێبدرێتـەوە: چـوونکە ئـەوان تـەنها بـە توێژینـەوە رازی نـابن [بــەڵکوو بــە قــووڵی لەســەر مەســەلەکان ئەکۆڵنــەوە]. زەروورەتــی تێگەیشتن لەو کێشە سیاسییانە کە گیروگرفتێکی زۆریان لـێکەوتۆتـەوە و، کەسـانێکی زۆریـشیان تووشـی کێـشەوگرفت کـردووە، تیۆرسـیەنەکانی ناچار بە نووسین کردووە.

لەسەردەمانێکدا کە خەڵك بەختەوەرن و کەمتر بیانوویـەك بـۆ نـاڕەزایی دەربـڕین بەرانبـەر بـارودۆخی کۆمەڵـگا لـە ئارادایـە، تیـۆرە سیاسـییەکان بەدەگمـەن سـەرهەڵ ئـەدەن [واتـە تـەنها سـەردەمە ئـاڵۆزو قەیرانییـەکانن کـە دەبنـەهۆی سـەرهەڵدانی تیـۆرە سیاسـییەکان]. ئـەو قسەیەی ئیدمۆندبرێك زۆر ڕاستەکە ئەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوە کـە داواکارییـەکی زۆرهەیـە بـۆ تیـۆرە سیاسـییەکان، ئـەوەمان بـۆ دەرئـەخات کـە کۆمەڵـگا بـە شـێوەیەکی خـراپ بـەڕێوە ئەبرێت. هەروەها دەڵێ: کۆمەڵانی خەڵك کاتێك کەخۆشحاڵن، هیچ حەز و تاســەیەکیان بەرانبــەر تیــۆرە سیاســییەکان نییــەو هــەرگیز بەدوایاندائاچن. لە ڕاستیدا ئەگەر خەڵکی کۆمەڵگایەك بە رەغبەتـەوە لـە تیـۆرە سیاسـییەکان بـڕوانن، ئـەوە دەگـەینێ کـە وڵات بـە شـێوەیەکی خراپ و نارێك و پێك بەڕێوە ئەبرێت.

ئەمریکییەکان بایەخێکی ئەوتۆ بە تیۆرە سیاسییەکان نـادەن و رەنگە هۆیەکەشی بگەڕێتەوە بۆ ئەو هۆیانەی لە سەرەوە باسمـان کـردن. ئەوەش بەو مانایە نییە کە ئەمریکا تووشی بشێوی و پێکدادانی سیاسی نـەبوە، بـەڵکوو زۆربـەی کـات ئـەو نـاکۆکی و پێکدادانانـەی کـە لـەو کۆمەڵــگایەدا هاتۆتــە ئــاراوە، لـــە بەرژەوەندییـــە تاکەکەســـی و بەکۆمەڵەکانـەوە سەرچـاوەیان گرتـووە و کـەمتر لـە سـەر پرەنـسیبە بنەڕەتییەکان ململانێیان کردووە. زۆربەی کات پێکادانە سیاسییەکان لە ئەمــەریکادا ســەبارەت بــە پرەنــسیبەکان لــە چوارچــێوە و ئــسوولێکی پەسەندکراودا دەرئەکەوێت کە تەنانەت بە تەواوەتیش پێناس نەکراون. لەبــەر چــەندین هــۆی مێــژوویی و کۆمــەڵ ناســانە، گرنگایــەتی گریمانەلیبراڵییەکانی جۆن لۆك سەبارەت بە نەزمی سیاسی، تـا ڕادەیـەك بە مەسەلەیەکی پەسـەندکراو لـە قەڵـەم ئـەدرێت. ئـەم باوەڕانـە هێنـدە پەسـەند ئـەکرێن کـە تەنانـەت هـۆی "بـوون"یـشیان فـەرامۆش دەکـرێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لوییس هارتز دەڵێ: لە ئەمریکادا هەرگیز بزاڤ، یان حیزبێکی سیاسی لیبراڵ بوونی نەبوە. تەنها شتێك کە هەبوە شێوەی ژیانی ئەمریکی بوە کە لە ڕاستیدا ئەوەش کاریگەری ئەندیشەکانی جۆن‌لۆکی لەسەربوە ـبەبێ‌ئەوەش ئاگاداری ئەوەبن کە ئەندیشەکانی لۆك ئەو کاریگەرییەی لەسەرداناون.

ئەمریکییەکان کە لەپەسەندکردنی بونیادی باوەڕە سیاسییەکانی کۆمەڵگاکەیان ـکەزۆربەشیان سیستماتیك و ناسراونین ـ تا ڕادەیەکی زۆر رازین، لە سیاسەتدا پێڕەوی لە بۆچوونی "رەسەنایەتی کردەوە" دەکەن. ئەگەر بناغەو بونیادی سیستمێك، پایەدار و پتەو بێت، وەیان باوەڕێك لەمەڕ پتەو بوونی ئەو بناغەیە لەئارادابێت، مەسەلە تایبەتەکانیش یەك‌لەدوای‌یەك و لەرێگەی "تاقیکاری" و "هەڵەکردن"ەوە کۆتاییان دێت. ئەمریکییەکان لە جیاتی ئەوەی کە بایەخ بەریشەی مەسەلە سیاسییەکان بدەن؛ واتە ئەو قەڵەمڕەوەی کە تیۆری سازی تیایدا زەروورەت پەیدا ئەکات، بە پێچەوانەوە لە رێگەی هەندێ "پێکدادانی ناشیانە" (نەزان کارانە)وە هەنگاو هەڵ دەکرن.

بە پێی قسەکەی ئیدمۆندبرێك ئەم بایەخ نەدانە بە تیۆری سازی، رەنگە لە بارودۆخێکی ــ تا ڕادەیەك ــ سەقامگرتووی سیاسی‌یەوە سەرچاوە بگرێت. هەڵبەتە هەرچەند ئەوە ئیمتیازێکی باشی کردەیی و سیاسی‌یە، بەڵام زیان لە رەوتی "بیرکردنەوە" ئەگەینێت. هەرچەند نەبوونی ئاڵۆزێتی فکری و هەروەها لێهاتوویی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فکری لەریزی لایەنە پۆزەتیڤەکانی سیاسەتی ئەمریکا دائەنرێن بەڵام شتێك نییە کە بتوانین لە مێژووی ئەندیشەدا شانازی پێوە بکەین.

ئەگەری ئەوە لەئارادایە کە بایەخ نەدان بە تیۆرە سیاسییەکان زیانگەلێکی کردەیی زۆری لێبکەوێتەوە. بۆ نموونە یەکێك لەو هۆیانەی کەئەمریکا ناتوانێت لە وڵاتان و گەلانی دیکە تێبگات و پێوەندییان لەگەڵ دابمەزرێنێت، ئەگەڕێتەوە بۆ ئەم مەسەلەیە. هەرچەند هەندێ پرەنسیب لە ئەمریکادا زۆر گرینگن، بەڵام ئەوە ناگەینێت کە دەبێ هەموویان باوەڕیان پێیان هەبێت. ئەوە خەیاڵێکی خامە کە ئەمریکییەکان وا لێدەکا نەتوانن سەرچاوەی کێشمەکێشە نێودەوڵەتییەکان و هەروەها ئەو ڕێگەچارانەی کە دەیانخەنەڕوو بناسن و دەرکیان بکەن. ڕەنگەزۆربەی ئەمریکییەکان وەك ئەو سناتۆرەبن کەنەیدەزانی بۆچی عەرەبەکان و ئیسرائیلیەکان وەك مەسیحییە چاکەکان، پێکەوە دانانیشن و کێشەکانیان چارەسەر بکەن.

تەنانەت لە بواری سیاسەتی ناوخۆییشدا، ڕەنگە ئاڵۆز نەبوونی تیۆرەکان، زیانگەلێکی زۆری لێبکەوێتەوە. ڕەنگە هەندێ کێشەی سیاسی، هێندە گەورەبن کە تەنها لە ڕێگەی "شەڕ و لێکدانی نەزانانە"وە چارەسەرنەکرێن. ئینسان ئەگەر سەرچاوەی کێشەکان نەناسێت، ڕەنگە لە چاڵەوە بێتەدەرەوەو بکەوێتە چاڵاوەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە کۆمەڵایەتی کردن و رووخاندن

کاتێ کە دۆخێکی لەباری کۆمەڵایەتی لە ئارادایە، شیکردنەوەو راڤەکردنی نەزمی سیاسیش هەم بێفایدەیەو هەمیش دژوارە. ئامانجی رێکخراوە ئیدارییەکان لە هەر کۆمەڵگایەکدائەوەیە کە تاکەکانیان هان بدەن بیرورا زاڵەکان قبوولێ بکەن. منالان هەر لە سەرەتاوە فێری ئەوە دەبن کە تێگەیشتنە دروستە سیاسییەکان و هەروەها رەفتارە گونجاوەکان کامانەن؟ بۆ نموونە، خەڵك لە ئەمریکادا فێری ئەوە دەبن کە "شێوەی ژیانی ئەمریکی" یەگجار باشەو هەروەها "ئازادی" و "دیمۆکراسی" شتانێکی باش و بەکەڵکن و هەر بۆیە سیستمی سیاسی ئەو وڵاتە (واتە ئەمریکا) نوێنەری راستەقینەی ئازادی و دیمۆکراسییە. هەرچەند ئەم رەوتە لە سیستمە سیاسییەکانی دیکەشدا بە هەمان شێوەیە بەڵام ناواخنی پەیامەکانیان لێك جیاوازن. منالێکی کووبایی هەر لە سەرەتای منالییەوە فێری ئەوەدەبێ کە "ئیمپریالیزمی‌یانکی" مەترسیدارترین دوژمنی کۆمەڵگایە و هەروەها فێری ئەوەش دەبێ کە فیدل کاسترۆ رێبەرێکی مەزنەو وڵاتەکەی ئەوی رزگار کردووە.

حەقیقەتەکانی جیهانی سیاسەت لە رێگەی فێرکاری و راهێنانەوە ـــ بۆنموونە لە رێگەی خوێندنگە رەسمییەکان، یان رێزگرتنی ئالا ـــ هەروەها تارادەیەکیش لە رێگەی فێرکارییە نارەسمییەکانەوە، یان لاسایی کردنەوەی رەفتار و کرداری ئەوانی ترەوە،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەسەر خەڵکدا دەسەپێنرێن. ئەگەر کەسانی دەوروبەرمان بە بیستنی هەندێ وشەی وەك كۆمۆنیزم، فاشیزم، یان ئیمپریالیزمییانکی ترس دایانبگرێت، ئینسانەکانی تریش بە هەمان شێوە ئەوانە بە دیاردەگەلێکی مەترسیدار لە قەڵەم ئەدەن. هەر بەو پێیە ئەگەر کەسانی دەوروبەرمان بەرانبەر یاسای ئەساسی و "دامەزرێنەرانی كۆمەڵگای ئەمریکی" یان "وڵاتی سۆسیالیستی" وەفاداربن و رێزیان لێبگرن، ئەوانی دیکەش بەو دەرەنجامە دەگەن کە رێزگرتنیان كارێکی باشەو کەواتە دەبێ پێیان وەفاداربن.

خانمی لیلیان ئسمیت لە کتێبەکەیدا لە ژێرناوی "**بکوژانی خەون**" کە سەبارەتە بە سەردەمی منالّی خۆی لە باشووری ئەمریکادا، نموونەیەکی یەگجار باش و گرینگ لەبارەی "رەوتی بە كۆمەڵایەتی کردن" دەخاتەڕوو. ئسمیت باس لە شێوەگەلێك دەکا کە لەرێگایانەوە، باوەڕە سیاسییەکان و رەفتارە دروستە كۆمەڵایەتییەکان، بەسەر تاکەکانی كۆمەڵگا بە تایبەت لاوان دا، دەسەپێنرا:

هیچکەس بە شێوەیەکی رەسمی فێری ئەو بابەتانە نەئەبوو، بەڵام هەرچۆنێك بێت ئێمە وانەکان باش فێر بووین. ئێمە زۆرشت فێربووین وەك؛ سیستمی ئاڵۆزی حەرامەکان، تاوانەکان و پاداشەکان، گۆڕینی دەنگ و لەحن و وشە و هەستەکانمان لەکاتی دەربڕینی رستەکاندا، لەکاتی رۆیشتنمان بۆ ئاودەس و هەروەها لەکاتی کایە کردندا. نایەتەوەبیرم چۆن و کەی ئەوەم زانی کە خوامیهرەبانەو عیسا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کورپیەتی و بۆ دابەش کردنی خێرو بەرەکەت بەسەر مرۆڤدا نێردراوە و هەروەها فێری ئەوە بووین کە هەموو خەڵك لەیەك دایك و باوکەوە خوڵقاون. لەگەڵ ئەوەشدا فێربووم کە من لە رەش‌پێستەکان باشترم و ئەوان لە ناو کۆمەڵگادا پلەو پایەیەکی خوارتریان هەیە و دەبێ هەر بەهەمان شێوەش بمێننەوە. فێری ئەوەش بووین کە "سێکس"ی بەر لە دەس پێکردنی ژیانی هاوبەش (ئیزدواج) کارێکی خراپەو هەروەها ئەگەر من بەرەچاوکردنی یەکسانی و بەرابەری، لەگەڵ رەش پێستەکاندا هەڵس‌وکەوت بکەم باشوور [وڵاتە یەکگرتووەکان] تووشی کارەساتێکی وێرانگەردەبێ.....

فێرکاری من هەر لەرۆژی لە دایك بوونمەوە دەستی پێکرد و لە ناوچوارچێوەیەکی هێندە ئاڵۆزو گەورەدا پەروەردەبووم کە ناکرێ بە کورتی وەسفی بکەم. فێربووم چۆن خۆم لەگەڵ رێساکاندا بگونجێنم. فێربووم کە چۆن دەکرێ لەیەك کاتدا هەم مەسیحی بم و هەم سپی پێستێکی باشووری. دەشکرێ لەیەك کاتداهەم خانمێکی بەرێز بم و هەم بوونەوەرێکی دڵرەق و لەخۆبایی. دەکرێ شەوانە عیبادەت بکەیت و رۆژانەش سواری ئۆتۆمبیلی تایبەتی سپی‌پێستان بیت و هەر دوو کارەکە بەئاسانی ئەنجام بدەیت. فێربووم باوەرم بە دیمۆکراسی هەبێت و بە بیستنی وشەی دیمۆکراسی، شادی و خۆشییەکی لەرادەبەدەر دامبگرێت. بەڵام بەکردەوە هەر لە بەیانییەوە تاشەو، کار لە کۆیلەکان بکێشم و بیانچەوسێنمەوە. ئێمە زیاتر لە رەفتارەکانمانەوە شت فێر ئەبووین،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وەك لە پەند و ئامۆژگارییەكان. لە بڕۆ هەڵخستنێك، نوكتەیەك، دەنگێكی لەرزۆك، جووڵەیەكی دەست یان دەم وچاو و هەروەها بێدەنگییەكی درێژ خایەنەوە زیاتر شت فێر ئەبووین وەك لە رستەیەكی درێژ.

بەتەواوەتی فێربوونی ئەم وانەگەلە، كاریگەرییەكی یەگجار زۆر لەسەر نەقشەی جیهانی سیاسەت دادەنێ و نابێ بەشتانێكی ئاساییان لە قەڵەم بدەین. پێدەچێت پێوست ناكات بەڕاشكاوی باسیان لێبكەین بەڵكوو باشتر وایە لە ناو پەردەوە (واتە تاڕادەیەك بە نهێنی و تەمومژاوی) قسەیان لەسەر بكەین، ئەگینا وامان لێ دەكا ئەوانە نەك بە حەقیقەتێكی پەسەندكراو، بەڵكوو بە وتەزاگەلێكیان لەقەڵەم بدەین كە قابیلی قسە و باس لەسەر كردنن. ئەم باوەڕانە لە رێگەی ویژدانی خودئاگاوە دزە ئەكەنە ناو رەگ و خوێنی ئینسانەوە و ئیدی لەو كاتەدا لەناوبردنیان كارێكی یەگجار سەخت و دژوارە.

رەوتی بە كۆمەڵایەتی كردن، بەشێكی حاشاهەڵنەگری هەر كۆمەڵگایەكی سیاسییە. هیچ كۆمەڵگایەك بەبێ سەلماندنی ئامانجەكان و فەلسەفەی وجودیی خۆی بە تاكەكانی، ناتوانێت درێژە بە ژینی بدات و گەشەبكات و ئەگەر نەیتوانی كارێكی وابكات، مەشرووعییەتی خۆی لە دەست دەدا. بەواتایەكی دیكە ئەگەر كۆمەڵگایەك نەتوانێت بایەخ و گرنگاییەتی خۆی بە ئەندامەكانی بسەلمێنێت، ناشتوانێت داوای وەفاداری وهاوكاری كردنیان لێبكات. ئەگەر شتێكی لەو جۆرە رووی دا،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوا لـەو حاڵەتـەدا کۆمـەڵگا رووبـەڕووی مەترسـی بوەتـەوە و ئیـدی ناتوانێت لێبڕاوانە (قـا طعـا نـە) هۆکارە دەرەکییـەکان لـە ناوببـات. لـە لایەکی تریشەوە، نەزمی کۆمەڵایەتی ناوخۆییش هەڵئەوەشێتەوە.

بەم هۆیەوەیە کە تیۆرەکان و تیۆرسیەنە سیاسییەکان، زۆربەی کـات بـە "رووخێنـەر" لـە قەڵـەم دەدرێـن. ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکان ئەوەیـە کـە پرەنـسیبە بنەڕەتییـەکانی سیـستمی سیاسـی، بـە دیـدێکی رەخنەگرانەوە بخەنەبەر ڕاڤە و لێکۆڵینەوە. لەو حاڵەتەدا، ئاسایی دەبێ ئەگـەر دەسـەڵاتداران شـیکردنەوەی راڤەکارانـەی ئامانجـەکانی کۆمەڵـگا بەشـتێکی ناحـەز و بگـرە مەترسـیداریش لـە قەڵـەم بـدەن. تیـۆرە سیاسـییەکان رەنگـە تەنانـەت "یـەکگرتنی کۆمەڵاییـەتی"ش بخەنـە ژێـر پرسـیارەوە، یـان مەشـرووعییەتی سیـستمی حـاکم رووبـەڕووی مەترسـی بکەنـەوە. لـە روانگـەی دەسـەڵاتدارانەوە باشـترین حاڵـەت ئەوەیـە کـە خەڵك، لە جیاتی ئەوەی کە رەخنە لە باوەڕە سیستماتیکەکانی کۆمەڵـگا بگرن، بە پێچەوانەوە بە نۆرم گەلێکی پەسەند کراویان لە قەڵەم بدەن.

نابێ ئەوە فەرامۆش بکەین کـە ئەسـیناییەکان، سـوقراتییان بـە تـاوانی مەترسـیداربوون بـە مـەرگ مـەحکووم کـرد. لـەراسـتیدا ئـەوە عادەتەکـەی سـوقرات بـوو کـە بـواری بـۆ دادگـایی کـردن و پاشـان لـە سێدارەدانی ئـەوی خـۆش کـرد: واتـەهـەموو ئەوشـتانەی کـە ئـەوانی تـر بەدیاردەگـەلێکی ئاساییان لـە قەڵـەم ئـەدا، ئـەو بەپێـچەوانەوە گومـانی لـێئـەکردن. سـوقراتیان بـەوە تاوانبـاردەکرد کـەبـێدینـەو لاوان فاسـد

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەکات، چـوونکە ئـەو، بـە تـەعبیری خـۆی، رۆشـنبیرێکی "مێـشوولە" ئاسابوو. [کە کاری چزاندن و وشیارکردنەوەی خەڵك بـوو] ئـەو لاوانـەی کە دەیانویست لـە بـەردەم وانـەکانی سـوقراتدا ئامـادەبن، گومـان کردنـی سوقراتیان لە باوەڕە زاڵـەکان وەك شـتێکی هانـدەر و پاڵنـەر ئـەبینی. لـە لایـەکی تـرەوە، دەسـەڵاتدارانی دەوڵەتەشـاری ئەسـینا، کـە بـارودۆخێکی لەرزۆك و نارێك وپێکیان هەبوو، ئەو گومان کردنانەیان بەمەسەلەیەکی مەترسـیدار و هێـرشکـەر لـە قەڵـەم ئـەدا. کەواتـە، بەوهیوایـەی کـە بێدەنگیبکەن، یان ناچاری بکەن کـە قسەکانی خـۆی بـە درۆ بخاتـەوە و واز لەو جۆرە قسانە بێنێت، دەسگیریان کرد. کاتێك ئـەو کارەیـان کـرد و سوقراتیش ڕازی بە دوورخستنەوە (تبعید) نەبوو، کوشتیان.

کەواتە، تیۆری سازی سیاسی دەتوانێ کارێکی مەترسیدار بێت.

ئەو پرسیارانەی کە تیۆرە سیاسییەکان، ئەیانخەنەڕوو، هەمیشە دڵخوازو لــەبارنین. کۆمــەڵگا دیکتاتۆرییــەکان، بەجەختــەوە ڕەوش گــەلێك هەڵئەبـژێرن کـە نایـەڵن هـیچ جـۆرە تیـۆرێکی سیاسـی رەخنەگرانـە چــرۆبکات و گەشــەبکات. ئــەم سیــستمانە، وەك هەنــدێ کۆمــەڵگای ژێردەستی حکوومەتە مەزهەبییەکانن کە تیایاندا تەنها باوەڕە "ڕەسمـی و ئورتۆدۆکـسییەکان" برەویـان هەیـە. هێنـدەی پێوەنـدی بـە بـاوەڕی سیاسـییەوە هـەبێت، ئـەوە تـەنها ئایـدۆلۆژیای رەسمـیـیـە کـە قـابیلی پەرەپێدانە. هەرجۆرە گومان کردنێك لە پرەنسیبگەلی باوەڕە زاڵـەکان، بە "بدعت" و بێدینی لەقەڵەم ئەدرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەلاّم بارودۆخەکە لەکۆمەلّگا لیبرالّەکاندا تا ڕادەیەك جیـاوازە. لـەم جـۆرە کۆمەلّگایانـەدا، ئـازادی رادەربـڕین مـسۆگەرکراوە و لـەوەها حالّەتێکـدا دەکـرێ بەشـێوەیەکی جیـدی بـە دوای تیـۆرە سیاسـییەکاندا بڕۆین. لەگەلّ ئەوەشدا، تەنانـەت لـەم جـۆرە کۆمەلّگایانـەدا، ئەوشـتەی کە بە قسە قبـوولّ دەکـرێ رەنگـە بـەکردووە ژێرپـێبخرێـت. **هەرچـەند ئەمریکاییـەکان بەقـسە داکـۆکی لـە ئـازادی رادەربـڕین دەکـەن بـەلاّم توێژینەوەکانی زانستی سیاسی و هەروەها مێژووی تیۆرە سیاسییەکان لە ئەمریکادا ئەوە پیشان ئەدات کەرەنگە مۆلّەت بەدەرکەوتنی ئاشکرای ئەندیـشە دژە ئەمریکاییـەکان نـەدرێت.** پێدەچـێت سـوقراتەکان لـە ئەمریکادا هیچ شوێنێکیان نەبێت. ئەمریکاش وەك زۆربەی کۆمەلّگاکان حەزئەکات وەسف و ستایشی سیستمە سیاسـییەکەی بکرێـت، وەك لـەوەی رەخنەی لێبگیردرێت.

چـوونکە ئـەو پرسـیارانەی کـە بـە هـۆی تیـۆرە سیاسـییەکانەوە دەخرێنەڕوو، رەنگە بە "رووخێنەر" لە قەلّـەم بـدرێن، هـەروەها لەبـەر ئەوەی کە رەنگە تیۆریسازی کارێکی مەترسیدار بێـت، "لیۆئـستراوس" دەلّێ: لەکاتی خوێندنـەوەی کتێبـەکانی تیـۆرە سیاسـییەکاندا دەبـێ ئـەم خالّە لەبەرچاوبگیردرێت: رەنگە تیۆرسیەنێك زۆر بـە پـارێزەوە هەنـدێ قسەی کردبێت، بـە تایبـەت ئەگـەر گیـانی لا شـیرین بێـت و ئەرزشـی بـۆ قایل بووبێـت، هـەر بـەم هۆیـەوە دەبـێ هەنـدێ لـە ئاسـەوارەکانی تیـۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسییەکان بەوردبینییەکی زۆرەوە بخوێنرێنەوە و مانای پیتەکان لەدووتوێی وشەکانەوە هەڵێنجێنین.

مقاومەت کردنی ئەم داکۆکی کردنە کۆمەڵایەتی و ناوخۆییانە لەبەرانبەر تیۆری سازی سیاسیدا، لەسەردەمە قەیرانییەکاندا تاڕادەیەکی زۆر، کەم دەبێتەوە. کاتێك بارودۆخەکە تێك دەچێ و تێگەیشتن لە مەسەلەکانیش دژوارتردەبێ، خەڵکیش رەغبەتێکی زیاتریان دەبێت بۆگومان کردن لەو باوەڕانەی کە پێشتر بە "حەقیقەت" لە قەڵەمیان ئەدان. رەنگە دەسەڵاتداران حەزبکەن رێگەبگرن لە خستنەڕووی ئەو مەسەلانەی کە بەڕووخێنەریان دەزانن. بەڵام خەڵك رۆژلەدوایرۆژ لەوەتێدەگەن کە ئەبێ بایەخێکی زۆر بدەن بەو پرەنسیبە بنەڕەتییانەی کە بەسەر ژیانی سیاسیدا زاڵن. رەنگە بە سەختی بتوانرێت گومان لەو باوەڕانە بکرێت کە پێشتر قبووڵ کراون، بەڵام کاتێك کە ئەم باوەڕانە کێشە و گرفتیان لێدەکەوێتەوە بە ئاسانی دەتوانرێ گومانیان لێبکرێت.

بۆ نموونە لەسەردەمە ئارام و هێمنەکەی ١٩٥٠ زایینیدا، بیرمەندانی زانستی سیاسەت لە ئەمریکادا، پێشگۆییان کرد کە تەمەنی "سەردەمی ئایدۆلۆژیا" بەسەرچووە. بەڵام دڵەڕاوکێ و نیگەرانیەکانی دەیەی ١٩٦٠ز، بایەخی ئەو پێشگۆیی کردنەیان ــ بەلانی کەمەوە بۆ ماوەیەك ــ لەناو برد. زۆربەی ئەمریکاییەکان بە هۆی ناڕەزاییەتییان بەرانبەر شەڕی ڤیتنام و نادادپەروەرییە سیاسییەکان و هەروەها

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناسەقامگیربوونی شارستانییەت و نەزمی کۆمەڵایەتی، حەزێکی تازەیان بەرانبەر تیۆرە سیاسییەکان تیا دروست بوو. "چەپی نوێ" تیۆرە توندڕەو و سۆسیالیستی و ئانارشیستییەکانی پەرەپێدا. لیبرالەکان ناچار بوون فەلسەفە سیاسییەکی خۆیان بە شێوەیەکی تازەتر هەڵسەنگێنن و بیکەن بەشتێکی زانستیانە و داکۆکیشی لێبکەن. هزرمەندەکۆن پارێزەکان هەوڵیاندا ئەوە بسەلمێنن کە پرەنسیبە سیاسییەکانیان ئەتوانن ئەو مەسەلانەی کە لە ئارادان چارەسەربکەن. کاتێك قازانی سیاسەت کولا، "گۆنجاوێتی و پێوەندی" نێوان تیۆرەسیاسییەکان دەردەکەوێ.

بینینی بێ نەزمی

ئەو قەیرانانەی کە دەبنە هۆی سەرهەڵدانی تیۆرەکان، لە شێوەگەلی جۆراوجۆردا دەرئەکەون. ڕەنگە قەیرانێك بۆ هەموو کەسێك روون بێت ــ بەلانیکەمەوە لە ئاستی دەرکەوتنی هەندێ هێماونیشانەدا ــ و، هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا بگرێتەوە و کارێگەری لەسەر ژیانی هەموویان دابنێت. لێك پچڕانەکان و ئەو کارەساتە گەورانەی کە بە شێوەی شەڕە ناوخۆییەکان و قەیرانە ئابوورییەکان، ڕووبەڕووی کۆمەڵگا مرۆییەکان ئەبنەوە و کێشەیان بۆ سازدەکەن، نموونەگەلێکی روون و ئاشکران، ئەگەر هەموو کەسێك لەگەڵ دراوسێکانیدا خەریکی شەڕکردن بێت، ئەگەر نەزمی کۆمەڵایەتی و ئاسایشی تاکەکەسی لەناو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چووبێت، وە ئەگەر زۆربەی خەڵك دەسکورت و هەژاربن، رەنگە تەنها گرووپێکی بچووکی کۆمەڵگا باوەڕیان بە چارەسەکردنی کێشە زەوورییەکانی کۆمەڵگا نەبێت [چوونکەخۆیان لە خۆشگوزەرانیدا ئەژین و دەرك بە کێشەکانی ناو کۆمەڵگاناکەن].

هەندێ جار رەنگە تەنانەت لەم جۆرە بارودۆخە قەیرانییانەشدا، دەرك کردنی کێشەکان کاریکی ئاسان نەبێت. هەندێ جار هەموو لایەك ئەوەیان قبووڵە کە کۆمەڵگا تووشی هەندێ کێشەبووە، بەڵام بۆ ناسینی کێشەی سەرەکی یەكبیروڕامان نییە. بۆ نموونە، جەنگ و کوشتاری ناوخۆیی و قەیرانی بەربەبڵاوی کۆمەڵایەتی، بە ئاشکرا ئەوە ئەگەینن کە کێشەیەك لە ئارادایە، بەڵام پێویستە لە سەرئەوە بکۆڵینەوە کە ئایا هۆی سەرەکی دەگەڕێتەوە بۆ ستەمگەرێتی دەوڵەت، یان لاواز و بێهیزبوونی؟! بۆ نموونە کێشە و ململانێکانی دەیەی ١٩٦٠ز ئەمریکا لە بەرچاوبگرن. هەموولایەك لەسەر ئەوە هاوبیروڕابوون کە ئەم رووداوانە ئەوە دەگەینن کە کێشە گەلێك لە ئارادایە کە ئەبێ ئاوڕیان لێ بدرێتەوە، بەڵام تاقمێك هۆی ئەو رووداوانەیان ئەگەڕاندەوە بۆ "هەبوونی ئازادی لەرادەبەدەر" و گرووپێکی تریش بۆ "سەرکوت کردنی ئازادی". هەندێ داوەری کردنی ئاڵۆزی پێش وەخت، بە ئاشکرا کاریگەرییەکی گەورەیان لەسەر دەسنیشان کردن و تەنانەت پێناسەکردنی کێشەکە دانابوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەنگە قەیرانەکانیتر، یەگجار بەرتەسك و تەنانـەت نادیـاریش بـن و کاربەدەسـتانی سیـستمی سیاسـی بـە ئاسـانی نـەتوانن دەرکیـان پـیٚبکـەن. ڕەنگـە گرووپێـك وا تەسـەروربکەن کـە هـیچ کێـشەیەك لەئارادانییـە و کەواتـە ناکۆکییـەکان هـەر لـەوێوە دەست پـیٚدەکـەن. بـۆ نموونـە لـە کاتێکـدا کـە مـارکس، هـەژاری و دەسـکورتی چـینی کرێکـاری بەریتانیای بە قەیرانێك لە قەلْەم ئەدا، ئەوانی تر هەر ئەم مەسـەلەیان بـەدەرەنجامی زەرووری یاسـا حاشـاهەلْنەگرەکانی جیهـانێکی ناکامـلْ لـە قەلْـەم ئـەدا. کەواتـە، ئـەو قەیرانـەی کـە دەبێتـە هـۆی دروسـت بـوونی تیورێکی سیاسی، ڕەنگە لـە هەنـدیٚ حالْەتـدا ناوچـەیی و تاکەکەسـی بـن، نـەك گـشتی و جیهـانی. لەوانەیـە تیۆرسـیەن بـەنیـسبەت ئـەو بونیـادە سەرەکییانەی کە بەسەر سیستمێکی سیاسیدا زالْن، لەبەر چەند هۆیـەك کـە بـۆ بەشـەکانی تـری کۆمـەلْگا نادیـار و نەناسـراون، تووشـی دڕدۆنگـی (تـوهم) بووبێـت و ڕەخنـەیان لـیٚبگرێـت. ڕەنگـە مـارکس لـە ریـزی ئـەو کەسانەدا بێت کە بە هۆی بـاوەڕە زالْـەکانی کۆمـەلْگاوە زەرەر و زیـانێکی زۆری چەشـتبێت، یـان تەنانــەت ڕەنگــە قــسەکانی ئــەو سـەبارەت بــە نادادپەروەری و هەلْوەشانەوەی ئاکاری وەکوو "مشت بۆ دیوار هاوێـشتن" بێت، کە ئەوانی تر، یان ناتوانن، یان نایانەوێت گوێیان لیٚبگرن.

دوا ئامـانجی تیـۆرە سیاسـیەکان تـیٚگەیـشتن و ڕوون کردنـەوەی نەزمی ڕاستەقینەیە لە کۆمەلْگادا بەلاّم ئەم ئامانجە لە بینینی وێرانـیو بـیٚنەزمییـەوە دەسـت پـیٚدەکـا. لـە ڕاسـتیدا ئـەم ڕەوشـی دۆزینـەوەی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێگەچارە، واتەرۆیشتن لە هەڵەوە بۆ راست، تەنها تایبەت بە تیۆرە سیاسییەکان نییە. نموونەگەلێکی زۆری ئەزموونە رۆژانەکان و هەروەها لێکۆڵینەوە لە بوارەکانی تردا، ئەوە دەرئەخەن کە ئەم رەوشە رەوشێکی ئاسایی و قابیلی پەسەند کردنە.

بۆ نموونە ئەگەر من زانیارییەکی یەگجار کەمم سەبارەت بە دروست کارکردنی مۆتۆری ئۆتۆمبیلەکەم هەبێت، تاڕادەیەکی زۆر ئەو زانیارییانەم دەگەڕێنەوە بۆ خراپبوون و بەرێكوپێك کارنەکردنی مۆتۆری ئۆتۆمبیلەکەم. رۆژێکیان کە مۆتۆری ئۆتۆمبیلەکەم زوو داخیکرد، لەگەڵ پۆمپی ئاوو جۆری کارکردنی ئاشنا بووم. شەوێکیان کە ئۆتۆمبیلەکەم کوژایەوە، لەگەڵ دینام و جۆری کارکردنی ئاشنا بووم.هەروەها هەندێ گرفتی دیکە کە وایان لێکردم تاڕادەیەکی زۆر لەگەڵ جۆری کارکردنی مۆتۆرێکی ساغ و بێنوقساندا ئاشنا بووم. ئەم جۆرە فێربوونە یەکجار سەختەو دیارە زۆرکەسانیتریش، تاقی کردنەوەی لەو جۆرانەیان هەبووە.

"ئێدمۆندکان" توێژەرەوەی بەرجستەی زانستی ماف دەڵێ؛ ئەم رەوشە لە رشتەی مافیشدا کاری پێ ئەکرێت. بە بیروڕای ئەو، تەنها لە ڕێگەی بیرکردنەوە و تێڕامانی ئەبستراکتەوە مرۆڤ ناتوانێ لە دادپەروەری تێبگات. ئینسان لە بۆشایی"خلاء"دا ئەو پرسیارە ناکا کە "دادپەروەری چییە؟" ئەم پرسیارە تەنها لە کاتێکدا مانای هەیە کە ئینسان بەردەوام خەریکی چاككردنی بارودۆخێك بێت کە لای ئەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نموونەیەکی شازی نادادپەروەرییە. ئینسان نۆرمەکانی ڕەفتاری دروست و هەروەها یاسادادپەروەرانەکان، بە شێوەیەکی "استقراء"یی لە پرەنسیبە فەلسەفییەکانەوە هەڵناهێنجێت، بەڵکوو پاش قەرە بووکردنی ستەم و ڕێگرتن لەدووبارەبوونی ئەوستەمە، هەوڵ ئەدا فۆرمیان پێ ببەخشێت. "کان" دەڵێ:

ئەگەر دادپەروەری بە پێی عادەت، بە میتۆد، یان مەرجێکی یۆتۆپیایی لە قەڵەم بدرێت، هەڵوێستی مرۆڤیش لە بەرانبەریدا جگە لە تێڕامان و بیرکردنەوە، هیچیترنییە.بەڵام هەڵوێستی مرۆڤ لە بەرانبەر نموونەیەکی حەقیقیدا، یان تەسەورکردنی نادادپەروەرییەك، شتێکی جیاوازە. ئیحساسێکی تەواو زیندووەکە لە دەمارەوخوێنی ئینساندا جەرەیانی هەیە. دادپەروەری بەو مانا قامووسییەی کە بەکاری دەهێنن، بریتییە لە ڕەوتێکی چالاکانە بۆ چارەسەرکردن، یان ڕێگرتن لە پێکهاتنی ئەو بارودۆخەی کە هەست کردن بە نادادپەروەری دەبێتە هۆی ڕاچڵەکاندنی.

کاتێك لەگەڵ ئینساندا بە شێوەیەك ڕەفتار دەکرێ کە "کەسایەتی ئینسان" ژێرپێدەخرێت، یان نابەرابەری و نایەکسانی بە شێوەیەکی ناجوامێرانە ئەخرێتەگەڕ، یان بەشێوەیەکی نابەجێ و نادروست لەگەڵ خەڵکدا ڕەفتار دەکرێ، هەست کردن بە نادادپەروەری لە نێوانیاندا ئەبزوێت و لەدژی ئەو جۆرە نادادپەروەرییە ڕادەوەستێت، تا هەم ئەو نادادپەروەرییە قەرەبووبکاتەوەو هەمیش ڕێساگەلێك بۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەفتاری دادپەروەرانە بهێنێتە ئاراوە تا ڕێگە لە سەرهەڵدانی دووبارەی نادادپەروەری لە ئایندەدا بگرێت.

کەواتە، بۆ تێگەیشتن لە بیرۆکەکانی تیۆرسیەنێکی سیاسی یەکەم پرسیار ئەوەیە کە "کێشەکەی ئەو کامەیە؟" یان بە بڕوای ئەو، چ شتێك مەترسیدار، گەندەڵ یان رووخێنەرە؟ چ شتێك ئەوی هانداوە کە تێڕامان و بیرکردنەوەیزەینی، بکات بە تیۆرێکی سیاسی یەکپارچە و بنەڕەتی و بیخاتە قۆناغی نووسینەوە؟ چ ئامانجێکی هەیە؟ دەیەوێ چ کەموکوڕی و بێنەزمییەکی تایبەت چارەسەر بکات؟

تا ڕادەیەك دڵنیاین لەوەکە ئەو، بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەیەکی گرینگ و دیاریکراو کەرووبەڕووی کۆمەڵگاکەی بۆتەوە، دەست ئەداتە قەڵەم و دەنووسێت. "واڵتەر لیپمەن" لە سەرەتای کتێبەکەیدا واتە "**فەلسەفەی کۆمەڵگا**"، باسی هۆیەکانی نووسینی ئەو کتێبەدەکا (بەچاوپۆشی کردن لە تایبەتمەندییە جوگرافییەکانیان)، ئێمەش دەتوانین ئەو هۆیانە بۆ هەموو تیۆرسیەنێکیتری سیاسیش بە کاربهێنین: [واتە هەر تیۆرسیەنێك لەبەر چەند هۆیەکی تایبەت کە بۆی گرینگن، دەست ئەکا بە نووسینی کتێب یان تیۆرێك] ئەو ئەڵێ: لە هاوینە نەگبەتەکەی ١٩٣٨دا نووسینی کتێبێکم دەست پێکرد تا لە ڕێگەیەوە لە زەین و دڵیخۆمدا ئەو بێنەزمییانەی کۆمەڵگای خۆرئاوا، کە بەردەوامیش رووڵەزیادبوون دەکەن، دەرك بکەم.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەم هەوڵ و تەقەلایە ــ یان بەوتەی لیپمەن "تێگەیشتن لە بێ نەزمییە رووڵەزیادبوونەکانی کۆمەڵگا"ــ تا رادەیەك رەهەندێکی گرینگی وجوودیشی هەیە. هەموو تیۆرسیەنێك لەناوژیان و رۆحیدا، بێنەزمی تاقیئەکاتەوە. ئەوە ڕاستە کە قەیرانەکە "لەدەرەوەی ئەو" دایە، بەڵام کاریگەری لەسەر دەروونیشی دادەنێت. قەیرانە کۆمەڵایەتییەکان، تەعادولی دەروونی ئینسانە قەیران لێدراوەکان تێك ئەدەن. هەروەك "سوزان لانگر" دەڵێ: هەر کات بە هۆی گۆڕانکارییە سەرسووڕهێنەرەکانی جیهانی دەرەوە و هەروەها نەزمی کۆمەڵایەتی، هەڵوێستە دەروونییەکانی ئێمەش گۆڕانیان بەسەردادێت، ئینسان کۆنترۆڵی خۆی لە دەست ئەداو باوەڕەکان سست و لاواز ئەبن و لەم رێڕەوەدا ئامانجە پراکتیکییەکانی ژیانی فەرامۆش ئەکرێن.

لەو روەوە کە رۆحی ئینسان بە تەواوەتی تێکەڵی کردەوەو سەرمەشقەکانی رەفتاری کۆمەڵایەتی بووە، رەنگە بشێوییە کۆمەڵایەتییەکانیش لە شێوەی شڵەژاوێتییەکی ئیحساسی و هەروەها پەرێشانحاڵییەکی تاکەکەسییەوە دەربکەون. لەوانەیە تیۆرسیەنی سیاسی، بە هۆی هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی هۆکارەکان و لەناوبردنی بنچینەی رەنج و ئازارە رۆحییەکانی خۆی، ناچار بێت بە قووڵی بیر لە مەسەلەکانی کۆمەڵگای سیاسی بکاتەوە. بۆ نموونە رۆسۆ لە کتێبی "**ئیعترافات**"دا باس لەوە دەکا کە چۆن دڵەڕاوکێ تاکەکەسییەکانی، کاریگەرییان لەسەر تیۆرەسیاسییەکانی داناوە. جان ئیستورات میل، لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گێڕانــەوەی بەســەرهاتی ژیــانی خۆیــدا قــسە لەســەر کەمایەســی عــاتیفی ئــەکات کــە چــۆن وای لــێکــردووە تــا دەرك بــە نوقــسانەکانی ئامانجــە عەقڵانییەکۆمەڵایەتییان بکات، لە کاتێکدا پێشتر دەرکی پێنـەکردبوون: هــەر ئــەو ئامانجانــەی کــە بــە هــۆی فێرکارییــەکانی باوکیــەوە، بــاوەڕی پــێهێنــابوون. پێدەچــێت، کــە "قــەیرانی شــوناس" لــە ژیــانی شەخــسی هێگڵدا هاندەرێکی گەورە بووبێت بۆ خولْقاندنی تیۆرە سیاسییەکەی.

لـە راسـتیدا، لەبـەر چـەندین هـۆ دەتـوانین تیـۆرە سیاسـییەکان بەچارەسەرگەلێکی رۆحی بـۆ کۆمەڵـگای سیاسـی لـە قەڵـەم بـدەین. ئـەم هەڵـسەنـگاندنە چ لـەبـواری فـۆرم و چ لـە بـواری ئامـانجی لێکۆڵینـەوەدا، شــتێکی بەجێگەیــە. خــاڵی دەســپێکردنی تیــۆرە سیاســییەکانیش، وەك دەروونشــیکاری، پەردەهەڵگرتنــە لەســەر هۆکارەکــان و کرۆکــی ئــەو بێنەزمییانەی کە "کارکردخواز" و بونیادیشن. تیـۆرە سیاسـییەکانیش، وەك دەروونشـیکاری، پێیــان وایــە دەبــێ بەمەبەســتی تــێگەیــشتن لــە هۆکارەکان و هەروەها ریـشەی رەفتـاری ئینـسانەکان، لێکۆڵینـەوە لەسـەر ئەو بابەتانەی بکەین کە بێئەرزش لە قەڵەم دراون، یـان تـا ئێـستا راڤـە نەکراون. دوا ئامانجی تیۆرە سیاسـییەکان، وەك دەروون شـیکاری ئەوەیـە کـە لـە رێگـەی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ ریـشەی بـێنەزمییـەکان و زاڵ بوون بەسەریاندا هێمنایەتی و ئاسایش بگێڕنـەوە بـۆکۆمەڵـگا.ئـەوە کـە تیۆرسـیەنی سیاسـی، بەرپرسـیارە لـە بەرانبـەر مەسـەلە شەخـسییەکانی خۆیدا، ئەوە ناگەیەنێ کـە تـەنها لەسـەر مەسـەلەگەلێك کۆڵیوەتـەوە کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەتەواوەتی شەخسین و کەواتە هیچ ئەرزشێکیان نییە. ئەو شتەی کە ئەرزش و گرنگایەتی بە لێکۆڵینەوەکانی دەبەخشێ، ئەوەیە کە راڤەی بابەتە "هەمیشەییەکانی" سیاسەتی کردووەو، کاریگەری لەسەریان داناوە. هۆبس، بۆ هەڵسەنگاندنی کێشەی بێنەزمی مەدەنی لە کۆمەڵگای سەدەی ١٧ی بەریتانیادا لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەوە کردووە کە داخوازە جۆراوجۆرەکانی ئینسان لە کۆمەڵگادا، بەیەکەوە ئاشت بکاتەوە و پێکەوە بیانگونجێنێت. رۆسۆ، بەمەبەستی لێکۆڵینەوە لەسەر گەندەڵی کۆمەڵگای فەرەنسەی سەدەی هەژدەهەم، پێداویستییە ئاکارییەکانی کۆمەڵگای ئینسانی خستۆتە بەر لێکۆڵینەوە و راڤەکردنەوە. مەکیاولی، بەمەبەستی توێژینەوەی بێنەزمی ئیتاڵیای سەردەمی رێنسانس، پرسیارگەلێکی جیهانی سەبارەت بە کرۆك و پانتایی دەسەڵاتی سیاسی خستەڕوو.

بەواتایەکی دی، تیۆرسیەنی زانا و بیرمەند لە چوارچێوەکانی دەوروبەری خۆیشی تێئەپەڕێنێت. دیارە بارودۆخە سیاسییە تاکەکەسییەکانی ئەو، ئەو مەسەلانەی بۆ روون ئەکاتەوە کە رووبەڕوویان بوەتەوە. بەڵام ئەم مەسەلانە لەخۆگرو نوێنەری هەندێ لە مەسەلەکانی نەزمی سیاسین کە پێوەندییان بە هەموو کات و شوێنێکەوە هەیە. ئەو تیۆرسیەنانەی کە کارەکانیان شیاوی خوێندنەوەن، هەموویان لە کێشەگەلێکی تایبەتی مێژووییەوە دەست پێئەکەن و پاشان دەچنەسەر مەسەلە "هەمیشەییەکان".

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زۆربـــەی بەرجـــستەترین تیۆرگـــەلی سیاســـی، رەنگدانـــەوەی شڵەژاویێتی و مەترسی هەڵوەشاندنەوەی نەزمی مەدەنین [واتـە بۆ ئـەوە نووسـراون کـە بەرپرچـی شـڵەژاوێتی و مەترسـی هەڵوەشـانەوەی نـەزمی مـــەدەنی بدەنـــەوە]. ئەوانـــە لەســـەردەم و شـــوێنگەلێکـــدا نووســـراون کـەسیاســـەت بـــە کـــردەوە، خـــەریکی هەڵوەشـــاندنەوە و هەڵگیرســـاندنی شـەڕبووە. هەنـدێ روانگـەی زەرووری و گرنگـی لـەوجۆرە، هزرمەنـدانی وەك مـەکیاولی، هـوبس، بریـێك و لـۆکی ناچـار کـرد کـە توخمـە گـرنگ و سـەقامبەخـشەکانی کۆمەڵـگا هەڵـسەنگێنن. بۆچـی و چـۆن ئینـسانەکان نایـەڵن، کێشمەکێـشە سیاسـییەکان و رێـكنەکەوتنـەکانیان، ببنـە هـۆی هەڵوەشانەوە و رووخانی کۆمەڵگاکەیان؟ هیچ کێـشەیەکی سیاسـی، لـەوە گـرنگـتـر نییـە، بـە تایبـەت لـە رووی پراکتیکـیـەوە. جیالـەوەش، هـیچ کێشەیەکی سیاسی، وەك ئـەم کێـشەیە ناتوانێـت سـەبارەت بـە پێکهاتـەی ئینـــسان و کۆمـــەڵگای سیاســـی، هەنـــدێ مەســـەلەی گـــرنگ بخاتـــەڕوو. خوێندنەوەی بارودۆخ و وەزعـی تایبـەتی ئـەم تیۆرسـیەنە حەماسـییانە، رەوشی ناوبراو باشتر روون ئەکاتەوە.

نیکۆلۆ مەکیاولی و قەیرانی سەقامگیری (سوبات)

بـۆ نموونـە، لـەو سـەردەم و بارودۆخـەدا کـە مـەکیاولی تیـۆرە سیاسییەکەی خۆی دەنووسی، بێ نەزمییەکی یەگجار زۆر وڵاتی ئیتاڵیای گرتبووەوە. یەکەم ئەوە کە، ئەو لەکاروباری دەوڵەتی بەرکـەنارکرابوو ـــ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەلومەرجێك کەدەتوانێ هەموو کەسێك والێ بکات کە لە کێشە سیاسییەکانی دەوروبەری تێبگات ـــ هەڵبەتە ئەمە بەشێکی سادەی مەسەلەکە بوو. کێشەی سەرەکی ئەوەبوو کە دەوڵەتەشارەکانی باکووری ئیتاڵیا، لە دەوروبەری ساڵی ١٥٠٠ ز دا بارودۆخێکی نالەباریان هەبوو، بارودۆخی ناوخۆیی زۆربەی شارەکان تێكچووبوو و ململانێ چینایەتی و خێڵەکییەکان شڵەژاندبوونی. سیستمە سیاسییە جۆراوجۆرەکان یەك‌لە دوای‌یەك دەهاتن و دەڕۆشتن. بێ گومان لە فلۆرانسیشدا ـــواتە زێدی مەکیاولی ـــبارودۆخێکی لەو جۆرە لە ئارادابوو، چوونکە ململانێی نێوان هەژاران و دەوڵەمەندەکان و هەروەها نێوان گرووپە جۆراوجۆرەکانی ئەریستۆکراتەکاندا، یەگجار زۆربوو. جیا لەوەش ئەم شەڕو پێکدادانە ناوخۆییانە، دەوڵەتەشارەکانی لەبەرانبەر هێرشە دەرەکییەکاندا یەگجار کزو لاوازتر دەکرد. لەشکری شارە جۆراوجۆرەکان و هەروەها تاقمی سیخوڕو هەندێ جاریش لەشکری هێزە دەرکییەکان وەك فەرەنسە، ناوچەکانی ئیتاڵیایان کردبووە مەیدانی پەلامار و هێرشەکانیان. بەگشتی، بارودۆخێکی باشی سیاسی لەئارادا نەبوو. پرۆفیسۆر جۆرج سابایین لەم بارەوە دەڵێ:

کۆمەڵگاو سیاسەتی ئیتاڵیا لەسەردەمی مەکیاولی‌دا، بەگشتی پیشاندەری بێهێزبوونی دەزگا کۆمەڵایەتییەکان بوو. ئیتاڵیای ئەو سەردەمە، کۆمەڵگایەك بوو کەلەرووی فکرییەوە پرشنگدارولە رووی هونەریشەوە داهێنەربوو... بەلام لە هەمان کاتیشدا، ببوە قوربانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خراپترین فەسادی سیاسی و هەڵوەشانەوەی ئاکاری. دەزگا مەدنییەکانی پێشوو کۆتاییان هاتبوو. دڵڕەقی و جینایەت، ئامرازە پەسەندکراوەکانی حکوومەت بوون؛ ئاکاری چاك و دروستکاری وەك خولیاگەلێکی مناڵانە وابوون کە ئینسانی سەردەمی رۆشنگەری، بەدەگمەن سووچە ئاوڕێکی لێ ئەدانەوە. فێڵ و تەڵەکە، کلیکی سەرکەوتن بوو. بەرەلاّیی و بەدرەوشتی وجینایەتکاری، هێندە پەرەی سەندبوو کە بۆئەوە نابێت باسی لێوە بکرێت. سەردەمێك بوو کە بەڕاستی ئەتوانین بەسەردەمی حەرامزادەکان و سەرچڵەکان ناودێری بکەین. کۆمەڵگایەك کە بەڕاستی وێنایەك لەو قسەی ئەرەستووبوو کە ئەڵێ: کاتێك کەئینسان لە دادپەروەری دووربکەوێتەوە، لە ئاژەڵەکانیش وەحشیتر ئەبێت.

کاتێك بنەماڵەی "مەدیچی" لە ساڵی ١٥١٢ز لە فلۆرانسدا دەسەلاّتی گرتەدەست، مەکیاولی بێکار مایەوە و ئەو هەلەی بۆ رەخسا کە بە قووڵی بیر لە بارودۆخی سیاسی بکاتەوە. جیا لەوەش مەکیاولی لەسەر چەندوچوونی سیاسەتی ئیتاڵیا هەندێ زانیاری باش و بەکەڵکی هەبوو. ئەو وەك کارمەندێکی حکوومەتی فلۆرانس، لە ماوەی ١٠ ساڵ دا توانیبووی گۆڕانکارییە سیاسییەکان لە نزیکەوە هەست پێبکات. بۆ نموونە مەکیاولی چەندین جار نێردرابوو بۆ جێبەجێکردنی "راسپاردە"گەلێکی دیپلۆماتیك وە لەو رێگەیەوە، توانیبووی چالاکی پێوەندییەکانی دەسەلاّتە رەقیبەکان لە نزیکەوە ببینێت و راڤەیان بکات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەکیاولی، بەکەڵك وەرگرتن لەم ئەزموونانە، لەو بڕوایەدابوو کە سەبارەت بە مانەوە و بەهێزترکردنی سیستمی پایداری سیاسی، قسەگەلێکی زۆری پێیە بیاندرکێنێت. جیا لەوەش زۆر حەزی لە زانستی مێژوو بوو و هەر لەو ڕێگەیەوە، هەندێ ئەزموونی جۆراوجۆری سیاسی سەبارەت بە کات و شوێنەکانیتری خستە پاڵ ئەزموونە سەرەتاییەکانی دیکەی. ئەو ئەیوت کەئەم زانیارییانە، توانای تێگەیشتن لەریشەو سەرچاوەی ناسەقامگیری (عدم ثبات) سیاسی و هەروەها توانای سڕینەوەی ئەو ناسەقامگیرییە سیاسییەی بۆ فەراهەم کردووە. کەواتەمەبەستی لە نووسین ئەوەیە کە روانگە قووڵ و پڕناوەڕۆکە سیاسییەکەی خۆی بخاتە بەردەستی ئەوانیتر و وایان لێبکات کە پەندو ئامۆژیاری لە ئەزموونە مێژووییەکانەوە وەربگرن.

تووماس هۆبس و قەیرانی دەسەڵات

بریتانیا، نزیکەی سەدەیەك دواتر، رووبەڕووی هەندێ دووبەرەکی سیاسی و ململانێی مەدەنی بوەوە. سەرەتا پۆلێنبەندییە مەزهەبییەکان، کۆمەڵگای بەریتانیای هەڵوەشاندبووەوە. گرووپە جۆراوجۆرە سیاسییەکان، کە پاش ریفۆرمە ئایینیەکان سەریان هەڵدابوو، خۆیان بە بابەتگەلێکەوە بەستبووەوە کە پێوەندییان بە جیهانی سیاسەتیشەوە هەبوو. چینی مامناوەندی بازرگان، کە لەحاڵی گەشەکردندابوو، دەستی کردبوو بە دژایەتی کردنی چینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەریستۆکرات. لە سەرووی هەموو ململانێ چینایەتی و مەزهەبییەکانەوە، کێشەیەکی گەورەتر لە ئارادابوو، کە بریتی بوو لە ناکۆکی سەبارەت بەتێگەیشتن لە سیستمێکی لەباری سیاسی بۆ کۆمەڵگا. ئەم دووبەرەکییە گەورانە، لە کۆمەڵگای بەریتانیادا، سەردەمێکی سیاسی پڕ لە بشێوی و ئاژاوەی هێنایە ئاراوە. لە سەدەی هەڤدەهەمدا لە ملی پاشایەکیان دا و کوشتیان، پاش رووخانی "کراموول" پاشایەکیتر دەسەڵاتی گرتەدەست و پاش ئەویش پاشایەکیتر هاتەسەرحوکم کە بە هۆی دەنگی خەڵك و پەرلەمانەوە بەربەستی زۆریان بۆدانا. "**شۆڕشی شکۆمەند**" (The Glorious Revolution) بەیارمەتی "مەنشووری ماف" و "یاسای لێك بووردن"ەوە، سەرەنجام رێگەچارەیەکی دەس‌نیشان کرد کە بناغەیەکی تاڕادەیەك زۆر پتەوی بۆ سیستمی سیاسی بەریتانیا دامەزراند. بەڵام لە ماوەی هەر ئەو سەدە پڕ لە جەنجاڵەدا، کەسانێکی زۆر هەبوون کە پێشبینی هەڵوەشانەوەی کۆمەڵگای بەریتانیایان ئەکرد.

قەیرانی سیستمی سیاسی بەریتانیا، هزرمەندگەلێکی زۆری هاندا کەبە قووڵی بیرلەو کێشانە بکەنەوە کە کۆمەڵگای خستبوە بەردەم مەترسی‌یەوە. ئەوان ناچاربوون بونیادەکانی سیستمی سیاسی راڤەبکەن، چوونکە ئەو سیستمە سیاسییەی کە بەسەریاندا حکوومەتی ئەکرد، لە راستیدا هەر لە بنەڕەتەوە لەرزۆك و بێهێزبوو. هزرمەندی بەرجستەی بەریتانی، ریچارد هۆکر (کە جۆن لۆك هەمیشە بە "هۆکری

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

عاقـڵ" نـاوی دەبـرد) کتێبـە چـەندبەرگییەکەی نووسـی وتیایـدا هـۆی نووسینی ئەو کتێبەی واشەرح کردووە: "با وەچەکانی داهاتوو نەڵێن کە ئێمــە [مەبەســت هــۆکرو هاوچــەرخەکانی] هێنــدە لــە بەرانبــەر مەسەلەکەدا بێ دەنگ بووین کە وەك بڵێی ئـەم سـەردەمە لـە خـەونێك زیـاتر هـیچ نـەبوە و بـەوە تاوانبارمـان بکـەن کـە کەمتـەر خـەمیمان کردووە.

هەندێ لە هزرمەندان توانییان لە بارودۆخی ژینگەکەی خۆیان تێـی بپـەڕێنن و دەرك بەمەسـەلە و پرەنـسیبگـەلێکی زۆری بونیـادی سەبارەت بە سیاسەتی ئینسانی بکەن. ئەوان توانییان هەنـدێ مەسـەلەی تایبـەتی دیـاریکراو هەسـت پـێبکـەن، مەسـەلەگەلێك کـە لـە راسـتیدا نموونـــەی کێـــشە جیهـــانی و هەمیـــشەییەکان بـــوون و مـــرۆڤیش بـــۆ پێـــكهێنـــانی کۆمەڵـــگایەکی ســـەقامگیر و دادپـــەروەر، رووبـــەڕوویان ئەبێتـەوە. ئـەم ئاسـەوارانە، بـە هـۆی قـووڵبـوونی بابەتەکانیانـەوە، لـە ڕیـزی ئاسـەوارە کلاسـیکەکاندا دائـەنرێن و لێکۆڵینـەوە و راڤـەکردنی تیۆرە سیاسـییەکان ئاسـانتر ئەکـەن. ئـەم ئاسـەوارانە سـەرەڕای ئـەوە کـە بـەزووترین کـات ئـاوڕ لـە قەیرانـە کۆمەڵایەتییـەکان و قـەیرانی یاسـای ئەساســی و هــەروەها ســەردەمی دوای ڕیفۆرمــە مەزهەبییــەکان لــە بەریتانیادا ئەدەنەوە، لەگەڵ ئەوەشدا رۆڵی رۆشنگەریش ئەبینن. هـۆکر کــە بیروڕاکــانی خــۆی لــە دوایــین ســاڵەکانی ســەدەی شــانزدەهەمدا دەنووسییەوە، یەکێکە لـەو هزرمەندانـە. توومـاس هـۆبس و جـۆن لـۆك،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەنانـەت لـە هـۆکریش بـەناوبانگـترن و پێوەنـدییان بـە ژیـانی ئێمـەوە زیـاترە، چـوونکە تیـۆرە سیاسـییەکانی ئـەوان کـەمتر سـەرقاڵی بـاوەڕە زاڵەکانی سەردەم و شوێنی خۆیانن.

هۆبس تێگەیشتی خـۆی لـە بـێنـەزمی کۆمەڵـگاکەی خـۆی، لـە سـەرەتای کتێبەکەیـدا بـە نـاوی "**بـەهیمووس**" (Behemoth) کـە سەبارەتە بەهۆیەکانی شەڕەناوخۆییەکانی بەریتانیا، بەیان کردووە. ئەو ئەڵێ لە ساڵەکانی نێوان ١٦٤٠ تا ١٦٦٠ز هەرکەس جیهانی ئەو سـەردەمەی ئەبینی و رەفتـاری خـەڵك، بەتایبـەت لـە بـەریتانیای لەبەرچاو ئـەگرت، ئایندەیـەکی وای بـۆ جیهـان پێـشبینی ئـەکرد کـە جیهـان لـە ئاینـدەدا دەتوانێ هەموو جۆرە نادادپـەروەری و سـووکایەتییەك تەحـەمول بکات. ئینـسان هـەروەها لـەوە تـێئەگـەیی کـە چـۆن دووڕوویـی و خۆفریـودان (یەکـــەمیان بـــی ئینـــسافی و نـــاجوامێری و دووهـــەمیان حەماقـــەت و بێعەقڵی) ئەم رەزیلەت و نەفسنزمییانەی هێناوەتە ئاراوە.

بـە بـیرورِای هـۆبس، بونیـادیتـرین کێـشەی کۆمەڵـگای سیاسـی بـەریتانیا، قـەیرانی دەسـەڵات بـوو. ئـەو ئـەڵێ؛ "خـەڵك زۆربـەیجـار فاسدن". خەڵك هێندە لە ئەرکەکانی خۆیـان غـافڵن کـە تەنانـەت رەنگـە یەكلەهەزاری (٠/٠٠١) مافە ئینـسانییەکانیش نەناسـن. "هـەروەها دەرك بـەزەروورەتی بـوونی پاشـا، یـان کۆمەڵـگای مـەدەنی ناکـەن". قەشـە کاتۆلیـك و پرۆتـستانەکان و هـەروەها فیلـسووفان و ئاژاوەچییەکانیتـر، خەڵکیان والێکردووە کە بە ئاسانی کۆنترۆڵ نـەکرێن. قەشـە کاتۆلیـك و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پرۆتستانەکان هەردووکیان، وا پڕوپاگەندە ئەکەن کە دەسەڵاتدارە سیاسییەکان دەبێ پێڕەوی لە خاوەن کلێسەکان بکەن و ملکەچیان بن. فیلسووفەکانیش، پاشایەتی و دیکتاتۆرییەت بە یەك شت لە قەڵەم ئەدەن و دەرەنجامەکەشی لەناوچوونی دەسەڵاتی حاکمییەتی پاشایە و لەو رووەوە کە ئەم دەسەڵاتە، کزولاواز بوەتەوە، کەواتە سیستمی سیاسی بەریتانیا، شەلان شەلان بەرەوفەوتان و نەمان هەنگاو هەڵ ئەگرێت. هۆبس لەو بڕوایەدا بوو کە هۆی ئاژاوە گێڕییەکان و شەڕە ناوخۆییەکانی سەردەمی ئەو، دەگەڕێتە بۆ ئەوەی کە دەسەڵات لە کۆمەڵگادا بە تەواوەتی شکستی خواردبوو، کە ئەڵبەتە پێشتریش پێشبینی ئەو شکستە کرابوو. ئەم بارودۆخە، پاشەکشەکردنی ئینسان بەرەولای "بارودۆخی سروشتی"، پیشان ئەدات، بەبێ رەچاوکردنی بڕیارەکانی کۆمەڵگای مەدەنی؛ واتە "شەڕی هەموان لە دژی هەموان".

جۆن لۆك و قەیرانی مەشرووعییەت

جۆن لۆك سەبارەت بە بێنەزمی سیاسی بەریتانیا، دیدگایەکی دیکەی هەبوو. ئەو لەگەڵ هۆبسدا هاوبیروڕا بوو کەدەسەڵات و قودرەتی سیستمی پاشایەتی لە بەریتانیادا کۆتایی هاتووە. بەڵام بەبیروڕای ئەو، کزولاوازبوونی دەسەڵات لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە پاشا خەریك بوو لە سنووری دەسەڵاتەکەی خۆی تێی بپەڕێنێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

قەیرانی راستەقینە، قەیرانی مەشرووعییەت بوو. ئەوە راست نەبوو کە خەڵك بەهۆی لاسارییەوە گەندەڵ و سەرکێش بوونە، یان بەهۆی پێغەمەرە درۆیینەکانەوە گومڕابوونە. راستییەکەی ئەوە بوو کەدەسەڵاتدارانی کۆمەڵگا هەوڵیان دابوو رادەی دسەڵاتی خۆیان، زیاتر لەوە کە حەقیان بوو، زیاد بکەن. بە کورتی، خەڵك بۆ کردەوەو رەفتارەکانیان پاساوگەلی قەناعەت پێکەریان هەبوو، هەر بۆیە لە بەرانبەر ستەمی دەسەڵاتی سیاسیدا خۆڕاگرییان دەکرد.

لۆك بۆ بەیانکردنی تێگەیشتنی خۆی لە قەیرانی کۆمەڵگای بەریتانیا، پێوەندی نێوان خەڵك و دەسەڵاتدارانی لە چوارچێوەی بڕیاردا (قرارداد) خستە بەر راڤە و لێکۆڵینەوە. ئەو ئەیوت بەو هۆیەوە کەئینسانەکان لە رووی سرووشتییەوە، ئازادو یەکسان و عاقڵ و لۆژیکین، کەواتەناتوانین ئەوە قبووڵ بکەین کە ئەوان بە ویست و رەغبەتی خۆیان لە بەرانبەر دەسەڵاتی دیکتاتۆرو ڕەهادا، چۆك دابدەن و ملکەچ بن. لە راستیدا حکوومەت، وەکوو ئەمانەتێك وایە کە لەسەر ئیزنی خەڵك دائەمەزرێت و لەلایەن خەڵکەوە هەندێ بەربەست و چوارچێوەی بۆ دەس‌نیشان دەکرێ. کاتێ کە دەسەڵاتدارانی کۆمەڵگایەك هەوڵ بدەن دەسەڵاتگەلێك وەچنگبێنن کەلەلایەن خەڵکەوە پێیان نەسپێردراوە، لە واقیعدا، پەیمانی نێوان خۆیان و خەڵکیان ژێرپێخستووە و لەو حاڵەتەشدا ئیدی خەڵك بە ئەرکی خۆیان نازانن بەرانبەر پرەنسیبەکانی ئەو پەیمانە وەفاداربن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جۆن‌لۆك لەو باوەڕەدا بوو کە قەیرانی کۆمەڵگاکەی ئەویش بە تـەواوەتی لـەو جۆرەیـە. دەسـەڵاتدارانی بـەریتانیا بـە هـۆی بەدەسـت هێنـانی لەرادەبەدەروبـە ناحـەقی دەسـەڵات، بـۆ نموونـە: وەرگـرتنی بـاج (مالیـات)ی زیـادە لـە خـەڵك و پێکهێنـانی لەشـکری نایاسـایی و ژێـر پـێ‌خـستنی ئـازادی‌یـە مەزهەبییـەکانی خەڵکـەوە، لـە راسـتیدا پرەنسیبەکانی پەیمانی نێوان خۆیان و خەڵکیان خستۆتە ژێرپێ.

لێـك‌جیـاوازبوونی تـێ‌گەیـشتن لـە بـێ‌نەزمییەکـەی بـەریتانیا، خاڵی سەرەکی جیاوازی نێوان هۆبس و لۆك بوو. تێ‌گەیشتن لە هەر دوو قـەیرانی دەسـەڵات و قـەیرانی مەشـرووعییەت، لەسـەر بناغـەی دوو تـێ‌گەیـشتنی جیـاواز سـەبارەت بـە "زێـدی راسـتەقینەو سـنوورەکان و ئامانجـەکانی حکوومـەتی مـەدەنی" راوەسـتاوە. ئـەم عیبارەتـە، تـیتری لاوەکی (فرعی) کتێبەکەی لۆکە، واتە، "**نامیلکەی دووهەم سەبارەت بە حکوومەتی مەدەنی**". ئەم جیاوازییە لە بنەڕەتدا ئەگەڕێتەوە بۆ باوەڕە جۆراوجۆرەکان دەربارەی سروشتی ئینسان و زەروورەتی سیاسەت. لۆك و هۆبس لەبەر ئەوەی کە ناچاربوون هۆیـەکانی تـێ‌گەیـشتنە جیاوازەکـانی خۆیـان لەسـەر قـەیرانی کۆمـەڵگای بـەریتانیا روون بکەنـەوە، هـەر بەهـەمان شـێوە ناچـاریش بـوون روانگەشـیکارانە و کاریگـەرەکانیان سەبارەت بە سیاسەت پەرە پێ‌بدەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فیلسووفە ڕۆشنگەرەکان و قەیرانی «ڕژێمی کۆن»

بارودۆخـــە شـــڵەژاوەکەی دەیـــەکانی شۆڕشـــی فەرەنـــسە، وەك سـەردەمی شـۆڕش لـە بـەریتانیادا، بوەهـۆی سـەرهەڵدانی تیـۆریگـەلێکی گرینگـــی سیاســـی. قـــەیرانی کۆمەڵـــگای فەرەنـــسە کـــە سەرتاســـەری ئـــەورووپای گرتبـــوەوە، لایـــەنگران و نـــەیارانی شۆڕشـــی ناچـــارکرد تـــا بەوردی بیر لە زەروورەتەکان و تواناییەکانی سیاسەت بکەنەوە.

لەگەڵ نزیك بوونـەوەی کۆتایی هاتنی دوایین ساڵەکانی سـەدەی هەژدەهەمدا، بارودۆخی "ڕژیمی کۆن"یش ڕۆژلەدوایڕۆژ خـراپتر دەبـوو. پاشـایان کـە لەگـەڵ چـینی ئەریـستۆکرات و فیۆداڵـە مورتەجیعەکانـدا، یەکیان گرتبوو، هەرچی زیاتر توانایی تەگبیر و بیرکردنەوەیان لەدەست داوپێوەندیـــشیان لەگـــەڵ خەڵکـــدا پـــچڕا. ئـــەو دەستەوەســـتانی و بەخۆنامۆبوونـــەی کـــە بـــەهۆی ئـــەو بارودۆخـــەوە ـــ بـــە تایبـــەت لـــە ناوچـــینەکانی خـــوارووی کۆمەڵـــگا ـــ هـــاتبوە ئـــاراوە، بـــە تـــەواوەتی ئاشکرابوو. بەڵام هۆکارو چییەتی سەرەکی ئەو کێشەیە چیبوو؟

لە ڕوانگەی فیلسووفـگـەلی ئـازادیخـواز و ڕۆشـنگەرەوە، کێـشە سیاسییەکان لە فەرەنسەدا ئاماژەیان بە بوونی قەیرانگەلێکی گەورەتری فکری و کۆمەڵایـەتی لـە شارسـتانییەتی خۆرئـاوادا ئـەکرد. ئـەوان ـــ بـۆ نموونە کۆندۆرسە ــ مێژوویان بە داستانی حەماسەتی عەقڵ و داسـتانی پێشکەوتنی فیکـر لـە قەڵـەم ئـەدا و لـەو بـاوەڕەدا بـوون کـە پێـشکەوتنی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

عەقڵ، دەبێتە هۆی گەشەکردنی ئازادی مرۆڤ. حەقیقەت و ئازادی، شانبەشانی یەك گەشەدەکەن. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو ئینسانانەی کە بەرژەوەندییان لەوەدابوو کە سیستمە چینایەتییەکان وەك خۆیان بمێننەوە، دژایەتی هەموو جۆرە پێشکەوتنێکی عەقڵیان دەکرد. دیکتاتۆرییەت و خورافات، هەمیشە دژایەتی حەقیقەت و ئازادییان کردووە، کەواتە، قەیرانی "رژیمی کۆن" بۆ ئەم فیلسووفە رۆشنگەرانە بە تازەترین و لەراستیدا دوایین نموونەی ئەم ململانێ هەمیشەییە لەقەڵەم ئەدرا. خاوەن کڵێسەکان، کە بەرژەوەندییەکانیان لەوەدا بوو کە ئەندیشەکانی خەڵك وەك خۆیان بمێننەوە و گۆڕانیان بەسەردا نەیەت، هەروەها سیاسەتمەدارانیش کە حەزیان دەکرد دەسەڵاتی خۆیان بەسەر جەستەی خەڵکدا بپارێزن، یەکیان گرت و دەستیان کردە دژایەتی کردنی ئازادی و عەقڵانییەت. لەم بارەوە بە لەحنێکی توندوئاگرینەوە وای نووسی:

"ئینسان کاتێك رزگار دەبێ کە ئاخرین پاشا بەڕیخۆڵەی ئاخرین قەشە هەڵواسرێت و لە سێدارە بدرێت".

کاتێ کە شۆڕشی فەرەنسە، پاشماوەکانی "رژیمی کۆن"ی فڕێداو سیستمێکی تازەی سیاسی دامەزراند، خەڵکێکی زۆر بە حەز و تاسەیەکی زۆرەوە سەرهەڵدانی سەردەمێکی تازە و پرشنگداری سیاسییان پێشبینی کرد. بۆ نموونە؛ لە بەریتانیادا، گرووپێك لە ڕێبەرە مەزهەبییەکان و رۆشنبیرە بەرجەستەکان، دەستیان کرد بە

خۆڕێکخستن‌و لێکۆڵینەوە بەمەبەستی داکۆکی کردن لە پرەنسیبەکانی شۆڕش و هیوایەتیان ئەوەبوو کە ئەم پرەنسیبانە لە کۆمەڵگای بەریتانیادا، پەرە پێ بدەن و دەستاوردەکانی شۆڕشی فەرەنسە لە وڵاتەکەیاندادووبارە بکەنەوە.

ئێدمۆندبرێك و قەیرانی شارستانییەت

ئەوە راستە کە کەسانێکی زۆر شۆڕشیان پێباش بوو بەڵام سیاسەتمەداری بەرجستەی بەریتانیایی، ئێدمۆندبرێك، بەدیاردەیەکی مەترسیداری لە قەڵەم دا. بە بیروڕای ئەو، "ئەو رێگەچارە"یە کە لەلایەن شۆڕشگێڕە تازەکانەوە بۆ کێشەکانی ئینساندەس نیشان‌کرا، لە واقیعدا دەس پێکردنی قەیرانێکی‌تازەبوو. هەر بەم هۆیەشەوەبوو کە کتێبە گرینگەکەی خۆی واتە "بیرکردنەوەگەلێك سەبارەت بە شۆڕشی فەرەنسە"ی نووسی، کە لەبواری تیۆرەسیاسییەکاندابوو. برێك بەو هیوایە بوو کە لەرێگای ئەو کتێبەوە، هاونیشتمانییەکانی خۆی لە مەترسییەکان و حەماقەت و نەزانکارییەکانی سیستمە سیاسییە تازەکەی فەرەنسە ئاگاداربکاتەوەو بەم‌جۆرە نەهێڵێت پێڕەوی لە شۆڕشی فەرەنسە بکەن. ئەو ئەڵێ: پێدەچێت کە نەك تەنها لە فەرەنسەدا بەڵکوو لە سەرتاسەری ئەورووپا و تەنانەت لە دەرەوەی سنوورەکانی ئەورووپاش رووبەڕووی قەیرانێکی گەورە بووینەتەوە. ئەو سەرلێشێواویانەی ئێستای بەریتانیا، سەرەتا بچووك و کەم بایەخ بوون

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەڵام... مناڵێکی ناتەوانمان دیوە کە لە یەك‌چرکەساتدا هێنـدە گـەورەو بـەهێز بووبووکـەدنیای‌تێـك‌داوەو دەیـەوێ لەگـەڵ ئاسمانیـشدا بـە شـەڕ بێـت. کـاتێ کـە خـانووی دراوسـێکەمان لــە ئاگردابــسووتێت، ئەگــەر "تیمەکانی ئاگر کوژاندنـەوە" تـۆزێکیش خۆیـان بـە خانووکـەی ئێمـەوە خەریك بکەن، بێ‌قازانج نابێت.

بریـك رایگەیانـد کـە فەرەنـسییەکان وا تەسـەوردەکەن بناغـەی کۆمەڵگایەکی تەواو ئازادیان دامەزراندووە، بەڵام ئەوە خەیاڵێکی خامە. فەرەنــسە بــەهۆی لــەناوبردنی بونیــادی ئازادییــە سیــستماتیکەکانی وەك مەزهــــەب و خەســــڵەتگەلی شــــۆڕش‌گێڕانــــەو هــــەروەها زنجــــیرە پلەوپایەکۆمەلایەتییــەکان، لــە راســتیدا پێــی لــە بــەرەی خــۆی زیــاتر راکێــشاو ئــەو دەزگـا گرنگانــەی کـە رێیـان لـە شـەهوەتە ئینـسانییەکان دەگـرت، داخـست و پـشتگـوێی خـستن. بریـك وای پێـشبینی دەکـرد کـە دەرەنجامی ئەم کارە لە داهاتوودا گەندەڵی و خراپکاری و دیکتاتۆرییـەت و بشێوی دەبێـت. بریـك، بـە شـێوازە راشـکاوانەکەی خـۆی، قەیرانەکـەی فەرەنسەی بەم‌جۆرە بەیان کرد: لە ناو نەتەوەکاندا فەرەنـسە، کارەساتە ئاشـکراکانی بــەنرخێکی گــرانتر لــە نیعمەتــە هــەرە گرینگــەکان کــڕی. شۆڕشـی فەرەنـسە، هـەزاری لـە نـاوبرد بـەڵام لـە رێگـەی جینایەتـەوە. فەرەنسە فەزیلەتەکانی بۆ پاراستنی بەرژەوندییـەکانی خـۆی نەفرۆشـت، بەڵکووبـە پێـچەوانەوە بـە قـازانجی بەرژەوەندییـەکانی، فەزیلەتـەکانی خۆی‌پشت‌گۆی خست. کاتێ کە دەسـەڵاتی پاشـا لـە فەرەنـسەدا رۆژبـەڕۆژ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەمتر دەبووەوە، بە شێوەیەك کەوەك بڵێی ئیمتیازو بەرژەوەندییەکان خەریکە دابەش دەکرێن، بەرەڵڵایی و توندوتیژی کردن و گوستاخی و بێ دینی، مۆڵەتیان پێدراو ئەم دیاردانە هەموو لایەنەکانی ژیانیان گرتەوە. واتە هەموو ئەو فەسادە ناشیرینانەی کە بەگشتی لە دیاردەکانی "سامان" و دەسەڵات"ەوە سەرچاوە دەگرن.

کارڵ مارکس و قەیرانی سیستمی سەرمایەداری

مارکس لە سەردەمێکی تری پڕ لە ئاژاوە، واتە سەردەمی شۆرشەکانی ١٨٤٨ز و هەروەها لە بوعدێکیتری تیۆریسازی سیاسیدا، دەستی بەخستنەڕووی تیۆرە سیاسییەکانی خۆی کرد. بەڕای ئەو، جۆرە بێنەزمییەکی دیکە هەڕەشە لە کۆمەڵگای ئەورووپا ئەکات. ئەو، پێکهاتەی ئابووری کۆمەڵگا سەرمایەدارییەکانی بە پێکهاتەیەکی پتەو لە قەڵەم ئەدا. ئەم سیستمە توانیبووی باشتر لە سیستمەکانی پێشوو، کاڵا بەرهەم بهێنێت. هەروەها بێنەزمییەکی نالەباری خستبووە ناو ژیانی ئەو کەسانە کە لەو سیستمەدا کاریان ئەکرد. مارکس، پێی وابوو کە زۆرێك لەو بێزمییانە لە شێوەی هەژاری و دەسکورتی چینی کرێکاردا دەرئەکەوێت بەڵام خەڵك لەبەرچەندین هۆی جۆراوجۆر، نە دەرك بە خودی کێشەکان دەکەن، نەبە گرنگایەتییان. بەڕای مارکس، پێدەچێت خەڵك تەنانەت سەبارەت بە لایەنە یەگجار قووڵ و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گرینگەکانی مەسەلەکەش هیچ زانیارییەکیان نەبێ. مـارکس دەیەویـست ئــەم تــێگەیــشتنە نادروســتە و هــەروەها نائاگــایی و دەرك نــەکردنی بــاردۆخی کۆمەڵــگا بگۆڕێــت و چاکــسازی تیابکــات. ئامــانجی تیــۆرە سیاسـییەکەی ئـەو ئـەوەبوو کـە مـرۆڤ والـێ بکـات بتوانێـت دەرك بــە بارودۆخەنالەبارەکەی خۆی بکات. یەکێك لە ئامانجـەکانی مـارکس ئـەوە بوو ئەو تەوانایە بەخەڵکی جیهان ببەخشێت کە لە ویـژدانی خۆیـان بـە ئاگابن و لەخەونە پووچەکان رابچڵەکێنێ و هەروەها لێکۆڵینەوە لەسـەر رەفتارەکانیان بکا. پاش ئەوە خەڵك دەتوانن لە جیاتی هەندێ ململانێی بێفایدە و رووخێنەر، بەکەڵك وەرگرتن لە هێـزە مێژووییـەکان، بەسـەر کێشەکاندا زاڵ بن. مارکس تەنانەت لەوەشـی تـێپەڕانـدو وتـی: "ئەگەر ئینسان ئەیهەوێ تاوانەکانی ببەخشرێن، دەبـێ بـە تـەواوەتی دانیـان پیابنێت".

ئەو تاوانانەی کە مارکس دیتبوونی و دەیهەویست رایانبگەینێ، بریتی بوون لە "بـەخۆنامۆبوون"ی چـینی کریکـار و ئـەو پارادۆکسانەی کە لەناو کۆمەڵگا بۆرژواییەکاندا لە ئارادابوون. مارکس لەو باوەڕەدابوو کـە لـە ناوکۆمەڵـگا بۆرژواییەکانــدا، پـارادۆکسگـەلێکی جۆراوجـۆر لـە ئارادان کە لە شێوەی هەندێ کێـشە و تـەناقوزی دەروونیـدا دەرئەکـەون. لە دیدگای مارکسەوە ئەو سەروەت و سامانەی کە سیستمی سەرمایەداری بەرهــەمی دێنــا و هــەروەها ئــەو هەژارییــەی کــە بــەکردەوە هێنابوویــە ئاراوە، سەرەکیترین تەناقوزێك بوو کە ئارادابوو. ئەو ئەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوە راسـتە کـە "هێـزی کـار" بـۆ دەوڵەمەنـدەکان، سـامان و نیعمەت و فراوانی و بە پێچەوانەوە بۆ کرێکاران، هـەژاری و دەسکورتی ئەهێنێتـە ئـاراوە. بـۆ سـەرمایەداران کۆشـك دروسـت ئـەکات و بـۆ کرێکـارانیش ماڵەقوڕینەیـەکی بـچووك. بـۆ ئـەوان جـوانی و بـۆ ئـەمان ناشـیرینی بەرهـەم ئـەهێنێت. سـەرمایەداری، ماشـین لـە جێـی کرێکـار دادەنـێ، بـەڵام بـە شـێوەیەکی وەحـشیانە لـە هەنـدێ کرێکـاریتـر کاردەکێشێ و هدندێکی تریشیان ئـەگۆڕێت بـە ماشـین. گەشـە بـە فکـری ئـەوان ئـەدات، بـەڵام بـۆ کرێکـاران نـەزانی و نـەفامی و چەرمەسـەری بەدیاری دەهێنێ.

مـارکس لـەو بڕوایـەدابوو کـە جـۆری بەرهـەم هێنـان و دابـەشکـردن لـەناو کۆمەڵـگا سـەرمایەدارییەکاندا ئینـسان بـە خـۆی نامۆدەکـا. ئـەم سیـستمە، بەرلـە هەمووشـتێك ئینـسان بـە بەرهـەمی دەسرەنجی خۆی نامۆ ئەکات. بەرهەمی دەست و زەینی لێدەستێندرێ و لە شێوەی "شتومەکێکی نامۆ کە حکوومەتی بەسەردا دەکا" رووبەڕووی دەبێتەوە. هەموو ئەو شتومەکانەی کە خۆی خولْقاندوونی، بۆی نییە بڵێ هـیئـەون. ئـەوان، دەبنـە دنیایـەکی نـامۆ کـە بـە شـێوەیەکی ناڕاستەوخۆ و ئاشتیئامێزیش دژایەتی دەکەن و لێـی نـاڕازین. بـەمجۆرە ئینـسان بـە هـۆی شـێوەی بەرهـەمێنانی سـەرمایەدارییەوە، بـە "سروشت"یش نامۆدەبێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جیا لەوەش بەبیروڕای مارکس ئینسان بە هەمان شێوە بە خۆیشی نامۆ دەبێ و نەك تەنها ئەو شتانەی کە بەرهەمی هێناون بەڵکوو چالاکییەکانیشی ئەچنە ژێر رکێفی هێزە دەرەکییەکانەوە. کرێکاران وایان لێدێت کە بەچالاکییەکانی خۆشیان نامۆدەبن، بە واتایەکیتر، چالاکی ئەگۆڕدرێت بەرەنج، دەسەڵات بە بێ هێزی، زاوزێ کردن بە نازایی، هەروەها وزەی جەستەیی و فکری دەبێتە چالاکییەکی لەدژیخۆی کە نەك تەنها هی ئەو نییە بەڵکوو پێیشی نامۆیە. لەوکاتەدا کرێکاران وەك چۆن بە شتوومەکەکان نامۆ بوونە، بە خۆشیان نامۆ ئەبن.

ژان ژاک رۆسۆ و قەیرانی یەکسانی ئاکاری

ئەگەرچی رۆسۆ هاوشێوەی مارکس قسە ناکات، بەڵام ئەویش بەمەبەستی پێکهێنانی کۆمەڵگایەکی لەبار، لە بینینی دژوازییە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵگا و بەخۆنامۆبوونی ئینسانەوە دەس پێدەکا. ئەو "نامۆبوونەی" کە رۆسۆ و ئینسانەکانی تریش تووشی بووبوون، لە راستیدا جۆری سێهەمی ئەو نامۆبوونانە بوو کە مارکس باسی دەکرد، واتە: نامۆبوونی تاك بەرانبەر خۆی و هاونۆعەکانی. بە بیروڕای رۆسۆ، بە خۆنامۆبوونی ئینسان، جۆرە فریودانێکی دەسکردی کۆمەڵایەتییە. کردەوە و نۆرمە رۆژانەکان، ئینسان ناچار ئەکەن تا ئیحساسە سروشتییەکانی خۆی سەرکوت بکات و بیانکاتە قوربانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شتەڕووکەشەکان و هەروەها ئەوداب‌ونەریتە دەسکردانەی کە لە کێشەوگرفت زیاتر هیچ قازانجێکیان نییە.رۆسۆ دەڵێ: جۆرە پەستی‌یەك بەسەر رەفتارە هەنووکەییەکاندا زاڵە و بە شێوەیەکی هێندە فریودەرانەش لەیەك ئەچن کە ئینسان واتەسەور دەکا هەموو مێشکەکان، بەیەك "قاڵب" دروست کراون. هەموو کردەوەکانمان دەسکردن و هیچیان لە بنەڕەتدا هی ئێمە نین و تەنها بە هۆی خۆگونجاندن لەگەڵ کۆمەڵگا و تاکەکانی دیکە ئەنجامیان ئەدەین. داب و نەریت فۆرمی دیاریکراوی خۆی هەیە و "سەردەم "یش یاسای خۆی هەیە و ئینسانیش ناچارە هەموویان رەچاوبکات و هیچ کاتیش بە شێوەیەکی راستەقینە چالاکییە واقعییەکانی خۆی نەنوێنێت. ئینسان ئیدی ناوێرێ خۆی بە تەواوەتی ـ وەك چۆن هەیە ــ بنوێنێ، بەڵکوو بەردەوام و بە شێوەیەکی رووکەشانە خۆی لە شتە حەرامەکان بەدوور ئەگرێت.

رۆسۆ لێبڕاوانە ئەیوت کە سەرکوت کردنی تاکەکان و نامۆ بوونی ئینسان بەخۆی، جێگۆڕکێ کردنی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لێ ئەکەوێتەوە. رۆسۆ بەتەنزەوە دەیگوت:

ئەم متمانە پێنەکردنانە، نەفس نزمی و پەستی‌گەلێکی زۆریان لێ دەکەوێتەوە. هاوڕێیەتی و رێزگرتنی راستەقینە و هەروەها "باوەڕ بەخۆ بوون" بە تەواوەتی لەناو خەڵکدا لەناوچوە. ئێرەیی پێبردن، بەدگومانی، ترس، بێئیحساسی، خۆخواردنەوە، نەفرەت و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەڵەکەبازی لە ژێر پەردەی فێڵبازانەی ئەدەبدا و هەروەها خۆپەرستنی دلۆڤانانـە و موئەدەبانـە ــ کـە لەراسـتیدا ئینـسان قەرزداریانـە ــ سەرتاپای کۆمەڵگای تەنیوەتەوە. لە سایەی رووناکی و رێبەرایەتی ئەم سەردەمەدا، ئێمە ئیدی لە کاتی سوێندخواردنەکانماندا، هەر لە خۆوە نـاوی "خـوا" بـەکار نـاهێنین، بەڵـکوو بـە هـۆی کـردەوە کـوفر ئامێزەکانمانەوە سووکایەتی پێدەکەین و واشمان لێهاتووە کە ئەوانە بە سووکایەتی پێکردن لە قەڵەم نادەین. بووینەتە ئینسانگەلێکی هێندە خاکەڕا کە سەبارەت بەخەسڵەتەکانی خۆمان هیچ قسەیەك ناکەین بەڵام زۆر بوێرانە سووکایەتی بە خەسڵەتەکانی ئەوانیتر دەکەین.

هەموو ئەوشتانەی کە رۆسۆ لەکۆمەڵگاکەیدا بە بێبەندوباری ئاکـاری لـە قەڵـەمی ئـەدا، لـە رووی سیاسـی و حکوومەتییـەوە چوارچێوەیەکی دیاریکراو و ئاشکرایان هەبوو. بێبەندوباری ئاکاری و فەسادی سیاسی شانبەشانییەك گەشەیان دەکرد. رۆسۆ تێگەیشتنی خۆی سەبارەت بە فەسادی سیاسی لە یەکێك لە کتێبە بەناوبانگەکانیدا دەربڕیوە ئەو لە کتێبەکەیدا بە ناوی "وتارێك سەبارەت بە سەرچاوەی نایەکسانی" دەڵێ:

نایەکسانییە ئاکارییەکان، کە بە هۆی یاسا دارێژراوەکانەوە مۆڵـەتیان پـێ ئـەدرێت، هـەرکات لەگـەڵ نابەرابـەری جەسـتەیی و سروشتیدا گونجاو نەبن، لەگەڵ مافەسرووشتییەکانیشدا دژایەتی پەیدا دەکەن و یەك ناگرنەوە، ئەم دژایەتییە بەشێوەیەکی یەگجار گرینگ و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چارەنووس‌ساز، فێری ئەوەمان دەکا کە چۆن بیر لەو نابەرابەرییانە بکەینەوە کە بەسەر هەموو کۆمەڵگا شارستانییەکاندا زاڵن. یاسا سرووشتییەکان، بە هەر شێوەیەك لێك بدرێتەوە، دژایەتییان هەیە لەگەڵ ئەم حەقیقەتانەکە، منالان بەسەر بەسالاچوەکاندا حکوومەت بکەن، بێ عەقڵەکان بەسەر عاقڵەکاندا حکوومەت بکەن و کەمینەیەکی زاڵ، سامانە گەورەکان قووت بدات، لە کاتێکدا کە زۆرینەیەکی برسی، موحتاجی سەرەتاییترین پێداویستییەکانی ژیان بێت.

تیۆرەکانی هزرمەندانی وەك برێك و مارکس و رۆسۆ، ئەوەمان بۆ دەرئەخەن کە رەنگەبێنەزمییە سیاسییەکان، لە تێکدانی ئاسایشی جەستەییشی تێبپەڕێنن و مەترسی لەوە زیاتریشیان لێ بکەوێتەوە. تەنانەت رەنگە رەهەندە ئالۆزونادیارەکانی سیستمی ئاکاریش بگرێتەوە. سیستمە سیاسییە ستەمەگەرو سەرکوت کەرەکان هەمیشە لە بەردەم مەترسیدان، چوونکە هەموو کاتێك ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە مەشرووعییەتی خۆیان لەدەست بدەن. لەوانەیە ئەو کۆمەڵگایانەی کە دەتوانن بەسەرکەوتنێکی تەواوەوە یاساو نەزم بەرقەراربکەن، لە هەمان کاتیشدا بتوانن پەرە بدەن بەو "لادان"ە ئاکاری و کۆمەڵایەتییانەی کە ژیانی هاووڵاتیان دەخەنە بەردەم مەترسی فەوتانو نەمانەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەفلاتوون و قەیرانی دادپەروەری ئەسینایی

یەکێك لە باشترین تەقەلاکانی تیۆرسیەنێك بۆ رۆشنگەری لە بواری بێنەزمی ئاکاریدا، لەڕاستیدا بە کۆنترین نموونەش لە قەڵەم دەدرێ. ئەفلاتوون کە بەگشتی بە بناغەدانەری تیۆرە سیاسییەکان لە رۆژئاوادا دەناسرێت، یەکێك لە نامیلکەکانی بۆ ئەو مەبەستە نووسیوە کە تێگەییشتنەکانی خۆی سەبارەت بە گومڕایی ئاکاری کۆمەڵگاکەی پیشان بدات.

بە بیروڕای ئەفلاتوون، تێكشكانی دەوڵەتەشاری ئەسینا، بە هۆی تراژێدیای ژیانێکی راستەقینەوە زیاتر ئاشکرا بوو. مەبەستیشی لەو قسەیە، دادگایی کردن و لە سێدارەدانی سوقرات بوو. پیاوێك کە بەڕای ئەفلاتوون و زۆربەی هزرمەندانیش، یەکێك لە عاقڵترین و باشترین پیاوەکانی سەرڕووی زەوی بوو، کەچی حوکمڕانانی ئەسینا دەسگیریان کرد و پاش دادگایی کردنیشی سەرەنجام حوکمی مەرگیان بۆدەرکرد.

بەڕای ئەفلاتوون، دادگایی کردنی سوقرات لە راستیدا دادگایی کردنی کۆمەڵگای ئەسینا بوو. کاتێك کە ئەسینا سەبارەت بە چارەنووسی سوقرات بڕیاری ئەدا، لە ڕاستیدا سەبارەت بە خۆی بڕیاری دەرئەکرد، یان دەتوانین بڵێین تۆسقاڵێك لە "رۆح"ی خۆی پیشان ئەدا. خەڵکی ئەسینا لەمبارەوە، بەمجۆرە بڕیاریان دەرکرد کە، یان سیستمی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسی شارەکەیان شوێنێکی باشە بۆ ئەو هاووڵاتییە عاقڵ و دیندارە، یان ئەسینا ناتوانێت شێوەی ژیانی سوقرات تەحەمول بکات. کاتێکیش کە دادگای ئەسینا (کە پێکهاتبوو لە ٥٠٠ هاووڵاتی ئەسینایی) حوکمی مەرگی بۆ سوقرات دەرکرد، لە ڕاستیدا حوکمی مەرگی خۆی دەرکرد.

هەرلەبەرئەوە بوو کە ئەفلاتوون بۆ پیشاندانی بێنەزمی کۆمەڵگای ئەسینا، تراژێدیای ژیان و دادگایی کردنی سوقراتی لە شێوەی شانۆیەکی ئەدەبیدا خستەڕوو. ئەو لەنامیلکەی "**خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات**" دا، ئیستدلالە حقۆقییەکانی سوقراتی بە جوانترین شێوە پیشان داو تیایدا کۆمەڵگای ئەسینای بە تاوانبار لە قەڵەم دا.

خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات، بە شێوەی تەنزێکی ڕێکوپێك نووسراوە هەر قۆناغێکی دادگایی کردنە کە دوو ڕەهەندی هەیە. لە ڕەهەندە سادەکەیدا، ئەسینا سوقرات دادگایی دەکاو حوکمی مەرگیشی بەسەرا ئەدا. بەڵام لە ڕەهەندێکی پڕ ناوەڕۆکتر و قووڵتردا، سیستمی ئاکاری جیهان ــ کە ڕۆحی سوقرات، جیلوەیەکی ئەو ڕۆحەیە ــ دەس ئەکات بە دادگایی کردنی ئەسینا و وەك شارێکی پڕ لە فەساد و خراپکاری دەیبینێ.

لە بەشی یەکەمی نامیلکەکەدا ئەسینا ییەکان، سوقرات بە "بێدینی" و "گومڕاکردنی لاوان" تاوانبار دەکەن. سوقرات بەمجۆرە وەڵامیان ئەداتەوە کە ئەسینا لەبەرئەوە تاوانباری دەکا کە تەحەمولی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حەقیقـەتی نییـە؛ حەقیقـەتێك کـە سـوقرات هـەموو ژیـانی خـۆی لـە پێناوی بەدەست هێنانیدا تەرخان کردووە. ماوەیەکی زۆر بەرلە دادگایی کردنـی سـوقرات، "هـاتف"ی کەنێـسەی "دۆلفـی" وتبـووی کـە سـوقرات عاقڵترین کەسە. سوقرات کە پێـشتر دەرکـی بـە نـەزانینی خـۆی کردبـوو، تووشـی سەرسـوورمانێکی زۆربووبـوو کـە داخـۆ مەبەسـتی "هـاتف" لـەو قـسەیە چـی بـووە!؟ بـەڵام بـە لێکۆڵینەوەیـەکی زۆر بـەو دەرەنجامـە گەییشتبوو کەمەبەستی هاتف لەوەی کە ئەوی وەك نموونە هێناوەتـەوە، ئەوە بووە کە "زاناترین ئینسان ئەو کەسەیە کە وەك سوقرات بزانێ کە هیچ نازانێ".

سـوقرات ئـەیوت؛ هـەر لەبـەر ئـەو مەسـەلەیە بـەناو شـاری ئەسینادا دەگەڕام و تووشـی هەرکەسێك ببوومایـە کـە بـە کەسێکی زانـا دەهاتــە بەرچــاو، دەســم بــە تاقیکردنــەوەی ئــەکرد. بــەڵام پــاش لێکۆڵینەوەیەکی زۆر بەو دەرەنجامـە ئەگەیـشتم کـە زانـا نییـە و منـیش لەبـەرخاتری ئـەوە کـە فـەرمانی خـوا جـێبـەجێ بکـەم، بـە خـودی ئـەو کەسەشم ئەسەلماند کە زانا نییە. سـوقرات پێـی لەسـەر ئـەوە دائـەگرت کـە بـە ئەنجامـدانی کـارێکی لـەو جـۆرە، لـە ڕاسـتیدا هـەم خزمـەتی "بانگەوازی ئیلاهـی" (Daimon)م کـردووە، هەمیش خزمـەتی خـەڵکی ئەسـینا. سـوقرات بـۆ کۆمەڵـگای ئەسـینا لەمێـشوولەیەك دەچـوو کـە لـە ڕێگەی چزاندنەوە، دەبوە هـۆی بێـدار کردنـەوە و ڕاچڵەکاندنـی خـەڵکی بــە گــشتی و ئەســینایییەکان بــە تایبــەتی. کەواتــە زۆر ئاســاییە کــە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خزمەتەکانی ئەو، لە ناو ئەو کەسانەدا کە توانای تەحەمول کردنی حەقیقەتیان نییە، هیچ خۆشەویستییەك دروست ناکات. سوقرات دەڵێ بە بیروڕای من ئەوان هەرگیز دان بەو مەسەلەدا نانێن کە من، ئەوان بەو جۆرە دەخەمە بەرچاو کەهەن [حەقیقەتی بوونی خۆیان پیشان ئەدەم] و ئەوەش دەسەلمێنم کە سەرەڕای ئەوەی کە ئیدیعادەکەن هەموو شتێك دەزانن، بە پێچەوانەوە هیچ نازانن.

سوقرات بۆ ئەوەی کە بە تەواوەتی تاوانبار بوونی خۆی بسەلمێنێت، بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە لەبەرئەوە خۆی تێکەڵی سیاسەتی ئەسینا نەکردووە کە لایەنگری حەقیقەت بووە. سیاسەت بەو شێوەیەی کە لە شاری ئەسینادا بەڕێوە دەچوو بەهیچ شێوەیەك لەگەڵ حەقیقەتدا یەکیان نەدەگرتەوە. هەر بەو هۆیەشەوە بوو کە سوقرات دژایەتی سیاسەتی ئەسینای دەکرد. ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە هیچ ئینسانێکی حەقیقەتخواز نەیئەتوانی لە دەست سیاسەتی ئەسیناوە بە سلامەت رزگار بێت و گیان دەرباز بکات.

سوقرات ئەیوت؛ ئەی خەڵکی ئەسینا ئێوە باش دەزانن کە ئەگەر من لە کاروبارە دەوڵەتییەکاندا بەشداریم بکردایە، لە مێژبوو تیاچووبووم، بە بێ ئەوەی کە هیچ قازانجێکم بۆخۆم، یان بۆ ئێوە هەبووبێت. ئەی خەڵکی ئەسینا من حەقیقەتەکان ئەڵێم! لێم زیزمەبن! کەسێك کە دژایەتی زۆرینەی خەڵك بکات و شەرافەتمەندانە رێگە لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەنجامدانی کارگەلی ناحەق و نایاسایی لە ئەسینا، یان هەر شوێنێکی‌تر بگرێت، حەتمەن گیانی خۆی لەدەس ئەدات.

پاش ئەم دیفاعە جەنجاڵئامێزە، سوقرات بە تاوانبار ناسرا. بە پێی رێورەسمەکانی ئەو سەردەمەی ئەسینا، ئەو دەیتوانی یان حوکمی دادگا پەسەند بکا، یان داوای سزادانێکی تر بکات. وەهەر لەم قۆناغەدا دژایەتی راستەقینەی نێوان حەقیقەت ــ کە سوقرات نموونەیەتی ـــ و فەسادی ئەسینا درێژە پەیدا ئەکا.

سوقرات لای‌خۆی بەمجۆرە بیری ئەکردەوە کە ئەگەر بڕیارە بە شێوەیەکی دادپەروەرانە سزابدرێت، دەبێ لیاقەتی ئەو سزادانەی هەبێت و لەبەر ئەوەش کە خزمەتی ئەسینای کردووە، ئەبێ سزادانەکەش، باش و گونجاوبێت. هەر بۆیە پاش بیستنی حوکمی لە سێدارەدان لە لایەن "دادوەر"ەوە، پێشنیاری کرد کە بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەو پیاوەتییەی دادوەرەکە، لەیەکێك لە گەورەترین هۆڵەکانی شاردا میوانییەك تەرتیب بکەن. ئەمە شانازییەك بوو کە بەو قارەمانانەیان دەبەخشی کە لە یارییەکانی ئۆلەمپیکدا سەرکەوتنیان بەدەست بهێنایە. پێشنیارەکەی سوقرات سەرەتاو بە رواڵەت بەشتێکی گاڵتەجاڕی دەهاتەبەرچاو، بەلاّم لە راستیدا تەواو پڕماناو بایەخداربوو. لەگەڵ ئەوەشدا وەلاّمێکی گونجاوو بەجێ بوو. سوقرات ئەیوت؛ کاتێك باوەڕم بەوە هەیە کە کارێکی ناحەقم نەکردووە، چۆن

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەتوانم لە دژی خۆم قسەبکەم و بەبێ ئەوەی کە تووشی هیچ تاوانێك بووبم، بۆ خۆم پێشنیاری سزادان بکەم؟ بۆ چی ئەبێ کارێکی وابکەم!؟

لیژنەی داوەرانی ئەسینا (هیأت منصفه) کە پێك‌هاتبوو لە ٥٠٠ کەس، سەرەنجام سوقراتی بە مەرگ تاوانبار کرد. ئەفلاتوون جارێکی‌تریش بە ئاشکرا ئەوە پیشان ئەدا کە مەحکووم بوونی سوقرات، لە راستیدا مەحکووم بوونی شاری ئەسینایە. ئەسینا بە راگەیاندنی لە سێدارەدانی سوقرات، لە راستیدا تێکشکانی ئاکاری خۆی راگەیاند. سوقرات لە نامیلکەکەی خۆیدا ئاماژە بەم مەسەلە ئەکات و ئەڵێ: "بەڵام ئەی هاوڕێیان! نەترسان لە مەرگ کارێکی سەخت نییە. رزگار بوون لە "شەڕ" زۆر لەوە دژوارترە، چوونکە شەڕ لە مەرگ زیرەکتر و زرنگترە. ئێستا کە من پیر و ناتەوان بوومە، رووبەڕووی مەرگ دەبمەوە، بەڵام نەیارەکانم بە هەموو زرنگییانەوە، کەوتوونەتە داوی بەڵاو نەهامەتێکی یەگجار گەورەتر و کوشندەترەوە، واتە "شەڕ". لە کۆتایی ئەم دادگایی کردنەدا من بە هۆی دەنگەکانی ئێوەوە بەمەرگ مەحکووم کرام، بەڵام "حەق و حەقیقەت" زوڵم و ستەمەکانی ئەوانی لەقاو دا. کەواتەهەردوولامان تەسلیمی ئەو قەدەرە بووینە. رەنگە شتی وا هەر دەبوایە رووی بدایەو [واتەچارە نووسمان وابووە] پێم وایە بە حەقی خۆمان گەییشتووین.

دەتوانین بڵێین کە تیۆرە سیاسییەکانی ئەفلاتوون بە یەکێك لەم زەمینانەی خوارەوە دەست پێدەکەن ــواتەبونیادە فەلسەفییەکانیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەسەر یەکێك لەم زەمینانەدا دامەزراوە ــ ئەو تیۆرانە پشتیان بە جیهان ناسی و مەعریفەناسی، یان بە ئینسان ناسی فەلسەفییەوە بەستووە (واتە روانگەی ئەو سەبارەت بە سروشتی ئینسان). گریمانە بونیادی و فەلسەفییەکانی ئەو، پێوەندییان بەیەکەوە هەیە. بەلاّم لە راستیدا تیۆرە سیاسییەکانی ئەفلاتوون ــ واتەبونیادی لۆژیکە پراکتیکییەکەی ــ لە نامیلکەی "خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات"ەوە دەس پێدەکەن.

مەبەستی ئەفلاتوون لە ڕاڤەکردنی نەزمی سیاسی، ئەوە بوو کە هەستی بە تەناقوزێکی گەورە کردبوو لە نێوان "نەزمی دەوڵەتشاری ئەسینا" و "نەزمی راستەقینە و تەعادولی و دادپەروەری و یەکپارچەبوون ــ کە رۆحی سوقرات یەکێك لە نموونەکانیەتی ــ". ئەم مەسەلەیە تەواو وەڕەزی کردبوو و مێشکی پێوە سەرقاڵ دەبوو. ئەفلاتوون بە هۆی بینینی بێنەزمی ئەسیناوە کە لە نامیلکەی خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات دا روونی کردۆتەوە، ناچار بوو کە وەلاّمی پرسیارە سەرەکییەکانی کتێبی "کۆمار" بداتەوە": دادپەروەری چییە؟ کۆمەڵگای بەختەوەر کامەیە؟ لە خوارترین پلەدا، کام سیستمی سیاسییە کە باشترین هاوولاّتی خۆی لە سێدارە نادا؛ وەك ئەسینا کە سوقراتی لە ناو برد؟ وە لە بالاّترین پلەدا، کام سیستمی سیاسی، نیشتمانی راستەقینەی خەڵکانی چاکە؟

بە کورتی، ئەفلاتوون وەك زۆربەی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، لێکۆڵینەوەکانی خۆی بە "بینینی بێنەزمی" لە کۆمەڵگای سیاسیدا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەس پێدەکا. بینینی "ناڕاستییەکان" کێشەی فکری ئەورووژێنێت و دەس ئەخاتەسەر ئەو کێشە و گرفتانەی کە پێویستیان بە روون کردنەوە هەیە. لەگەڵ ئەوەشدا بینینی بێنەزمییەکان ئینسان هان ئەدا بە دوای دۆزینەوەی رێگەچارەدا بگەڕێت. بینینی بێ نەزمی هەم عەقڵ ئەجوولێنێت و هەم ئیحساس.

هەندێ لە تیۆرسیەنەکان، زیاتر لەوانیتر سەبارەت بە بینینی بێ نەزمی بەڕاشکاوانەتر ئەدوێن. بۆ نموونە ئەفلاتوون بە شێوەیەکی پێچەوانەی میتۆدە باوەکان، لێکۆڵینەوە لە سەر "بینین"ەکانی خۆی ئەکات، چوونکە بینینی بێنەزمی بناغەی یەکێك لە ناملیکەکانێتی. رەنگە هەندێ لە بیرمەندانی دیکە، هۆکاری سەرەکی و هەروەها مەبەستی خۆیان لە راڤەکردنی نەزمی سیاسی، هەرگیز روون نەکەنەوە، یان لە دووتوێی بەشێکی بچووکی نووسینە کەمتر گرینگەکانیاندا بیشارنەوە. بۆ نموونە ئەگەر ئینسان بیەوێت بە باشترین شێوە لە مەبەستی مارکس و تێگەیشتنی ئەو لە بێ نەزمییە سەرەکییەکانی کۆمەڵگاکەی تێبگات، دەبێ بگەڕێتەوە بۆ نووسینە کۆنترەکانی وەك "دەس نووسە فەلسەفی و ئابوورییەکانی ساڵی ١٨٤٤". تەنانەت رەنگە **ئینسان ناچار بێت کە بارودۆخی "عەینی" و هەروەها دۆخی ژینگەی تیۆرسیەنیش بخوێنێتەوە، بۆ نموونە بەمەبەستی خوێندنەوە لەسەر مەکیاولی، دەبێ لە ئاژاوە و جەنجاڵە سیاسییەکانی ئیتاڵیای سەردەمی ژیانی ئەو تێبگەین.**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەنانەت ئەگەر پێویست بە راڤـەکردن و لێکۆڵینـەوەش بکات، دەبــێ دەرك بــەو تــێگەیــشتنە ســەرەکییانەش بکــەین کەهانــدەری تیۆرســیەنەکان بوونــە. ئەگــەر تیۆرســیەن دەرکــی بــە مەســەلەیەك نەکردبایە، هەرگیز زەحمەتی نووسینی بە خۆی نەئـەدا. وە ئەگـەر ئـەم مەســەلەیە بــە تــەواوەتی دەرکــی پــێنــەکرێت، لەوانەیــە ئــەو رێگــە چــارەیەش کــە تیــۆرێکی کامــڵ و هەمەلایەنــە ئەخاتــەڕوو، دەرکــی پێنەکرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری سێهەم

دەسنیشانکردنی کێشە

تەنها زەینی ئینسانێکی نائاسایی دەتوانێ دوای بینینی بێنەزمی، ئۆقرە بگرێت. لەوەها حاڵەتێکدا، دڵ و زەینی ئینسانی ئاسایی و تەندروست، هانی ئەدەن زیاتر خۆی بە خوێندنەوەوە سەرقاڵ بکات. "بینین" و هەروەها ویستەکانی زەین، دەبنە هۆی سەرهەڵدانی لێکۆڵینەوەی زیاتر. یەکەم ڕێگەچارەیەك کە لەوەڵامی "کێشەکە لە چیدایە؟" دەخریتەڕوو، سەرلێشێواوییەکی تازە دەورووژێنێ. وەڵامێك کە لە قۆناغی بینینی بێنەزمیدا ئەدرێتەوە، بۆ خۆی دەبێتە هەوێنی دروست بوونی پرسیارگەلێکیتر.

ئەو هەیەجانانەی کە هەر لە سەرەتاوە تیۆرسیەنیان ناچار بە لێکۆڵینەوە کردبوو، هێشتا دەوریان هەیە چوونکە لەو قۆناغەدا هێشتا ڕێگەچارەیەك بۆ چارەسەرکردنی بێنەزمی نەدۆزراوەتەوە. تەنها کێشە سەرەکییەکە دەس نیشان کراوە و هیچیتر. بە تەنها بینینی "ناڕاستییەکان" ڕێنماییەکی ئەوتۆمان ناخاتە بەردەست. ئەو دڵەڕاوکێ ڕاستەقینەیە کە تیۆرسیەنی ناچار بە تێڕامان کردبوو، هێشتا نەسڕاوەتەوە. ئەو دەبێ تا دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەك، درێژە بە لێکۆڵینەوەکانی بدات. هێشتا ئەنگیزە فکرییەکانی لێکۆڵینەوەش بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تـەواوەتی حزووریـان هەیـە. کـاتێ کـە تیۆرسـیەنێك بـارودۆخێکی بـە نالەبار کەوتەبەرچاو، "لۆژیـك"ی بیـنین حـوکم ئـەکات کـە لێکۆڵینـەوە لەسەر دۆخی "بیـنین"یـش بکرێت. لـەم قۆناغـەدا کـتوپـڕ رووبـەڕووی دوو پرسیار دەبینەوە:

یەکەم؛ئەگـــەر بارودۆخەکـــە نالـــەبارە، هۆکارەکـــانی چـــین؟ دووهـەم؛ بـارودۆخێکی لـەباری سیاسـی چ تایبەتمەنـدیگـەلێکی هەیـە؟ بەواتایەکیتر، ئەگەر ئەم بارودۆخە "نالەبار"ە، ئەی بارودۆخی "لەبار" کامەیە؟ پرسیاری دووهەمیان لـەوتاری دواییـدا قـسەی لەسـەر دەکرێـت. لەم وتارەدا قسە لەسەر کێشەکان و ئەو رەوتە ئەکەین کە تیۆرسـیەن لـە کاتی دۆزینەوەی هۆکارەکانی بێنەزمیدا رووبەڕوویان دەبێتەوە.

هۆکارەکان و چارەسەرەکان

کێـشە فکرییـەکانی ئـەم قۆناغـە، لـە بنەڕەتـدا هـەمان ئـەو کێشانەن کە لە "خەسارناسـیدا" لـە هـەموو جۆرەکانیـان، دەخرێتـەڕوو. تیۆرسـیەنێك کـە لـە کـارکردی کۆمـەڵگای سیاسـیدا کـەم و کوڕییـەکی بنییـوە، زیـاتر لـە پزیـشکێك ئەچـێت کـە نیـشانەکانی نەخۆشـییەکەی دیبێتەوە. هیچ کام لەم دوانـە [واتـە تیۆرسـیەن و پزیـشك] نـاتوانن لـەم قۆناغەدا بوەسـتن و دەسـتلـەسەردەست دابنیـشن. بـە تـەنها دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکـان بـەس نییـە بـەڵکوو ئـەبێ سەرچـاوە سـەرەکییەکانی نەخۆشـــییەکە بدۆزرێنـــەوە. ئەگـــەر قـــەراربێت کێـــشەکە لـــە رووی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرییەوە بە تەواوەتی دەرکی پێبکرێت و هەروەها لە رووی پراکتیکیشەوە چارەسەر بکرێت، پێویستە هۆکارەکانی مەسەلەکە روون بکرێتەوە. بە کورتی، تیۆرسیەنی سیاسی وەك پزیشکێك رووبەڕووی ئەرکی "دەس‌نیشان کردنی کێشە" بوەتەوە.

تیۆرسیەن لەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەدا، ئەبێ رۆڵی "راڤەکار"ێك بگێڕێت. ئەو بەناچار دەبێ قۆناغی پۆلێن کردنی پێوەندی نێوان هۆکار و بەرهۆکارەکانی ئەم دنیا گرژوئالۆزە ببڕێت، چوونکە تا کاتێك کە هۆکارەکانی مەسەلەکە دەس‌نیشان نەکرێن، ناتوانین بە شێوەیەکی راستەقینەش دەرکی بکەین. لە لایەکی تریشەوە. تیۆرسیەن بە بێ‌روون‌کردنەوەی هۆکارە راستەقینەکان، ناتوانێت پێشنیارگەلێکی گونجاو بۆ چارەسەرکردن، یان دامرکاندنی کێشەکە ئاراستە بکات. یەکەم پرسیارێك کە لە سەرەتای قۆناغی دەس نیشان‌کردندا رووبەرووی تیۆرسیەن دەبێتەوە، یەکێك لە گرینگترین بابەتەکانی تیۆرە سیاسییەکانە. ئەو پرسیارەش یەگجار سەختەو وەڵامدانەوەشی کارێکی ئاسان نییە. پرسیارێکە کە قوتابخانە گرنگەکانی ئەندیشەی سیاسی لە یەکدی جیا دەکاتەوە. پرسیارێکە کە ئەگەر وەڵامی بدرێتەوە، بە شێوەیەکی بونیادی رێگەچارە پێشنیار کراوەکانی هەر تیۆرێکی سیاسی بە ئاقارێکی باشدا دەبا.

ئەتوانرێ ئەم پرسیارە گرینگە سەرەتاییە، بە شێوەیەکی تازەتریش بخرێتە ڕوو، بەڵام بە وردی ڕوون بکرێتەوە. پرسیارەکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوەیە: ئایا ئەو کێشە سیاسییەی کە خراوەتەڕوو، ریشەی سیاسی هەیە؟ ئایا هۆکارەکانی کێشەکە بەراستی سیاسین، یان نە؟

ئەم پرسیارە چارەنووسسازە خۆی دابەش ئەبێ بە دوو پرسیار، چوونکە هۆکاری سیاسی، هۆکارێکی "گشتی"یە، نەك "تاکەکەسی"؛ هەروەها "دەسکردە"، نەك "سرووشتی". کەواتەتیۆرسیەن دەبێ لەوە تێبگات کە ئایا ریشەی کێشەکە هیچ پێوەندییەکی بە کۆمەڵگاوە هەیە؟ ـ کەواتە گشتییە ـیان تەنها رەنگدانەوەی زەینی خۆیەتی؟ پاشان، ئەگەر بەودەرەنجامە گەیشت کە کێشەیەکی کۆمەڵایەتییە، ئەبێ ئەوەش دەس نیشان بکات کە ئایا ئەو کێشەیە بەرهەمی بارودۆخێکە کە ئینسان بتوانێت بیگۆڕێت ـــ واتە، هۆکاری دەسکرد ـــ یان هۆکارەکانی ئەگەڕێتەوە بۆ "دیاردە" سرووشتییەکان؟

لە لاپەڕەکانی دواتردا، باس لەوە دەکەین کە بۆچی قۆناغی دەسنیشان کردن قۆناغێکی دژوارە و چۆن دەبێتە سەرچاوەی جیاوازی نێوان قوتابخانە جۆراوجۆرەکانی تیۆرە سیاسییەکان. رەنگە تا ئێستا گرنگایەتی ئەم پرسیارە و پێوەندی لەگەڵ رێگەچارە کۆتاییەکانی تیۆرسیەن، روون بووبێتەوە. چوونکە ئەگەر هۆکارەکانی مەسەلەکە لە بنەڕەتدا سیاسی نەبن ـــ واتە هۆکاری گشتی و دەسکرد نەبن ـــ رێگەچارەی مەسەلەکەش ناتوانێت سیاسی بێت. هەڵبەتە هەرچەند هەندێ جار هۆکارەکانی مەسەلەکە سیاسی نین، بەڵام پێدەچێت

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێگەچارەی سیاسیش زەرووری بێت. بەڵام ڕێگەچارەیەکی لەوجۆرە ناتوانێت چارەسەری مەسەلەکە بکات.

مەسەلە گشتییەکان لە بەرانبەر مەسەلە تاکەکەسییەکاندا

سەرەنج بدەنە مەسەلەی یەکەم؛ واتە کێشەیەك کە لەکاتی دەس نیشان کردنی "سیاسی" بوون، یان سیاسی نەبوونی ریشەی مەسەلەکە ئەخرێتەڕوو: ئایا ئەم کێشەیە مەسەلەیەکی گشتی و کۆمەڵایەتییە، یان تاکەکەسی؟. ئایا کێشەکە دەگەڕێتەوە بۆ باری خراپی سەرجەم کۆمەڵگا، یان مەسەلەیەکی چارەسەرنەکراوی تاکەکەسی‌یە؟ ئایا ریشەی کێشەکە، ئەگەڕێتە بۆ بارودۆخی سیاسی کۆمەڵگا، یان لە ناکۆکییە "عَصَبي"یەکانەوە سەرچاوەی گرتووە؟ دیارە ئەم پرسیارانە وەڵامگەلێکی جۆراوجۆریشان ئەبێت. ئەگەر کێشەکە، پێوەندی بەسیستمی سیاسییەوە هەبێت، "پەرچەکرداری سیاسی" وەڵامێکی گونجاوە، بەڵام ئەگەر پێوەندی بەتێکچوونی عەسەبی تاکەوە هەبێت، کەواتەئەوە مەسەلەی تاکەکەسی تیۆرسیەنە، نەك بابەتێکی سیاسی. ئەوە تیۆرسیەنە کە ئەبێ واز لەکارەکانی بێنێت و ڕۆح و ڕەوانی خۆی دەرمان (تداوی) بکات.

داوەری کردن سەبارەت بەم مەسەلە کارێکی سادە نییە. بە هیچ شێوەیەك ناتوانین ئەوە دەسنیشان بکەین کە ئایا مەسەلەیەك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ریشەی شەخسی هەیە، یان کۆمەڵایەتی. چوونکە تاك و کۆمەڵگا پێوەندییەکی یەگجار زۆر و هەمەلایەنەیان لەگەڵ یەگدیداهەیە. کۆمەڵگا بریتییە لە سیستمی پێوەندییەکانی نێوان تاکەکان و، تاکەکانیش بە هۆی "کارلێك کردن"ە کۆمەڵایەتییەکانەوە گەشە ئەکەن. ناشتوانین بە ئاسای سنوورەکانیان دەس نیشان بکەین و هەروەها ئەوەش دەس نیشان بکەین کە بشێوی، سەرچاوەی تاکەکەسی هەیە یان کۆمەڵایەتی؟ ئەو شتەی کە بە نموونەی مەسەلە شەخسییەکان و هەروەها سەرلێشێواوییە رۆحییەکان لە قەڵەم ئەدرێت، رەنگە لەراستیدا بە هۆی سەرمەشقە کۆمەڵایەتییە نائینسانی و ئینحرافییەکانەوە هاتبێتە ئاراوە. تاکەکان، تا رادەیەکی زۆر شوناسی خۆیان لە رێگەی وەرگرتن و بەدەروونی کردنی رۆڵە کۆمەڵایەتییەکانەوە بەدەست ئەهێنن و پاشان بە هۆی بینینی کۆمەڵگاوە خۆیان دەناسن. ئەگەر رۆڵە کۆمەڵایەتییەکان تژی لەرەهەندگەلی نێگەتیف بن، تێ گەیشتنی ئینسانیش لەخۆی نێگەتیف ئەبێت. نووسەری رەشپێست، جیمز بالدوین، بیرەوەرییەکانی سەردەمی لاوێتی خۆی بەمجۆرە ئەگێرێتەوە. "هەوڵ و تەقەلایەکی زۆریان ئەدا تاکوو رەنگی پێستمان پاك بکەنەوە. هێندەیان ئەشۆردین کە پێستمان بریقەی ئەدایەوە. پێم وایە کە منالەرەشپێستەکان، یان بەلانی کەمەوە ئەم وەچەی من، زووتر لە منالانی تر و هەروەها بە ئازارێکی زیاتریشەوە بە "سابوون" ئاشنابوون. منالێکی وا، بەزووترین کات

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەرکی بەوە دەکرد کە رەنگی پێستی "نەنگ"ێکی تاکەکەسییە. ئەگەریش ئەو نەنگەی قبوولّ بکردایە لە رووی رۆحییەوە، رەنگە نەتوانێ باوەڕی بە خۆی هەبێت. ئەگەریش قبوولّی نەکردایە، ئەبوایە زیاتر لە پێویست تووڕە بێت کە لە هەر دوو حالّەتدا کێشە رۆحی و "دەروونی"یەکانی ئەو، بە ئاشکرا بەرهەمی بشێوییە سیاسییەکان بوون.

بۆ نموونەیەکی تر، سەرەنج بدەنە پێکهاتەی رۆحی ئینسانی هاوچەرخ. ئینسانی هاوچەرخ لە هەندێ کۆمەڵگادا، هەموو ئەو شتانەی کە ئەریك فرۆم بە "هەڵوێست وەرگرتنی رەمەکی و بازاری" ناودێری کردووە، قبوولّ کردووە. ئەریك فرۆم، بە هۆی لۆژیکێکی هاوچەشنی لۆژیکەکەی مارکسەوە، قسە لەسەر "بەخۆنامۆبوون" دەکا. بە بیروڕای ئەو، ئینسانێکی لەوجۆرە لەوەی کە خۆی وەك "کالا" دەبینێ، هەست بەئازارێکی زۆر ئەکات:

حالّەتە ئینسانییەکان وەك هاوڕێیەتی، خاکەڕایی و دلۆڤانی، گۆڕاون بە "کالا" و بەرهەمگەلێکی "بەستەبەندی کراو" کە لە بازاری کەسایەتیدا (شخصیت) **بە باشترین نرخ ئەفرۆشرێن. ئەگەر تاکێك نەتوانێت خۆی بگۆڕێت بەسەرمایەیەکی پڕبەها، هەست بە هەڵشکان دەکا. بەلاّم ئەگەر لەو کارەدا سەرکەوتنی بەدەست هێنا، ئەوە ئینسانێکی سەرکەوتووە. دیارە ئەرزش و بەهای ئینسانی ئەمڕۆ، گرێدراوە بە هۆکارە دەرەکییەکانەوە؛ واتە داوەری کردنە**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جۆراوجۆرەکانی بازار کە تەواو وەك "کالا"یەك بڕیاری لەسەر ئەدەن. ئەم ئینسانە "بەخۆنامۆیە" کە هەڕاج دەکرێ، دەبێ بەشێکی یەگجار زۆری بەها ئینسانییەکانی خۆی ــ کە تایبەتمەندی سەرەکی ئینسانن، تەنانەت لە کۆمەڵگا سەرەتاییەکانیشدا ــلە دەس بدات.

لە لایەکی تریشەوە، رەنگە ئەو مەسەلانەی کە بە ئاشکرا لە پێکهاتەی رۆحی تاك، یان گرووپەوە سەرچاوەیان گرتووە، بە هەڵە بەدیاردەگەلێکی "هەڵقولاوی" دیاردە کۆمەڵایەتییەکان لە قەڵەم بدرێن. ئەوە دیاردەیەکە کە رەواناسان بە "لەکۆڵخستنەوە" (فرافکني) ناودێری دەکەن. بۆ نموونە ئەو کەسانەی کە هەمیشە هەست بەوە دەکەن کە هەمیشە لە لایەن کەس یان کەسانێکەوە لە دژیان پیلان ئەگێڕدرێت، رەنگە بۆ نائەمنی و دڵەڕاوکێ دەروونییەکانیان بە شێوەیەکی "عەینی" پاساو بهێننەوە. ئەوان هەست بە مەترسی دەکەن کەواتە ئەومەترسییە ئەهێننەوە سەر "پیلانگێڕی نێودەوڵەتی قەومی یەهوود" یان پیلانی فاشیستی بنەماڵەی ڕاکفلێر و بە مەترسییەکی سیاسیشی لە قەڵەم ئەدەن.

بەمجۆرە مەسەلە رۆحییەکان لە رێگەی پڕۆگرامەکانی "گواستنەوە" و "جێگۆڕکێ کردن"ەوە دەچنە ناو دنیای سیاسەتەوە. گواستنەوە لە کاتێکدا ئەنجام ئەدرێت کە ئینسان لەگەڵ کەسێکدا کە قەت نایناسێت، وا هەڵسوکەوت بکات کە وەك بڵێی دەیناسێت. زۆربەی کات ئەم حاڵەتە لە کاتێکدا روودەدا کە ئینسان ئەو ئیحساسەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەرانبەر بنەماڵەی خۆی هەیەتی، بگوێزێتەوە بۆ کەسێکی سێهەم. باشترین نموونەی ئەم مەسەلەیە ئەوەیە کە ئینسان، رەوانناس، یان مامۆستا، یان قەشە بە باوکی خۆی بزانێت، یان کەسێك کە پلەوپایەیەکی لەسەرتری هەیە، وەك دایك و باوك یان گەورەی بنەماڵە چاوی لێبکات. لەبەر چەندین هۆی ئاشکرا، ئەم حاڵەتە زیاتر سەبارەت بە پیاوانی دەوڵەت ڕوو ئەدات. ڕێزگرتنی لەڕادەبەدەر و هەروەها دوژمنایەتی کردنی لە ڕادەبەدەر کە تەقریبەن بەرانبەر هەموو پیاوە گەورەکانی دەوڵەت ـــ بۆ نموونە لە ئەمریکادا بەرانبەر سەرۆك کۆمار ـــ ئەنجام دەدرێ، تا ڕادەیەك لە مکانیزمی رەوانناسییەوە سەرچاوە دەگرێ. تەنانەت رەنگە تیرۆریستێکی سیاسی کە حەزی کوشتنی باوکی بەسەرکوتکراوی تیاماوەتەوە، دەس بکاتە جینایەت کردن. [واتە کاتێ کە نەیتوانیوە باوکی خۆی بکوژێت، ئەو جینایەتە بەسەر کەسانیترا ئەنجام ئەدا]. رۆحی ناپاکی شەیتانی رەنگە دزە بکاتە ناو دنیای سیاسەتەوە.

لە حاڵەتی "جێگۆڕکێ کردن"یشدا، هەندێ لە ئیحساسات و کردەوەکانی بە شێوەیەك جێگۆڕکی پێدەکا کە رەنگە دەرەنجامێکی سیاسی لێ بکەوێتەوە. تووڕەبوون لە هاوسەرێکی چەنەبازو بۆڵەبۆڵکەر، یان سەرۆکێکی بەهانەگیر، یان وەڕەز بوون لە شکستەکانی ژیان، زۆربەی کات دەبێتە هۆی ئەوە کە ئینسان بە قیڕاندن، تووڕەبوونی خۆی بەسەر ئەوانیتردا بڕێژێت. ئەم مکانیزمە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەوانناسییانە، ڕۆڵی "**سوپاپی ئتمینان**" دەبینن. ئەڵبەتە تەنها لە کاتێکدا کێشەی سیاسی دروست دەبێت کە بەشێك لە تاکەکانی کۆمەڵگا، یان نەتەوەکانیتر هێرشیان دەکرێتە سەر. لەو حاڵەتەدایە کە کێشە سیاسییەکانی جەنگەکان و خۆپیشاندانە ڕەگەزییەکان بەهۆی هۆکارە ڕۆحییەکانەوە سەرهەڵدەدەن، یان ئەو کێشانەی کە لە ئارادان، ڕوولەزیاد بوون دەکەن.

کەواتە دەبینین کە تاك و کۆمەڵگا بە تەواوەتی و لە ڕێگەگەلێکی جۆراوجۆرەوە کاریگەری لەسەر یەکتری دادەنێن. بێنەزمییە کۆمەڵایەتییەکان هەندێ کێشەی ڕۆحییان لێدەکەوێتەوە و بە پێچەوانەشەوە. بەڵام دۆزینەوەی هۆکارەکان کارێکی ئاسان نییە. تیۆرسیەنی سیاسی. سەرەڕای هەموو کێشە و گرفتەکان دەبێ لەقۆناغی دەسنیشانکردنی هۆکارەکاندا، سەبارەت بە بابەتی ئاڵۆزی هۆکاروبەرهۆکار، داوەرییەکانی بخاتەڕوو.ئەو وەڵامانەی کەلەم قۆناغەدا دەخاتەڕوو، ڕەنگە بۆ سەرجەم تیۆرەکەی چارەنووسسازبن.

یەکەم ئەرکی تیۆرسیەن ئەوەیە کە دڵنیابێت لەوەی کە ریشەی کێشەکە سیاسییە نەك تاکەکەسی. ئەو دەبێ دڵنیابێ لەوەی کە تێگەیشتنەکانی ئەو لە بێنەزمی، بە تەنها بەرهەمی "لەکۆڵ خستنەوە" یان "گواستنەوە" ویان "جێ گۆڕکێ کردنی ڕۆحی" نییە. ناکۆکییە گرینگەکانی ڕاڤە و لێکۆڵینەوە سیاسییەکانی "ڕەقیب" لێرەوە دەس پێ دەکەن؛ بۆ نموونە سەرەنج بدەنە چەمکی نامۆ بوون کەلە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرەکانی مارکس و هێگڵدا رۆڵێکی سەرەکی ئەبینێ. لای هێگڵ، نامۆ بوون ـــ واتە بەخۆنامۆبوون ـــ دیاردەیەکی جیهانییە. لای هێگڵ لە راستیدا سیاسەت داستانی سەرکەوتنی خوا بەسەر نامۆ بوونی خۆیدا بوو لە مێژوودا. نامۆبوون دیاردەیەکی حەقیقی بوو کە لە "دەرەوە"و لەدنیای "عەینی"دا بوونی هەبوو. لە لایەکی ترەوە هەندێ لە رەخنەگرانی هێگڵ، ئەویان بە "لەکۆڵ خستنەوە"ی رەوانی تاوانبار کردووە. ئەورەخنەگرانە لەو باوەڕەدان کە لە دوایین راڤەکاریدا، وێنا کردنەکەی هێگڵ لە خوایەکی نامۆ، کە هەوڵ ئەدات بە "بێ کۆتایی بوون"، "ئازادی رەها" و "زانابوونی رەها" بگات، لە راستیدا لە کۆڵخستنەوەی حاڵەتە رۆحییەکانی خۆیەتی. ئەوان دەڵێن ئەو شتەی کە هێگڵ بە شڵەژاوێتی سیاسی گشگیرو جیهانی لەقەڵەم ئەدا، لە راستیدا دەگەڕێتەوە بۆ شڵەژاوێتییە بونیادییەکانی رۆحە گرژو ئاڵۆزەکەی خۆی.

پرۆفیسۆر رۆبێرت تاکر کە یەکێکە لەو رەخنەگرانە، لەو باوەڕەدایە کە تەنانەت هەر دوو قوتابییە بەناوبانگەکانی هێگڵ، واتە فیۆرباخ و مارکسیش سەبارەت بە نامۆبوون، هۆکارگەلێکی نادروستیان دەس نیشان کرد. فیۆرباخ نامۆبوونی بەدەرئەنجامی مەزهەب لە قەڵەم ئەدا و ئەیوت" ئینسانەکان وێنا یۆتۆپیاییەکانیان لەناوبوونەوەرێکدا بەناوی "خوا" ئەبیننەوە و هەربۆیە بەخۆیان نامۆدەبن. مارکس پێیوایە نامۆبوون لە سەرمایەدارییەوە سەرچاوەی گرتووە و دەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسان بە هۆی پارەپەرەستی و دابەش کردنی کارەوە ــ کە لە ئاکامەکانی سەرمایەدارییە ــ هەم بەخۆی نامۆ ئەبێ و هەم بە ئینسانەکانی تریش. بە بیروڕای تاکر هەردوو تێگەیشتنەکە نادروستن. لەو رووەوە دەڵێ:

هەردووکیان بە هەڵەداچوون. نەك تەنها لە مەسیحییەت و سەرمایەداری خراپ تێگەیشتوون بەڵکوو تەنانەت سرووشتی بەخۆنامۆبوونیشیان دەرك نەکردوە. بەخۆنامۆ بوون بەڕواڵەت، نەواقعیەتێکی مەزهەبییە، نەواقعیەتێکی ئابووری، بەلام دەکرێ شێوە دەربڕینێکی مەزهەبی، یان ئابووری لەخۆبگرێت، وەك چۆن دەشکرێ جەنگ، یان هەر تەقەلایەکی تری ئینسانی، شێوە دەربڕینی سیاسی لە خۆبگرێت. کەواتە رەنگە ئینسانی بە خۆ نامۆبوو بە تەواوەتی خوازیاری کۆکردنەوەی سامان بێت و هەر بەم هۆیەشەوە، رەنگە ژیانی ئابووری، "مەزهەب"ی پراکتیکی پارەپەرستی و هەروەها قەڵەمڕەوی "کاری نامۆ" بێت. بەلام نامۆ بوونی ئەم ئینسانە، بەشێکە لە واقعییەتێکی ئابووری: نامۆ بوون، لە بنەڕەتدا بەشێکی "لاینفك"ی ژیانی تاکە کەسییە، واتەدیاردەیەکی رۆحی ـ یان وەك ئەمڕۆ ئەڵێن ــ دیاردەیەکی رۆحییە. ئەمە نەخۆشییەکی رۆحییە کە، لەخودی ئینسان و ململانێ کردنی لەگەڵ خۆی و خوادا و هەروەها لەتەقەلاکانی بۆ کامڵبوون و "سووپێرمەن" بوونەوە سەرچاوە دگرێ. کەواتە نامۆبوون، خاڵی بەرانبەری لە خۆبایی‌بوون و خۆپەرستییە. کەواتەنامۆبوون لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زاتی ئینساندا نییە. ئینسان بە نامۆیی لە دایك نابێت. بەڵام قابلییەتی نامۆبوونی تیایە. ژمارەی ئەو کەسانەی کە بە خۆیان نامۆن، هەر چەند زیادیش بن، دیسانەوە نامۆبوون هەمیشە مەسەلەیەکی تاکەکەسییە.

مارکس و فیۆرباخ و تاکر، هەر سیانیان دان بە نامۆبوونی مرۆڤدا ئەنێن، بەڵام بە رەوشگەلێکی جۆراوجۆر ریشەی کێشەکە دەس نیشان ئەکەن. راڤەکاری و لێکۆڵینەوە جیاوازەکانی مارکس و تاکر بە تایبەت، زیاتر بابەتەکە روون دەکەنەوە. مارکس نامۆبوون بە کێشەیەکی سیاسی و ئابووری و هەڵقوڵاوی سیستمی سیاسی دەزانێ. لە لایەکیترەوە تاکر نامۆبوون بە کێشەیەکی رۆحی و رەوانی و هەڵقوڵاوی داواکارییە هەرە زۆرەکانی نەفس، لە قەڵەم ئەدات.

دەرەنجامە داڕێژراو و پراکتیکییەکانی ئەم تێگەیشتنە جیاوازانە، بەئاشکرا جیاوازییان لەگەڵ یەکدیدا هەیە. ئەگەر سیستمی ئابووری بوەتە هۆی نامۆ بوون، ئاشکراترین رێگە چارەش گۆڕانی سیستمی کۆمەڵایەتییە. وەك مارکس ئەڵێ؛ تەنها ئامانج، تەفسیرکردنی جیهان نییە، بەڵکوو گۆڕانیەتی. تەنها، گۆڕانی سیستم و هەروەها بڕیار گەلێکی تایبەتی سیاسی، دەتوانن بەسەرکەوتوویی مەسەلەکە چارەسەر بکەن. بەڵام ئەگەر تێگەیشتنەکەی تاکر راست بێت، کەواتە بەرنامە سیاسییەکەی مارکس هیچ پێوەندییەکی بە مەسەلەکەوە نییە. ئەگەر نامۆبوون یەکێك بێت لە کێشە رۆحییە حەتمییەکانی مرۆڤ، ئیدی لەو حاڵەتەدا تەقەلادان بۆ گۆڕانی نەزمی سیاسی هیچ فایدەیەکی نابێتو،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وەکوو ئەوە وایە کەنەخۆشی دڵ بە "لەگەچ کردن" چارەسەربکرێت. لە دیدی تاکرەوە، باشترین ڕێگەچارەگۆڕانی جیهان نییە، بەڵکوو پێڕەویکردنی ڕێنماییەکەی سۆقراتەکە ئەیوت "خۆت بناسە". تێگەیشتنی یەکەم، شۆڕشی لێ دەکەوێتەوە و تێگەیشتنی دووەم، جۆرە پەشیمانییەك و هەروەها چاك کردنی ڕەوتی ژیان.

ئەم جیاوازبوونانەی دەس نیشان کردنی هۆکارەکان، واتە ئایا بێنەزمی کۆمەڵایەتی، هۆکاری سیاسی هەیە، یان هۆکاری تاکەکەسی و ڕەوانی، بوە هۆی سەرهەڵدانی چالاکی سیاسی خوێندکارانی ئەمریکا لە دەیەی ١٩٦٠دا، یەکێك لە قوتابییە توندڕەوو بە ناوبانگەکان، لە تاوانبارکردنی سیستمی سیاسیدا ئەیوت "ئێمە خوێندکاران، ئێوە؛ واتە سیستمی [سیاسی] بە بەرپرسیاری کێشەکانمان دەزانین". هەروەها ئەیوت "ململانێ دەروونییەکان و هەروەها کێشە ڕۆحییەکانی لاوان، بەهۆی تەقەلادانیان بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ئەو سیستمە دژە ئینسانییەکە ئەرزشە ئینسانییەکان سەرکوت ئەکات، هاتوونەتە ئاراوە". وەڵامی ئەو تاوانبار کردنەش بەم جۆرە درایەوە کە "ئەمانەقسەی قۆڕن! ئێوە ئازارە ڕۆحییە لەڕادەبەدەرەکانتان کە بەشێکە لە پرۆسەی بالق بوون و کامڵبوونی ڕۆحی، بەسەر ئێمەدا دەشکێنن و بە تاوانی ئێمەی ئەزانن! "ڕەخنەگرێکی تریش دەڵێ "ئەم لاوە توندڕەوانە بالغ بوونیان گۆڕیوە بەئایدۆلۆژیایەك و لە مەسەلەیەکی ڕۆحی، مەسەلەیەکی سیاسییان دروست کردووە". دیسانەوە دەبینین کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەرەنجامەکانی ئەم تیۆگەیشتنە جۆراوجۆرانە، بە ئاشکرا لەگەڵ یەگدیدا فەرقیان هەیە. ئەگەر لێکدانەوەکانی دەستەی یەکەم دروست بێت، تەنها ڕێگەچارە "گۆڕانی سیستمی سیاسییە"، بەڵام ئەگەر لێکدانەوەکانی دەستەی دووهەم دروست بێت، وەڵامەکەی زۆر ئاسانە، واتە؛ "باڵغ بوون وتەکامولّ!"

بە پێی قسەیەکی عەوامانە: "ئایا بەشێکە لە مەسەلەی "بوون" (وجود) یان بەشێکە لە ڕێگەچارە؟". ڕەنگە ئیدی تا ئێرە ئەوەمان بۆ ڕوون بووبێتەوە کە ئەم مەسەلە بەوەگرێدراوە کە چۆن لە کێشەکە بڕوانین؟ ئەم داوەری کردنە گرینگ و فریودەرانە، یەکێك لە قۆناغە چارەنووسسازەکانی لێکۆڵینەوە لە سەرتیۆرە سیاسییەکانە.

هۆکارە سروشتییەکان لە بەرانبەر هۆ کارە دەسکردەکاندا

یەکێکتر لە کێشەکانی قۆناغی دەسنیشانکردنی هۆکارەکان (کە تا ڕادەیەك تیکراریشە) پێوەندی بەو دووهەمین پرسیارەوە هەیە کە پێشتر خرایەڕوو: ئایا سەرچاوەی بێنەزمی، هۆکارە سروشتییەکانن یان هۆکارە دەستکردەکانی مرۆڤ؟ ئایا کێشەکە لە هۆکارە سروشتییەکانەوە سەرچاوەی گرتووە، کە لەو حاڵەتەدا مرۆڤ ناچارە ژیانی خۆی لەگەڵدا بگونجێنێت؟ یان کێشەکە، لەو مەسەلانەی ژیانە، کە لە خودی مرۆڤەوە سەرچاوەی گرتووە و هەر بۆیە دەتوانێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چاکسازییان تیابکات و بیانگۆڕێت؟ ئایا هۆکارەکان و هـەروەها ناڕەزاییـە ئینسانی و کۆمەڵایەتییـەکان بەشـێکن لـە سروشـتی شـتومەکـەکان؟ یـان بەشێکن لەو هۆکارە ژینگەییانەی کە مرۆڤ دەتوانێ کۆنترۆڵیشیان بکات؟

ئەو نیایشە بەناوبانگەی کە بەهی "راینهۆڵدنیبۆر"ی لە قەڵەم ئەدەن، بۆ ئەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەکانی تیۆرسیەنەکان، تـەواو گونجـاوو بەجێگەیـە: خوایـە، ئـەو ئازایەتییـەم پـێ ببەخـشە کـە بتـوانم هـەموو ئەوشتانەی کە لەبەر دەستم دان بگۆڕم. ئەو سەبرەشـم پـێببەخـشە کـە ئەگەر نەمتوانی ئەوشتانە بگۆڕم. هەر هیچ نەبێ ئەو وەزعە تەحـەمول بکـەم، حیکمەتیـشم پـێببەخـشە تـا بتـوانم جیـاوازی ئـەو دوانـە دەرك بکـەم. ئـەوەی سـێهەمیان [واتـە حیکمـەت] بـۆ تیۆرسـیەنەکان شـتێکی ئێجگار پێویستە. تیۆرسیەن نـابێ زیـاد لـە پێویـست ئازایـەتی لـە خـۆی پیشان بدات. هـۆبس کـە بـە هـۆی ترسـانی دایکـی لـە هێرشـی "ئارمـادای ئیسپانیا". بەر لە "نۆمانگـان" لـەدایك بووبـوو، ئـەوەی قبـووڵ بـوو کـە "ترس" یەکێکە لە هاوڕێ هەمیـشەییەکانی" تیۆرسـیەن نـابێ هێنـدەش سەبوورو سینگ فراوان بێت: ژمارەیەکی زۆری تیۆرسیەنەکان بـە حـەزو تاسـەیەکی زۆرەوە خوازیـاری گـۆڕان و گۆڕانکـاری بوونـە. بـەڵام ئـەو تیۆرسـیەنەی کـە ئیـدیعا دەکـا لـە "چـەند" و "چـون"ی هـەڵومەرجـە سیاسییەکانی مرۆڤ بە ئاگایە، ئەبێ "حیکمەتی ناسینی جیاوازییەکانی" نێـوان ئـەو کێـشە سیاسـییانەی کـە قـابیلی چارەسـەرکردنن و هـەروەها ئەوانەش کە بەشێکن لە چارەنووسی مـرۆڤ، هـەبێت [واتـە دەبـێ توانـای

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناسینی ئەو جیاوازییانەی هەبێت]. ئەگەر تیۆرسیەن لەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەدا بەهەڵەدا بچێت، لە جیاتی ئەوەی کە لە کێشە سیاسییەکان کەم بکاتەوە، بە پێچەوانەوە زیاتریان ئەکات. لە لایەکی تریشەوە، ئەگەر هەندێ لەو کێشانەکە قابیلی چارەسەرکردن نین، بە هەڵە دەس‌نیشان بکات پێڕەوانی تیۆرەکەی خۆی تووشی سەرلێشێواوی کردووە و هیچیشیان دەس ناکەوێت. خیاڵەکانی ئەو، هەندێ حەماقەتی سیاسییان لێ دەکەوێتەوە. پێڕەوانی ئەو، لە "کانووت"ی پاشا دەچن کە رۆژێکیان لە قەراخ دەریادا، فەرمانی راگرتنی "مەد" (هەڵکشان)ی دەکرد. کانووت لە ئاوی دەریاکەدا غەرق بوو، بەڵام ئەو حەماقەتە سیاسییانەی کە بە هۆی هەندێ "دەس نیشان کردنی لەو جۆرە"وە، سەرهەڵ ئەدەن، رەنگە هەموو خەڵك بەرەو نابوودی بکێشێت.

لە لایەکی ترەوە، ئەو راڤەو لێکۆڵینەوەیە کە بە هەڵە وای لە قەڵەم ئەدا کە "شەڕە رەسەنەکان" قابیلی چارەسەکردن نین، زیانگەلێکی زۆری لێ‌دەکەوێتەوە. تیۆرسیەنگەلێك کە مەسەلە ئاساییەکان [واتە ئەو مەسەلانەی کە بەهۆی هەڵس وکەوتە کۆمەڵایەتییەکانەوە قابیلی چارەسەرکردنن] بە کێشەگەلێکی سروشتی و "لە دەرەوەی دەسڕەسی ئینسان" لە قەڵەم ئەدەن، ئینسان تووشی گیروگرفت گەلێك دەکەن کە هیچ زەروورەتێکیان نییە. ئەوان بە نائومێدی و دڵساردییەوە قسە لەسەر ریفۆرمە گونجاوو دڵخوازەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەكەن و ئەگەر گوێ لە قسەكانیان بگیردرێت رەنگە رووبەڕووی زەرەرو زیانێكی زۆر ببینەوە.

بەگشتی تیۆرسیەنە سیاسییە مەحافیزەكارەكان زۆربەی كات نارەزاییە ئینسانییەكان بە هەڵقولاوی هۆكارگەلی سرووشتی دەزانن وەك لەكەم و كۆڕیگەلی سیاسی. رەنگە ئەم قسەیە ئەگەر بە شێوەیەكی پێچەوانەی ئەو رستەیەی سەرەوە دەربڕدرێت، باشتر مەبەستەكە بگەینێت. تیۆرسیەنێك كە سەرچاوەی هۆكارە گرینگەكانی نارەزاییە ئینسانییەكان ئەگەرێنێتەوە بۆ هۆكارە سروشتییەكان، رەنگە جیهانبینییەكی سیاسی مەحافیزەكارانەتری هەبێت لەو كەسەی كە دیاردە كۆمەلآیەتییەكان، بە هۆكاری سەرەكی كێشەكان لە قەڵەم ئەدات. ئەمە پێوەندییەكی تەواو لۆژیكییە. چوونكە ئەگەر خەڵك وەرەزبێت بە دەست ئەو دیاردانەی كە لە دەرەوەی ئیرادەی مرۆڤ دان، بەختەوەر كردنیان لە رێگەی سیاسەتەوە كارێكی عاقلآنە نییە. هەڵبەتە ئەگەر كەم و كۆڕییە سیاسییەكان خەڵك ئازار بدەن، هەڵگرتنی هەندێ هەنگاو لە بواری سیاسەتدا كارێكی باشە بۆ رزگار كردنیان لەو ئازارانە. بە واتایەكیتر هەموو مەحافیزەكارێكی عاقڵ لەگەڵ "پیتر بێرگر"دا هاوبیروڕایە. ئەو ئەڵێ: مرۆڤ لەبەر چەندین هۆی جۆراوجۆر لە رەنج و ئازاردایە. زۆربەی ئەو هۆكارانە، بەهۆی رێگەچارەسیاسییەكانەوە چارەسەر نابن. یەكێك لەكەموكۆڕییە هەرە گەورەكانی سەردەمی هاوچەرخ، واتە سەردەمی "پان پولیتیكالیزم" تێنەگەیشتنی مرۆڤە لەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەسەلەیە. ئەم تێنەگەیشتنە لە دواهەمین راڤەکاریدا، ئەوە دەگەیەنێ کە ئینسان پارێز ئەکات (وە لەوانەیە پارێزێکی ئاگایانە) لە قبوولّ کردنی ئەو واقعییەتە کە هەر ئەبێ رۆژێك بمرێت.

خالّی بەرانبەری ئەو مەسەلەیەش، دەس نیشانکردنێکی سەرەکییە کە "سیستم" تاوانبار دەکا. "ریچارد نۆهاوس" بیروڕایەکی پێچەوانەی "برگر"ی هەیە: ئەو ئەلّێ: هەموو ئەم کێشانە، دەرەنجامی گەندەڵییەکی بنەڕەتین.... مەسەلەکە لێرەدایە کە خراپەکردن بەشێکی "ذاتي" شێوە ژیانی ئەمریکییە، نەك بەشێکی "عارضي"....کەواتەسیستم دەبێ بگۆڕدرێت.

هەر بە پێی ئەم رەوشی دەسنیشان کردنە، "رادیکالّەکانیش" تاوانی کێشە تاکەکەسییەکان دەخەنە ئەستۆی هۆکارە کۆمەڵایەتییەکان. لە راستیدا دەس نیشان کردنەکەی رادیکالّەکان، جیاوازی نێوان تاك و کۆمەلّگا ئەگەینێتە کەمترین ئاستی خۆی بۆ نموونە هێربێرت مارکۆزە دەلّێ: سنووره پەسەندکراوەکانی نێوان رەوانشناسی و فەلسەفەی سیاسی و کۆمەڵایەتی، بە هۆی بارودۆخی ئینسانی هاوچەرخەوە، ماناو ئەرزشی خۆیان لە دەست داوە.

هەر لەبەرئەوەشە کە رەنگە کێشە رۆحییەکان بە نموونە گەلێکی بشێوییە بونیادییە سیاسییەکان لە قەلّەم بدرێن: کەواتە کێشە رۆحییەکان ئەگۆڕدرێن بەکەموکوڕیگەلێکی سیاسی. بێ نەزمی تاکەکەسی، زیاتر لە جاران کەموکوڕییە گشتی و کۆمەڵایەتییەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەخاتەڕوو و چارەسەرکردنی بێنەزمی تاکەکەسی، زیاتر لە جاران بە شێوەیەکی راستەوخۆ بە چارەسەرکردنی گشتی بێنەزمی سیاسییەوە وابەستە ئەبێت.

بە پێی ئەم لێکدانەوەیە، کاتێ کە خەڵك نازانن کە هۆی کێشەکانیان لە بنەڕەتدا سیاسییە، ئەم نائاگاییە، لە کەمتەرخەمی کردنی زەینی ناخودئاگایانەوە سەرچاوە دەگرێت. لە راستیدا رەنگە ئەم دیاردەیە نموونەیەکی "شتوشۆری مێشك" بێت لە لایەن سیستمی سیاسییەوە. بۆ نموونە مایکل لیرنێر، کە سۆسیالیستێکی ئەمریکییە، دەڵێ:

ئەوە بە خەڵکی ئەمریکا تەلْقین دەکرێ کە کێشەکانیان ریشەی کۆمەڵایەتییان نییە، بەڵکوو تاکەکەسین و رەنگدانەوەی کێشە رۆحییەکانی خۆیانن. هەروەها فێری ئەوەکراون کە کاتێك لە ژیانیاندا کێشەیەك هاتە ئاراوە، دەبێ بە هۆی رێگەچارە کۆنە مەزهەبییەکانەوە، وەیان لەرێگەی راڤەکاری و شیکاری رۆحی و هەروەها رەوشە سادە بەکۆمەڵەکانەوە، خوێندنەوە لەسەر دەروونی خۆیان بکەن.

لەمجۆرە راڤەکاری و لێکۆڵینەوانەدا، چ لە رووی لۆژیکی و چ لە رووی ئیحساسییەوە، ئایین "تلیاکی کۆمەڵانی خەڵك"ە. ئەم رەوشە، سەبارەت بە بارودۆخی گرژو ئاڵۆزی مرۆڤ، لێکدانەوەیەکی نادروست و گومڕاکەر بەدەستەوە ئەدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لــە لایــەکی تــرەوە تێورســیەنە مــەحافیزەکارەکان، شــێوە دەسنیشان کردنی رادیکاڵەکان بەشتێکی سادەو کەم ئەرزش و گومڕاکەر لـەقەڵـەم ئـەدەن. بـەبیروڕای ئـەوان، خـستنی کێـشە تاکەکەسیەکان بـە ئەسـتۆی کۆمـەڵگا، چ لـە رووی ئاکـاری و چ لـە رووی فکرییـەوە کـارێکی نارەوایــە. ئــەم رەوشــە لــە رووی فکرییــەوە هەڵەیــە، چــوونکە لێکدانەوەیەکی نادروست و ئاسایی سەبارەت بـە رۆحـی ئینـسان بەدسـتە ئـەدات، هـەروەها لـە رووی ئاکاریـشەوە هەڵەیـە چوونکە تـاك، کۆمـەڵگا ئـەگۆڕێت بـە ئامرازێـك کـە هەڵـەکانی دەخاتـە ئەسـتۆی. هەنـدێ لـە پێکادانە کلاسیکەکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکان لـە تـەوەری دەسـنیـشان کردنی هۆکارەکاندا دەخولێنەوە.

کێشەی نەزانین: تووماس پاین لە بەرانبەر ئیدمۆند برێک دا

بۆ نموونە، لە دوایین ساڵەکانی سەدەی هەژدەهەمدا (سـەردەمی شۆڕشــەکانی فەرەنــسە و ئــەمریکا کێشەکێــشێکی گــەورە لــە نێــوان دووتیێڕوانینی جیـاوازی ئـەو سـەردەمە هاتـە ئـاراوە. ئیدمۆنـدبرێك، لـە کتێبەکەیدا بە ناوی **"هەندێ تێڕامان سەبارەت بەشۆڕشی فەرەنسە"** ـــ هـەروەك لـە وتـاری پێـشوودا باسمـان کـرد ـــ لیبراڵیزمـی سـەردەمی رۆشنگەری، بەهۆکاری قەیرانی سیاسـی فەرەنـسە لـەقەڵـەم دا و هێرشـی کـردە سـەر توومـاس پـاین کـە ترسـی هێرشـەکانی برێـك دایگرتبـوو، لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وەڵامی "ئەو لێکدانەوە نادروست و قیزەونانەی کە سەرجەم کتێبەکەی برێکیان تەنیبووەوە" کتێبی "**مافی مرۆڤ**"ی نووسی.

برێك و پاین سەبارەت بە زۆر مەسەلە، بیروڕایان یەکی نەئەگرتەوە. هێنانەوەی تەنها یەکێك لەو جیاوازییانە، واتە مەسەلەی "نەزانین"ی چینی خوارووی کۆمەڵگا، بابەتەکامان بۆ روون دەکاتەوە. برێك و پاین ئەوەیان قبوولْ بوو کە لە کۆمەڵگاکانی ئەو سەردەمەی ئەورووپادا، ژمارەیەکی زۆری خەڵك نەخوێندەوار و "نائاگا" بوون. بەڵام جیاوازییان لەوەدا بوو کە هەرکامیان وەڵامێکیان بەو پرسیارە ئەدایەوە کە "هۆکارەکانی ئەم بارودۆخەکامانەن"؟

وەڵامەکەی برێك شتێکی تازە نەبوو. لە راستیدا ئەرەستوو چەندین سەدە پێش ئەو وتبووی کە تاقمێك لە خەڵك "لە بنەڕەتدا کۆیلەن". بە پێی ئەم لێکدانەوەیە، ئینسانەکان بە توانایی‌گەلێکی جۆراوجۆری خۆڕسکییەوە بەدنیا هاتوون. هەندێکیان بەهرەو دەسەڵاتێکی خۆڕسکیان هەیەو بە هۆی ئەو قابلییەتە پەستەی کە هەیانە، هەرگیز ــ بە مانا گشتییەکەی وشە ــ ناتوانن عەقڵانی بن. تەنانەت ئەگەر قابلییەتی خوێندن و بە ئاگابوونیشیان هەبێت، پێگەی چینایەتییان لە ژیاندا نایەڵێت پلەوپایەگەلێکی باڵاتر و پڕبایەختر بەدەست بهێنن. ئەم پێگەیانە، سروشتی و نەگۆڕن. بەکورتی، هۆکارەکانی ئەم رەفتارە قێزەون و نەزانکارییانە لە هەناوی خودی تاکەکاندا شاراوەتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بــەم هۆیەشــەوە، ئــەم ڕێگەچــارە کۆمەڵایەتییانــە کــە بــۆ لـــەناوبردنی ئـــەو نایەکـــسانییە سروشـــتییانە دەخرێنـــەڕوو، دەرەنجامگەلێکی گومڕاکەریان لێ ئەکەوێتەوە: برێك دەڵێ:

باوەڕبکـەن ئەوانـەی کـە خوازیـاری یەکـسانی و بەرابـەرین، هـەرگیز نـاتوانن یەکـسانی بەرقەراربکـەن. لـە هـەموو کۆمەڵگاکانـدا، گرووپێـك لـە هاوڵاتیـان، لەسـەرووی ئـەوانی تـردان. ئـەو کەسـانەی کـە ئەیانەوێت یەکسانی بەرقەرار بکەن، تەنها ئەو سیستمە سروشتییەی کە لەئارادایـە تێـك ئـەدەن و هیـچیتـر. پێکهاتـە سروشـتییەکەی کۆمەڵـگا دەبێ لەسەر زەوییەکی پتـەوو موحکـەمدا دابـەزرێت، لـە کاتێکدا ئـەوان خشت لەسەر هەوادا لێئەدەن؛ واتە کارێکی بێهودە ئەکەن.

"پاین"یش بـەم جـۆرە وەڵامـی دایـەوە کـە دواتـریش وەڵامێکـی تری لێ کەوتەوە. ئەووتی: ئەوە چۆنە کە ئەم پیاوە قیزەون و نەزانانـە لە وڵاتە کۆنەکانـدا هێنـدە زۆرن؟ هـەر کـە ئـەم پرسـیارە ئەخرێتـەڕوو، ئینــسان بــەو وەڵامــە دەگــا کــە خراپکــاری و نــەزانی، ئاکــامی حــەتمی پێکهاتەی نوقسانی حکوومەتگـەلی سـەرجەم وڵاتـە ئەورووپاییـەکان، بـە تایبەت بەریتانیایە. کەواتەهەندێ لە خـەڵکی پلـەو پایەگـەلێکی باڵایـان پـێئەسـپێردرێت و هـەر بەهـەمان شـێوەش، لـە پلـەو پایەخوارەکانـدا رائـەگیردرێن، تـا ئـەو رادەیـەی کـە هـەموو سیـستمی "سروشـت" تێـك دەچێ.

بــە کــورتی، پــاین کۆمەڵــگا بــە هۆکــاری نــەزانی و کــردەوە وەحشییانەکان لە قەڵەم ئـەدات. کـەموکـوڕی لـە سیـستمی حکوومـەتیـدا، ئەم دەرەنجامە نالەبارانە ئەهێنێتە ئاراوە. ئەگەر حکوومەتەکان هێنـدە بە نارێکوپێکی دروست نەئەبوونایە، تواناییەکانی خەڵکیش بـەو جۆرە بــە فـێرۆ نەئەچــوون. لــە لایــەکی تــرەوە، برێــك، نــەزانی خــەڵك بــە مەسەلەیەکی سروشتی لە قەڵەم ئەدا. ئێمەش نابێ کۆمەڵگا بە تاوانبـار بــزانین. بــەڵکوو هێنــدەی بۆمــان بکرێــت دەبــێ خۆمــانی لەگەڵــدا بگــونجێنین. هــەر تەقەلایــەك بــۆ بەرقــەرارکردنی یەکــسانییەکی هەمەلایەنە، لە بەر ئـەوەی کـە حەقیقـەتی سادەی "وجوودی" ئینـسان لەبەرچـاو ناگرێــت، تــەنها کارەســاتگــەلی سیاســی لــێدەکەوێتــەوە و هیچیتر.

کیشەی شەڕاشـۆیی: دەسنیـشانکردنێکی رەش بینانە

بۆ نموونەیەکی تر، باسـەرنج بدەینـە بابـەتی "شەڕاشـۆیی" لـە ژیـانی کۆمەڵایەتیـدا. شەڕاشـۆیی لـە کوێـوە سەرچاوە دەگرێـت؟ بۆچـی هەنــدێ کــەس لــە رەفتارەکانیانــدا، پەنادەبەنەبــەر شەڕئاشــۆیی و خراپکـاری؟ ئایـا ئینــسانەکان "فیترەتــەن" شەڕاشـۆن؟ یـان ئـەوە کـە شەڕئاشۆیی بەرهەمی ئەو دیاردە دەسکردە کۆمەڵایەتییانـەن کە قـابیلی گۆڕانیشن؟

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەندێ لە تیۆرسیەنە گەورەکان، تێگەیشتنێکی ڕەشبینانـەیان هەیـە. ئـەوان دەڵـێن شەڕاشـۆیی بەشـێکە لـە سروشـتی ئینـسان. ئـاوات و خولیا سروشتییەکان، ئینسانەکان بە ناچار تووشـی پێکادان دەکـا. کـاتێ ئینسان ئەبینێت ئەوانی تـر، هـیچ ئەرزشـێك بـۆ ئـاوات و ئیحساسەکانی قایل نابن، بە توندوتیژی و شەڕاشۆیی وەڵامیان ئەداتـەوە. ئـەم کێـشەیە لەلایەن دەوڵەتەکانەوە دروسـت نابێـت بـەڵکوو دیاردەیـەکی سروشـتییە کە ئینسان دەبـێ هێنـدەی بـۆی بکرێـت خـۆیی لەگەڵدا بگونجێنێـت. لـە ڕاسـتیدا، یـەکێك لـە ئەرکـە گرینگـەکانی حکوومەتـەکان لێـرەوە دەسـت پێدەکا. ئـەوان دەبـێ "نـەزم و یاسـا" بەرقەراربکـەن. ئـەوان ئـەبێ یاسـا گـەلێك دابنـێن و بەرنامەگـەلێك دابڕێـژن کـەلـە شەڕاشـۆیی ئینـسان و گەشەکردنیـشی کـە ئەبێتـە هـۆی داگیرسـاندنی جـەنگگـەلێك کـە کۆمەڵگاکان لە ناودەبا، بەرگری بکەن.

تەنانەت هەندێك لـە بیرمەنـدانی زانـستی خواناسـی (تیۆلـۆژی) کە لـەبارەی سیاسـەتەوە شـتیان نووسـیوە، تـێگەیـشتنێکی لـەو جۆرەیـان هەبوو. بـۆ نموونـە قەشـە ئاگۆسـتین و مـارتین لـوتێر، کـە لـە هـەموویان بەناوبانگترن، شەڕاشۆیی بە ئاکامی تاوانبارییە سروشتییەکانی مـرۆڤ لـە قەڵەم ئـەدەن. ئینـسانی گوناکار ئینـسانێکی یـەگجار خۆپەرسـتەو خـۆی زیاتر لە هـەموو کەسـێکی تـر خـۆش دەوێ وداخـوازە تاکەکەسیەکانیـشی لەسـەروو هـەموو داواکارییـەکانی ئـەوانیتـرەوە دادەنـێ. ئینـسانێك کەنوقمی هەستی "خۆبەزل زانـین" بـووە، زۆر حـەزدەکا بەسـەر ئـەوانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تردا زال ببێ و چێژ لەو کارەشی وەردەگرێ. ئینسان لە بەر ئەوەی کە وەك بوونەوەرێکی "قودسی" لە دایك نەبووە، واتە "خواپەرستی" نەخستۆتە جێی "خۆپەرستی"یەوە، هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدایە بەسەر ئەوانی تردا زاڵ بێت. "کۆمەڵگای ئینسانە پیرۆزەکان" (قدیسەکان) واتەکۆمەڵگایەك کە تاکەکان تیایدا لە دایك بوونێکی رۆحانییان هەبووە جگە لە "مشیّت الهي**" پێویستی بە هیچ دەسەڵاتێکی ترنییە. کۆمەڵگا مرۆییەکان هەمیشە پێویستیان بە حکوومەتێکی بەهێزهەیە تا ئەو خەڵکەی کە حەزیان لە شەڕئاشۆیی و قەڵاچۆ کردنە کۆنترۆل بکات. لوتێر، بەراشکاوانەتر دەڵێ: "جیهان هێندە خراپکارە کە بەکەڵکی ئینسانە عاقڵەکان و هەروەها حاکمە دیندارەکان نایەت. قربۆق، بۆ خواردنی لەكلەك نەبێت، بەکاری هیچ نایەت.**

هۆبس و فرۆید هەردوکیان تێگەیشتنێکی وەك یەکیان هەیە سەبارەت بە شەڕاشۆیی، هەڵبەتە تێگەیشتنێکی سروشت خوازانە و دوور لە رەهەندە ئایینییەکان. بە بیروڕای ئەوان، شەڕاشۆیی دەرەنجامی سروشتی پێکهاتەی دنیا و هەروەها چالاك بوونی رۆحی ئینسانە.

بەڕای هۆبس، سروشت ئینسانەکان لەیەك دوور دەخاتەوەو ئەو توانایەیان تیا ئەهێنێتەئاراوە کە بتوانن هێرش بکەنە سەر ئەوانی دی. مرۆڤ وەك پێویست ناچارە بۆ جێبەجێکردنی پێدا ویستییە سرووشتییەکانی خۆی، دەسەڵات بەدەست بهێنێت. مەیلی زاڵ بوون بەسەر ئەوانی دیکەشدا، بەشێکە لەو دەسەڵات خوازییە. مرۆڤ بە پێی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

غەریزە، دەیەوێ بەسەر ئەوانیتر دا زاڵ بێت و ئەو کارەشی چەندین هۆی جۆراوجۆری هەیە. یەکەم؛ بۆ بەرەنگاربوونەوەی دەسەڵاتخوازی ئەوانیتر و ڕێگرتن لە زاڵ بوونیان پێویستی بەدەسەڵات هەیە. دووهەم، لەبەرئەوەی کە سامانی دنیا هێندە زۆرنییە کە لە نێوان هەمواندا وەك پێویست دابەش بکرێ. مەبەست لە دەسەڵات خوازی، بەدەست هێنانی دەسەڵاتە. هەروەك هۆبس ئەڵێ "زۆربەی ئینسانەکان لەیەككاتدا شتێکیان دەوێ کەناکرێ لە نێوان هەمواندا دابەش بکرێت، یان بەکۆمەڵ کەڵکی لێ وەربگیردرێت". سێهەم؛ ئەوە کەئینسان خۆی لە خۆیدا پلەو پایە پەرستە. مرۆڤ عاشقی شکۆوگەورەیی و مەزنایەتییە. لەو ڕووەوە کە سەروەری کردن بەسەر ئەوانیتردا، لە پێداویستییەکانی بالامەقام بوونە، کەواتە هەموان ناتوانن بالامەقام بن. هۆبس لەبارەی پلەوپایەوە ئەڵێ:

لەبەر ئەوە کەبالامەقام بوون مانای "باشتربوون" ئەگەینێت و ئەم حاڵەتەش لەکاتێکدا ماناو ئەرزشی ئەبێت کە لەگەڵ پلەو پایە خوازەکاندا بەراورد بکرێت. واتە ئەگەر هەموان بالامەقام بن، کەواتە کەس بالامەقام نییە.

کەواتە ئیحساسە سرووشتییەکانی مرۆڤ، ڕاستەوخۆ کێشە گەلێکی سیاسییان لێدەکەوێتەوە. بەهۆی مەحدوودبوونی ئیمکاناتگەلی مادییەوە، پێوەندی عاتیفی نێوان ئینسانەکان لەکەمترین ئاستی خۆیدایە و هەروەها مەیلی دەسەڵاتخوازیشیان تێداهەیە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسانەکان فیترەتەون، بوونەوەرگەلێکی کۆمەڵایەتی و ئاشتی خوازنین. ئەوان بۆ بەدەست هێنانی پلەو پایەو بەرژەوەندییەکانیان، کۆمەڵگا پێك ئەهێنن و ئەم دوانەش [پلەوپایەو بەرژەوەندی] لە رێگای زاڵ بوون بەسەر ئەوانی تردا باشتر بەدەست ئەهێنرێن، وەك لە رێگای هاوکاری کردن لەگەڵ یەکتریدا. بە کورتی، ئینسان فیترەتەن شەڕئاشۆیەو هەمیشە ئەو خەسڵەتەی لەگەڵدایە. هەر بەم هۆیەشەوە هۆبس دەڵێ "خەڵك تا دەسەلاتێکیان بەسەرەوە نەبێت، لە پێوەندییەکانیان رازی نین (بەترس و دڵەڕاوکێیەوە ژیان ئەبەنەسەر).... هەر بۆیە ئەگەر دەسەلاتێکیان بەسەرەوەنەبێت تاکوو کۆنترۆڵیان بکات، لە بارودۆخێکدا ئەژین کە وەك حاڵەتی جەنگ وایە، واتە جەنگی ئینسان، لە دژی ئینسانێکیتر". مرۆڤ تەنها لەرێگەی بڕیارگەلی کۆمەلایەتی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی بەهێزەوە دەتوانێ لەو بارودۆخە نەخۆشە کە سرووشت بۆی هێناوەتە ئاراوە، خۆی رزگار بکات.

تێگەیشتنی فرۆید لە وەزعی ئینسان، بە تەواوەتی وەك تێگەیشتنەکەی هۆبس وایە. ئینسان لە بنەڕەتدا بوونەوەرێکی شەڕاشۆیە. نەفس "وەك قازانێکە کە هەمیشە لە کولاندایە" هەموو مناڵێکیش دەتوانێ ببێتە ملهۆڕێك کە وێڕای خۆشحاڵی، بەمەبەستی جێبەجێ کردنی داواکارییەکانی خۆی، ئەوانی تر لەناوببات، یان وایان لێبکات گوێ ڕایەڵی بن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسان "خۆبەزل زان" لە دایك دەبێ: "پێم بدە!"، "باوکە گوێم لێبگرە!" لە قسەرۆژانەکانی منالآنن. کاتێ منالآن باوکی خۆیان بەرەقیبێك ئەزانن بۆ بەدەست هێنانی خۆشەویستی دایك، لەوکاتەدا حەزبەمەرگی باوکیان دەکەن. فرۆید ئەمەی بە "گرێی ئۆدیپ" ناودێرکرد. بەتەنها "بێهێز بوونی سرووشتی" و هێزە کۆنترۆل کەرەکانی کۆمەڵگا دەتوانن رێگە لە جێبەجێ کردنی ئەم داواکارییە سرووشتی و دیکتاتۆرییانە لە لایەن ئینسانەوە بگرن.

ئەم "گرێ"گەلەو هەروەها مەیلی شەڕاشۆیی بە هیچ شێوەیەك لە بەین ناچن، بەڵکوو تەنها بە هۆی هەڕەشەکانی هێزێکی سەروو کۆمەڵایەتی، یان دەسەڵاتی "سەرووخود"ەوە "super ego" قابیلی کۆنترۆڵ کردنن. مرۆڤ بە شێوەیەکی فیتری حەزدەکا بەسەر ئەوانی تردا زاڵ بێت. ئەگەر بارودۆخەکە گونجاوو لەبار بێت، ئەو داواکارییانەش سەرهەڵ ئەدەن، بۆ نموونە، لەشکرە سەرکەوتووەکان هەمیشە بن دەستەکانیان قەڵاچۆدەکەن و دەس‌درێژیشیان ئەکەنەسەر.

فرۆید لە کتێبەکەیدا "**شارستانییەت و ناشیرینییەکانی**"، وێنایەکی جوان و پڕ ناوەڕۆك لەم تێگەیشتنە نالەبارەی کە سەبارەت بە رۆحی مرۆڤ لە ئارادایە، ئەخاتەڕوو:

ئینسانەکان بوونەوەرگەلێکن کە فیترەتەن شەڕاشۆیی لە بوونیاندا هەیە و بەشێکی زۆریشی داگیرکردووە. دەرەنجامەکەشی ئەوەیە کەدراوسێ، نەك تەنها هاریکار، یان وەك کالآیە، بەڵکوو کەسێکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کـە ئینـسان، شەڕاشـویی و تووڕەبـوونی خـۆی بەسـەرا ئەڕێـژێت و بـە بێهـیچ پـاداش پێـدانێك ئەیـچەوسێنێتەوە و قەلاچۆی دەکاو هـەروەها کەسـایەتی پامـاڵ دەکـاو بـەبێ پـرس پـێکـردن، دارایـیـەکانی زەوت ئەکاوتووشـی گێچەڵیـشی دەکـاو شکەنجەشـی دەکـاو دوایـیش دەیکـوژێ. "ئینـسان گـورگی ئینـسانە"؛ بـە پێـی هـەموو ئـەو ئەزموونانـەی کـە لەمێژوودا دووبارە بوونەتەوە، کێ ئەوێرێ گومان لەو قسەیە بکات؟!

بەهۆی رووبەڕووبونەوە لەگەڵ ئەو هەموو هۆکارە رووخێنەرو بەهێزانـەدا "کۆمەڵـگا شارسـتانییەکان هەمیـشە لەبـەردەم مەترسـی رووخـان و هەڵوەشـانەوەدان" کۆمەڵـگادایمە دەبـێ هـەوڵی ئەوەبـدات لەگەڵ تاکەکانیدا دوژمنایەتی نەکات تاکوو ئـەوەش نەبێتـە هۆی شـەڕو پێکـادان لـە نێوانیانـدا. جێگیرکردنـی یاسـاو "مـقـــــرّرات" و بەڕێوەبردنیـشیان بەسـەرکەوتنێکی بـاش بـۆ هـەموو حکوومـەتێك لـە قەڵـەم دەدرێ. بـە پێـی سرووشـتی ئینـسان، شارسـتانییەتەکان تاسـەر سـەرکەوتن بەدەسـت نـاهێنن و لەگـەڵ ئەوەشـدا سـەرکەوتنەکانیان هـەمووکات ئـەو مەترسـییەیان لـە بەردەمدایـە کـە تێـك بـشکێنرێت. بشێوی و شـڵەژاوێتی کۆمەڵایـەتی، تەقریبـەن لـە هـەموو کۆمەڵـگایەکدا هەن و بوونیشیان حاشا هەڵنەگرە.

بەهـەرحاڵ، لـە روانگـەی فرۆیـدەوە، ئـەوە بیرکردنەوەیـەکی نادروسـتە کـە دەزگـا حکوومـەتی و کۆمەڵایەتییـەکان، بـە بەرپرسـیاری شەڕاشـۆیی و پێکادانـە مرۆییـەکان لـە قەڵـەم بـدرێن. ئـەم جـۆرە دەس

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نیشان کردنـەی هۆکارەکـان، شـتێکی نادروسـت و نابـەجێیـە. بـۆ نموونـە ئــەم تــێگەیــشتنە مارکسیــستییە کــە دەزگــای موڵکایــەتی شەخــسی (مـا لـكـيـت خـصـوصي) **بـە هۆکـاری کێـشە سیاسـییەکان و پێکادانـە ڕۆحییـەکانی مـرۆڤ دەزانـێ، تـەواو نادروسـتە. لـە نـاوبردنی موڵکایـەتی شەخسی و دامەزراندنی کۆمەڵگایەکی ناچینایەتی (بـێ تەبەقـە) ڕەنگـە قــازانجگــەڵێکی ئــابووری هــەبێت و ڕەنگــە نەشــیبێت. دەرەنجامــە ئابوورییەکان هەرچییەك بن، بەدڵنیـاییـیـەوە گۆڕانکارییـە سیاسـییەکان نــاتوانن سەرچـاوەی شەڕاشــۆیی لــە ئینــساندا وشــك بکــەن. غــەریزە سـەرەتاییەکانی ئینـسان، لـە پـێش هاتنـە ئـارای سیـستمی موڵکایـەتیش هـەروجوودیان هـەبوە و ئەگـەر سیـستمی موڵکایـەتیش هەڵوەشـێتەوە، دیـسانەوە هـەر دەمێننـەوە. کۆمەڵـگای ناچـینایەتی مارکسیـستیش وەك هەموو کۆمەڵگاکان، بەگواستنەوەی غەریزەی شەڕاشۆیی تاکەکانی خـۆی بــۆلای دوژمــنی دەرەکــی، دەتــوانێ تاڕادەیــەکی زۆر تــەبایی نــاوخۆیی دابمــــەزرێنێت. بــــەڵام بەگــــشتی ئــــەوە گەڵاڵەیــــەکی مارکسیــــستی ساتەوەختییەو تاسـەر ناچـێت. پـاش سـەرکەوتنی کۆمـۆنیزمی جیهـانی، کۆمەڵگا سەرلەنوێ ڕووبەڕووی ئەو کێشە هەمیـشەییەی شارسـتانییەتی مــرۆڤ دەبێتــەوە کــە چــۆن خــۆی لەگــەڵ شەڕاشــۆیی تاکەکەســیدا بگونجێنێـت؟ فرۆیـد بـە سەرسـووڕمانەوە ئـەم پرسـیارە دەکـا: "ئینـسان نیگەرانە لەوەی کە "سۆڤێتی"یـەکان، پـاش لـە نـاوبـردنی بـۆرژوازی لـەم وڵاتەدا چی دەکەن؟".**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

كێـــشه‌ی شـــه‌ڕاشـــۆیی: ده‌سنیـــشان كردنـــی گه‌شبینانه‌تر

خـاڵی به‌رانبـه‌ری مه‌سـه‌له‌ی گرینگـی "ده‌سنیـشان كـردن"ئـه‌و تیۆرسیه‌نه‌ هزرمه‌ندانه‌ن كه‌شه‌ڕاشۆیی و خراپكاری به‌ شتێكی فیتری بۆ ئینسان له‌ قه‌ڵه‌م نادەن. ئـه‌وان، لـه‌ جیـاتی ئـه‌وه‌ی كـه‌ ریـشه‌ی پێكادانـه‌ مرۆییـه‌كان و هـه‌روه‌ها تونـدو تیـژی و نامۆبوونـه‌كان بگه‌ڕێننـه‌وه‌ بـۆ "زاتـی" رۆحـی مـرۆڤ، بـه‌ پێـچه‌وانه‌وه‌ هه‌نـدێك لـه‌ تیۆرسـیه‌نه‌كان سه‌رچـاوه‌كه‌یان ئه‌گه‌ڕێنـــه‌وه‌ بـــۆ "بڕیـــاره‌ ده‌ســـكرده‌كانی" كۆمه‌ڵـــگا مرۆییه‌كان. هه‌ندێك له‌م تیۆرسیه‌نانه‌، قایل به‌وه‌ن كه‌ سۆز و عاتیفـه‌ی مرۆڤ خۆی له‌ خۆیدا شتێكی باش و به‌ نرخه‌. هه‌ندێكی تر، ئینـسان بـه‌ بوونـه‌وه‌رێكی بـێعاتیفـه‌ ده‌زانـن و هه‌ربۆیـه‌ بـه‌وه‌ قـایلن كـه‌ دیـارده‌ كۆمه‌ڵایه‌تییه‌كان ده‌توانن كاریگه‌ری له‌سه‌ر دابنێن. هه‌ر چۆنێك بێت به‌ پێـی ئـــه‌م جـــۆره‌ تـــێگه‌یـــشتنه‌ ده‌بـــێ هۆكـــاری ســـه‌ره‌كی بـــشێوییه‌ كۆمه‌ڵایه‌تییـه‌كان و هـه‌روه‌ها پێكادانـه‌كان لـه‌نـاو تـه‌رتیباتی پله‌وپایـه‌ كۆمه‌ڵایه‌تییه‌كانـــدا بدۆزینـــه‌وه‌. ئـــه‌م زنجـــیره‌ پله‌وپایانـــه‌، هۆكارێكـــه‌ بـــۆڕێگـــرتن لـــه‌ویـــستی ئاشـــتیخوازانـــه‌ی تاكـــه‌كان. به‌واتایـــه‌كی تـــر، رێـــكخـــستنی ئـــه‌و پله‌وپایانـــه‌ بـــه‌ شـــێوه‌یه‌كی نادروســـت ئـــه‌نجام دراوه‌، له‌كاتێكدا ده‌توانن به‌ شێوه‌یه‌كی باش و گونجاو رێك بخرێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ نموونە ئەرەستوو لەوباوەڕەدابوو کە"سرووشت" لە بنەڕەتدا ڕێكوپێك و یەكپارچەیە. ئینسان دەتوانێت تەنانەت بەشتێکی "عەقلانی"شی لە قەڵەم بدات واتە؛ "دیاردەیەکی بە ئامانج". ئەو دەڵێ "هەر چییەك کە بە هۆی سرووشتەوە بەرهەم بهێنرێت ناتوانێت شتێکی ناڕێكوپێك بێت چوونکە سرووشت هەمیشە بەرهەم هێنەری نەزم و ڕێكوپێکییە. ئەم پرەنسیبە سەرەکییە سەبارەت بە سرووشتی ئینسانیش ڕاستی لەخۆدەگرێ.

بە پێی لێکدانەوەکەی ئەرەستوو، ئینسان بوونەوەرێکە کە دایمە هەوڵ ئەدات بۆبەدەست هێنانی سەرکەوتن و گەیشتن بە تەکامووڵ. "سروشت" داواکارییەکانی مرۆڤی بەرەو "باشتر بوون" بردووە. ئەرەستوو لەوباوەڕەدابوو کە "هەموو ئینسانەکان بەم تەسەورەوە دەژین کە هەموو چالاکییەکانیان بۆ بەدەست هێنانی "فەزیلەت"ە. فەزیلەتە چاکەکانی مرۆڤ، بەرهەمی عادەت و ڕاهێنانەو هەر بۆیە پێویستی بەفێرکردن و ڕاهێنان هەیە. تەڵقین کردنی فەزیلەت ــ هەروەها ڕەفتاری شارستانی ــ وەك فرۆید و هۆبس باسیان دەکرد بە مەبەستی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئیحساسە سرووشتییە دژەکۆمەڵایەتییەکان نییە، چوونکە فەزیلەتی ئاکاری نەبە هۆی سرووشتەوە و نەبۆ بەرەنگاری کردنی سرووشتیش لە مرۆڤدا هاتۆتە ئاراوە، بەڵکوو بواری بۆ گەشە کردنی مرۆڤ ڕەخساندووە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵگای سیاسی، لەگەڵ خواستە دەروونییەکانی ئینساندا سازگارە، چوونکە "ئینسان فیترەتەن ئاژەڵێکە کە حەز بەژیانی ناو کۆمەڵگای سیاسی ئەکات" کەواتە ئەرەستوو هەرچەند بەرانبەر عاتیفە و سۆزە ئینسانییەکان، کە خولقێنەری کێشە سیاسییەکانن، کەمتەرخەمی نەدەکرد، بەڵام بە بیروڕای ئەو، فێرکردن و راهێنانی باش و هەروەها پێك هێنانی دەزگاگەلی گرینگی [سیاسی و کۆمەڵایەتی و...] دەتوانێ کۆمەڵگاگەلێکی تاڕادەیەك یەکپارچەو رێكوپێك دابمەزرێنێ. بەم پێیە، بەپێچەوانەی ئەو بانگەشانەی کەپێشتر باسمان لێکردن، ناتوانین سرووشتی دژە کۆمەڵایەتی بوونی ئینسان، بەهۆکاری بشێوی سیستمی کۆمەڵایەتی لە قەڵەم بدەین، بەڵکوو هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆتێكچوونی دەزگا سیاسی و کەلتوورییەکان.

رۆسۆ، بە شێوەیەکی لێبڕاوانەتر دژایەتی ئەم تێگەیشتنە رەشبینانە ئەکات کە هۆی بشێوییە کۆمەڵایەتییەکان بخرێتە ئەستۆی سرووشتەوە. ئەو کتێبی **"وتارێك سەبارەت بە سەرچاوەی نایەکسانی"** بەڕستەیەکی کورت لە کتێبی "سیاسەت"ی ئەرەستوو دەس پێدەکا کە بەم جۆرەیە: "دەبێ سرووشت لە ناو شتە سیستماتیکەکاندا ببینینەوە؛ نەك لە شتە گەندەڵ و داڕزیوەکاندا" دوای ئەوە دەس ئەکاتە رەخنەگرتن لە باوەڕەکانی ئەوانی تر بە تایبەت لە تێگەیشتنەکەی هۆبس سەبارەت بە هۆکاری بشێوییە سیاسییەکان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕۆسۆ لەو بڕوایەدابوو کە "ئینسان لە بنەڕەتدا شەڕاشۆنییە. ئینسانەکان فیترەتەن وەحشی خولْقێنراون نەك خراپکار و شەڕاشۆ. ئێنسانەکان لە بەرانبەر شەڕ ئاشۆییەکانی ئەوانیتردا لە خۆیان دیفاع دەکەن، بەلاّم حەزیان لە چەوسانەوەی ئەوانی تر نییە". مرۆڤ فیترەتەن لە خۆی دیفاع ئەکات، ئینسان فیترەتەن ئەو ویستە شەڕاشۆییەی تیانییە کە ئەوانیتر کوشتوبڕو قەلاّچۆ بکات. لە راستیدا ڕۆسۆ لەو باوەڕەدایە کە عاتیفەکان لە ریزی ئیحساسە سرووشتیەکاندان و خۆپەرستی ئینسان کەم ئەکەنەوە و هانی ئەدەن کە بە دلْسۆزییەوە یارمەتی هاونۆعەکانی خۆی بدات. کەواتەئەو باوەڕەی هۆبس کەپێی وابوو خەلْك فیترەتەن شەڕاشۆو توندو تیژی کەرن، نادروستە. لەراستیدا "هیچ شتێك بێخەوشتر لەو ئینسانە نییە کە تازە لە دایك بووە" هەلّەی هۆبس لەوەدایە کە لایەنە سۆزاوی و ناسکەکەی سرووشتی ئینسان دەرك ناکات و ئینسان بە خاوەنی عاتیفە گەلێك دەزانی کە لە راستیدا لە ژیانی ناو کۆمەلْگایەکی گەندەلّەوە بەرهەم هاتوون.

بەم جۆرە لە لێکدانەوە و راڤەکارییەکانی ڕۆسۆدا، سەرچاوەی شەڕاشۆیی و خراپکارییەکانی مرۆڤ ئەگەڕێتەوە بۆ نالەبارو نادروست بوونی نەزمی کۆمەلْگا. ئینسانەکان لە بنەڕەتدا یەکسان خولْقێنراون و ئەوە گۆڕانگارییە کۆمەلاّیەتییەکانن کە نایەکسانییە بچووکەکان. گەورە ئەنوێنن و هەروەها هەندێ نایەکسانی تازەش ئەهێننە ئاراوە. ڕۆسۆ لەسەرەتای کتێبی "بڕیاری کۆمەلاّیەتی"دا دەلّێ: "ئینسانەکان ئازاد لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دایك دەبن بەڵام لە هەموو شوێنێکدا یەخسیرو زنجیرکراون". راستە کەروونکردنەوەی هۆکارەکانی ئەم دیاردە، لە حەدس وگریمانەیەك زیاترنین، بەڵام ئەوە مەسەلەیەکی روونە کە دەزگا کۆمەڵایەتییەکان، هۆکارگەلێکن کە ئینسان هەرچی زیاتر لە ئازادی و یەکسانی سرووشتی دووردەخاتەوە.

بەبیروڕای رۆسۆ، لەناو هەموو ئەو دەزگا کۆمەڵایەتییانەی کە ئینسان دایمەزراندوون، دەزگای "موڵکایەتی شەخسی "یەکێك لە گەورەترین هۆکارو سەرچاوەگەلی نایەکسانییە سرووشتییەکانە. هەڵبەتە رۆسۆ وەك مارکس سەرچاوەی هەموو خراپی و کێشەکانی ناگەڕێنێتەوە بۆ موڵکایەتی شەخسی، بەڵام لە هەمان کاتیشدا لەناو لێکۆڵینەوەکانیدا بۆ دەسنیشانکردنی هۆکارەکانی قەیرانی موڵکایەتی، رۆلێکی سەرەکی ئەبینێت:

یەکەم ئینسانێك کە پارچە زەوییەکی داگیرکرد و حەسارێکی بە دەوریدا کیشاو بە هی خۆی لە قەڵەمدا ــئینسانگەلێکی سادە و کەم عەقڵیش باوەڕیان پێکرد ـــ لە راستیدا بناغەدانەری کۆمەڵگای مەدەنییە. ئەگەر مرۆڤ ئەو دیوارانەی رووخاندبایەو بە هاونۆعەکانی خۆی بیگوتایە کە ئاگاتان لە خۆتان بێت گوێ لە قسەکانی ئەو فێڵبازە مەگرن، لەو حاڵەتەدا ئینسان بەدەست هەموو تاوانباری و جەنگ و جینایەت و هەروەها مەترسی و نەهامەتییەکانەوە رزگار ئەبوو. ئەگەر ئێوەش ئەوەتان فەرامۆش کردووە کە بەرهەمەکانی "سرووشت" هی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هــەموو خــەڵکن و زەویــش مــوڵکی تاکەکەســی هــیچ کــەس نییــە، مەسەلەکەتان دۆڕاندووە.

ڕۆسۆ بانگەشەی ئەوەی ئەکرد کە مۆڵکایەتی، بە هۆی ئەو دەورە گرینگەی کە بۆ تێکدانی یەکسانی و بەرابەری کە لە ناو کومەڵگا سەرەتاییەکاندا بینیویەتی، نایەکسانییەکی یەگجار مەترسیداری هێناوەتە ئاراوە". ئینسان بە هۆی ئەو نائەمنییەی کە "دەزگای مولکایەتی" ئەیهێنێتە ئاراوەو لەو "حاڵەتی جەنگ"ە دەچێ کە هۆبس باسی دەکرد (بەم جیاوازییەوە کە هۆبس "حاڵەتی جەنگ"ی لەناو کۆمەڵگا ئینسانییەکاندا بە شتێکی سرووشتی لە قەڵەم ئەدا، نەك کۆمەڵایەتی) بە نائومێدییەوە بە مەبەستی ڕزگاربوون لەو گێچەڵە، دەست ئەکات بە دامەزراندنی دەزگاسیاسییەکان. بەڵام ئەو دەزگایانەش تەنها بۆ تاقمێك سوود و قازانجیان ئەبێت و بۆ ئەوانی تر جگە لە کێشەوگرفت هیچ دەسکەوتێکی نابێت. دەزگا تازە دامەزراوەکان تەنها داکۆکی لەو نایەکسانییانە ئەکەن ـــ هەروەها لە ڕووی چەندایەتیشەوە زیاتریان ئەکەن ـــ کە پێشتر کێشەگەلێکی زۆریان لێکەوتبووە. "ئینسانەکان هەموویان بەهیوای بەدەست هێنانی ئازادی ئەکەونە دوای کۆتوبەند و زنجیرەکانی کۆیلەتییەوە.... بەڵام هێندە بە ئەزموون نین کە بتوانن زەرەرو زیانەکانی دەرك بکەن". هەر لەبەر ئەوەشە کە بونیادەکانی کۆمەڵگا و یاسا، بۆ هەزاران کۆت و زنجیر و بۆ دەوڵەمەندان دەسەڵات دەهێننەئاراوە....، ئازادی سرووشتی لەناوئەبەن

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

و بـۆ هەتایـە یاسـاکانی موڵکایـەتی و نایەکـسانی سـەقامگیردەکەن و بـۆ پاراسـتنی بەرژەوەندییـەکانی تـاقمێکی پلـەو پایـەخواز، مـرۆڤ تووشـی کۆیلەتی و کرێکاری و بێچارەبوونێکی هەمیشەیی ئەکەن".

شـانبەشـانی ئـەو رەخنانـەی کـەرۆسـۆ لـە هۆبـسیان دەگـرێ، هەندێ تیۆرسیەنی وەك ئەریك فرۆم و هێربێرت مارکۆزەش رەخنـە لـە فرۆید دەگرن. فرۆم و مارکۆزە، لە هـەموو مەسـەلەکاندا یـەك ناگرنـەوە بـەڵام لـەو مەسـەلەدا کـە فرۆیـد لـە دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکـانی شەڕاشۆیی ئینساندا بە هەڵەداچوە، هـاوبیروڕان. ئـەوە لـەکاتێکدایـە کـە فرۆید هەروەك پیشانی داوە، لەو باوەڕەدایە کـە شەڕاشـۆیی دیاردەیـەکی فیتریەو ناتوانین لە رۆحی مرۆڤـی بـسڕینەوە، بـەڵام فـرۆم و مـارکۆزە ئەو دیاردەیە پەرچەکرداری ئینسان لە بەرانبەر بارودۆخـە کۆمەڵایـەتی و بگۆڕەکاندا لەقەڵەم دەدەن.

لە پسیکۆلۆژی فـرۆم دا "شەڕاشـۆیی و وێرانکـاری" لـە ویـستە فیترییـەکانی مـرۆڤ نییـە بـەڵکوو بـە پێـچەوانەوە یـەکێك لـەگـرنگترین پێداویـستییەکانی "تـەکامووڵ"ە. ئینـسان بوونـەوەرێکی خـاوەن "هێـزی عەقڵ" و "هێزی خەیاڵ"ە و کەواتە ناتوانێت بە بێبیرکردنەوە هـەموو شتێك قبـووڵ بکـات و وەك بوونـەوەرێکی بـێگیـان لەگـەڵ مەسـەلەکاندا تەعاموول بکات. مرۆڤ بە مەبەستی گەیشتن بە "تەکامووڵ" دەیەوێ لـە "داهێنـراو" (مخلوق) بوونی تێبپەڕێنێت و خۆی داهێنەر (خالق) بێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەبارودۆخە لەبارو گونجاوەکاندا ئەم داواکارییە بە باشترین شێوە بەدی دێت. ئینسان هەندێ نیازی وەك "بەکەڵك بوون" و "تەکامووڵخوازی" لەرێگەی کارگەلێکی بڕبایەخی وەك پەروەردەکردنی منداڵ و ئەنجامدانی کارگەلی هونەری و گۆرانی چڕین و هەروەها خۆشەویستی و دلۆڤانییەوە، جێبەجێ دەکا. کەواتە ویستی "تەکامووڵخوازی" بە پێی نموونە سرووشتییەکانی تر هیچ مەترسییەکی بۆ سیستمی کۆمەڵایەتی نییە. لەراستیدا مەیلی ئینسان بۆ پێکهێنانی کۆمەڵگاگەلێکی سیستماتیك، رەنگە هەرلەم مەیلەوە سەرچاوە بگرێت.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر لەبەر چەندین هۆی جۆراوجۆرەوە، رێگە سرووشتییەکانی دەربڕینی حەزکردن بە "تەکامووڵ و پێشکەوتن" دابخرێن، رەنگە ئینسان لە رێگەگەلێکی نادروستەوە ئەو حەزەی خۆی دەرببڕێت. لە هەر دوو حاڵەتدا ئینسان ژیانی خۆی لە هەموو ئەوشتانەی کە خۆڵقاندوونی، یان نابوودی کردوون، لاگرینگترە. وێرانکاری وشەڕئاشۆیی بەشێکی حەتمی مەیلە فیتری و دەروونییەکانی مرۆڤ نین. ئینسان بە تەنها مەیلی وێرانکاری لە وجوودیدا نییە. تەنها کاتیك وێرانگەر ئەبێت کە رێگە گونجاوەکانی دەربڕینی "تەکامووڵ خوازی" بەڕوویدا دابخرێن. وێرانگەری لە ئینساندا، تەنها "تایبەتمەندییەکی لاوەکیە (فرعی) کە ئەویش تەنها لەکاتێکدا خۆی دەرئەخات کە "داخوازەکانی "داهێنەربوون"ی نایەنەدی. بە پێی ئەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لێکدانه‌وه‌یـه‌ کـه‌ به‌تـه‌واوه‌تی له‌گـه‌ڵ لێکدانه‌وه‌کـه‌ی فرۆیـددا جیـاوازی هه‌یــه‌، کۆمه‌ڵــگا مــه‌جبوور نییــه‌ لــه‌ به‌رانبــه‌ر شه‌ڕاشــۆیی فــیتری ئه‌ندامانیدا دیفاع لـه‌خۆی بکات، یـان لـه‌هه‌نـدێ ڕێگـه‌ی جۆراوجـۆره‌وه‌ هه‌وڵ بدات بۆ باڵاتربوونیـان، واتـه‌ هه‌نـدێ ئامـانجی تریـان بـۆ فه‌راهـه‌م بکات. کۆمه‌ڵگا ته‌نها ئه‌بێ زه‌مینه‌ بۆ قابلییه‌تـه‌ باشـه‌کانی تواناییگـه‌لی فـیتری خـۆش بکـات. سیـستمی سیاسـی نـابێ کـاری هـه‌ر سـه‌رکوت کـردن بێـت، بـه‌ڵکوو ده‌بـێ ئیمکاناتێـك بـۆ ئه‌ندامـه‌کانی فه‌راهـه‌م بکـات، کـه‌ له‌ڕێگه‌یانه‌وه‌ داواکارییه‌کانیان جێبه‌جێ بکه‌ن.

ڕاڤه‌ و لێکۆڵینه‌وه‌کـه‌ی مـارکۆزه‌ تاڕاده‌یـه‌ك له‌گـه‌ڵ بیروڕاکـانی فرۆیددا جیاوازی هه‌یـه‌. بـه‌ڵام ئـه‌ویش بیروڕاکـانی فرۆیـد سـه‌باره‌ت بـه‌ شه‌ڕاشۆیی که‌ کاربوردێکی سیاسی کۆنه‌په‌رستانه‌ی هه‌یـه‌، بـه‌ نادروسـت لـه‌ قه‌ڵـه‌م ئـه‌دات، مـارکۆزه‌ هـه‌روه‌ها ده‌ڵـێ: فرۆیـد خـۆی لـه‌دوایـین ساڵه‌کانی ته‌مه‌نیدا، شه‌ڕاشۆیی به‌ په‌رچه‌کردارییه‌ك له‌به‌رانبه‌ر مـه‌رگ، یان "تاناتووس(Thanatos)" لـه‌ قه‌ڵـه‌م ئـه‌دا. هه‌ڵبه‌تـه‌ ده‌تـوانین ئـه‌وه‌ قبـووڵ بکـه‌ین کـه‌ مـه‌یلی مـه‌رگ، هه‌نـدێ مه‌سـه‌له‌ی وه‌ك تیاچـوون، پێکادان، ئێش و ئازارو کێشه‌گه‌لێکی‌تری رۆحی لێده‌که‌وێته‌وه‌و که‌واتـه‌، ســه‌ره‌نجام بــه‌واتای ڕه‌تکردنــه‌وه‌ی چــه‌مکی "چــێژوه‌رگرتن" ده‌بێــت. که‌واته‌ تـه‌نها مـه‌یلی سـه‌ره‌کی ئینـسان، "ئـیرۆس(Eros)"ه‌، واتـه‌ مـه‌یلی چێژخوازی. تا ئه‌و کاته‌ی که‌ جیهان دژایه‌تی چـێژخوازی مـرۆڤ بکـات و تــا ئــه‌و کاتــه‌ش کــه‌ "پره‌نــسیبی واقعییــه‌ت" ڕێگــر بێــت له‌بــه‌رده‌م

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەزامەندی ئیرۆسدا، مەیلی ژیان و چێژخوازی (ئیرۆس) و مەیلی مەرگ (تاناتووس) لە دژی یەکتری دەوەستن و بەرەنگاری یەکتری ئەکەن. ئەوەش لە کاتێکدایە کە ئەگەر واقعییەتەکان، بوار بۆ جێبەجێکردنی چێژخوازی بڕەخسێنن، مەیلی مەرگ هێز و توانای خۆی لە دەست ئەداو لەناو مەیلی چێژخوازیدا ئەتوێتەوە. بەوتەی مارکۆزە، تا کێشمەکێشی نێوان مەرگ و ژیان کەمتر بێت، ژیان زیاتر لەقۆناغی خۆشی و چێژوەرگرتن نزیك دەبێتەوە. تازەرووەتی هۆکارەسەرکوتکەرەکان زیاتر لەناوبچێت، مەیلی چێژخوازیش زیاتر مەیلی مەرگ کەمتر دەکاتەوە.

مارکۆزە دەڵێ: ڕاستییەکەی ئەوەیە کە توانای بەرهەم هێنان لە کۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا، بیروڕای فرۆیدی سەبارەت بە "پرەنسیبی واقعییەت" ڕەتکردۆتەوە. فرۆید لەو باوەڕەدا بوو کە "حەقیقەت" بەتەواوەتی دژی ئەو خواستانەیە کە ئینسان بە هێمنایەتی و ئاسوودەیی دەگەینن. مارکۆزەپێی وایە ئەم قسەیە سەبارەت بەو کۆمەڵگا دەوڵەمەندانەی کەتیایاندا هیچ "کەمایەسی"یەك لە هیچ بوارێکدا نەماوە، ڕاستیلەخۆناگرێت. بەڕای مارکۆزە، ئەم تێگەیشتنە لەسەر "ئەسڵی حەقیقەت" بەشێکی زۆری لێکدانەوەو ڕاڤەکارییەکانی فرۆیدی لەسەر "فیتری بوونی شەڕاشۆیی مرۆڤ" گرتۆتەوە. بەڵام بەڕای فرۆید، سەبارت بە "ئەسڵی حەقیقەت" تەنها ڕەنگدانەوەی قۆناغێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گەشەسـەندنی کۆمەڵایەتییـە. ئـەم باوەڕانـە تـەنها هەنـدێ تـێگەیـشتنی مێژوویی بوون، نەك سرووشتی و بیۆلۆژیکی.

مارکۆزە بەو دەرەنجامە گەییشت کە لەکۆمەڵـگا مۆدێرنـەکانـدا، سەر کوتکردن بەشێك لە زەروورییاتی کۆمەڵگا نییـە. ئەگـەر کۆمەڵـگا مۆدێرنەکان، ئیمکاناتی جێبەجێکردنـی داواکارییـەکانی تاکـەکانیان بـە تەواوەتی فەراهەم نەکەن، لەراستیدا بواریـان بـۆ شکـست هێنـانی خۆیـان رەخـساندووە. کـاتی ئـەوە هـاتووە کـە مـرۆڤ بـە ئـازادی بگـات. مـارکۆزە باوەڕێکی پێچەوانەی فرۆیدی هەبوو. مارکۆزە، تێگەیشتنی "فرۆیدانە" و هـەروەها ئـەوە کـە دەبـێ شارسـتانییەت دەبـێ بـەردەوام دژایـەتی ئـەو کەسانە بکات کە نارەزایی دەرئەبرن، رەتکردەوەو لە جیـاتیدا، "مـەیلی چـێژخوازی" پێـشنیارکرد کـە بـەڕای ئـەو، لـەقـاوغی شارسـتانییەتی مردووی ئەمرۆدا دیل کراوەو ژاکاوەتـەوە. ئەڵبەتـە ئەمانـە وێناگـەلێکی یەگجار کورت کراوی هەندێ لێکۆڵینەوەو راڤەکاری قورسن لەسەر کێشە سیاسـییەکانی مـرۆڤ. بـۆ دەرك کـردن و تـێگەیـشتن لـەگرنگایـەتی ئـەم لێکۆڵینـەوەو ڕاڤەکارییانـە، ئـەبێ بگەڕێینـەوە بـۆ ئاسـەوارەکانی ئـەو هزرمەندانـە. لەگـەڵ ئەوەشـدا تەنانـەت ئـەو بابەتـە کـورت کراوانـەش، قۆنـاغی دەسنیـشان کردنـی تیـۆرە سیاسـییەکان دەرئەخـەنو هـەروەها زەمینە بۆ لێکۆڵینەوەی زیاتر لەسـەر "لـۆژیکی چالاك"ی بیرکردنـەوەی سیاسی خۆش ئەکەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەسنیشان کردنە جۆراوجۆرەکان و تێگەیشتنە تاکەکەسییەکان

بۆ نموونە لەم قۆناغەدا ئەو توانایە لە ئارادایە کە تیۆرسیەنەکان، لە ڕێگەی دەرەنجام گەلێك کە لە قۆناغی دەسنیشان کردندا بەدەستیان هێناوە، ڕاڤەی هەڵوێستە نایەکجۆرەکان بکەن. ڕەنگە بتوانین لەوە تێبگەین کە چۆن ئەم تێگەیشتنە ناهاوچەشنانە، بونیادی تێگەیشتنە ناتەباکان بۆ وێناکردنی کۆمەڵگایەکی بەختەوەر فەراهەم دەکەن و هەروەها چ ڕێگاچارەگەلێك دیاری دەکەن؟

ئەو دەسنیشان کردنە جۆراوجۆرانەی کە لە لایەن هۆبس، ڕۆسۆ، فرۆید، پاین، برێك و مارکۆزەوە سەبارەت بە سەرچاوەی نەزانین و شەڕاشۆیی مرۆڤ و ئەو بێنەزمییانەی کە لێیان کەوتوونەتەوە، ئەنجام دراوە، لەڕاستیدا ڕەخنەگەلێکی جۆراوجۆرن کە لەو سیستمە سیاسییەی دەگێردرێ کە لە ئارادایە. لێکۆڵینەوە لەسەر کۆمەڵگایەك، بە پێیباوەڕەکانی هۆبس سەبارەت بە عاتیفە سرووشتییەکانی مرۆڤ، بە تەواوەتی جیاوازی هەیە لەگەڵ لێکۆڵینەوە لەسەر هەمان کۆمەڵگا بەپێی باوەڕەکانی ڕۆسۆ. لەبەرئەوە کەهۆبس لە رووی فیترییەوە ئینسان بە بوونەوەرێکی شەڕاشۆ دەزانێ، بەو دەرەنجامە لۆژیکییە دەگا کە ئەبێ دەسەڵاتدارە سیاسییەکان بەتەواوەتی بەهێز بن. وە لەبەر ئەوە کە ڕۆسۆ لە رووی فیترییەوە ئینسان بە بوونەوەرێکی عاتیفی و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خـاوەن سـۆز دەزانـێ، بونیادەکـانی سیـستمی سیاسـی لای ئـەو، فـۆرمێکی تـــەواو جیاوازیـــان هەیـــە و بـــە هـــۆی هـــەمان ئـــەو جیـــاوازی راڤەکارییەکانیانـەوە، سـەبارەت بـە دەس‌نیـشان کردنـی هۆکارەکـان، ئـەو کۆمەڵــگایەی کــە لای رۆســۆ نامەشــرووع و چەوســێنەر و زاڵمــە، بــە پێچەوانەوە هۆبس بە کۆمەڵگایەکی کزو بێ‌هێزی دەزانێ کە لەبـەردەم مەترسی هەڵوەشانەوەدایە.

ئـەم قـسەیە دەربـارەی ئـەو هزرمەندانـەش کـە پێـشتر باسمـان کردن، راستی لەخۆدەگرێ. ئـەو زنجیـرە پلـەو پایـە کۆمەڵایەتییانـەی کـە برێك بە زەرووری و گونجاوو سرووشتی لە قەڵـەمیان ئـەدات، رەنگـە لای "پــاین" تــەواو ناسروشــتی و ناپێویــست و ســەرکوت کــەربن.ئــەو کۆمەڵگایەی کە بـەبیروڕای فرۆیـد، بـە مەبەسـتی هیۆرکردنـەوەی هێـزە رووخێنـەرو تێکـدەرەکانی "سیـستم" دژایـەتی "هـەژاری و دەسـکورتی" دەکـا، بـە پێـچەوانەوە بـەڕای مـارکۆزە، بـە سیـستمێکی سـەرکوتکـەری کۆمەڵایـەتی لـە قەڵـەم ئـەدرێ کـە رۆحـی ژیـان لـە تاکـەکانی کۆمەڵــگا ئەسێنێتەوە.

کەواتە بە پێی ئەو نموونانەی سەرەوە دەتوانین بۆ دەس‌نیـشان کردنی هۆکارەکانی بشێوییە سیاسییەکان، تـێگەیـشتنی مەحافیزەکارانـە لە تێگەیشتنی رادیکاڵ جیـا بکەینـەوە. ئـەو تیۆرسـیەنە سیاسـییەی کـە هـۆی بـێ‌نەزمییـە سیاسـییەکان ئەگەڕێنێتــەوە بـۆ هۆکـارو دیـاردە سروشتییەکان، ـــ سروشت بەو شێوەیەی کە هەیـە ـــ مـەحافیزە کـارترە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەو تیۆرسیەنەی کە هۆی بێنەزمی سیاسی ئەگەڕێنێتەوە بۆ دەزگا دەسکردەکانی مرۆڤ و هەروەها ئەو پلەوپایانەی کە ئینسان خۆی هێناویەتی ئاراوە. هەر بەهەمان شێوە ئەو تیۆرسیەنەی کە رۆحی "تاك" بەسەرچاوەی بێنەزمی سیاسی لە قەڵەم ئەدات، بەگشتی لەو تیۆرسیەنەی کە کردەوە نادروستەکانی کۆمەڵگا بە هۆکاری بێنەزمی سیاسی لە قەڵەم ئەدات مەحافیزەکارترە. وێنای سادەو لە هەمان کاتیشدا دروستی ئەم پێوەندییە بەمجۆرەی خوارەوەیە:

هۆکارە دەسکردەکان ⟷ هۆکارە سروشتییەکان

رادیکاڵ — مەحافیزەکار

کۆمەڵگا ⟷ تاك

دەرككردنی پێوەندی نێوان هۆکارەکانی بشێوی و هەڵوێستە سیاسییەکانی رۆشنبیران کارێکی دژاوارنییە. چوونکە ئەو حەقیقەتانەی کە بە سرووشتی (بەو مانایەی کە لێرەدا کەڵکی لێوەرئەگرین) لە قەڵەم ئەدرێن، ئینسان ناتوانێ بە هیچ شێوەیەك بیانگۆڕێت. مرۆڤ تەنها دەتوانێ سیستمە سیاسییەکەی خۆی لەگەڵ ئەو بارودۆخە سروشتییەدا بگونجێنێت. ئەڵبەتە بە هۆی ئیمکاناتی فەنی و زانستییەوە دەتوانرێ تاڕادەیەك کۆنترۆڵ، یان "تەعدیل" بکرێن، بەڵام هەرگیز ناگۆڕدرێن و رزگاربوون لە دەستیشیان مەحاڵە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ نموونـە ئەگـەر بـە پێـی قـسەکانی فرۆیـد، شەڕاشـۆیی مـرۆڤ بەشتێکی سروشتی لە قەڵـەم بـدەین، لـەو حاڵەتـەدا بڕیـارە سیاسـییەکان تارادەیــەکی زۆر دەچــنە ژێرکاریگــەری ئــەم واقعییەتــەوە. بەرنامــە سیاســییەکان تــەنها دەتــوانن نموونەگــەلێکی شەڕاشــۆیی ئینــسان، بــە شـێوەیەك رێـك بخـەن کـە ئاژاوەیـان لـێ نەکەوێتـەوە. ئەڵبـەت هـیچ بەرنامەیـەکی سیاسـی نـاتوانێ بـە بـێلـەناوبردنی یـەکجارەکی مـرۆڤ، شەڕاشۆیی لـەناو بـەرێت. بەواتایـەکی تـر ئەگـەر شەڕاشـۆیی ئینـسان بـە بەرهەمی نالەبارێتی بـارودۆخی سیاسـی لـە قەڵـەم بـدەین ـــ بـۆ نموونـە ئەگەر شەڕاشـۆیی بـە بەرهـەمی موڵـکایەتی شەخسی بـزانین ـــئاساییە ئەگــەر تەســەور بکــەین بــە لــەناوبردنی ئینــسان، شەڕاشــۆییش لــەناو ئەچێت.

بەم پێیە کێشەیەکی تـەواو تاکەکەسی، کێـشەیەکی شەخـسی و دەروونییــەو کەواتــە پێــڕەوی لــە رێگەچــارە گــشتییەکان و میتــۆدە کۆمەڵایەتییــەکان ناکـات و بـەو رەوشـانە چارەسـەر ناکرێـت. تەنانـەت کاملترین بەرنامەی کۆمەڵایەتیش ناتوانێ رۆحی شەیتانی والێبکات کە واز لە خراپکاری و شەڕاشۆیی بهێنێت. لە لایەکیترەوە ئەگـەر لەیەکەم پلــەدا ئیحــساسە تاکەکەســییەکانی "نــامۆبوون" بەبەرهــەمی گەنــدەڵ بوونی بارودۆخی کۆمەڵایەتی لـە قەڵـەم نـەدەین، لـەو حاڵەتـەدا هەنـدێ بڕیــاری گونجــاوی سیاســی دەتــوانن رێگەچــارەیەکی بــاش بــن بــۆ چارەسەرکردنی کێشەکە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەو نموونانـەی کـە لـە قۆنـاغی دەسنیـشان کردنـی تیـۆرە سیاسییەکاندا باسمان لێکردن، ئەوە پیشان ئەدەن کە چۆن تـێگەیـشتنی هزرمەندان سەبارەت بە فیترەتی ئینسان ــ بەرەوشێك کـە هەنـدێجار بە "ئینسان ناسی فەلسەفی" نـاودێر ئـەکرێت ـــ تیـۆرە سیاسـییەکانیان پێـك ئـەهێنێت. قـسە بەناوبانگەکـەی مەدیـسۆن لـە کتـێبی "وتارگـەلی فدرالیـست" (The Fedralist Papers)دا، ئـەوە دەخاتـەڕوو کـە "حکوومەت خۆیلەخۆیدا هیچ نییە جگە لە بالاترین نموونەی فیترەتـی ئینسانی". هەر لێـدوانێك سـەبارەت بـە "یۆتۆپیـا" راسـتەوخۆ پێوەنـدی هەیە بە بیروراکانی ئینسانەوە سـەبارەت بـە سروشـتی مـرۆڤ و هـەروەها مەیلە سەرەکییەکان و قابلییەتەکانی هـەموو ئینـسانەکان لـەم زەمینـەدا باوەرگـەلی تایبـەت بـە خۆیانیـان هەیـە، بـەلام بەشـێکی زۆری خـەلك، ئاگاییـەکی تـەواویان لـێنییـە. ئەلبەتـە ئـەو تیۆرسـیەنە سیاسـییەی کـە بـــەدوای دەسنیـــشان کردنـــی هۆکارەکـــانی بـــشێوی دایـــە، ناچـــارە کـەتێگەیـشتنی خـۆی سـەبارەت بـە سروشـتی ئینـسان، بەوردبینییـەکی زیاترەوە زانستیانەتر بکات. لـە ئەفلاتوونـەوە تامارکۆزە ــ واتـە لـە٤٠٠ سالْ پێش لە زایینـەوە تائـەم سـەردەمەی ئێـستا ــ تیـۆرە سیاسـییەکانی هەموو هزرمەندان هەولْیان داوە لـە لایەنـە بـزۆز (چالاك)ەکـانی رۆحـی ئینـسان تـێبگـەن. لـە بـواری چارەسـەر کردنـی بـشێوییە سیاسـییەکاندا حەتمەن دەبێ "سروشتی ئینسان" لەبەرچاو بگیردرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بابەتەکانیتری قۆناغی دەسنیشان کردن

بابەتەکانی قۆناغی دەسنیشان کردن، هەموویان پێوەندییان بە مەسەلەی سروشتی ئینسانەوە نییە. هەندێ جار پرسیاری سەرەکی ئەوەیە کەکامیەك لە بەرنامەو پلانەکانی، دەزگاکانی سیستمی سیاسی بەرپرسی شکستە ئاشکراکانە. سیستمی سیاسی، تەواو ئالۆزەو (پیچیدە) لە زنجیرە بگۆڕگەلێك (متغّیر)ی دوابەدوایەکەوە پێکهاتووە کە رەنگە هۆی سەرهەڵدانی بێنەزمییە سیاسییەکان بن.

رەنگە کێشە و پێکادانەکان و هەروەها ناکاریگەربوونی سیستمی نەخۆشی کۆمەڵایەتی، لە سیستمی کۆن و هەروەها خراپ دابەشکردنی پلەوپایەو دەسەڵاتەوە سەرچاوەبگرن. تێگەیشتنی مارکسیستی "دژایەتییە کۆمەڵایەتییەکان" یەکێکە لەو تێگەیشتنانە. مارکس ئەیوت کە هیچ گرووپێك لە کۆمەڵگادانییە کەحازربێت واز لە ماف و دەسکەوت و ئیمتیازەکانی خۆی بێنێت، تەنانەت ئەگەر نالۆژیکی و نادادپەروەرانەش بن. ئەگەر لەناو سیستمێکدا پێوەندییەکانی بەرهەم هێنان ــ واتە لە ئابووری سیاسیدا ــ گۆڕانیان بەسەرابێت، رەنگە ئەو سەرخانە سیاسییەی کە لەسەردەمی پێشتردا دامەزراوە، رەتبکاتەوە. ئەو شڵەژاوێتییەی کە بەهۆی دژایەتییەکانی نێوان ژێرخانە ئابوورییەکان و سەرخانە سیاسییەکانەوە سەرهەڵ ئەدەن، بناغەی سیستمی کۆمەڵایەتی دەڕووخێنن. ئەو شەڕ و ئاژاوانەی کە سەرەنجام

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بوونە هۆی ڕوودانی شۆڕشی فەرەنسە، لەم دژایەتییەوە سەرچاوەیان گرتووە. ئەریستۆکراتە فیۆداڵە کۆنەپەرستەکان کە حازرنەبوون ژیانی خۆیان لەگەڵ نەزمی تازەی کۆمەڵگادا بگونجێنن، بەناچار لەسەر پۆستەکانیان لابردران. بەڕای مارکس ئەو دژایەتی و شۆڕشە هەر دەبوایە ڕووی بدایە و لە کاتی رووخانی سەرمایەداریشدا بۆ جارێکیتر دووبارە دەبێتەوە. مرۆڤ تەنها لەکاتێکدا دەتوانێ بیروڕاکانی مارکس پەسەند بکات کە بزانێت سەرەنجامی لێکدانەوەو ڕاڤەکردنی دژایەتییە کۆمەڵایەتییەکان چیدەبێت؟

ڕەنگە کێشەگەلی سیستمێکی شڵەژاوی سیاسی، لە "فەرهەنگی سیاسی" خودی ئەو کۆمەڵگایەوە سەرچاوە بگرێت: واتە لە داگەرانە نارەسمییەکان و هەروەها لە باوەڕگەل و ئەو شێوە رەفتارە کۆمەڵایەتییانەی کە بەسەر تاکەکانی کۆمەڵگادا زاڵە. رەنگە کێشەکە لە شکستی "دەزگاکانی بارهێنان و راهێنان"ەوە سەرچاوەی گرتبێت (تیۆرسیەنە سیاسییە گەورەکان لە ڕاستیدا خێرخوازو راهێنەری ئاکاریش بوون. کتێبی کۆماری ئەفلاتوون هێندەی کە نامیلکەیەك بێت سەبارەت بە سیاسەت، هێندەش نامیلکەیەکە سەبارەت بە فێرکردن و راهێنان. لۆك لە کتێبی "هەندێ تیڕامان سەبارەت بە فێرکردن و راهێنان" و رۆسۆ لە کتێبێ "ئیمێل"دا قسەی زۆریان لەسەر سیستمی بارهێنان و راهێنان کردووە). رەنگە کێشەکە لە نالەبارێتی دەزگای ئیداری و هەروەها لە دەرەنجامە لاوەکی (فرعی) و پێشبینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نەکراوەکانی هەوڵدانە خێرخوازانەکانی دەوڵەتەوە سەرچاوەی گرتبێت. ئەو هۆکارانەی کە قابیلی پێشبینی کردنن و دەبنە هۆی تێکهەڵشکانە بنەڕەتی و کۆمەڵایەتییەکان، یەگجار زۆرن و ژمارەیەکی زۆری تیۆرسیەنەکانیش رەنگە لە قۆناغی دەس‌نیشان کردنی هۆکارەکاندا لێکۆڵینەوەیان لەسەریان کردبێت.

یەکێك لە بابەتەکانی دەس نیشان کردنی هۆکاری کێشە هاوچەرخەکان کە جەخت لەسەر شکستی دەزگاکان دەکاو کاریگەرییەکی گرنگی سیاسیش دادەنێ، لێدوانە لەسەر هۆکارەکانی قەیرانی ئابووری ساڵی ١٩٣٠ز. سەرچاوەی ئەو لێکدانەوەو ڕاڤەکارییە جۆراوجۆرانەی کە سەبارەت بە هۆکارەکانی ئەو هەڵوەشانەو ئابوورییە خرانەڕوو، دەگەڕێتە بۆ تێڕوانینگەلێکی جۆراوجۆر لەسەر ئەو یۆتۆپیایەی کە لایەنگرانی ئابووری ئازاد (Laissez-Faire) و هەروەها لایەنگرانی "بەرنامەی نوێ"ی رۆزڤلت (New Deal) خستیانەڕوو. یەکێك لە تێگەیشتنە بەناوبانگەکان سەبارەت بە هۆکارگەلی قەیرانی ئابووری، یەکەمجار لە لایەن ئابووریزانی بەریتانی "جان مینارد کینز"ەوە خرایەڕوو. بە پێی لێکۆڵینەوەکانی ئەو، قەیرانی ئابووری دەرەنجامی ئەو هێزە ئابوورییانەیە کە بواریان رەخساند بۆ ئەوەی کە ئابووری سەرمایەداری بەمەبەستی پێك هێنانی "هاوسەنگی" پەرە بەدیاردەی "بێکاری" بدات. واتە ویستیان هاوسەنگی بهێننە ئاراوە بەڵام پەرەیان بە مەسەلەی "بێکاری"دا. ئەو، پێشنیاری کرد کە دەوڵەت دەبێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەسبەکاربێت و ئابووری لە قەیران رزگار بکات. بەشێکی زۆری ئەو ئەرکەی کە ئابووری زانە لیبڕاڵەکان لەبەرنامەی نوێدا، بۆ دەوڵەتیان دیاری کرد، بە هۆی ئەم راڤە و لێکۆڵینەوەوە شکڵی گرت.

خاڵی بەرانبەری ئەم روونکردنەوەیە، قوڵایی و گەورەیی ئەم قەیرانە ئەگەڕێنێتەوە بۆ "چالاکی"و "ناچالاکی" بانکدارە گەورەکان." بۆ نموونە میلتۆن فریدمەن ئابووریزانی بەرجستەی ئەمریکی دەڵێ: ئەگەر بانکی ناوەندی، کاروبارەکانی بە دروستی بەڕێوەبردایە، ئەو قەیرانەش نەئەهاتە ئاراوە، بەڵکوو راوەستانێکی بچووك ئەهاتە ئاراوە کە ئەوەش رەنگە بە هۆی ئابووری بازاری ئازادەوە چارەسەر کرابا. ئەگەر ئەم لێکدانەوە دروست بێت، ئەو دەرەنجامە لۆژیکییەی کە بەدەست دێت، ئەوەیە کە نەك تەنها پێویست ناکات دەوڵەت بە ئاشکار دەستێوەردانی ئابووری بکات، بەڵکوو لەوانەیە دەرەنجامێکی پێچەوانەشی لێبکەوێتەوە. دۆزینەوەی رێگەچارەکانیتریش ــ کە پێشتر باسیان لێوەکرا ــ ئاکامگەلێکی سیاسی جۆراوجۆریان ئەبێت و هەروەها هەندێ تێڕوانینی جۆراوجۆریش سەبارەت بە کۆمەڵگای بەختەوەر ئەخەنەڕوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بــارودۆخی سرووشــتی وەک ئامرازێــک بــۆ دەسنیشان کردنی هۆکارەکان

دەرككردنـــــی نـــــاواخن و گرنگایـــــەتی ئـــــەم قۆناغـــــەی تیۆرەسیاسـییەکان ـــ واتــە دەسنیــشانکردنــی هۆکارەکـانی بـیٚنــەزمی سیاسیـــ ئـەبیٚ زەمینـە خـۆش بکـات بـۆ تـیٚگەیـشتنی ئـەو بابەتـەی کـە لـەهەنـدیٚ کتـێبی تیـۆرە سیاسـیەکاندا بـەناوی "بـارودۆخی سروشـتی" خراوەتەڕوو. زۆربەی ئەو کەسانەی کە بیروڕاکانی رۆسۆ، لۆك و هـۆبس ئەخوێننــەوە، پێیـان وایــە کـە هـەموو قـسەکانیان سـەبارەت بـە بابـەتی تــەواو ئەبــستراکتی "بـارودۆخی سروشـتی" تـەنها حەدسـیات و گریمانــە گەلێکن سەبارەت بـە سـەردەمی دێـرێن، یـان لـە قـسە و باسـێکی بـیٚمانـا زیاتر هیچ نین. کێشەی باس کردن لە بارودۆخی سروشـتی هـەر چییەك بێـت، ئـەو تیۆرسـیەنانە کـاتێکی زۆریـان بـۆ سـەرف کـردووە. چـەمکی بارودۆخی سروشتی ئامرازیك بوو کە تیٚگەیشتنی هۆکارەکانی بۆ ئاسانتر ئەکردن.

هەوڵ و تەقەلای ئەوتیۆرسـیەنانە بـۆ خـستنەڕووی بـارودۆخی سروشتی "ئەزموونێکی فکری" بوو کە بـە پـشت بەسـتن بـە ئەبـستراکتە فـــەرزییەکانــەوە (انـتـزاعيـــــات فـرضـــــي) سەرچــاوە کۆمەڵایەتییەکانی کێشە سیاسی و مرۆییەکان، لـەهۆکـارە سروشـتییەکان جیـا بکەنـەوە. ئـەم تیۆرسـیەنانە بـە جیـا کردنـەوەی ئـەو هۆکارانـە لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بـارودۆخی کۆمـەڵگاکان ـــ کـە بەشـتێکی دەسـکرد دێتـە بەرچـاو ـــ گریمانەیەکی ئەبستراکتیان لە ژێرناوی "بارودۆخی سروشتی" هێناوەتـە ئاراوە. پاش جیا کردنـەوەی هۆکـارە دەسـکرد و ناسروشـتییەکان، ئـەوەی دەمێنێتەوە هۆکارەکان و ڕەهەندگەلێکی سروشتی و هەتایی چارەنووسی مـرۆڤ بـوون کـەتیۆرسـیەنی سیاسـی ئەبوایـە بـە بابەتگـەلێکی ئاشـکراو حاشاهەڵنەگریان لە قەڵەم بدا. ڕۆسۆ ئـەم بابەتـەی بـەمجۆرە لێکدایـەوە کـە: لێکۆڵینــەوە لەســەر بــارودۆخی سروشــتی نــابێ بــە حەقیقــەتێکی مێــژوویی لــەقەڵــەم بــدرێت بــەڵکوو تــەنها ئیــستدلالێکی فــەرزی و مەرجدارە (مـفـروض و مـشروط) **نەك تێگەیشتن لەسەرچاوەکەی. ئامانجی ئەم ئیستدلالە "فەرزی"یە ئەوەیە ئینسان خۆی بەهەمان شـێوە ببینێت کە خولقێنراوە. مەبەست ئەوەیـە کـە ئینـسان ئـەو شـتانەی کـە بناغــەی وجــوودی ئــەون، لــەو شــتە بگــۆڕو زیادییانــەی کــە بــۆ تەعدیلکردنی خەسڵەتە سـەرەتاییەکان هاتوونەتـە ئـاراوە، جیابکاتـەوە. ئەمە بڕیاردانێکی پێویستە چوونکە ئێمـە تـا کاتێـك ئینـسانی ئاسـایی و سروشتی نەناسین، کارێکی بێهوودەیە ئەگەر بمانەوێ یاسـاگەلێك کـە بـە شێوەیەکی ئۆتۆماتێك بە سـەریدا زاڵـن، یـان لەگـەڵ فیترەتیـدا سـازگارن، بدۆزینەوەو بەرقەراریان بکەین. ماوەیەکە کـە تیۆرسـیەنە سیاسـییەکان ئیدی قسەلەسەر بـارودۆخی سرووشـتی ناکـەن. گریمانـە فەلـسەفییەکان، کە ئەو چەمکە تایبەتـە "فـەرزی"یانـەیان بـە شـتانێکی ڕاچڵەکێنەر لـە قەڵەم ئەدا، ئیدی ئەو بایخەی سـەدەکانی ١٨ و ١٩ یـان نـەمابوو. ئەڵبەتـە**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەو مەسەلانەی کە ئەوان ئەیانویست چارەسەریان بکەن، وەك خۆیان ماونەتەوە. لەراستیدا ئەم بابەتانەی قۆناغی دەسنیشانکردن، هەم هەمیشەیین و هەمیشی قابیلی قسەوباس لەسەر کردنن.

ئەوانە هەمیشەیین چوونکە زۆربەی کات تێگەیشتن لەوە کە چ هۆکارگەلێك زیاتر لەوانی دیکە لەسەرهەڵدانی بێنەزمی سیاسیدا دەوریان هەبوە، کارێکی ئاسان نییە. رووداوە سیاسییەکان هێندە گرژو ئاڵۆزن و هەروەها بە هۆی هۆکارگەلێکی زۆرەوە هاتوونەتە ئاراوە کەبە ئاسانی و بە دڵنیاییەوە ناتوانین هۆکارەکانی مەسەلە بەرباسەکان (مەترەح کراو) دەس نیشان بکەین. کاتێ کەلێکۆڵینەوە لەسەر ئەو بێنەزمییەی دەکرێ کە لەرووی مێژووییەوە هیچ نموونەیەکی هاوچەشنی بەرچاو ناکەوێت، یان کاتێ کە هۆکارگەلێکی جۆراوجۆر بەشدارییان هەیە، یان هەردووی ئەم کێشانە لە ئارادان، توێژەرەوە ناچارە پەنا بەرێتەبەر حەدس و گومان. ئەو، "گرووپ گەلی کۆنترۆڵی" نییە واتە ئەو گرووپانەی کە لە رێگەیانەوە ئەو کێشانە کەم یان زیادبکات ـــ تاکوو بتوانێت بە هۆی ئەوانەوە، گرنگایەتی هۆکارەبەشدارەکان دەس نیشان بکات.

بۆ نموونە دووبارە باس لەو بابەتە ئەکەین کە پێشتر قسەمان لەسەر کرد، واتە خەسڵەتی شەڕاشۆیی لە ئینساندا، ئەم بابەتە هەنووکەش زیندووە و دەکرێ قسەی لەسەر بکەین چوونکە ناتوانین کۆمەڵگایەکی بە بێئینسان تەسەوربکەین [واتە کۆمەڵگا و ئینسان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دووشــتی پێکــەوە بەســتراون]. کەواتــە کــاتێ کــە ئینــسان لەکــەش و هەوایەکی تایبەتداتووڕە ئـەبێت و دەس بـە شەڕاشـۆیی دەکا، دەتـوانین قسە لەسـەر ئـەوە بکـەین کـەئایا ئـەو ڕەفتـارەی ئینـسان، بـە تـەواوەتی دەرەنجــامی هوکــارە جوغرافیــایی و ئیقلیمییەکانــە، یــان هۆکــارە دەروونییــەکان. دیــارە شــتێکی سەرســووڕهێنەر نییــە ئەگــەر بــزانین یەکێك لە پسپۆڕانی "ڕەفتاری ئاژەڵان" ئاوادەڵێ:

شەڕاشــۆیی دەروونــی مــرۆڤیش وەك هــەموو ئاژەڵــەکانیتــر بەشــێکە لــە مەیلــە فیترییــەکانی.... بــۆ خــەڵکانی نائاشــنا بەزانــستی ئـارکیۆلۆژی، قبـووڵ کردنـی ئـەوە کـە ئێنـسان هێـشتا خەسڵەتگـەلێکی هەیـە کـەلـەئاژەڵـەکانی تریـشدا هـەن، ئاسـان نییـە. لەگـەڵ ئەوەشـدا، مرۆڤناسێکی هاوچەرخ لە گۆشـەنێگایەکی تـرەوە دەڵـێ: ئینـسان هـەموو خەسڵەتە فیترییـەکانی خـۆی لـە دەسـت داوە. ئەگـەر تـۆ سـقاڵێك لـەو خەسڵەتانەشــی تیامابێــت، دەبــێ بەپەرچــەکردارییەکی ئۆتۆمــاتیکی ئینـسانی لـە قەڵـەم بـدەین لـە بەرانبـەر هەراوجەنجاڵـەکانی سـەردەمی هاوچـەرخدا، یـان لـە بەرانبـەر سـڕانەوەی کـتوپـڕی پـشتیوانەکانی. لـە هەلومەرجەکانیتردا ئینسان هیچ غەریزەیەکی نییە.

ئەم بابەتانەی قۆناغی دەس نیشان کردنی هۆکارەکان، زۆربـەی کـات هەنــدێ بــاس و لێکۆڵینــەوەی زینــدوو و تەنانــەت ناخۆشیــشیان لێکەوتۆتەوە، چوونکە ناتوانین هیچ وەڵامێکی لێبڕاوانە بە زۆربەی ئەو پرسیارانە بدەینەوە. ڕەنگە ناتەبایی و دەمەتەقێ هەندێجار ڕوولەزیاد

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بوون بکات، چوونکەدەس نیشان کردنە جۆراوجۆرەکان ـــ کە پێشتر باسمان کردن ـــ پێوەندییان بە بڕیارە سیاسییەکانەوە ئەبێت، بەرێگاگەلێکی زۆردا ئەچن و لقوپۆگەلێکی زۆریان لێدەبێتەوە.

بابەتی دەسنیشان کردن لە دایلۆگی سیاسی هاوچەرخدا

شتێکی سەرسووڕهێنەر نییە ئەگەر ئەبینین قسەو باسە جەنجاڵ ئامێزەکانی سەردەمی هاوچەرخ سەبارەتن بە هەندێ دەس نیشان کردنی ناهاوچەشنی هۆکارەکانی کێشەگەلی دیاریکراوو ناسراوی سیاسی. بۆچی ساڵی ١٩٦٤ لە شاری "واتز" داو، ساڵی ١٩٦٧ لە شاری "دیترۆێت"دا، هەندێ مانگرتن روویان دا؟ گرووپێکی تایبەت لەلایەن سەرۆك کۆمارەوە راڤەی ئەو مەسەلەی کردو بەودەرەنجامە گەیشت کە هۆی ئەورووداوانە ئەگەڕێتەوە بۆ رەگەزپەرەستییەکی رێکخراو و سیستماتیك (institutionalized) لە ئەمریکادا. هەروەها ئەو گرووپە بەودەرنجامە گەیشت کە مانگرتنەکانی شاری واتز، نموونەی تووڕەبوونێکی یەگجار گەورە بوو. تووڕەبوونێك کە بەسەر هەموو لایەنەکانی ژیانی رەش پێستەکاندا زاڵە. ئەوان بە تەواوەتی وەڕەزن لەدەست ستەم و چەوسانەوەی ئەو سپیپێستانەی کە ژیانیان تژی لە نەهامەت و چەرمەسەری کردووە. کەواتەباشترین رێگە بۆ نەهێشتنەوەی هەر جۆرە مانگرتنێك، رازاندنەوە و جوانکردنی گەڕەکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەژار نشینەکانە و دەرەنجامە قێزەونە ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی و ڕۆحییەکانیان، ئەبێ بۆ هەمیشە لە ناو ببرێن. کۆمەڵ ناسان دژایەتی ئەم دەس نیشان کردنی هۆکارانەیان ئەکرد. بەوتەی "ئیدوارد بانفیلد" بێنەزمی دەزگا کۆمەڵایەتییەکان بەگشتی و، ڕەگەزپەرەستی بەتایبەتی، هۆکاری سەرهەڵدانی ئەم مانگرتنانە نین. ڕاستییەکان ئەوە دەرئەخەن کە "ڕەگەزو (هەروەها هەژاری) هۆی مانگرتنەکانی ڕەش پێستەکان و هەروەها مانگرتن و ناڕەزاییەکانی تریشنییە. ڕەنگە زیدەڕەویمان نەکردبێت ئەگەر ئەوە بڵێین کە ئەو مانگرتنانە حەتمەن ڕوویان دەدا، تەنانەت ئەگەر خەڵکی ئەم ناوچانە هەمووشیان سپی پێست بن و داهاتێکی لەسەرووی "هێڵی هەژاری" شیان هەبێت. بەڕای ئیداوارد بانفیلد، مانگرتن شتێکە وەك کایە و سەرگەرمی و هەروەها بەدەستهێنانی بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکان و سەرچاوەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ "حەزکردن بەقەرەباڵغی" کە لەسەردەم و وڵاتانی تریشدا شتی لەو جۆرە زۆر ڕووی داوە. بەڕای ئەو، بۆ بڕیاردان سەبارەت بە ئایندە "ئەحمەدقانەیە ئەگەر تەسەور بکریت هەوڵدان بۆ لەناوبردنی ڕەگەزپەرەستی، هەژاری، بێکاری و سڕینەوەی گەرەکە هەژارنشینەکان، کاریگەرییەکی زۆر لەسەر مانگرتنەکانی ١٠ یان ٢٠ ساڵی ئایندەدا دائەنێ.

ئەم دەس نیشان کردنە ناهاوچەشنانەش هۆکارەکانی مەسەلە گرینگە کۆمەڵایەتییەکان ڕوون ئەکەنەوە و لەو ڕووەوە کە لە هەموو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رەهەنــدەکانی مەســەلەکەیان کۆڵیوەتــەوە، قــسەوباس گــەلێکی زۆریــان لێبوەتەوە. دەس‌نیشان کردنە جەنجاڵ ئامێزەکانی تـریش هـەوڵیان داوە هوکارەکانی کێشە سیاسییە هاوچەرخەکان بخەنەڕوو. هەندێ لـە مێـژوو نووسانی "پیاچوونەوەخواز"، سەبارەت بەشـەڕی سارد، باسـێکی گـەرم و گوڕیان ورووژاندووە بەبیروڕای ئەوان، ئـەوە ئیمپریـالیزمی خۆرئاوایـە کە شەڕی ساردی هەڵگیرساند، نەك هێرشـی کۆمـۆنیزم. باسـێکی گـەرم و گـوڕی دیکـە سـەبارەتە بـە سیـستمی فێرکـاری لـەئـەمریکادا. مەسـەلەکە ئەوەیە کەئایا شکست‌خواردنی سیستمی راهێنانی ئـەمریکا، پێوەنـدی بـە تێکچوونی خـودی ئـەو سیـستمەوە هەیـە، یـان بـەو مەسـەلە ئـارکیۆلۆژی (ژنێتیکـی) و ئیقلیمییانـەی (کۆمەڵایـەتی) کـە قۆتابخانـەکانی ئـەمریکا ناتوانن گۆڕانیان تیا دروست بکەن.

بەم پێیە، بـەو دەرەنجامـە دەگـەین کـە ئـەمڕۆ کـە دەس نیـشان کردنی هۆکارگەلی نەخۆشییە کۆمەڵایەتییەکان، لە نـاو هـەموو لقـەکانی زانــستی کۆمەڵایەتیــدا ئــەنجام ئــەدرێت. تیۆرســیەنی هاوچــەرخ کــە ئەیەوێت پـسپۆڕی زانـستی سیاسـیش بێـت ــکەئەرەستوو بـە سـەرپەلی زانستەکان ناودێری دەکـا ــ دەبـێ ئـەم لێکۆڵینەوانـە ــ کـە زۆربەشـیان هیچ رێگەچارەیەك بەدەستەوە نادەن ــ لەبەرچاوبگرێت و سەبارەت بـە دروسـت بـوون یـا نادروسـت بـوونی هـەرکامیان ڕای خـۆی دەرببڕێـت. لـە رابـوردوودا، پـێش لەسـەردەمی "تەفقینـەوەی زانـستی" و بــە پـسپۆڕی بــوونی لقەزانــستیەکان، زۆربــەی تیۆرســیەنەکان ناچــاربوون خۆیــان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هۆکاری بێنەزمییەکان دەس نیشان بکەن. ئەوان تەنها بە پشت بەستن بەبیرۆکەکانیان و هەروەها بە پێی هەندێ زانیاری یەگجار کەمەوە ئەم قۆناغەیان ئەبڕی وزۆربەی کاتیش بە دەرەنجامگەلێکی باش و بەکەڵك ئەگەیشتن کە تا هەنووکەش بایەخی خۆیان لەدەست نەداوە.

بەهەرحاڵ قۆناغی دەس‌نیشان‌کردنی هۆکارەکان، یەکێك لە لایەنە یەگجار گرنگەکانی تیۆرە سیاسییە کامڵ و هەمەلایەنەکانە. خوێنەرێك کە ئاسەوارەکانی ئەفلاتوون، رۆسۆ، مارکۆزە و هۆبس، یان هزرمەندانی وەك ئەوان دەخوێنێتەوە، نابێ لەم بەشەی لێکۆڵینەوە کە غافڵ بێت، چوونکە ڕاڤەکردن و شیکردنەوەی ئەو هۆکارانەی کە تیۆرسیەن لە درێژەی ڕاڤەکردنی بێنەزمی سیاسیدا دەیانخاتەڕوو، بە شێوەیەکی لێبڕاوانە، دەرەنجامەکانی سیستماتیك دەکا. دەبێ سەرەتا هۆکارەکان دەس‌نیشان بکرێن و پاشان بیرلە چارەسەرکردنیان بکرێتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری چوارەم

نەزم و خەیاڵ: بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا

بینینی بێنەزمی جگەلە کێشەی دەسنیشان کردنی هۆکارەکان، مەسەلەیەکی دیکەش دەخاتەڕوو. ئەم مەسەلەیەش نەزمی لەباری سیاسییە. ئەگەر کەسێك ئەو بارودۆخە سیاسییەی کە تیایدا ئەژی بە شێوەیەکی نادروست دەرك بکات، ئەوە دەگەینێ کە دەتوانرێ سیستمی لەبارو رێكوپێك بهێنرێتە ئاراوە. کەواتە تیۆرسیەن ئەبێ وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە کە ئەگەر بارودۆخەکە خراپە، ئەی بارودۆخی دروستو لەبارکامەیە؟ ئەگەر ئەمە نەخۆشییە، ئەی سەلامەتی و تەندروستی کامەیە؟ ئەگەر ئەمە گێجی و شپرزەییە، ئەی لایەنە دروستەکەی کامەیە؟ بە کورتی تیۆرسیەن دەبێ وەڵامی ئەو پرسیارە ــ زۆربەی کات سەرەکییەی ــ فەلسەفەی سیاسی بداتەوە کە: "کۆمەڵگای بەختەوەر کامەیە؟". ئەو، دەبێ هەوڵ بدات تا چییەتی نەزمی سیاسی پیشان بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەڵوەشانەوە و بنیاتنانەوە

تیۆرسـیەن بەمەبەسـتی پیـشاندانی کۆمەڵـگای سیـستماتیکی سیاسـی، دەبـێ خـاڵی بەرانبـەری ئـەو دیاردەیـەش، واتـە نـەزم، ببـینێ و دەرکـی پـێبکـات. بۆنموونـە ئەگـەر ئـەو، کێـشەی کۆمەڵـگاکەی دەگەڕێنێتـەوە بـۆ "نـامۆبوون"، ئـەبێ وێنایـەك لـە کۆمەڵـگایەکی "نامۆنـەبوو" پیـشان بـدات. ئەگـەر ئـەو، کۆمەڵـگاکەی خـۆی پـڕ لـە "بشێوی" دەبینێ، واتە هەلومەرجێك کە کۆمەڵـگا تووشـی دووبـەرەکی و تەفرەقە بوە، دەبێ ئەوە پیشان بدات کە کۆمەڵگای لەبارو سیستماتیك چۆن کۆمەڵگایەکە. هەروەها ئەگەر چاوی بـە ناعەقلانییـەت و شـێتی و سـەرکوت کـردن دەکـەوێ، دەبـێ بـە تـەواوەتی ئـەوە پیـشان بـدات کـە عەقلانییـەت و نـەبوونی سـەرکەوتکاری، چ مانایـەکیان هەیـە. هەڵبەتـە ئەوەش راستە کە بوترێت ئەو وێنایەی کـە تیۆرسـیەن لەنـەزمی سیاسـی بەدەسـتەوە ئـەدات، تـێگەیـشتنی شەخـسی خۆیـەتی. بـەلام ئەگـەر ئـەوە قبـوولێ بکـەین کـە ئـەو وێنایـەی کـە خـستوویەتی ڕوو، تـەنها بـۆ هەڵـسەنگاندن ئـەبێت و هیـچیتـر، لـەو حالەتـەدا قـسەکانی ئـەو هـەم ئەسـانترن و هـەمیش باشـتر دەرکیـان پـێئـەکرێت. تیۆرسـیەن سـەرەتا دەرکی بەنـەبوون یـا ناتـەواو بـوونی نـەزم کـردووە و پاشـان توانیویـەتی کۆمەڵگای سیستماتیك و مونەزەم وێنا بکات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرەسیاسییەکان هەروا بەئاسانی نەنووسراون. ئەوانە وێناگەلێکی سیستمە سیاسییەکانن کە بەزەحمەت و تەقەلایەکی زۆرو و هەروەها بە بەراورد لەگەڵ بارودۆخە سیاسییە نالەبارەکاندا هاتوونەتە ئاراوە. بشێوی و ناهاوسەنگی کۆمەڵگا نەك تەنها بواربۆ بیرکردنەوەی تیۆرسیەن دەڕەخسێنێ بەڵکوو، سەرەداوێکیش بۆ دۆزینەوەی رێگەچارەکان دەخاتەبەردەستی و ئەم قۆناغەی "لۆژیکی دەروونی" لە تیۆرە سیاسییەکاندا، بە هۆی قسەیەکی سن سیمۆنەوە، تیۆرسیەنی سەدەی نۆزدەی فەرەنسە، بە باشترین شێوە روون ئەکرێتەوە: "پێشکەوتنی رۆشنگەری، تاڕادەیەك بشێوی سیستمی کۆمەڵایەتی کۆن و زەرووڕەتی رێکخستنی سەرلەنۆی پیشان ئەدات."

بەواتایەکی تر هەموو گوشار، قەیران، شڵەژاوێتی و بشێوییەکانی سیستمی کۆن، تیۆرسیەن ناچاردەکەن بیر لە بنیات نانەوەی سیستمێکی تازەی سیاسی بکاتەوە. ئەڵبەتە تیۆرسیەن مەجبوورنییە کۆمەڵگایەکی نوێ دابمەزرێنێت، چوونکە ئەوە ئەرکی خێرخوازان (مصلحان) و ئەو کەسانەیە کە بەکردەوە دەتوانن ئەوکارە بکەن. بەڵام ئەو دەبێ چوارچێوەیەك لە "کۆمەڵگای باش" لە زەینیدا وێنا بکات و رێساکانیشی دەس نیشان بکات بەم پێیە تیۆرسیەنەکان "وێنا گەلێکی سەمبولیك لە کۆمەڵگای سەرلەنۆی بنیات نراو بەدەستەوە ئەدەن".

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لـەو ڕووەوە کـە بنیـات نانەوەکـەی تیۆرسـیەن وێنایەکـە لـەو کۆمەڵگایـەی کـە ئـەبێ دابمـەزرێت، کەواتـە دەبـێ تاڕادەیـەکی زۆر پـشت بـەزەین و فکـری خۆیـەوە ببەسـتێت. ئـەو، دنیـا بـەو شـێوەیە کـە هەیـە وەسـف ناکـات بـەڵکوو لـە وەسـف کردنـی جیهانـەوە بـەدڵی خـۆی دەس‌پێ‌دەکا، بەڵام دەبێ جیهانیش هەر بەو شێوە پێناس بکات کە دەبـێ ببێـت. هـەروەها بـە وردبینییـەکی زۆرەوە بـشێوی‌گـەل و قەیرانـەکانی سیستمی سیاسی ڕاڤە ئـەکات و پاشان گەڵاڵەیـەك دەخاتـەڕوو کـە تیایـدا هـەموو ئـەم بـشێوییانە چارەسـەر کـراون. تیۆرسـیەن دەتـوانێ قـسەی پاڵـەوانی یـەکێك لـە شانۆکانی جۆرج بێرنـارد شاڤ ـــ کـە ویـردی سـەر زمـانی ڕۆبێـرت کەنەدییـە ـــ دووپـات بکاتـەوە کـە ئـەڵێ: "خـەڵکانێکی زۆر، شتەکان هەروەك خۆیـان ئـەبینن و پرسـیار ئەکـەن بۆچـی؟ مـن لـە زەینمـدا ئـەو جیهانانـە تەسـەور دەکـەم کـە هـەرگیز بوونیـان نـەبوەو ئەپرسم بۆچی نابێ ئەمانـە بوونیـان هـەبێت؟ تیۆرسـیەن تاڕادەیـەکیش خەیاڵاوییەو هەر لەبەر ئـەوەش، مێـشکی لای ئـەو شـتانەیە کـە دەتـوانن بوونیـان هـەبێت. هـەروەك لـە وتـاری پێـشتردا باسمـان کـرد، تیۆرسـیەن دەبێ وەڵامی هەردوو پرسیارەکە بداتەوەئەگەر دەیـەوێ ڕێگەچارەیـەکی عـەقڵانی بخاتـەڕوو، دەبـێ تاڕادەیـەك وەڵامـی "بۆچـی"یـەکانی هۆکـاری کێشەکان بداتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کارکردەکانی یۆتۆپیا

تەسـەور کردنـی ئـەو شـتەی کـە دەتـوانێ هـەبێت، یـەکێك لـەتوخمـەکانی تیـۆرە سیاسـییەکانە کـە پێوەنـدی بـە یۆتۆپیـاوە هەیـە. وشـەی یۆتۆپیـا ریـشەی یۆنـانی هەیـە و بـەمانای "هـیچ کـوێ"یـە. کۆمەڵـگای لـەبارو رێـكوپێـك جگـە لەخـەیاڵی هزرمەنـددا لـە هـیچ شـوێنێکی تـردا بەرچـاو ناکـەوێت. ئـەم کۆمەڵـگایە تـەنها وەکـوو "ئەگەرێك" بوونی هەیە. رەنگە جیلوەیـەکیش لـە ئاینـدە بێـت. رەنگـە وێنایـەك بێـت لـە بەهەشـتی بـەرین، بـەڵام ئـەوەی راسـتی بێـت ئێـستا و لەسەر زەویدا وجوودی نییە.

ئەفلاتوون لە کۆتایی کتێبی کۆماردا ئاماژەیەك بەو مەسـەلەیە دەکـات. یـەکێك لـە هـاورێ لاوەکـانی سـوقرات، کۆمەڵـگای کۆمـاری بـە کۆمەڵگایەك لە قەڵەم ئەدات کە تەنیا لەدنیای زەین و وانـەو پۆلەکانـدا بوونی هەیە. چوونکە پێم‌وایە لە هیچ شوێنێکی جیهانـدا بـوونی نییـە. سوقرات بـەمجۆرە وەڵامـی ئەداتـەوە: راسـتە، بـەڵام رەنگـە لـە بەهەشـتدا نموونەیـەکی ئـەو کۆمەڵـگایە هـەبێت بـۆ ئـەو کەسـانەی کـە دەیانـەوێ چاویان پێ‌بکەوێت و لە زەینیاندا وێنای بکەن.

ئەڵبەتـە ئـەوە کـە تیۆرسـیەن لـە قۆنـاغی بنیـات نانـەوەی لێکۆڵینەوەکانیـدا دەبـێ کـەڵك لـە زەیـنی خـۆی وەربگرێـت، بـەو مانایـە نییە کە تەنیا ئینسانێکی خەیاڵاوی و خەون گەرایە. ئەو بـۆی نییـە کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لە ناو تەسەورە شیرینەکانیدا غەرق بێت و بەتەواوەتی بچێتە ناو دنیای خەیاڵاتەوە. وێنا کردنەکەی ئەفلاتوون لە کۆمەڵگای "سەرلەنۆی بنیاتنراو" هەر چەندە خەیاڵییە بەڵام ئەبێ بە تەواوەتی لەگەڵ واقعییەتەکاندا بگونجێت. وێنا کردنەکەی ئەو دەبێ لەگەڵ ئیمکانات گەلی راستەقینەو هەروەها قابلییەتە حەقیقییەکانی ژیانی مرۆڤدا بگونجێت. واتە دەبێ لەسەر بنەمای ژیانی راستەقینەی تاکەکانی کۆمەڵگا بنیات نرابێت، ئەگینا لە خەیاڵ و وێناکردنێکی بێهوودە زیاتر هیچ نییە.

بنیات نانەوەی کۆمەڵگا لەزەیندا، بەیارمەتی وێنا یۆتۆپیاییەکەی تیۆرسیەن، دەیەوێ بەهەندێ حەقیقەت سەبارەت بە دنیا و سیاسەت و مرۆڤ بگات. ئەڵبەتە یۆتۆپیا ناتوانێت نوێنەری حەقیقەتی تەجروبی ــــ بەمانا سادەکەی ــــ بێت. هەروەها تێگەیشتنێکی وەستاو و جیا لەو کاتوشوێنەی خۆی نییە. لەگەڵ ئەوەشدا ئامانجی یۆتۆپیا ئەوەیە کە حەقیقەتی گشتێتی (کلێت) یان دەستاوردەکانی سیاسەت بنوێنێت. ئامانجی یۆتۆپیا ئەوە نییەکە هەموو رووداوەکان پیشان بدات، بەڵکوو توانا "بالقوە"کانی مرۆڤ وەسف دەکا. هەروەها تواناییەکان و ئیمکاناتە سیاسییەکان بەیان دەکا، نەك واقیبەتەکان. چەمکی یۆتۆپیا بەوتەی پۆل تیلیش، تواناگەلێك ئەخاتەڕوو کە ئەگەر لە لایەن یۆتۆپیاوە پێشبینی نەبوونایە، لەکیس

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەچوون. یۆتۆپیا دەستاوردەکانی مرۆڤ پێشبینی ئەکات و ئەوەش سەلمێندراوە کە زۆربەی پێشبینییەکانی یۆتۆپیا هاتوونەتە دی.

لە راستیدا بە بێ پێشبینییەکانی یۆتۆپیا، ژیانی مرۆڤ رائەوەستێت. ئەگەر پێشبینییەکانی یۆتۆپیا تواناکان پیشانی مرۆڤ نەدەن، ژیانی ئینسان رائەوەستێت و هیچ فایدەیەکی نابێت و لەو حاڵەتەدا ئینسان خۆی لە بارودۆخێکدا دەبینێ کە نەتەنها تاک تیایدا گەشە ناکات بەڵکوو ئیمکاناتە مرۆییەکانیش لەڕووی فەرهەنگییەوە نایەنەدی. بۆ کەسێك کە هیچ یۆتۆپیایەکی لەزەیندانییە، ئەو سەردەمەی کەتیایدا دەژی، سەردەمێکی کوشندەیە. بەمجۆرەش فەرهەنگێك کە هیچ یۆتۆپیایەکی تیانییە، لەو سەردەمەی خۆیدا قەتیس دەبێت و بەزووترین کات روو لە رابوردوو ئەکا و رابوردووی بەلاوە گرینگتر دەبێ. سەردەمی ئێستا (حال) تەنها لە کاتێکدا بزۆز و چالاك دەبێ کە کێشمەکێشێك لە نێوان رابوردوو (ماضي**) و ئاینده (**مستقبل**)دا لە ئارادابێت.**

لەگەڵ ئەوەشدا وێناکردنەکەی تیۆرسیەن لە ئیمکاناتە سیاسییەکان، حەقیقەت گەلێکی "سەردەمی ئێستا"ش بەیان دەکا. ئینسان تەنها بە بەراوردکردنی ئەو بارودۆخەی کە لە ئارادایە، لەگەڵ قابلییەت و ئیمکاناتەکانی دیکەدا، دەتوانێ دەرك بە کەموکوڕی و تێكشکانەکانی بکات. مرۆڤ تەنها کاتێك دەتوانێ مانای تووڕەبوون (عەسەبی بوون) و بەدگومانی (سوء ظن**) دەرك بکات، کە لەگەڵ**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسانێکی عاقڵدا ئاشنا بێت. ئینسان تەنها کاتێك لە مانای تاوانباری تێدەگا کە رووبەڕووی لوتف و بەخششەکانی خوابیێتەوە. تیۆرسیەن بە هۆی دەس‌نیشان کردنی تواناییەکانی ئینسانەوە دەتوانێ هەندێ خاڵی گرینگ سەبارەت بە چییەتی ئەو بارودۆخەی کە لەئارادایە، بخاتەڕوو.

تیۆرسیەن تەنانەت لە ناو خەون و پێشبینییە یۆتۆپیاییەکانیشیدا، لەگەڵ واقعییەتدا سەروکاری هەیە. ئەو تاڕادەیەك تەنها دەیەوێ واقعییەتگەلێك بخاتەڕوو کە لە رێگەیانەوە پاساو بۆ تێگەیشتنەکانی خۆی لە بێنەزمی بهێنێتەوە. بینینی بێنەزمی لەرووی لۆژیکییەوە، ئەوە دەگەینێ کە بارودۆخێکی لەبارو عەقلانی لە ئارادایەو ئەرکی تیۆرسیەنیش ئەوەیە کە وێنایەك لەو بارودۆخە لەبارە بە دەستەوە بدات. کەواتە تیۆرسیەن پاش لێکۆڵینەوەو بەوردی راڤەکردنی کەم و کورپییەکانی ئەو بارودۆخەی کەلەئارادایەو زەینی ئەویان بۆ یەکەم لێکۆڵینەوە هان داوە، تەسویری کۆمەڵگای سەرلەنوێ بنیات نراو، وێنادەکا.

دینامیزمی بنیاتنانەوە

چالاك بوونی ئەم قۆناغە گرنگە خەیاڵییە، بە هۆی ئەو جیاوازییەی کە مایکل پۆلانی، لە نێوان ئاگایی راستەوخۆ و ئاگایی ناڕاستەوخۆدا قایلە، باشتردەرکی پێدەکرێت. پۆلانی ئەوە پیشان ئەدات کە مرۆڤ هەرگیز بە ئاشکراو بە تەواوەتی لەسەر هیچ شتێك ئاگایی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پەیاناکات. بۆ تێگەیشتن لەو بەشەی مەسەلەکان کە دەبێ راشکاوانەتر و ئاشکراتر سەرنجی بدەینێ، زەینی وریاو زانا پشت بەو زانیارییە شاراوانە (مـــضمر)وە دەبەستێ کە لەمەڕ بەشە وەردەکانی ترەوە (جزئیـــــات) لە ئارادایە. تەنها بە پشت بەستن بەزەمینە و چوارچێوەی ئەو مەسەلەی کەمەبەستمانە، دەتوانین لە ماناکەی تێبگەین. بۆ نموونە ئینسان بۆ دەرك کردنی مانای رستەیەك سەرنج ئەداتە وشەکان و بۆ دەرك کردنی وشەکانیش ئاوڕ لە پیتەکان ئەداتەوە. ئینسان بۆ ناسینی روخسارو دەم و چاوی کەسێك، لە هەموو گۆشەنیگایەکەوە سەیری دەم و چاوی دەکا بە بێئەوەی کە لەسەر هەموو ئەندامانی دەم و چاویشی زانیاری هەبێت. وێناکردنی ناڕاستەوخۆ و ناخودئاگای لایەنە لاوەکییەکانی (زوایای جانبی) هەموو مەسەلەیەك زەروورەتێکی حاشا هەڵنەگرە. تەنانەت کاتێکیش کە ئینسان مەبەستی ئەوە نەبێت کەلە هەموو لایەنە لاوەکییەکانیش تێبگات، دیسانەوە دەبێ ئاوڕ لە بەشەوردەکان و لایەنە لاوەکییەکانیش بداتەوە.

لە راستیدا ئەگەر ئینسان تەنها سەرنج بە لایەنە لاوەکییەکان بدات، بە هیچ شێوەیەك مەبەستەکە ناپێکێت و بە ئامانجی ناگات. بۆ نموونە ئەگەر تەنها سەرنج بدرێتە پیتەکان، مانای وشە دەرك ناکرێت و ئەگەر تەنها ئاوڕ لە مانای وشەکان بدرێتەوە، واتای رستەکە وەرناگیرێت. لەگەڵ ئەوەشدا ئینسان هەموو کاتێك دەتوانێ سەرنجی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خۆی لە شتێکەوە بگوێزێتەوە بۆ شتێکی تر. هەروەها دەتوانێ بەئاشکرا ئاوڕ لە شتێك بداتەوە کە سەرنجی رادەکێشێ. زۆربەی کات ئەو جۆرە حاڵەتانە، هەم پێویستن و هەمیش بەکەڵکن. لە حاڵەتی ئاساییدا یاریزانێکی پینگ‌پۆنگ، ئاگای لە دەستەی راکێتەکەی نییە. ئەگەر وابێت لەو حاڵەتەدا ئاگای لە تۆپەکە نابێ. بەڵام ئەگەر هەندێ جار لەکاتی یاری کردندا کێشەیەك بێتە ئاراوە، دەبێ سەرنج بداتە جۆری بەدەستەوەگرتنی راکێتەکە.

بنیات نانەوەی خەیاڵیی کۆمەڵگا لە لایەن تیۆرسیەنی سیاسییەوە دەتوانرێ بە گۆڕانکارییەکی سیستماتیکی لەو جۆرە (لەگشتەوە بۆبەش) لە قەڵەم بدرێت. تیۆرسیەن ئەوە ئەزانێت کە بۆ تێگەیشتنی هەندێ لە بێ نەزمییەکانی سیستمی سیاسی، دەبێ پشت بەجۆرە نەزمێکەوە ببەستێت و رەنگە بە تەواوەتیش ئاگای لەو جۆرە نەزمە نەبێت. لە راستیدا لەوانەیە ئەو وێنایەی کە لەسەر نەزم ئەیخاتەڕوو، رۆڵێکی گرینگ و ناڕاستەوخۆی لە تێڕوانینی ئەو سەبارەت بە بارودۆخی سیاسی بینیبێت. بەڵام سەرەنجام ناچارە دان بە گرنگایەتی ئەو رۆڵەشدا بنێت، کە تا چەند کاریگەرێتی لەسەر تێڕوانینە رەخنەییانەکەی هەبوە. ئەو بۆ کاملْکردنی تیۆرەکەی خۆی، دەبێ سەرنجێکی زۆربدات بەو جۆرە نەزمە ئینسانییەی کە بناغەی تێڕوانینەکانی ئەویان پێك‌هێناوەو لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵی بەزانستی کردنی بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ ئەم مەبەستەش تیۆرسیەن ناچارە پێوەندییەکی رەسەن و "کارکردخواز" دابمەزرێنێت لە نێوان ئەو بوارە ناڕاستەوخۆو ئەو ئامانجە ئاشکرایەدا کە پێکهێنەری زانیارییە سەرەتاییەکانی ئەون سەبارەت بە بێ نەزمی سیاسی. هەروەها لە جیاتی ئەوەی کە بەشێوەیەکی ناڕاستە و خۆ پشت بە وێنای سیستمی لەباری سیاسییەوە ببەستێت تاکوو لە رێگایەوە دەرك بە نالەبارێتی بارودۆخێکی تایبەت بکات، بە پێچەوانەوە تێگەیشتنی خۆی لە بێنەزمی، ئەکاتە بەردی بناغەی تێگەیشتن لە سیستمی لەباری سیاسی. ئەو لەم قۆناغەدا لە جیاتی پشت بەستن بە تێگەیشتنی ناڕاستەوخۆی چەمکی "سلامەتی" بە مەبەستی ناسینی چەمکی "نەخۆشی"، بە پێچەوانەوە بە پشت بەستن بە نەخۆشییەوە، هەوڵ ئەدات لە مانای سلامەتی تێبگات. هەرچەند ئەم دوو قۆناغە تەواو کەری یەکدین بەلام بوار و پێگەکەیان جێگورکێیان پێ دەکرێ.

نۆرمەکان: مۆدێلەکانی نەزم

رێساگەلێك کە تیۆرسیەن لەبەرچاویان دەگرێ بۆ ئەو کۆمەڵگایەی کە لە زەینیدا بنیاتی ناوەتەوە، لە راستیدا نۆرم گەلێکیشن بۆ ژیانی سیاسی. هەر لەبەرئەوەیە کە فەلسەفەی سیاسی بە "تیۆری گەلی نۆرماتیڤ"یش ناودێر ئەکرێت. نۆرم: چەمك یان فۆرمێکە کە وەك پێوەر و رێسا بەکار ئەهێنرێت. وشەی norm لە وشەی لاتینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

normaوە هاتووە کە لە بنەڕەتدا بەمانای "گوونیا"ی دارتاشییە [گوونیا وشەیەکی سوریانییە ــ و ــ]. گوونیای دارتاشی، کەرەسەیەکە کە دارتاشەکان وەك پێوەرێك کەڵکی لێوەردەگرن و لە رێگەیەوە دەتوانن کارەکانیان بەدروستی و "دەقیق" ئەنجام بدەن. رێسای نۆرماتیڤی تیۆرسیەنی سیاسیش بە تەواوەتی هەمان کەڵکی لێئەبینرێت. مۆدێلی تیۆرسیەن وەك رێسایەك بۆ دەسنیشانکردنی مەشرووعییەتی سیستمی سیاسی بەکار ئەهێنرێت. تیۆرسیەن تێڕوانینی خۆی لەسەر "کۆمەڵگای باش" ئەکاتە رێسایەك بۆ هەڵسەنگاندنی پێکهاتەی کۆمەڵگا.

چەمکە نۆرماتیڤەکان بە چەندین شێوەی جۆراوجۆر بەیان دەکرێن. رەنگە "باش" و "دروست" گشتیترین و لە هەمان کاتیشدا تەم و مژاویترین وشە نۆرماتیڤەکان بن. وشە نۆرماتیڤەکانی دیکەش وەك "دادپەروەری"، "زانایی" و "سلامەتی" چەمك گەلێکن کە نەك بە تەواوەتی بەڵکوو تا رادەیەك روون و ئاشکران. ئەو وشە و رستانەش کە رواڵەتێکی زانستیانەیان هەیە، وەك عیبارەتی "یەکپارچەبوونێکی کارکردخواز" یان وشەی "بەئەزموون" دەتوانن دەوری وشە و رستەگەلێکی نۆرماتیڤ ببینن. بە کورتی، چەمکی نۆرماتیڤ چەمکێکە راستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ وێنایەك لە بارودۆخی لەبار و هەروەها "کلێت"ێکە کە خالی بەرانبەری کەم و کوڕی و بێنەزمییە. دەبێ ئەم خاڵە گرینگەش لەبەرچاو بگرین کە نۆرمەکان بە تەنها هەڵقوڵاوی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەلیقەو ویستی شەخسی تاکەکان نین. کاتێ کە ئەوترێت سیستمێکی سیاسی "دادپەروەرانە"یە، ئەوە ناگەینێت کە بێژەری ئەو قسەیە، ئەم سیستمە بە باشتر و لەسەرووی هەموو سیستمەکانی ترەوە دادەنێ. وەك چۆن کاتێك کە کەسێك دەڵێ: فلانەکەس ئینسانێکی عاقڵە، ئەوە ناگەینێ کە فەزڵی بەسەر کەسێکی شێتەوە هەبێت. ئەگەر تیۆرەسیاسییەکان تەنها دەربڕی "ویستی تاکەکەسی" بوونایە، کۆمەڵگا یۆتۆپیاییەکەی تیۆرسیەنی سیاسی، کۆمەڵگایەك ئەبوو کە تیایدا هەموو شتێك بە حەزو ویستی ئەو دەبوو. بەدەگمەن دەتوانین کۆمەڵگایەکی لەو جۆرە، بە کۆمەڵگایەکی یۆتۆپیایی و دادپەروەرانە لە قەڵەم بدەین.

دۆزینەوە و داهێنان لە بنیات نانەوەدا

نەزمی سیاسی نۆرماتیقی سەرلەنۆی بنیات نراو، پێکهاتەیەکە لە داهێنان و دۆزینەوە (اکتشافات)کان. لەلایەکەوە داهێنانە چوونکە پێویستی بە هەوڵ و تەقەلای داهێنەرانەی تیۆرسیەن هەیە و لەگەڵ ئەوەشدا. ئەو نەزمە سیاسییە نۆرماتیڤەی کە دەیخاتەڕوو، بە تەنها بینینەکانی (مشاهدات) ئەو، یان دیاردەگەلێکی مێژوویی نین. تیۆرسیەن بۆ وێناکردنی نەزمێکی سیاسی، کە توانای جێبەجێکردنی قابلییەتە سیاسییەکانی ئینسانی هەیە، دەبێ لەزەینیدا جۆرە "ئەزموونێکی فکری" ئەنجام بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتــە تیۆرســیەن تــا ڕادەیــەکیش هونەرمەنــدە. مۆدێلــە نۆرماتیڤەکەی ئـەو، لـە کۆمەڵـگای بـاش، جـۆرە درامایەکـە بـۆ نوانـدنی ژیانی ئینسان کە تیایدا دیمەن و سێکانس و دەورەکان دیاری کراون. ئەم لایەنەی تیۆرە سیاسییەکان، بناغـەی ناکۆکییـەکانی نێـوان ئـەفلاتوون و شاعیرانی هاوچـەرخی بـوو. ئـەفلاتوون دەیزانـی کـە ئـەوان وەك ڕەقـیبی وان، هەر بۆیەش لـە کتـێبی کۆمـاردا، ڕێـسا و چوارچـێوەگەلێکی یـەکجار وردی بــۆ ئاســەوارگەلی پەســەندکراوی هونــەری، دیــاری کــردووە. لــە کتێبەکـەی تریـشیدا "یاسـاکان" لـە زمـانی یاسادانەرەوە، سـەبارەت بـەو شاعیرانەی کە دەیانەوێ ئەندامێتی کۆمەڵگا بەدەست بهێنن دەڵێ:

ئێمە پێیـان دەڵـێین ئـەی "باشـترین بیـانی"یـەکان! ئێمـەش بـە پێــی توانــای خۆمــان شــاعیرین و تراژێدیاکــەی ئێمــە باشــترین و شـکۆدارترین تـراژێدیایـە. لـە ڕاسـتیدا کۆمەڵـگاکەمان باشـترین نموونـەی لاسایی کردنەوەیەو هەروەها باشترین ژیانێکە کە شـێعری تراژێـدی وێنـا ئــەکات. ئێــوە شــاعیرن و ئێمــەش شــاعیرین. هــەر دووکمــان لەیــەك قوماشــین. بــەڵام ڕەقــیبی یەکـدین و لــە شــێعری تراژێدیــشدا دوژمــنی یەکترین. تەنها یاسا حەقیقییەکان دەتوانن ئێمە کاملْ بکەن.

بنیاتنانــەوەی نۆرمـاتیڤی تیـۆری سیاسـی، لـە هـەمان کاتـدا بـە جۆرە دۆزینەوەیـەکیش (کشف) لـەقەڵـەم ئـەدرێت. کۆمەڵـگای سـەر لـە نـوێ بنیـاتنـراو، داهێنـانێکی دەسـتی تیۆرسـیەن نییـە بـەڵکوو بـە هـۆی ئەوەوە دۆزراوەتەوە (کەشف کراوە). لە راستیدا ڕەوشێك کـە تیۆرسـیەن

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لە ڕێگەیەوە دەرك بە چییەتی کۆمەڵگای باش دەکا، وێکچوونێکی زۆری هەیە لەگەڵ ئەو ڕەوشـەی کـە بیرمەنـدان بـۆ دۆزینـەوەی تیـۆرێکی تـازە بەکاری دێنن. تیۆرسـیەنی سیاسـی، واقعییەتـەکانی دنیـای سیاسـەت وەك سەرەداوێك بەکاردێنێ و لە ڕێگەیانەوە، بـە مەبەسـتی مانابەخـشین بـەم حەقیقەتانە، هەندێ گەلاڵەی گشتیتر دەخاتەڕوو. وەك چۆن بیرمەندان ڕەنگە بەپێی ئیلهامە تاکەکەسییەکانەوە تیۆرەتازەکان بخەڕوو، ئەگـەری ئـەوەش لـە ئارادایـە کـە تیۆرسـیەنیش بـە شـێوەیەکی "شـهودی" دەرك بەمەسـەلەکان بکـات. بـۆ نموونـە ئـەفلاتوون لـە ڕێگـەی تەمـسیلی "ئەشکەوت"ەوە، دەرككردنـی ڕادیکالانـەی سیـستمی لـەبار و ڕێـكوپێـك ڕوون دەکاتەوەو دەڵێ: کەسێك کە حەقیقەتی سیستمی ڕێكوپێـك دەرك بکات، وەك کەسێك وایە کە هەموو تەمەنی لە ناو ئەشکەوتێکدا ژیابێـت و کاتێ لە ئەشکەوتەکەوە دێتە دەرەوەو بۆ یەکەمجارچاوی بـە ڕوونـاکی دەکەوێ، لەوە بەدواوە جیهان لای ئەو فۆرم و مانایەکیتری هەیە!

لێکۆڵینەوەیـــەك کـــە لەســـەر بناغـــەی بنیاتنانـــەوەی تیۆرەسیاسییەکان دامەزراوە، لەو ڕووەوە کـە تیـۆرە سیاسـییەکان لـە سـەر بنەمای حەقیقەتەکان هاتوونەتە ئاراوە، دەبێ بە "دۆزینەوە" لـەقەڵەم بدرێ. وێنـاکردنی کۆمەڵـگای بـاش لـە لایـەن تیۆرسـیەنەوە، لـە خەونـە تاکەکەسی و ئەبستراکتەکانیەوە سەرچاوە ناگرێت. تـێگەیـشتنی ئـەو لـە گەلاڵـەکردنی نۆرمێـك بـۆ ژیـانی سیاسـی، لـەراسـتیدا ڕوونکردنـەوەی قابلییەتە ڕاستەقینەکانە لـە دنیایـەکی ڕاسـتەقینەدا. ئـەو سـەبارەت بـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دێو و پەری و گیانلەبەرە یەكشاخەكان نادوێ. تەقەلای تیۆرسیەن بۆ بنیاتنانەوە، بە هۆی واقعییەتە "عەینی"یەكانەوە بە تەواوەتی سنووردارەدەكرێ. هەر لەبەرئەوەشە كە هۆبس، فەلسەفەی سیاسی بە "زانستی سیاسەت" (علم مدن) **ناودێرئەكرد.**

كەواتە تێڕوانینە سەرلەنوێ بنیاتنراوەكەی تیۆرسیەن، سەبارەت بە كۆمەڵگای سیستماتیك، لە راستیدا بە چالاكییەكی نیمەهونەری و نیمەزانستی لە قەڵەم دەدرێ و تاڕادەیەك بەرهەمی زەینێكی داهێنەرەو تا ڕادەیەكیش دەرەنجامی دۆزینەوەیەكی سیستماتیكە. بنیاتنانەوە پێویستی بە تەسەورێك هەیە كە لە ئەزموونە "عەینی"یەكانەوە سەرچاوە دەگرێ. مەبەست لە بنیاتنانەوە، دۆزینەوەی حەقیقەتێكە كە لە رێگەی شیكارییەكی وەستاوی (راكد) **ئەو بارودۆخەی كە لەئارادایە، لە توانادانییە.**

رەهەندی وجوودیی بنیاتنانەوە

بەدواداچوونی بەردەوامی تیۆرە سیاسییەكان مەسەلەیەكی تەواو مەعریفییە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە تەواوەتی پێوەندی بەمەسەلە وجوودییەكانەوە هەیە، مەیلی بنیاتنانەوەی كۆمەڵگا بە شێوەی زەینی، بە تەواوەتی دەگەڕێتەوە بۆ پێكهاتەی رۆحی و تەنانەت پێكهاتەی ئاركیۆلۆژییانەی ئینسان. هەر بۆیە ئەم مەسەلەیە دەخرێتە ئەستۆی بیركردنەوەی هەست پێكراو (ملموس)**و عەینییەوە، نەك**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بیرکردنـــەوەی ئەبـــستراك. ئەمـــەش ئـــەوە دەرئـــەخات کـــە ئەنـــدامانی جەســـتەی مـــرۆڤ بـــە هـــۆی کـــاری فکرییـــەوە، دەیانـــەوێ "پێوەندییـــەکی پراکتیکی و پڕبایەخ" لەگەڵ ژینگەکەیاندا بهێننە ئاراوە.

لـەم رووەوە تیۆرەسیاسـییەکان فـۆرمێکی تێـك‌چـڕژاو و ئـاڵۆزی ئەرکە جیهانییەکانی ژیانی "ئەندام ئاسا"ن. ئەوانـە بـە شـێوەك نـەزمی پێویـست و گونجـاو لـە کۆمەڵـگادا بەرقـەرار ئەکـەن کـە تاکـەکانی‌مـرۆڤ بتوانن ئەرکە تایبەتەکانیان بـە ئـەنجام بگـەینن. ئامـانجی هـەموو جۆرە ژیانێك لەسەر زەویدا ئەوەیەکە هاوسـەنگی و هەماهەنگییـەك لـە نێـوان ژینگـەو نیـازە دەروونییەکانـدا بەرقـەراربکات. تـا ئینـسان لـە درێـژەی گۆڕانکارییەکاندا زیاتر کامڵ‌بێت، زەروورەتی نەزمی کۆمەڵگاش زیاتـر و ئاڵۆزتـر دەبێت. "ئامیب"ەکان (واتە گیان‌لەبەرە یەك ناوکەکان amibe) و بوونـــەوەر و ئاژەڵـــە ئاســـاییەکانی‌تـــر، چـــاوەڕوانییەکی هێنـــدەیان لەژینگەکەیان نییە، چوونکە تەنیا پێویستیان بەوە هەیـە کـە بجووڵێن، بخۆن، بژین، بمێننەوەو زاوزێ بکەن. هەرکات ئەم گیـان‌لەبەرانـە تۆزێـك کامڵتر بوون، رووبەڕووی پێداویستییەکی زەرووریتر دەبنەوە کە ئەویش لـە ئـارادابوونی سیـستمێکی لـەبارە بـۆ پێوەنـدی کـردن بـەوانی تـر و هاونۆعەکانیانـــەوە. ئـــەم پێداویـــستییە بـــۆ ژینگـــەی سیـــستماتیکی کۆمەڵایەتی ئەو ئاژەڵە کامڵترانەی کـە دەیانـەوێ جیهـانێکی "عـەینی"ی رێك‌وپێکیان هەبێ، دیاردەیەکی نیمە سیاسی دێنێتە ئاراوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کاتێ کە قسە لەسەر بوونەوەرێکی وەك ئینسان (هۆمۆساپینس homo sapens) دەکەین دەبینین کە سیاسەت بەشێکی یەکجار زۆری ژینگەکەی گرتۆتەوە. جیا لەوەش توانای ئینسان بۆ پێوەندی کردن بە جیهانی دەرەوە (ژینگە) تاڕادەیەکی زۆر مەعریفی و سەمبولیکە، وەك لەوەی خۆڕسك (غەریزی) بێت، کەواتە هەڵوەشانەوەی سیستمی حەقیقی، یان جیهانی سیاسەت، گوشارو کێشەگەلێکی زۆری رۆحی بۆ دانیشتوانی دێنێتە ئاراوە. لەو روەوە کە ئێنسان ناتوانێ لە کۆمەڵگایەکی پڕ لەبشێوی و ئاژاوەدابژی، تێکچوونی سیستمە پڕبایەخەکەی جیهان، شڵەژاوێتی لێدەکەوێتەوەو جۆرە پەرچەکردارییەکیشی بەدواوە دەبێ. هەروەك "رۆبێرت جەی لیفتۆن" دەڵێ: لەسەردەمی جێگوڕکێکردنی کۆمەڵایەتیدا، خەڵك مەیل و داواکارییەکی زۆریان هەیە بەرانبەر چالاکییەکان و هەروەها ئەو قسانەی کە گۆڕانی نەزم و ئاڵوگۆڕ (تعویض)ی هێماکانی مەوجوودییەتی کۆمەڵایەتی ئاسانتر ئەکەن.

ئامانجی قۆناغی بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا لە تیۆرە سیاسییەکاندا، چارەسەرکردنی هەر ئەم مەیلی بنیاتنانەوەو هەروەها دامەزراندنی پێوەندی نێوان تاك و کۆمەڵگای سیاسییە. بشێوی و بێنەزمییە سیاسییەکان، رێگە بۆ بنیاتنانەوە لە بوارێکدا خۆش ئەکەن کەشارستانییەتی رێونکردوو..... بگۆڕن بەشتێك کە مرۆڤ تیایدا هەست بەهێمنایەتی بکات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جۆرەکانی بنیات نانەوەی تیۆرانە (نظری)

دەتوانرێ چەند میتۆدێك بۆ بنیاتنانـەوەی کۆمـەڵگای سیاسـی لـە تیـۆرە سیاسـییەکاندا دەس نیـشان بکرێـت. هـەرکام لـەم میـتۆدە جۆراوجۆرانــە پێوەنــدییان بــەجۆرە رەفتــارێکی تایبــەتی سیاســییەوە هەیەو هەر بە پێی ئەم پێوەندییانەشە کە "ناویان" لەسەر دادەنێن".

یەکـەم، ئەوشـتەی کـە دەتـوانین بـەتـێگەیـشتنی رادیکـاڵ بـۆ وەرچـەرخان لـە دنیـای سیاسـەتدا نـاودێری بکـەین، لـەئارادایـە. لێـرەدا رادیکاڵ بەو مانایەی کە لـەدنیـای سیاسـەتدا بـاوە ـــ واتـە چـەپگـەرا ـــ بــەکارناهێنرێت. بـەڵکوو مەبەسـتمان لـە واتـای سـەرەکی و بنــەڕەتی وشەکەیە؛ واتـە سەرچاوەی وشـەکە کـە ئـەویش راڤـەکردنی سەرچاوەی سەرەکی مەسـەلەکە دەگـەینێ. ئـەم تـێڕوانینـە زۆربـەی کـات خوازیـاری گۆڕانکارییەکی بەرفراوانە. تیۆرسیەنی رادیکاڵ :ئامانج خواز"ە. ئەو لـە رەوشەکەیدا؛ کەسێکی فەلسەفی، ئەبـستراکت و خەیاڵاوییـەو هـەروەها لـە کـاتی ئـەنجامگیرییەکانـدا یـەکجار "لۆژیکی"یـە.هزرمەنـدی رادیکـاڵ بـە بینـــینی شکـــستەکانی کۆمەڵـــگاکەی و پاشـــانیش بـــە وێنـــاکردنی کۆمەڵـگایەك کـە ئـەو جـۆرە شکستانەی تێدانییـە، کۆمەڵـگاکەی خـۆی وێنادەکا. هزرمەندی رادیکاڵ بەبینینی شەڕو خوێنڕشتن، جیهانێکی پڕ لـەئاشـتی و میهرەبـانی وێنـا ئـەکات، کـە تیایـدا "گـورگ و مـەڕ" لەیـەك جۆگــەدا ئــاو ئەخۆنــەوە [واتــە پێکــەوە تــەبان]. ئــەو بــەبینینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناڕاستییەكان؛ حەقیقەت و بە بینینی نەفرەت؛ برایەتی و بە بینینی لێك دابڕانەكان؛ یەكێتی و هەروەها بە بینینی سەركوتكاری؛ دەرك بەئازادی دەكا.

ڕەوشی تیۆریسازی رادیكاڵ ڕەنگە تیۆریگەلێكی پڕ بایەخی زۆری لێبكەوێتەوە. لەراستیدا بەم پێیە، تیۆرسیەنە حەماسییەكان، هزرمەندانێكی یەكجار رادیكاڵن چوونكە ئەوان وەڵامی ئەو پرسیارە گرنگانە ئەدەنەوە كە سەبارەتن بە نەزمی سیاسی و هەروەها ئەو جیهانە سەرلەنوێ بنیات نراوەی كە وێنای ئەكەن جیاوازییەكی زۆری هەیە لەگەڵ ئەو بارودۆخەی كە لە ئارادایە. لەم بارەوە ئەفلاتوون لە تیۆرەكانیدا هێندەی هێربێرت ماركۆزە رادیكاڵە. ئەوەش لە كاتێكدایە كە وێناكردنە كەنیان لەسەر سیستمی لەبار، بە هیچ شێوەیەك لەیەك ناچن.

تایبەتمەندی سەرەكی ڕەوشی تیۆری سازی رادیكاڵ، ئەوەیە كە ڕەوشێكی یەكجار قووڵ و كامڵ و هەمەلایەنەیە. لەو ڕووەوە ئەم ڕەوشە بەوردی لەسەر بونیادی سیاسەت ئەكۆڵێتەوە، ئەو تیۆرسیەنە گەورانەی كە لایەنگری ئەم ڕەوشەن، هەمیشە پێوەندییان بە ژیانی مرۆڤەوە هەیە. لەبەر ئەوەش كە ئامانجی ئەو تیۆرانە، جێبەجێ كردنی تواناییەكانی ژیانی سیاسییە، هەر بۆیە كاریگەرییەكی زۆر و بەردەوام لەسەر بیرۆكەكان و هاندانی ئەندیشەی خوێنەرانیان دادەنێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەڵبەتە ئەو رەوشی تیۆری سازییە، کەموکۆڕیشی تێدایە. رەنگە ئەم تیۆرانە بگەنە ئەو ئاستەی کە کەمتر کەسێك بتوانێت بە ئاسانی تێیان بگات. هەمیشە سنووری نێوان بلیمەتی (نبوغ) و شێتی، بە ئاسانی دەسنیشان ناکرێت. هەر چەند زۆرن ئەو تیۆرسیەنانەی کە لەسنووری بلیمەتیشیان تێپەڕاندووە، بەڵام رەنگە ئەو شتەی کە ئەوان وێنای دەکەن، لەراستیدا لە شتێکی ناپراکتیکی و تەنانەت لە خەیاڵێکی خام زیاتر هیچ نەبێت.

بۆ نموونە "شارڵ فۆریە" یەکێك لە سۆسیالیستە خەیاڵاوییە بە ناوبانگەکانی سەدەی نۆزدەهەمە، کە ئایندەیەك وێنا ئەکات کەتیایدا هەسارەکان یەك دەگرنەوەو ئاوی ئۆقیانووسەکانیش ئەگۆڕێت بە "ساردی" (نۆشابە). ئەم جۆرە خەیاڵانە نە پێشگۆیین و نەبەقووڵ بیرکردنەوەش لە قەڵەم ئەدرێن بەڵکوو لە خەیاڵ و وەهم زیاتر هیچ نین.

مەترسیدارتر لە شێتییە فریودەرانەکەی فۆریە، وێناکردنەکانی بنیاتنانەوەی سیاسییە کە بەشتێکی هێندە خەیاڵی نایەنە بەرچاو، بەڵام پراکتیکیش نین [واتەنەخەیاڵین و نە پراکتیکی]. جینایەت و توندوتیژی کردن بۆ ئامانجگەلی ناپراکتیکی و تەکامولخواز، تا چەند بە بەشێکی ژیانی رۆژئاوا لە قەڵەم ئەدرێ، هێندەش رێزلێنانی ئەرزش و کەسایەتی تاکەکەسی ئینسانەکان رەچاودەکرێ. [واتە لە کۆمەڵگا رۆژئاواییەکاندا توندوتیژی هەیە بەڵام

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شانبەشانی ئەوەش ڕێز لەکەسایەتی ئینسان دەگیرێت]. پێڕەوی کردن لە ئامانجگەلی تیۆرسیەنەکان، بەشێك لەو مەسەلە سەرنج ڕاکێشەیە. لە ڕاستیدا هەرچەند گەلاڵەی پێشنیارکراو فریودەرانەتر بێت، پاساو هێنانەوە بۆ توندوتیژیش زیاتر و زیاتر دەبێ. بۆ دامەزراندنی یۆتۆپیا ئەگەر چەند کەسێکیش ببنە قوربانی چ دەبێ؟ تیۆرسیەنی مەحافیزەکار لە لێکۆڵینەوەکانیدا بۆ بنیات نانەوەی کۆمەڵگا، بەدوای ئامانجێکیتردا دەگەڕێ. بەردی بناغەی ئەندیشەکانی ئەو، سوننەتگەلی کۆمەڵگایە نەك تێڕوانینی عەقلانی و فکری. هزرمەندی مەحافیزەکاری عاقڵ، لەو باوەڕەدا نییە کەئەم جیهانە باشترین جیهانی مومکین بێت. بەڵکوو پێی وایە کە باشترین پیشاندەری گۆڕان و "تەعدیل"ی کێشەگەلی هاوچەرخی سیاسی، بە ئاگابوونە لە ئەزموونە گشتی و بەکۆمەڵەکانی مرۆڤ. ئەو سوننەت و دەزگاگەلەی کەلە"تاقیکارییەکانی زەمەن"دا سەرکەوتنیان بەدەست هێناوە، سەرچاوەی ئیلهامن بۆ تیۆرسیەن، نەك بەوتەی مارکس "مۆتەکە" (کابوس).

کەواتەهەوڵی بنیات نانەوە لە لایەن مەحافیزەکارانەوە، بە مانای لێوردبوونەوە لە ئەزموونەکانی مرۆڤە بەمەبەستی دۆزینەوەی ئەو ڕەهەندانەی کە چالاکی خۆیانیان پاراستووە، نەك بۆ هەڵێنجانی دنیایەکی ئەبستراکت لە پێکهاتەی کۆمەڵگای باش. هزرمەندی مەحافیزەکار لەو باوەڕەدایە کە زەینی زاناو وریای توێژەرەوە لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"هاوچه‌شـنێتی چـالاکییه‌ ئاکارییـه‌کانی" مـرۆڤ ورد ئه‌بێتـه‌وه‌و لـه‌و میانه‌دا به‌مه‌به‌ستی چاره‌سه‌کردنی ناهاو چه‌شنییه‌کانی کۆمه‌ڵـگا، پـه‌نا ئه‌باته‌به‌ر "هاوچه‌شنێنی"یه‌کانی سوننه‌تی ئاکاری گشتی.

لایه‌نه‌ به‌هێزه‌که‌ی تیـۆری‌سازی مه‌حافیزه‌کارانـه‌ له‌وه‌دایـه‌ کـه‌ "واقیعگه‌را"یه‌ و ئه‌و واقیع گه‌راییه‌ش له‌بـه‌ر ئـه‌وه‌ی کـه‌ لـه‌ ئه‌زموونـه‌ عه‌ینییـه‌کانی رابـوردووه‌وه‌ سه‌رچـاوه‌ ده‌گـرێ، نـاهێڵێ بکه‌وێتـه‌داوی خه‌یاڵ چنی‌ڕه‌ها و ئایدیالیستی‌یه‌وه‌. له‌ بـه‌ر ئـه‌وه‌ی کـه‌ بناغـه‌ی فکریـی تیۆرسـیه‌نی مـه‌حافیزه‌کار لـه‌ سـه‌ربنه‌مای سه‌رچـاوه‌کانی "سـوننه‌ت" و "رابوردوو" دامه‌زراوه‌، گه‌ڵاڵه‌ پێـشنیار کراوه‌کانیـشی زیـاتر پـراکتیکین. به‌ڵام لایه‌نـه‌ کزولاوازه‌کـه‌ی ئـه‌م میتـۆده‌ی تیـۆره‌ سیاسـییه‌کان له‌وه‌دایـه‌ کـه‌بـه‌ ئاسـانی له‌بـه‌ر ده‌م "راوه‌سـتان" و کۆنه‌په‌رسـتیدا چـۆك دائـه‌دات. ره‌نگـه‌ تیۆرسـیه‌نی مـه‌حافیزه‌کار تـێڕوانـینی خـۆی له‌سـه‌ر ئاینـده‌، بخاتـه‌داوی ئه‌گـه‌ره‌کانی رابـوردووه‌وه‌. هـه‌روه‌ها ره‌نگـه‌ ئیمکانـات و ئـه‌و پێداویستییه‌ تازانـه‌ش کـه‌به‌رهـه‌می هـه‌لومه‌رجـه‌ بگۆڕه‌کـانی مێـژوون، له‌به‌رچاونه‌گرێت و ئاوڕیان لێنه‌داته‌وه‌.

ره‌وشی سـێهه‌می بنیـات نانـه‌وه‌ی سیاسـی، کـه‌ ده‌که‌وێتـه‌ نێـوان ره‌وشی مه‌حافیزه‌کارانه‌و ره‌وشی رادیکاڵییه‌وه‌، ره‌وشی ئه‌و که‌سانه‌یه‌ که‌ باوه‌ڕیان بـه‌ ره‌سه‌نایه‌تی کـرده‌وه‌ (اصـالـت عمـل) هه‌یـه‌. ئینـسانی سیاسی "پراکتیك خواز"، ریفۆرم خوازیشه‌ به‌ڵام له‌ جۆری "هـه‌نگاو بـه‌ هه‌نگاو" [واته‌ ئارام و هێدی هێدی، ریفۆرمه‌کانی ئه‌نجام ئه‌دا]. قۆناغی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بنیاتنانەوەکەشی یەکجار جەموجۆرە. ئەو، بە تەواوەتی پابەند نییە بە بەڕێوەبردنی دەرەنجامە بونیادییەکانی تێگەیشتنەکەی خۆی لەسەر بێنەزمی سیاسییەوە. پەرچەکردارییەکانیشی زیاتر تەجروبین، وەك لەوەی تیۆرانە (نظري**) بن. ئەو پێی وایە کەباشترین کار، باشترکردن و چاکسازی سیستمی سیاسییە، نەك لێکۆڵینەوەی بەردەوام لەسەری. ئەگەر بەشێکی بچووکی ئامێرێك خراپ بووەو باش کارناکات، ئەبێ تەنها لە بیری چاککردنەوەی ئەو بەشەدابین، نەك هەموو پێکهاتەی ئامێرەکە بخەینە بەر ڕاڤەو لێکۆڵینەوەوە.**

ڕەوشی سیاسی لایەنگرانی "ڕەسەنایەتی کردەوە" هەندێ جار بەڕەوشی "تصاعدي**"ش ناودێر ئەکرێت. ئەم جۆرە "کردە"و بیرکردنەوەیە، زۆربەی کات ڕەوشی باوی کۆمەڵگای ئەمریکایە. لەو ڕووەوە کەئەم تێڕوانینە لەبەرانبەر ئەو پرسیارە سەرەکییانەی کە سەبارەت بەسیستمی سیاسی دەخرێنەڕوو، بێ دەنگە؛ هەربۆیە بەدەگمەن بوار بۆ تیۆری سازییەکی قووڵی سیاسی دەڕخسێنێ. ئەڵبەتە نابێ ئەوە لە دژی تیۆری سازی لە قەڵەم بدەین چوونکە تەنانەت لە ئەمریکاشدا نۆرمگەلێك لە ئارادان کە بە تەواوەتی لە سەر بنەمای فەلسەفەوە دامەزراون. ڕەنگە "بە نوقسان کارکردنی ئامێرێك" یان "سیستمێك کە خەریکە بەڕێوە دەچێ" بە بەراورد لەگەڵ هەندێ پرەنسیبی وەك دادپەروەری و ئازادی و... بە جۆرە نۆرمێکی کۆمەڵایەتی لە قەڵەم بەدرێن. تەنانەت لەڕەوشی "**تصاعدي**"شدا**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەبێ پێودانگێك هەبێت تا لە رێگەیەوە بزانرێت کۆمەڵگا تا چەند پێشکەوتووە؟ کەواتە ئەوە راستە کە رەوشی "کردەخوازی" تیۆری گەلێکی قووڵی سیاسی ناهێنێتە ئاراوە بەڵام ئەم رەوشەش تارادەیەکی زۆر لەگەڵ حیرفەی تیۆری سازی و بنیاتنانەوەدا سەروکاری هەیە.

لایەنە پۆزەتیڤەکانی کردەخوازی، بە ئاشکرادیارن. ئەم رەوشە بە ئاسانی کاریگەری وەردەگرێ و هیچ جۆرە دەمارگیرییەکیشی تیانییە. جۆرە پەرچەکردارییەکە (عکس العمل) کە هەرگیز فۆرمێکی ئەبستراکتی زێدەڕەوانە بە خۆوە ناگرێت. رەوشێکە کە بە هۆی کاریگەری وەرگرتن و جەخت کردن لەسەر ئامانج گەلێکی تایبەت و دیاریکراو، دێتە ئاراوەو رێ لە چێبوونی باڵبەندی (قوتب بەندی)یە ناپێویستەکان دەگرێ، بە تایبەت لەمەسەلە ئسوولێیەکاندا.

رەوشی تەواو "کردەخواز"یش هەندێ زیان و دەرەنجامی نێگەتیڤی هەیە: یەك لەوانە، زیانی فکرییە. بەو مانایە کە کردە خوازەکان وەك پێویست بیرناکەنەوە و لۆژیکی نین. ئەوان رەنگە تارادەیەکی زۆریش بێئاگابن لەو گریمانەو حوکمە لۆژیکییانەی کە بەسەر کردەوەکانیاندا زاڵە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەم نائاگاییە تیۆرانە (نظري)یە، دەتوانێ دوورئەندێشیش لەناوبەرێت. کورت بینی و بەرچاوتەنگی لە سیاسەتدا شتێکی یەکجار مەترسیدارە. کەسێکی واقیع گەرا رەنگە لە جیاتی "بەرەو پێشەوە چوون" بەمەبەستی رزگاربوون لە کێشەکان، خۆی بخاتە ناو زەلکاوێکەوەو خۆی لەناوببات. یان رەنگە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پرەنسیبە بنەڕەتی و گرنگەکان لەبەرچاو نەگرێت. رەنگە هەردوو ئەم مەسەلەیەش روو بدەن. لە روانگەی زۆربەی رەخنەگرانەوە، کردەوەخوازی گەشبینانە، رۆڵێکی گرنگی بینی لە شکست خواردنی ئەمریکا لە ڤیتنامدا.

ئەفلاتوون و کۆمەڵگای دادپەروەر

قۆناغی بنیات نانەوەی تیۆرە سیاسییەکان، هەڵقوڵاوی لێکۆڵینەوەکانی قۆناغگەلی پێش خۆیەتی. وێناکردنی کۆمەڵگای بەختەوەر، لەسەر دەرەنجامێك دامەزراوە کە تیۆرسیەن لە ڕاڤەکردن و لێکدانەوەی چییەتی و سەرچاوەی بێنەزمییەوە بەدەستی هێناوە. تیۆرسیەن سەرەتا کۆمەڵگایەکی نالەبار و ناڕێكوپێك دەبینێ و پاشان لەو رێگەیەوە دەست ئەکاتە وێناکردنی کۆمەڵگایەکی لەبارو سیستماتیك.

ئەم پێوەندییە نزیکەی نێوان ئەزموونی بێنەزمی و دەسنیشان کردن و تێڕوانینە سەرلەنوێ بنیات نراوەکەی ئەو، بە ئاشکرا لەناو هەندێ لە وێناگەلی بەناوبانگی "کۆمەڵگای بەختەوەر" کە تیۆرسیەنە سیاسییەکان خستوویانەتەڕوو، بەدی ئەکرێت. بۆ نموونە سەرنج بدەنە کتێبی کۆماری ئەفلاتوون. ئەفلاتوون بۆ ماوەیەکی درێژخایەن، سیاسەتی شاری ئەسینای راڤەکردو لەراستیدا بەو هیوایە بوو کە دەورێکی چالاك لە سیاسەتی کۆمەڵگاکەیدا ببینێت. لەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

راڤەکارییانەشدا لەسەر شاری ئەسینا، رووبەڕووی کێشەو گرفت گەلێکی زۆر بووەوە، بەڵام ئەوشتەی کە زیاتر لە هەموو شت ئەوی راچڵەکاندو ناچاری کرد خوێندنەوەیەکی سیستماتیك لەسەر کۆمەڵگاکەی بکات، دادگایی کردن و لەسێدارەدانی سوقرات بوو. یەکەم پرسیارو خاڵی دەسپێکردنی تیۆرە سیاسییەکەی ئەفلاتوون، ئەوە بوو کە: ئەو مەسەلەیە بۆچی رووی دا؟

لای ئەفلاتوون ئاشکرا بوو کە کۆمەلگایەك کە لەسەر بنەمای دادپەروەری دامەزرابێت، ناتوانێ تووشی جینایەتێکی لەو جۆرە ببێت. هەروەها بەو دەرەنجامەش گەیشت کە کۆمەڵگای ئەسینا کە ئەوی تیا ئەژیا، رەنگە تووشی نەخۆشییەکی گەورەی ئاکاری بووبێت و بە تایبەت رەنگە دەسەڵاتدارەکانی، واتە رێبەرە سیاسییەکانیش، کەسانێکی گەندەڵ بن. چوونکە ئەوان ئەگەر مانای "چاکەکاری"یان زانیبایەو هەوڵی پەرەپێدانیشیان بدایە، هەرگیز هاووڵاتییەکی وەك سوقراتیان ــــ کەبەڕای ئەفلاتوون جیلوەیەکی هەموو کردەوە چاکەکانی مرۆڤ بوو ــــ لەناو نەئەبرد.

دەسنیشان کردنی هۆکارەکانی بێنەزمی کۆمەڵگای ئەسینا لە لایەن ئەفلاتوونەوە، پێی لەسەر ئەو مەسەلە دائەگرت کە چینی حوکمڕان و دەسەڵاتداری کۆمەڵگا، بە شێوەیەکی گونجاو ڕانەهێنراوەو لە راهێنانیاندا کەمتەر خەمی کراوە؛ هەروەها وتی:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەهەمان شێوە ئەگەربتوانی بۆ کەسانێك کە لیاقەتی دەسەڵاتدارێتییان هەیە، بەختەوەرییەك فەراهەم بکەیت کە باشتر و باڵاتر لە پۆستی حوکمڕانی و دەسەڵاتدارێتی بێت، لەو کاتەدا ڕەنگە بتوانرێت حکوومەتێکی مەشرووع بەدی بکرێت. چوونکە لەوەها شارێکدا ئیدی سەروەت و سامانی دەسەڵاتداران، زێڕو ئاڵتوون نییە بەڵکوو زانایی و پاکی و چاکەکارییە کە لە ڕاستیشدا ئەمانە (زانایی و پاکی و چاکەکاری) سامانی ڕاستەقینەی خەڵکانی بەختەوەرە. بەڵام بە پێچەوانەوە لەو شوێنانەدا کە دەسەڵاتداران و حوکمڕانان، سەرسواڵکەر و برسی بن و بیانەوێ لە ڕێگەی دەسەڵاتەکەیانەوە ماڵ و سامان بەدەست بهێنن، لەو حاڵەتەدا هەرگیز حکوومەتی مەشرووع بەرقەرار نابێت؛ چوونکە دایمە بۆ بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات، لە کێشمەکێش و ململانێدان و ئەم براکوژی و شەڕە خێڵەکییانە، سەرەنجام هەم دەسەڵاتداران لەناو ئەبەن و هەمیش دەبنە هۆی ڕووخان و وێرانبوونی شار.

کەواتە کۆمەڵگای بەختەوەر کۆمەڵگایەکە کە بە هۆی ئینسانە چاکەکانەوە بەڕێوە ئەبردرێت. کۆمەڵگای دادپەروەر دەبێ ڕێبەری دادپەروەریشی هەبێت. بەڕای ئەفلاتوون تەنها لەو ڕێگەیەوە دەتوانێ بەتەواوەتی نەزم بەخۆوە ببینێ. تەنها لە کاتێکدا کۆمەڵگا سیاسییەکان لە نەخۆشی ڕزگاریان دەبێ کە فیلسووفەکان (بەواتای لایەنگرانی حیکمەت و زانایی، نەك بە مانا تەکنیکی و ئەمڕۆژییەکەی)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ببنه حوکمڕان و دەسەڵات بگرنەدەست: ئەو گەندەڵییانەی کە کۆمەڵگا بەرەو رووخان و هەڵوەشانەوە دەبەن ــ بەڕای مـن، فەسـادەکانی جـۆری مرۆڤ بەگشتی ــ ن ــ هەرگیز کۆتاییان نایەت، مەگەر ئەو کاتەی کـە لـە شارەکاندا فیلسووفەکان ببنـە حـوکمڕان، یـان ئەوانـەی کـە پێیـان دەڵێن پاشـاو دەسـەڵاتدار، بـە شـێوەیەکی جیـدی بـچنە ریـزی فیلـسووفانەوەو هێزی سیاسی و حیکمەت و زانایی تیایاندا یەك بگرنەوە.

ئـــەفلاتوون هـــەروەك لـــە کۆمـــاردا پیـــشانیداوە، کۆمەڵـــگای بەختـەوەر بـە کۆمەڵـگایەك دەزانـێ کەتیایـدا فیلـسووفان "نموونەیـەکی متافیزیکی لە نەزمی جیهـان" لـەزەیـنی خۆیانـدا جـێ بکـەن، وەك چـۆن سـوقرات لــەزەینیــدا وێنــای کردبــوو. پــاش ئــەوەی کــەدەرکیــان بــە بەختەوەری کرد و تێکـەڵی کەسایەتییان بـوو، لـەو کاتـەدا هـەوڵدان بـۆ کەسـایەتی بەخـشین بەخـەڵك و هـەروەها چاکـسازی کـردن لـە ئاکـاری تایبـەتی و گـشتی تاکـەکان، بـە ئـەرکی سەرشـانی خـۆی بزانـێ و بـواری گەیشتن بە سیفەتە متافیزیکییەکانیان بۆ بڕەخسێنێ.

هــەر لەبــەر ئەوەیــە کــە کتــێبی کۆمــار، دەس ئــەکات بــە روونکردنـەوەو لێکدانـەوەی سیـستمێکی سـەختی پـەروەردەو راهێنـان کـە دەبـێ حوکمرانــە فیلـسووفەکان تێـیبپــەڕێنن و هــەروەها راڤــەی ئــەو سیـستمە کۆمەڵایەتییـە دەکـا کـە حوکمڕانــان بـە کـەڵك لـێوەرگـرتنی، کۆمەڵگایەکی ئایینی و ئیلاهـی دادەمـەزرێنن. هـەموو ژیـانی ئـەفلاتوون بۆبـەرەو پـێش بردنـی ئـەو ئامانجـە تـەرخان کـراو قوتابخانەیـەکی بـۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

راهێنـانی زەینـە فەلـسەفەییەکان سازکرد کـە بـە "ئـەکادیمی" ناسـراوە. ئــەو هەمیــشە بــەدوای رێگەیەکــدا بــوو کــە بتوانێــت ئــەو وێنایــەی کۆمەڵگای بەختەوەر کە لەزەینیدا دایڕشتووە، بخاتـە بـواری جیٚبـەجێ کردنەوە.

ئەڵبەتە دەبێ ئەوەشمان لەبەرچاو بێت کە ئەو قسەو باسانەی سـەرەوە تـەنها نموونەیـەکی یـەکجار کـەمی لێکۆڵینــەوە تێروتەســەل و هاندەرەکانی ئـەفلاتوون لـە کتـێبی "کۆمـار"دان. بـەڵام هـەر ئـەم کورتـە باسـانەش ئـەوە دەرئەخـەن کـە بنیـات نانـەوە خەیاڵییەکـەی کۆمەڵـگا لەلایـەن ئەفلاتوونــەوە، لــە ئەزموونــە تاکەکەســییەکانی ئــەو لەســەر بێنەزمی ئەسیناوە سەرچاوەی گرتـووە. ئـەفلاتوون وەڕەزبـوو بەدەسـت ئەو کۆمەڵگا گەندەڵ و ریسوایەی کەتوانیبووی سـوقرات ـــ کەنموونـەی حیکمەت و زانـایی بـوو ـــ لـە نـاو بـەرێت. ئـەو، گەڵاڵـەی کۆمەڵـگایەکی دارِشـت کـەبەتـەواوەتی خـاڵی بەرانبـەری کۆمەڵـگای ئەسـینا بـوو. ئـەو کۆمەڵـگا تازەیـە لـەجیـاتی ئەشـکەنجەو ئـازاردانی باشـترین هاووڵاتیـانی خۆی، بە پێچەوانەوە بەدەسەڵاتیان دەگەینێ. لەوێدا حیکمـەت و زانـایی مـەحکووم نـاکرێن، بـەڵکوو رێزیـان لـێدەگـیرێ و بایـەخیان پـێدەدرێ. لەوێدا لاسایی کردنەوەی نـەزمی ئیلاهـی، جێـی بـێنـەزمی و شەڕاشـۆیی دەگرێتەوە. ئەفلاتوون هیواداربوو کەکۆمەڵـگاکەی ئـەو، بێتـە شـوێنێك بۆ ژیانی خەڵکانی باش و چاکەکار:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بــە پێــچەوانەی شــارەكانیتــر، ئــەوە خــەون و خــەیاڵ نییــە چوونكە لەو شارانەدا دەسەڵاتداران لەسـەر "شـتی هـیچ و پـووچ" لەگـەڵ یەكتریــدا شــەڕ ئەكــەن و دەســەڵات بــە شــتێكی تــەواو پــڕ بایــەخ چاولێدەكەن، هەربۆیە گەورەترین شەڕی لەسەر دەكەن.

بناغەدانەرانی كۆمەڵگای ئـەمریكـا و «ئـازادی لە بار»

"جیمزمەدیـسۆن" و "ئەلكـساندر هـەمیلتۆن" و "جـان جـەی" لـەكتـێبی "**وتارگـەلی فدرالیـست**" دا، رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ كێـشە گـەلێكی لـەوجۆرە پیـشان ئـەدەن. ئامـانجی ئـەوان داڕشـتنی یاسـایەكی ئەساسی تازە بوو كە بتوانێت لەبەرانبەر ئەو بشێوی و نادادپـەروەری و سـەرلێشـێواوییانەی كـە لـە هـەموو كۆمەڵـگایەكدا وەك نەخۆشـییەكی كوشـندە، حكوومەتــە مــرۆڤ دۆســتەكان بــەرەو ژاكــان و هەڵوەشــانەوە دەبــەن، مقاومــەت بكــات. شــارە پەنابەرنــشینەكانی ئــەمریكاش، وەك ئەسـینای سـەردەمی ئـەفلاتوون، رووبـەڕووی كێـشەیەك بووبوونـەوە كـە لەوسەردەمەدا، بـەخراپ كـەڵك وەرگـرتن لـە دەسـەڵاتی سیاسـی لەقەڵـەم ئـەدرا. ئـەوان تـازەلـەشـەڕی دژی دیكتاتۆرییـەتی "جـۆرجی سـێهەم" و پەرلەمانی بەریتانیا بووبوونەوەو ئەزموونی كۆلۆنیالیزم وەك وێنایەكی زیندووی جۆرە بێنەزمییەكی سیاسی لەپێشچاویاندا بوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لــە لایــەکی تــرەوە، ئــەو شــارانەی ئــەمریکا بــە مەبەســتی بـەرەنگاری کـردن و هـەروەها ڕێگـرتن لـە "خـراپ کـەڵك وەرگـرتن لـە دەســەڵات لـە ئاینـدەدا"، زیـدەڕەوییان ئـەکرد. ئـەو حکوومەتـەش کـە دایمەزرانـد، هێنـدە سـست و لاواز بـوو کـە توانـای بـەڕێوەبردنی ئەرکـە زەروورییــەکانی حکوومــەتی نــەبوو. بــە بــیروڕای نووســەرانی کتــێبی "وتارگــەلی فدارلیــست" زەعــف و ئاژاوەنانــەوەکانی خــەڵك، بــە پێــی "پرەنـسیبەکانی کۆنفێدراسـێون" خەبـەری لەسـەرهەڵدانی بـێنـەزمی و بـشێوییەکی تـازە ئـەداو ئـەوان ئومێـدەوار بـوون کـە نـەزمی سـەرلەنوێ بنیات نراو، ئەو دوو لاوازییە چارەسەر بکات، ئەو سیستمە ئەبوایە هەم ڕێگــەی لــە دیکتاتۆرییــەت بگرتایــە (واتــە، دەســەڵاتی لــەڕادەبــەدەری حکوومــەت)و، هــەم بــشێوی و ئانارشــیزم (واتــە شــڵەژاویێتی و بــشێوی کۆمەڵـگا بە هۆی نەبوونی حاکمییەتی دەوڵەتەوە).

مەدیــــسۆن ســــەبارەت بــــە ڕووبەڕووبوونــــەوە لەگــــەڵ ئــــەم ئاژاوەگێڕییە سیاسییانەدا، بیروڕایـەکی پێـچەوانەی ئـەفلاتوونی هـەبوو. ئــەو لــەجیاتی ئــەوەی کــە گەڵاڵــەی سیــستمێك دابڕێــژێت کــە تیایــدا گرووپێـك بـۆ بـە دەسـتەوەگرتنی پلـەو پایـە سیاسـییەکان رابهێنـرێن، سیستمێکی هێنایە ئاراوە کە بتوانێ ڕێ لە گەشەکـردن و چالاکیکردنـی ئــەو مرۆڤــە خۆپەرســت و پلەوپایەخوازانــە بگرێــت کــە بــە قــازانجی بەرژەوەندییــەکانیان کــەڵك لــە کۆمەڵــگا وەردەگــرن. بۆمەدیـسۆن هــەر

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوەندە بەسبوو کە لەجیاتی چاکسازی کردن لە کەسایەتی ئینساندا، بە پێچەوانەوە دەزگاکان تەعدیل بکات.

ئەڵبەتـە ئـەم جیـاوازی رەوشـانە، تاڕادەیـەك دەرەنجـامی ئـەو بارودۆخەتایبەتـەبوو کـە مەدیـسۆنی تیـا ئـەژیا. ئـەو، توانـاو دەرفـەتی خستنەڕووی کۆمەڵـگایەکی یۆتۆپیـایی و کامـڵ، یـان دەرفـەتی راهێنـانی زەینـە فەلـسەفییەکانی نـەبوو. لـەجیاتی‌دا ناچـار بـوو چوارچـێوەیەکی تایبــەتی یاسـایی دابڕێـژێت، کـە ئینـسانەکان وەك خۆیـان (بـەوجۆرەی کەهەن) لەبەرچاو بگرێت، نەبەو شێوەی کە رەنگەببن.

تـێڕوانینــە جۆراوجۆرەکـانی مەدیـسۆن و ئـەفلاتوون لەسـەر نەزمی سیاسی سەرلەنوێ بنیاتنراو، ئاماژەیان بە جیـاوازی بیروڕاکانیـان ئەکرد سـەبارەت بـە هۆکـاری کێـشەکان. بـەڕای ئـەفلاتوون سیفەتگـەلی خۆپەرســتی، شــەڕخوازی و پلــەو پایــەخوازی مــرۆڤ، کــە کۆمەڵــگا رووبــەڕووی مەترســی ئەکەنــەوە، پیــشاندەری فیترەتــی ناپــاك و گەنـدەڵی‌ئینـسانن کـە ئەڵبەتـە بـە هـۆی راهێنـانی رێـكوپێـك و باشـەوە چارەسەر دەکرێن. بە پێـچەوانەوە مەدیـسۆن لـەو بـاوەڕەدا بـوو کـە ئـەم خەســڵەتە مرۆییانــە "بەشــێکی نــەگۆڕ و ســەقامگرتووی پێکهاتــەی مـرۆڤن" و تـەنها کـاتێکیش دەتـوانین لـەناویـان بـەرین کـە ئـازادیش لـە ناوبەرین و ئەوەش وەك عوزری لە گوناح قەبیحتر وایە:

ئــەوە بــێعەقڵییــەکی یــەکجار گەورەیــە ئەگــەر ئــازادی، کــە بەشێکی هەرە پێویستی ژیانی سیاسییە، بـەو هۆیـەوە لـە نـاو بـەرین کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پـەرە بـە تەفرەقـەو دووبـەرەکی ئـەدات. ئـەوەش بەتـەواوەتی وەکـوو ئەوەیــە کــە "هــەوا" کــە لــە پێداویــستییە هــەرە زەروورییــەکانی گیـانلەبەرانــە، بــەو هۆیــەوە لــەناو بــەرین کــە دەبێتــە هــۆی زیــاتر هەڵگیرسان و گڵپەسەندنی ئاگر.

بـەم هۆیـەوە مەدیـسۆن لـەو بڕوایەدایـە کـە تـەنها رێگەچارەی لۆژیکی ئەوەیە کە بە رەخساندنی دەرفەت بۆ گەشەکردنی گرووپەکان و بەرژەوەندییــــە رەقیـــب و دژبەیەکـــەکان، رێگـــە لـــە گەشـــەکردنی پلەوپایـەخوازی ئینـسانەکان بگـرین. رێگەچـارەکەی ئـەفلاتوون واتـە؛ "پاشای فیلسووف" کێشەکە چارەسـەر ناکات. بێهوودەیـە ئەگـەر بڵێین دەســـەڵاتدارێکی رۆشـــنبیر دەتـــوانێ هاوســـەنگی لـــە نێـــوان ئـــەم بەرژەوەندییانەدا بهێنێتە ئاراوە و بـە قـازانجی کۆمەڵـگا بیانخاتـە گـەڕ. دەسـەڵاتداری رۆشـنبیر هەمیـشە لەسـەر کورسـی دەسـەڵاتدانییە. تـەنها رێگەچـارە، دامەزرانـدنی سیـستمێکە کـە تیایـدا، هێـزە جۆراوجۆرەکـان یەکتری کۆنترۆڵ بکەن:

ئەبێ ئامانج ئەوە بێت کە دەزگا جۆراوجۆرەکـان بـە شـێوەیەك دابمـەزرێنین کـە هـەموویان چـاودێری یـەکتری بکـەن. بەواتایـەکیتـر، بەرژەوەندییە شەخسییەکانی هەموو تاکەکان، ببنە پارێزەر (پاساوان)ی مافەگشتییەکان.

ئەڵبەتە ئەفلاتوون بانگەشەی ئەوەش دەکا کە "واقیعگەرا"یە، بــەڵام مەدیــسۆن خــەیاڵاوی و ئایدیالیــستە. بــەڕای ئــەفلاتوون، تــەنها

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەسێکی خەیاڵاوی لەو باوەڕەدایە کە بنیاتنانەوەی دەزگا سیاسییەکان دەتوانێ کۆمەڵگا لەدەست ئینسانە نادادپەروەرەکانەوە رزگار بکات. بەڕای ئەو، ئەم هەموو هەوڵ و تەقەلاگەلە هەم خەفەتهێنەر و پڕووکێنەرن و لەهەمان کاتیشدا بەرەمی ئەندیشەگەلی مافناسە خێرخوازەکانە.

.... لەراستیدا تەماشا کردنی کاری ئەو خەڵکە، سەرگەرمییەکی خۆشە. بۆخۆیان یاساگەلێك لەو جۆرانەی کە باسم کردن، دادەنێن و هەندێ زاراوەیان تیا بەکاردێنن و هەمیشە بەوە دڵخۆشن کە کۆتایی بێنن بەو گەندەڵییانەی کە دزە ئەکەنە ناو ئەو "بڕیار" و مەسەلانەی کە پێشتر قسەمان لەسەر کردن، کەچی غافڵن لەوەی کە ئەو کارەیان لە "سەربڕینی مارێك" دەچێ کە دوای هەر سەربڕینێك، سەرێکیتری لێدەڕوێتەوە.

ئەو وێنایەی کە ئەفلاتوون و مەدیسۆن لەسەر کۆمەڵگای بەختەوەریان خستەڕوو، وێنای کۆمەڵگایەك بوو کە دەیتوانی هەموو ئەو بشێوییە گرنگە سیاسییانەی کە بۆ خۆشیان تاقییان کردوونەتەوە، لەناو بەرێت. ئەو کۆمەڵگا دادپەروەرەی کە ئەفلاتوون لە کتێبی کۆماردا وێنای ئەکرد، دەرەنجامی تێڕوانینی ئەو لە کۆمەڵگایەك بوو کەتیایدا یەکێتی و نەزم، جێی ئاژاوە ناوخۆییەکان دەگرێتەوە. واتە کۆمەڵگایەك کە تیایدا خەڵکانی باش لە جیاتی ئەوەی کە بەدنام و ریسوابکرێن، بەپێچەوانەوە رێزیان لێ ئەگیردرێت. بەم پێیە، ئەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێکهاتە تازە سیاسییەی کە لە "**وتارگەلی فدرالیست**"دا پیشان دراوە، کۆمەڵگایەکی هەم سەقامگرتوو و هەمیش ئازادە. ئەو کۆمەڵگایە، هەم لە دیکتاتۆرییەت و هەمیش لەو ئاژاوانەی کە نووسەران تاقییان کردوونەتەوە، رزگاربوە.

تێڕوانینی تیۆرسیەنەکانی دیکەش لەسەر کۆمەڵگای بەختەوەر، هەربە هەمان ئەو رێگانەدا رۆشتوونە. هەموو ئەو نموونانەی کە وێناکردنی کۆمەڵگای بەختەوەر لەلایەن هزرمەندانەوە پیشان ئەدەن، باس لە کۆمەڵگایەکی "لەبار" ئەکەن کە خاڵی بەرانبەری ئەو کۆمەڵگا نەخۆش و نالەبارانەیە کە ئەو هزرمەندانەیان تیا ئەژیا. ئێمە لێرەدا تەنها چەند نموونەیەك دێنینەوە.

توماس هۆبس و کۆمەڵگای ئەمن

هەروەك پێشتر باس کرا، تووماس هۆبس ترسی جیاوازییە سیاسییەکانی بەریتانیای سەدەی حەڤدەهەم دایگرتبوو. بەڕای ئەو، باڵبەندییە کۆمەڵایەتییەکان کە کۆمەڵگایان بە گرووپ و تاقم و حیزب گەلێکی رەقیب دابەش کردبوو، بەریتانیایان خستبوە بەردەم مەترسی شەڕی ناوخۆیی و خوێن رشتنێکی رووخێنەرەوە. بەڕای هۆبس، هەڵوەشانەوەی نەزمی سیاسی و سەرهەڵدانی براکوژی، گەورەترین کارەساتی سیاسی بوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەربەم هۆیەوە، ئەو ڕێگاچارەی کە لە کتێبی "لویاتان" دا پێشنیاری کرد، خستنەڕووی سیستمێکی تازەی کۆمەڵایەتی بوو کە ئەم ڕەوتە مەترسیدارەی دەسڕیەوە. بە پێی لێکدانەوەکانی هۆبس، تا سیستمێکی بە هێزوتوانا جڵەوی دەسەڵاتی بەدەستەوە نەبێ، عاتیفە و سۆزە سروشتییەکان، خەڵك بەرەو شەڕێکی قورسی لەدژی یەکدی هان ئەدەن. هەر بەم هۆیەشەوە، ئەبێ دەسەڵاتی حاکمییەتی "ڕەها" بهێنرێتە ئاراوە و دانیشی پێدا بنرێت. ئێمە بۆ ئەو ئاشتی و ئاسایشەی کە هاتۆتە ئاراوە، هەم قەرزاری خوای "فانی"ن (واتە حکوومەتی بەدەسەڵات)و، هەمیش خوای باقی. کەواتە وێنا سەرلەنوێ بنیاتنراوەکەی حاکمییەتی "لویاتان"، پێداویستییەکانی بنیات نانی کۆمەڵگای ئەمنی سیاسی و لەبار و سەقامگرتوو کە داکۆکی لە مافی هاووڵاتیانی خۆی دەکا، روون دەکاتەوە.

ژان ژاک ڕۆسۆ و کۆمەڵگای ئاکاری

ڕۆسۆ لە لێکۆڵینەوەکانیدا ئاوڕ لەهەندێ بابەتی تریش ئەداتەوە. بەڕای ئەو، گەندەڵ بوونی کۆمەڵگا، لە فڕوفێڵ و نایەکسانییەوە سەرچاوە دەگرێ. هەروەها لەو باوەڕەدابوو کە کۆمەڵگای فەرەنسە، هاووڵاتیانی خۆی هان ئەدات کەداواکاری و خواستە سروشتییە ئینسانییەکانیان سەرکوت بکەن و ڕەفتارگەلی دەسکرد و درۆیینی کۆمەڵایەتییان لەجێ دابنێن. کۆمەڵگا، لەگەڵ ئەوەشدا، پەرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە نایەکسانییەکی زیدەڕەوانە لەناو هاووڵاتیاندا ئەدات. ئەو دووشکستە وا لە هاووڵاتیان دەکا کە هەم بە خۆیان نامۆببن و هەم بە هاونۆعەکانی تریـان و دەرەنجامەکەشـی ئـەوەبوو کـە یەکدەسـێتی (یەکپارچـەیی) کۆمەڵگای سیاسی لەڕووی ئاکارییەوە لەناوچوو.

کتێبی "بڕیـاری کۆمەڵایـەتی" بـۆ بـەرەنگاری کردنـەوەی ئـەم شکـستانە، کۆمەلـگایەك وێنادەکـا کـە ڕەفتـاری دەسـکرد و هـەروەها نایەکسانییەك کە دووبـەرەکی لێ‌ببێتـەوە، تیایـدا بـوونی نییـەو هـەموو هاووڵاتیـانی ئـەو کۆمەلـگایە پێکـەوە یەکـسان و بەرابـەرن. کۆمەڵـگا بەختەوەرەکەی ڕۆسۆ، ئەو یەکسانییە ئاکاری و مەشـرووعەی کەتیایـدا هەمووتاکەکان بە پێی بڕیارەکان، لە ماڧ یەکسان بەهرەمەندن، لە جێی نایەکـسانی سروشـتی و جەسـتەیی‌دا دادەنـێ. لەگـەڵ ئەوەشـدا لـەم کۆمەلگایـەدا نایەکـسانی ئـابووری، بـەو شـێوەیەی کـە لـە فەرەنـسەی سەردەمی ڕۆسۆدا باو بوو، ناتوانێ یەکسانی ئاکاری و سیاسـی بخاتـە ژێـر ڕکێفـی خۆیـەوە. لـە جیهـانی سیاسـی "بڕیـاری کۆمەڵایـەتی"دا، هـیچ هاووڵاتییەك هێندە دەوڵەمەندنییە کە بتوانێت هەموو ئەوانی‌تر بخاتـە خزمەتی خۆیەوەو، هیچ هاووڵاتییەکیش هێندە هەژار و دەسکورت نییـە کە ناچار بێت خۆی بفرۆشێت.

ڕۆسۆ گلەیی لەوە دەکرد کە ئەو کۆمـەلگا گەندەڵەی کـە ئـەوی تیـا دەژیـا، فیزیـكزان، ئەنـدازیار، شـیمی‌زان، ئەسـتێرەناس، شـاعیر و مۆسـیقازان و هونەرمەنـدی زۆری تیایـە بـەڵام هـاووڵاتی (شـارمەند)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیانییـە. لەگـەڵ ئەوەشـدا لـەم سـەردەمەدا، ئێرەیـی بـردن، بـەدگومانی، تــرس، بــێعاتیفــەیی، خۆخواردنــەوە و نــەفرەت و فرِوفێــڵبــازی لــە ژێرسێبەری "ئەدەبی کۆمەڵایەتی"دا بـە تـەواوەتی بـرەوی هەیـە. بـەڵام لــەناو ئــەو کۆمەڵــگایەی کــە "**برِیــاری کۆمەڵایــەتی**" باســی دەکــا، ئینسانەکان بۆ جارێکیتر دەبنەوە هاووڵاتیگەلی راستەقینەو بە هۆی سیفەتی ئاکاری "ئیرادەی گشتی"یەوە، یەك دەگرنەوە و یەکگرتوو دەبن. لەو کۆمەڵگایەدا هاووڵاتیان هیچ فرِوفێڵێك لەیەك ناکەن و کەواتە هیچ دوژمنایەتییەکیشیان نابێت. هاووڵاتیانی کۆمەڵگای بەختەوەر بە تـەنها بــیر لــە ئاسایــشی گــشتی دەکەنــەوە و لــەو حاڵەتــەدا، هــەموو داب و نەریتــەکانی کۆمەڵــگا، سـادە و سـاکارن و هـەروەها یاساکانیـشی روون و ئاشکران و هیچ جۆرە پێکادانێك لە نێوان بەرژەوەندییەکانـدا لـە ئـارادا نییە. بەرژەوەندییە گشتییەکان لە هەموو شوێنێکدا ئاشکران و تەنها بە هۆی تێرِوانینی دروستەوە دەتوانین بیانبینین.

بــەکورتی، یەکــسانی مــەدەنی جێــی سیــستمی نامەشــرووعی "زنجیرە پلەو پایەکان" دەگرێتەوە. راستگۆیی و چاکەکاری؛ جێـی درۆ و تەڵەکــەبازیو، هــەروەها یــەکێتی؛ جێــی دووبــەرەکی و دوژمنایــەتی دەگرێتــەوە. ئەگــەر تــێرِوانینەکــەی رۆســۆ بخرێتــە بــواری جــێبــەجێ کردنەوە، نایەکسانی و خراپکارییە گەورە سیاسییەکانی ئـەو سـەردەمە، هەرگیز لە ئایندەدا مرۆڤ تووشی ئێش و ئازار ناکەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەریک فرۆم و کۆمەڵگای عاقڵ

ئەریك فرۆم كۆمەڵگای سەرلەنوێبنیاتنراو، بە "كۆمەڵگای عاقڵ" لە قەڵەم ئەدات. واتە، هیچ نەزمێكی تایبەتی سیاسی كە تیایدا كێشەگەلی رۆحی و ئەو رەفتارە نادروستە كۆمەڵایەتییانەی كە كۆمەڵگاكانی ئەمڕۆ دەیانهێننە ئاراوە، لە ئارادانییە. كۆمەڵگایەكە كە لەسەر تەوەری ئینسان دەخولێتەوە و هەموو چالاكییە ئابووری و سیاسییەكانیشی گرێدراون بە گەشەكردن و تەكامولێەوە. كۆمەڵگایەك كە تیایدا هەندێ سیفەتی وەك فرەخوازی و چەوساندنەوە و كۆلۆنیالیزم و خۆپەرستی، وجوودیان نییە. كۆمەڵگایەكە كە بەتەنها بەرهەمی زەین و خەیاڵ، یان سەلیقە تاكەكەسیەكانی ئەو نییە. لە راستیدا گەلاڵەی كۆمەڵگایەكە كە بۆ سلامەتی رۆحی، شادمانی، هاوسەنگی، ئەوین و كەڵك وەرگرتن لە سروشتی هەر ئینسانێك كە بەئەحمەقی و نەفامی لە دایك نەبوە، هەندێ ئیمكانات فەراهەم دەكا.

کارڵ مارکس: دوای شۆڕش

دواهەمین نموونەی قۆناغی بنیاتنانەوە لەتێورە سیاسییەكاندا، كە پێویستە ئاماژەی پێ بكرێت، تیۆرەكەی ماركسە. نەك تەنها لەبەر ئەوەی كە ئەم تیۆرە لەم سەردەمەی هاوچەرخدا گرینگە، بەڵكوو لەبەر ئەوەكە بە بەراورد لەگەڵ نموونەكانیتر كە باسمان كردن، قورس و ئاڵۆزترە. كارل ماركسیش (هەروەها فرێدریش ئەنگلس) وەك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرسیەنە داهێنەرە سیاسییەکانیتر، روانگەیەکی تایبەتی سەبارەت بە کۆمەڵگای بەختەوەر هەیە. بنیاتنانەوەکەی مارکس چ وەك رواڵەت و چ وەك ناوەڕۆك، هەندێ تایبەتمەندی تایبەت بە خۆیی هەیە.

مارکس تێڕوانینێکی یەکجار "گشتی" لەسەر کۆمەڵگای بەختەوەر هەیە. مارکس لە یەکێك لەگوتارە بەناوبانگەکانیدا، کۆمەڵگای سیاسی کۆمۆنیستی، بە کۆمەڵگایەك لە قەڵەم ئەدات کە تیایدا هیچ کەس لە هیچ بوارێکدا بە تەواوەتی پسپۆڕ نییە، بەڵکوو هەموو کەسێك دەتوانێ لە هەر بوارێکدا کە حەزی لێبێت، سەرکەوتن بەدەست بهێنێت:

لەبەرئەوە کە شێوەی بەرهەم هێنان لە ژێر کۆنترۆڵی کۆمەڵگادایە، ئینسانیش دەتوانێ هەر رۆژەو چەندین کاری جۆراوجۆر ئەنجام بدات. بەیانییان بچێتەڕاو، دوانیوەڕۆ ماسی بگرێت، ئێوارە گاگەل بلەوەڕێنێت و شەویش دەس بکات بە رەخنەگرتنی کۆمەڵایەتی؛ بە بێ ئەوەی کە ڕاوچی، ماسیگیر، شوان، یان رەخنەگر بێت.

جگە لەم چەند قسە گشتییە سەبارەت بە ئابووری سادە و دڵخوازی "ناحیرفەیی"یەکان، مارکس هێندە قسەی لەسەر وردەکارییەکانی (جزئیات) کۆمەڵگای کۆمۆنیستی نەکردووە و بۆ ئەم کەم قسەکردنەشی هۆی تایبەتی هەیە. ئەو حەزی نەئەکرد بە تێروتەسەلی لەسەر کۆمەڵگای کۆمۆنیستی بدوێت و بە تەواوەتی بیخاتەڕوو، چوونکە ئەم مەسەلە بۆ کەسێك کە زانستییانە کاردەکا،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دروست نییە. مارکس ئەو تیۆرسیەنانەی کەتێڕوانینی خۆیان لەسەر نەزمی سیاسی عەقلانی، بە تەواوەتی روون دەکردەوە، بە کەسانێکی "خەیالاوی" لە قەڵەم ئەدا. ئەم کۆمەڵگا سەرلەنوێبنیاتنراوە، هەرچەندەش سەرنج راکێش بێت، بەڵام مارکس گاڵتەی پێ دەکرد و بەشتێکی خەیاڵی لە قەڵەم ئەدا. هەروەها بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە سۆسیالیزمە زانستییەکەی ئەو، بە پێچەوانەی ئەو میتۆدانەیتر کە پێشتر قسەیان لەسەر کرا، لێکۆڵینەوە لەسەر واقعییەت و حەقیقەتەکان دەکا.

بە پێی لێکدانەوەکەی ئەو، حەقیقەت شتێکی "راوەستاو" نییە بەڵکوو بەردەوام لە حاڵی گۆڕان و گەشەونەشەکردندایە. مارکس مۆدێلی ئەم پێشکەوتنەی کە لە مێژووشدا نموونەی هەیە، بە "دیالکتیک" ناودێرکرد. ئەم باوەڕە هەندێ دەرەنجامی جۆراوجۆری لێکەوتەوە کە یەکێك لەوانە، لە پێوەندی لەگەڵ بابەتی ئەم بەشەدا گرنگییەکی زۆری هەیە. بێنەزمییەکانی ژیانی سیاسی لە بواری گۆڕانکارییە دیالکتیکەکاندا بە"دژایەتی" (تضاد) لە قەڵەم ئەدرێن. واتە ئەو بێ نەزمییانە لە حاڵەتی شەڕو پێکادانیك دان کە بە هۆی دوو هێزی موتەقابیل و جیاوازەوە دێنە ئاراوە. مارکس لەو باوەڕەدابوو کە بە هۆی هەوڵدان بۆ لەناوبردنی ئەم دژایەتییانەیە کە گۆڕانکاری دیالکتیکی دێتە ئاراوە. بەڕای مارکس لەناو بردنی "دژایەتییەکان" پاڵنەری گۆڕانکاریگەلی مێژووییە. ئەو بێنەزمییانەی کە مارکس لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسه‌تی سـه‌رده‌می خۆیـدا ده‌یبـینی، له‌بـه‌ر ئه‌وه‌كـه‌ لـه‌ چه‌شـنی هـه‌مان ئه‌ودژایه‌تییانه‌ بـوون، وای ته‌سـه‌ور ده‌كـرد كـه‌ ئه‌وانـه‌ یه‌كدی پووچـه‌ڵ ده‌كه‌نه‌وه‌. به‌واتایه‌كی‌دی، ماركس ئه‌و بێ نه‌زمییه‌ سیاسییانه‌ی كه‌ تاقی ئه‌كردنــه‌وه‌، تــه‌نها وه‌ك ســه‌رده‌اوێك بــۆ وێنــاكردنی كۆمه‌ڵــگایه‌كی سیـستماتیكی سیاسـی لـه‌ قه‌ڵـه‌م نه‌ئـه‌دا، بـه‌ڵكوو به‌سه‌رچـاوه‌ و بناغـه‌ی گه‌شه‌كردنی كۆمه‌ڵگایه‌كی عه‌قلانی تر له‌ ئاینده‌دا له‌ قه‌ڵـه‌م ئـه‌دا. ئـه‌م قۆناغـه‌ دوایـیـه‌ی مێـژوو جـۆره‌ بـێ نـه‌زمی و بـشێوییه‌كی تێـدا بـوو كـه‌ ده‌بوه‌ هۆی هه‌ڵوه‌شانه‌وه‌ی كۆمه‌ڵگاكان.

كه‌واتــه‌ تــێڕوانینــه‌ ســه‌رله‌نوێ بنیــات نراوه‌كــه‌ی مــاركس سه‌باره‌ت به‌ كۆمه‌ڵگای به‌خته‌وه‌ر، زیاتر پێشبینی‌یه‌كی گشتییه‌ وه‌ك لـه‌ ئاره‌زوویـه‌كی خـه‌یاڵی. هـه‌روه‌ها لـه‌و بـاوه‌ڕه‌دابوو كـه‌ تاڕاده‌یـه‌ك ئـه‌و سیـستمه‌ تـازه‌كۆمه‌لایه‌تییـه‌ی وێنـاكردووه‌ كـه‌ لـه‌ئاینده‌یـه‌كی نزیكـدا دێتـه‌ئاراوه‌، نـه‌ك ئیمكاناتـه‌ "بـــا لـقـوّ ه "كـان. كۆمه‌ڵـگا سـه‌رله‌نوێ بنیـات نراوه‌كـه‌ی ئـه‌و، تـێڕوانینێـك بـوو له‌سـه‌ر ئاینـده‌، نـه‌ك له‌سـه‌ر ئامانجێكی بێكۆتایی.

هــه‌ر له‌بــه‌ر ئــه‌وه‌ش بــوو كــه‌ وێنــا كردنه‌كـه‌ی مــاركس لــه‌ كۆمه‌ڵـگای كۆمۆنیـستی وێنـاكردنێكی تـه‌واو تـه‌ومـژاوی بـوو. ئینـسان ده‌توانێ سه‌باره‌ت به‌ هیوا و خه‌یاڵ و ئامانجه‌ ئه‌بستراكته‌كانی خـۆی، بـه‌ ڕاشكاوانه‌ قسه‌ بكات. بـه‌ڵام ئه‌گـه‌ر ئینـسانێكی وه‌ك مـاركس بانگه‌شـه‌ی ئــه‌وه‌بكات كــه‌بــه‌ یاســاكانی تــه‌كامول ئاشــنایه‌، ئیــدی ناتوانێــت بــه‌

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شێوەیەکی دروست ئاینده پێشبینی بکات؛ تەنها لە دوایین لێکۆڵینەوەدا دەتوانرێت ئاینده بەشێوەیەکی گشتی، پیشان بدرێت. یەکێك لە خوازه (استعاره) بەناوبانگەکانی مارکس، ئەم خاڵە بە شێوەیەکی جوان دەخاتەڕوو. ئەو ئەیوت، کاتێك دەتوانین کۆمەڵگای عەقڵانی ئاینده وێنا بکەین کە بتوانین وێنایەك لەو کۆمەڵگایە لە "ناخی" سەردەمی خۆماندا ببینین. بێنەزمییەکانی کۆمەڵگای سەرمایەداری، هەڵگری وێنایەکی کۆمەڵگای سۆسیالیستییە، بەڵام ئەم وێنایە تەنها هەندێ لایەنی دەرئەخات، نەك هەموو لایەنەکانی. تەنها لەکات و زەمەنێکی گونجاودادەتوانرێ هەست بە بینینی "نەزمی تازە" بکرێت. تەنها لە کاتێکدا دەتوانین نەزم ببینین کە ڕەوتی مێژوو کامڵ بێت و کۆمەڵگای تازە بێتە ئاراوە. تا ئەوکاتەش هەوڵدان بۆ وێناکردنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی، وەك ئەوە وایە کۆرپەلەیەك لە مناڵدانی دایکیدا بێت و ئێمەش پێشبینی ئەوەی بۆ بکەین ببێتە ئینسانێکی عاقڵ و باڵغ. لەکاتێکدا زیاتر لە وێنایەکی گشتی و ناتەواو لەسەر ئەو کۆرپەلەیە، ناتوانین هیچ شتێکی دیکە بەدەستەوە بدەین.

هەرچەند ئەوە تێڕوانێنێکی یەکجار تەم و مژاوییە بەڵام پێوەندی نێوان هەردوو تێگەیشتنەکەی مارکس لە بێنەزمی کۆمەڵگاو تێگەیشتنیشی لە کۆمەڵگا سیستماتیکە عەقڵانییەکەی ئاینده، پێوەندییەکی تەواو روون و ئاشکرایە. مارکس باوەڕی بە کاری پراکتیکی هەبوو و، هەروەها تێگەیشتن لە چالاکێتی گۆڕانکارییە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مێژووییەکان هانیان دا بە لێوردبوونەوەیەکی یەکجار زۆرەوە، دەست بکات بە هەڵسەنگاندنی بێنەزمی ئێستا و نەزمی ئایندە.

کۆمەڵگای سەرمایەداری، کۆمەڵگایەکی چینایەتییەو کۆمەڵگای کۆمۆنیستی، ناچینایەتی. خاوەنکار (کارفرما)ی بۆرژواو پرۆلیتاریا هەردووکیان "نامۆن". ئینسانی سۆسیالیست لە رووی رۆحییەوە لەبارو تەواوە و لەگەڵ ئەوەشدا نامۆنییە.کۆمەڵگای سەرمایەداری غەڵتانی شەڕوئاژاوەیە و کۆمەڵگای کۆمۆنیستی، تژییە لە ئاشتی و یەکسانی و برایەتی. بەکورتی، دژایەتی و پێکدادانەکانی ئێستا دەگەنە ئاستێك کە ئیدی قابیلی تەحەمولکردن نین و پاشان بەهۆی وەرچەرخانێکی شۆڕشگێڕانەوە لەناو ئەچن. ئەو نەزمە تازەیەش کە بەهۆی ئەو گۆڕانکارییانەوە دێتە ئاراوە هێندەی وێکچوونی مرۆڤێکی بەخشراو (عەفوکراو) لەگەڵ ئینسانێکی تاونباداردا، وێکچوونی هەیە.

بنیاتنانەوە: بواری مێژوویی و پێوەندیی هەمیشەیی

هەموو باس و لێدوانەکانمان لەسەر بنیاتنانەوە لە تیۆرە سیاسییەکانداو هەروەها ئەو نموونانەی کە هێنامانەوە، پێوەندی یەکجار نزیکی ئەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەکەمان لەگەڵ قۆناغەکانی پێشتر پیشان دەدا. تێڕوانینە سەرلەنوێ بنیات نراوەکەی تیۆرسیەنی سیاسی، بەشێکی روون کراوەی لایەنە تاریکەکەی سیاسەتە کە بۆخۆی تاقی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کردۆتەوەو بینیویەتی. سەرکەوتنی گەلاڵەی سەرلەنوێ بنیات نراو، واتە قابلییەتی بەردەوام بوون، عەقلانی بوون و هەروەها حەقیقی بوونیشی، گرێدراوە بەو دەرەنجامەوە کە تیۆرسیەن لە قۆناغی دەس نیشان کردنی هۆکارەکاندا بەدەستی هێناوە.

لەو رووەوە کە قەیرانە تایبەتەکەی کۆمەڵگای تیۆرسیەن، ئەو سەرچاوە خامانەن کە لە رێگەیانەوە تێڕوانینی خۆی لەسەر سیستمی سیاسی دێنێتە ئاراوەو بەئاگابوون لە خودی سەرچاوەکان و هەروەها بواری مێژووییشیان، تاڕادەیەکی زۆر یارمەتیمان ئەدا دەرك بە ئەندیشەکانی تیۆرسیەن بکەین. تێگەیشتنی شڵەژاوێتییە سیاسییەکانی ٤٠٠ ساڵ پێش زایینی کۆمەڵگای ئەسینا، هەندێ خاڵی گرینگ سەبارەت بە "کۆمار"ی ئەفلاتوونمان دەخاتە بەردەست. تێگەیشتنی تایبەتمەندییەکانی سیاسەتی سەردەمە پڕ لە پێشکەوتنەکەی فلۆرانس، یارمەتی ئینسان ئەدات کە بزانێ بۆچی مەکیاولی سەبارەت بە پێویست بوونی حوکمڕانی بەدەسەلات، شتی نووسیوە. تێگەیشتن لە گۆڕانکارییەکانی سەردەمی شۆڕشی پیشەسازی، بەمەبەستی دەرك پێکردنی هێزو توانا و واتای "**مانیفێستی کۆمۆنیست**"ی مارکس، گرنگایەتییەکی یەکجار زۆری هەیە و ئەوانی دیکەش بەهەمان شێوە.

لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بزانین کە گەلاڵە سەرلەنوێ بنیات نراوەکەی تیۆرسیەنە گەورە سیاسییەکان، بە تەنها بەرهەمی پرسیار و لێکۆڵینەوە مێژووییەکان نییە. ئەوە شتێکی هەڵکەوت (تەسادوف) نییە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کە ڕاڤە و لێکۆڵینەوەکانیان تا ئێستا بایەخی خۆیان لەدەست نەداوەو لە هەمووکات و شوێنێکدا لە لایەن هزرمەندانەوە ــ کە پێوەندیشیان بەژینگەیانەوە نییە ــ دەخوێنرێنەوە. ڕەمزیمانەوەی لێکۆڵینەوەکانیان لەوەدایە کە مەسەلەگەلێك دەخەنەڕوو، کە پێوەندییان بەبنەماکانی بوونی ئینسانەوە هەیە و هەروەها ئەو بێنەزمییانەش کە ڕاڤەکارییان لەسەر ئەکەن، مەترسیگەلی هەمیشەیی کۆمەڵگا سیاسییەکانن. ئەو هەلومەرجە ورد (جزئي)انەی کە ئەوانی بۆ تیۆری دارشتن هانداوە، هەرگیز دووبارە نابنەوە بەڵام هەل و مەرجە گشتییە شاراوەکان، ناوبەناو دووبارە دەبنەوە.

سەدەی بیستەم هیچ نیگەرانییەکی نییە لە مەڕ "دیۆنۆسیۆس"ی خەڵکی "سیراکووز" یان دەسەڵاتدارە فێڵبازەکانی ئەسینا، کە بە "سی ملهۆڕەکان" ناوبانگیان دەرکردووە. بەڵام سەدەی بیستەم ناچار بوو ڕووبەڕووی دیکتاتۆرییەتی ستالین و هیتلەر ببێتەوە. کەواتە لێکۆڵینەوەی ئەفلاتوون لەسەر کرۆك و دینامیزمی دیکتاتۆرییەت، بەکەڵکی مەسەلەکانی ئەمڕۆش دێت.

شەڕە سیاسییەکانی نێوان شۆڕشگێڕە دیندارەکان (puritans)و لایەنگرانی کڵێسەی ئەنگلیکەن (Anglican)، یان نێوان شای دیکتاتۆر و "یەکسانی خوازەکان" (levellers) لەم سەردەمەی ئێستادا هیچ مانایەکی نییە. بەڵام لە ساڵی ١٩٤٢دا فیلسووفێکی گەورەی هاوچەرخ ڕایگەیاند کە قووڵ بیرکردنەوەکانی تووماس هۆبس، بە تەواوەتی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەکەڵکی کێشە و گرفتەکانی ئەم سەردەمەی ئێستاش دێن. هەروەها وتیشی: "ئێستا، واتە لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەمدا، زۆرن ئەو کەسانەی کە بۆیەکەم جار چاویان بە کتێبی لویاتانی هۆبس دەکەوێ و دەرك بە ئەرزش و بایەخی ئەو کتێبە دەکەن و بە پڕبایەخترین ژێدەری رۆشنبیری سیاسی لە جیهاندا لە قەڵەمی ئەدەن".

داب و نەریت و عادەتەکانی سەدەی هەژدەهەمی فەرەنسە، بە تەواوەتی لە ناوچوونەو سێ چینە گرینگ و جیاوازەکانی کۆمەڵگای فەرەنسە (ئەریستۆکراتەکان، خاوەن کلێسەکان، خەڵکی ڕەمەکی) ئیدی بەمەسەلەیەکی گرنگی سیاسەتی ئەمڕۆ لە قەڵەم نادرێ و هیچ حسێبێکی بۆ ناکرێ. بەڵام ئەو کۆمەڵگا تازەیەی کە رۆسۆ لە وەڵامی ئەم واقعییەتانەدا پێشنیاری دەکرد، لای هزرمەندانی "چەپی نوێ" گرنگییەکی زۆری هەیە و پێوەندیشی بە کارەکانیانەوە هەیە. یەکێك لە نووسەرانی هاوچەرخ، کە خۆی بە بیرکردنەوەیەکی لەو جۆرەوە سەبارەت بە مەسەلە سیاسی و تەجروبیەکان دەنووسێ، رۆسۆ بە "کانگای زێڕ" ناودێر ئەکات.

گرنگایەتی هەمیشەیی تیۆرسیەنە گەورەکان لەوەدایە کە بە رێكوپێکی راڤەکاری لەسەر مەسەلە هەمیشەییەکان دەکەن. بەداخەوە شەڕەناوخۆییەکان، دیکتاتۆرییەت، چەوساندنەوە، سەرکوتکاری، ئانارشیزمی سیاسی، نامۆبوون و خراپ کەڵك وەرگرتن لە دەسەڵات، تایبەت بە هیچ سەردەمێکی مێژوویی نین و هەمیشە ئەگەری ئەوە لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئارادایـه‌ كـه‌ كۆمه‌ڵـگا سـه‌قامگرتوو و ئـازاد و داهێنـه‌ره‌كان رووبـه‌ڕووی ئه‌و مه‌ترسییانه‌ ببنه‌وه‌. ئه‌ڵبه‌تـه‌ هه‌نـدێ جـار تـه‌نها مه‌ترسـی گـه‌لێكی سـاته‌وه‌ختین و هه‌نـدێ جـاریش بـه‌ ده‌گمـه‌ن ڕوو ئـه‌ده‌ن. كه‌واتـه‌ بیروڕاكـانی ئـه‌و تیۆرسـیه‌نانه‌ی كـه‌ پێـشتر ئـه‌و مه‌ترسـییانه‌یان تـاقی كردوونه‌ته‌وه‌و لێكۆڵینه‌وه‌شیان له‌سه‌ر كردوون، بۆ ئێمه‌ گرنگایه‌تییه‌كی زۆری هه‌یه‌. هه‌روه‌ها وێنا سه‌رله‌نوێ بنیات نراوه‌كه‌ی ژیانی سیاسی، كه‌ لـه‌و مه‌سه‌لانه‌شـی تـێ ده‌پـه‌ڕێنێ، ئێـستاش هـه‌مان تـازه‌یی و بایـه‌خی سه‌رده‌می نووسینه‌كه‌ی پاراستووه‌.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری پێنجەم

رێگەچارە

فیلسووفە هاوچەرخەکان، قسەوباسی زۆریان کردووە لەسەر "قەڵشتی لۆژیکی" نێوان "**ئەوەی کە هەیە**" و "**ئەوەی کە دەبێ‌ببێت**". هەروەك ئەو فیلسووفانە جەختیان لەسەر کردووە، رستەیەك کە لە "سیغەی ئەمر"دا بەیان دەکرێ ــ "تۆ دەبێ ئەوکارە بکەیت" ــ لەرووی لۆژیکیەوە ناتوانێت لە بەرایی‌گەلێك هەڵێنجێنرێت کە لە "سیغەی ئەخباری"دا ــ "ئەم مەسەلەیە هەروایە" ــ بەیان بکرێت. تەنانەت ئەگەر هەموو رستە "ئەخباری"یەکانیش بخەینە سەریەك، ناتوانین هیچ رێگەچارەیەکیان لێ‌وەدەست بێنین.

دەیوید هیۆم لە کتێبی "**نامیلکەیەك سەبارەت بە پێکهاتەی مرۆڤ**"دا نموونەیەکی کلاسیك بۆ جیاوازی نێوان "ئەوەی کە هەیە" و "ئەوەی کە دەبێ ببێت" دێنێتەوەو دەڵێ: هەمیشە ئەوەم وتووە کە لەهەموو ئەو سیستەمە ئاکارییانەی کە تا ئێستا بنیومن، نووسەر تا ماوەیەك بەشێوەیەکی ئاسایی و لۆژیکی بەدوای مەسەلەکاندا دەچێ، بۆ نموونە بوونی‌خوا دەسەلمێنێ، یان سەبارەت بە مەسەلە ئینسانییەکان، بیروڕای خۆی دەرئەبڕێت. بەڵام کاتێك کە جگە لە قەزییەگەلی پێوەندیدار بە "هەیە" و "نییە" هیچ قەزییەیەکی دیکە شك نابەم کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێوەندییان بە "دەبێ" و "نابێ"وە هەبێت، تەواو سەرم سوور دەمێنێ. ئەم گۆڕانە (تغییر) قابیلی دەرك پێکردن نییە، بەڵام هەندێ دەرەنجامی لێدەکەوێتەوە. چوونکە ئەم "دەبێ" و "نابێ"یە، ئاماژە بە باوەڕ پێکردن (تصدیق) یان پێوەندییەکی تازەدەکات. زۆر پێویستە کە ئەم مەسەلەیە بخرێتەبەر راڤەو شیکردنەوەو، هۆی تێنەگەیشتن لە هەندێ لە مەسەلەکان روون بکرێتەوەو باس لەوەش بکرێت کە چۆن دەتوانین پێوەندییەکی تازە لە پێوەندییەکانی ترەوە هەڵێنجێنین، پێوەندیگەلێك کە تەواو جیاوازیشیان لەگەڵیدا هەیە.

تەجویزکردنی حەقیقەتەکان وەک رێگەچارە

ئەڵبەتە تێڕوانینەکانی هیوم، لە واتا بەرتەسك و لۆژیکییەکانیاندا، هیچ ئاوارتەیەك هەڵناگرن. ناتوانین لە دەسپێکی "دەبێ"وە بەدەرەنجامی "هەیە" بگەین. بەڵام تەنها پشت بەستن بەو قسەیە، شتێکی تەواو گومڕاکەرە. قەڵشتی نێوان "ئەوەی کە هەیە" و "ئەوەی کە دەبێ ببێت" یەکێك لە ئاسایی ترین حەقیقەتەکانی ژیان؛ واتە ئەو کاریگەرییە گەورەیەی کە واقعییەتی جیهان لەسەر خەڵکی دادەنێ، ئەگۆڕێت بەدیاردەیەکی "سرئاسا" و پڕ لە رەمزو نهێنی. ئینسان بە تەواوەتی بە پێی ئەوتێڕوانینە رەفتار دەکا کە لەسەر واقعییەتەکان هەیەتی. هەروەها بە مەبەستی روونکردنەوەی هۆی ئەنجامدانی هەموو کارەکانی، ئاماژە بە حەقیقەتەکانی پێوەندیدار بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جیهانـــەوە دەکـــات. تـــەنها ئینـــسانێکی بـــێ مێـــشك و نـــەفام لـــە بۆشـایی"خــــلاء "دا، پاسـاو بـۆ کـردەوە ئاکارییـەکانی دێنێتـەوە. کـاتێ کەسـێك ئـەمرێکمان بەسـەرا ئـەکات و داوایـەکمان لـێئـەکات، ئێمـەش پرسـیار لـە هۆیەکـەی ئەکـەین. ئـەو وەڵامانـەش کـە دەدرێنـەوە، دەبـێ لەسـەر بنـەمای واقعییەتەکانـەوە راوەسـتابن. بـۆ نموونـە "لەسـەر ئـەو هێڵی ئاسنەوە هەستەوە!". "بۆچی؟". "چوونکە ئێستا شەمەندەفەری پێـدا دەڕوا". ئـەو روونکردنەوانـەی کـە لـە واقعییەتـەکانی ژیانـەوە سەرچـاوە بگـرن، جـێبـەجێ کردنـی هـەموو ئـەمرو داواکارییـەك مـسۆگەردەکەن و لەگـەڵ ئەوەشـدا مانایـان پـێ دەبەخـشن. بـە بـێپـشت بەستن بەواقعییەتەکانەوە، رستە "ئەمری"یەکان هیچ مانایەکیان نابێت و ناعـەقلانیش دەنـوێنن. بـۆ نموونـە، "لەسـەر ئـەو هێڵـی ئاسـنەوە هەسـتە!". "بۆچی؟". "چوونکە مـن دەڵـێم!". "تـۆ کێیـت؟" تـەنها لـە جیهانی دەسکردی زەینی کەسانی وەك لویس کارۆڵ و فـرانتس کافکـادا، خستنەڕووی رێگەچارەکان، پێویستی بە بەڵگە هێنانەوە و روونکردنەوە نییـە. لـەو دنیـا واقعییـەدا کـە خـەڵکی تیادەژی، ئەگـەر هـەموو شـتێك عاقلانـە بێـت، رێگەچـارە پێـشنیار کراوەکـان دەبـێ لەسـەر بناغـەی حەقیقەتەوە دامەزرابن.

تەنانەت سادەترین رستەش سەبارەت بـە حەقیقەتـەکان، جـۆرە تەجویزکردنێکی شاراوەشی تیایە. بۆ نموونە کاتێ کەسێك دەڵـێ "ئـەوە کورسییە" لە راستیدا دەیەوێ ئەوە بڵێ کە ناتوانین چێشتی پـێ دروسـت

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بکەین، یان لە خوا بۆی بپاڕێینەوە. ئەڵبەتە ئەو بەمانای تەواوی وشە، هەرگیز هەڵێنجانێکی لۆژیکی نییە و ناتوانین ئەوە دەرەنجامانە لەو رستەیەی سەرەوە وەربگرین. بەڵام ئەگەر مانای دروست و تەواوی وشەکە لەبەرچاونەگرین، ئەو هەڵێنجانە بە شتانێکی تەواو لۆژیکی دێنە بەرچاو. ئەمانە بەشێکن لە مانای کورسی. بە پێی عەقڵ و لۆژیک (واتە لەرووی قیاسییەوە) کەس ناچار نییە لەسەر کورسی دابنیشێت، بەڵام باشترین کەڵکی کورسی، هەمان دانیشتنە لەسەری.

بەکورتی، ئەو رستانەی کە حەقیقەت بەیان دەکەن، بەمانا کراوەکەی ــ نەك مانا سنووردار و داخراوەکەی ــ شموولی تەجویزییان هەیە، واتە ئەوانە گونجاوێتی و ڕادەی پەرچەکردارییەکان دەسنیشان دەکەن. کەسێك کە بۆیاخ لە سەگەکەی ئەدات و مێزەکەی ئەلاوێنێتەوە، بە پێی لۆژیك هیچ بە هەڵەدا نەچوە، بەڵام بێگومان کەسانی دەوروبەری، ئەو کارانەی بە هەڵە لە قەڵەم ئەدەن. ئەڵبەتە ئەگەر دەرکی بە هەڵەکانی کرد و لەگەڵ ئەوەشدا جەخت لەسەر ئەوە بکات کە لە رووی ئاگاییەوە ئەو کارانەدەکا، دیسانەوە بە پێی لۆژیك ناتوانین کارەکانی بە هەڵە لە قەڵەم بدەین، بەڵام بێگومان دەڵێین کە تا ڕادەیەك ئینسانێکی سەیرە.

تا رستەی تەوسیفی، کامڵتر و هەمەلایەنەتر بێت، شموولی تەجویزیشی زیاتر و کاریگەرتر دەبێ. تێڕوانینێکی هەمەلایەنە لەسەر جیهان، لە سیغەی ئەمریدا واتە بە شێوەی فرمان و داواکاری، یان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هاندان و پاڵ پێوەنانەوە دەرنابڕدرێت، بەڵام بە تەواوەتی کاریگەری لەسەر رەفتاری ئەو تاکانە دادەنێ کە پابەندن بە "ئاکار" و جەختیشی لەسەر دەکەن. هەر بە هەمان شێوە تیۆرە سیاسییەکانیش دەرەنجامگەلێکی گرنگی تەجویزییان هەیە. کاتێ کە ئینسان لە واقعییەتەکانی دنیای سیاسەت تێبگات، بێگومان کاریگەری لەسەر رەفتارەکانی دادەنێن. کەواتە دەرەنجامەکانی پەرچەکردارییەکی عاقلانەو گونجاو، لە جیهانێکدا کە پێکهاتەیەکی تایبەتی هەیە، بە لایەنی "تەجویزی" تیۆرە سیاسییەکان لە قەڵەم ئەدرێن.

تێڕوانینی هەمەلایەنە لەسەر حەقیقەتەکان، لە رووی لۆژیکییەوە، خۆی لە خۆیدا هیچ رێگەچارەیەکی دیاریکراو بە دەستەوە نادات، بەڵام رەفتارگەلێك دێنێتە ئاراوەکە دەتوانین بە "لۆژیکی" لە قەڵەمیان بدەین. هەروەك تیۆدۆر رۆزاك دەڵێ:

رەفتاری ئێمە لە راستیدا رەنگدانەوەی هەمەکی (کلّـی) **تێڕوانینمانە لەسەر خۆمان و پێگەی خۆمان لە جیهانی دەوروبەرمان. رەنگە ئەو تێڕوانینە لای ئێمە، لە ناو وشەکاندا ون بێت و رەنگە هەرگیز راستەوخۆش سەرنجی نەدەینێ. ئەم جیهانبینییە کە دایمە تێگەیشتن، یان هەل و مەرج و مەیلەکانمان تەعدیل و کۆنترۆڵ دەکەن، رەنگە بۆ هەمیشە لە قۆناغی نیمەخودئاگادا بمێنێتەوە. ئەم جیهانبینییە پێش ئەوەی کەرێنماییمان بکات بۆ دەس نیشان کردنی چاکەو خراپە، ناچارمان دەکا کە حەقیقەت لە ناحەقیقەت، دروستی لە**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نادروستی و مانادار لە بێمانـا جیـا بکەینـەوە. پـێش ئـەوە دەس بەهـەر کارێــك بکــەین، دەبــێ تــێڕوانینێکمــان لەســەر جیهــان هــەبێت و رەفتارەکانیشمان لەگەڵ ئەو مۆدێلە ماناداره‌دا بگونجێنین.

پێوەندی نێوان «هەیە» و «دەبێ»

پێوەنـدی نهـێنی و سرئاسـای نێـوان "هەیـە" و "دەبـێ"، واتـە نێوان وەسف کردنی جیهان و رێگەچارەکان، پێوەندییـەکی نـە نهێنییـەو نـە سرئاسـا. یـەکێك لـەم پێوەندییانـە، "پرەنـسیبی واقعییـەت"ەو ئـەوی دیکەشیان هێزی "مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ"ە

"پرەنسیبی واقعییەت" ناچارمان دەکا رەفتـارێکی ریالیـستی لـە خـۆوە پیـشان بـدەین. هـەروەها هانمـان ئـەدا کـە کردەوەکانمـان لەسـەر بناغەی تێگەیشتنی واقیعی و ئاشکرای جیهـانی دەوروبـەر ـــ نـەك بـەو شێوەی کە رەنگە هەبێت، یان بەو شێوەی کە ئێمە بـیری لـێ دەکەینـەوە ـــ دابمـەزرێنین. ئـەو رەفتارانـەی کـە پرەنـسیبی واقعییـەت بەسـەریاندا زاڵە، دەبێ جیاوازی قایـل بـن لـە نێـوان خـەون و خـەیاڵ و، ئیمکانـات و حەقیقەتە ڕەسەنەکاندا. رەفتارێکی لەو جۆرە، ئەوەی پێقبـووڵ نـاکرێ کە هەسارەی مانگ لە پەنێر سازکراوە، یان کۆلکەزێڕینـە لـە گوڵدانێکی پڕ لە زێڕدا گەشە دەکا و گەورە دەبێ.

هێزی "مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ" لەراسـتیدا، دەرەنجامێکی ســادەی رەفتــارە پۆزەتیڤــەکانی ئینــسانەکانە. مــرۆڤ "لــە رووی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لۆژیکییـــەوە" دەتـــوانێ خوازیـــاری شـــەڕ و ئـــاژاوە و ئـــێش و ئـــازار و دیکتاتۆرییەت و رووخاندن بێت. بەڵام لە حاڵەتی نۆرماتیڤدا، مـرۆڤ بـۆ بەدەست هێنـانی نـەزم، شـادی، ئـازادی و سـەرکەوتن، خـۆی رووبـەڕووی ئـــەو مەترســـییانە ناکاتـــەوە. بـــەمجۆرە ئەگـــەر بـــە کەســـێکی لەســـەر دووڕیانێـکدا بڵـێن رێگـەی یەکـەم بـەرەو سـەرکەوتن دەچـێ و رێگـەی دووهـــەم بـــەرەو تیاچـــوون، لـــە راســـتیدا هـــیچ پێـــشنیارێکی تایبـــەت ئاراستەنەکراوە. واتە هیچ تـەجویزێك نـەکراوە. ئێـوە پێتـان وتـووە کـە "دەبێ" یەکێك لەو دوو رێگەیە هەڵبژێریت و ئەگـەر کەسـێکی عاقـڵ و زانا بێت و قسەکەی ئێوە قبووڵ بکات، رێگەیسەرکەوتن هەڵئەبژێرێت.

بـــە هـــۆی تایبەتمەندییـــەکانی پێکهاتـــەی مـــرۆڤ و هـــەروەها نۆرماتیڤ بوونی مەیلەکانیەوە، تەنانەت ئەگەر تیۆرسیەنێك بە شـێوەی تەجویزیش قسەنەکات، دیسانەوە قسەکانی کاریگەرییـەکی تـەجویزییان دەبێت. واتـە پێویـست ناکـات تیۆرسـیەن، بـە ئـەمر پـێکـردن خوێنـەران ناچـار بکـات بەشـێوەیەکی تـەجویزی، لـە تـێگەیـشتنەکانی ئـەو لەسـەر سیاسەت، تێبگەن. ئەو تەنها دەبێ مەسەلەکان وەك چۆنن، ئـاوا باسـیان لێبکات و پاشان مەیلە سروشتییەکانی بـەردەنگ (مخـا طـــب) خـۆی، وای لێ دەکەن بە شێوەی تەجویزی تێیان بگات.

تیۆرە سیاسـییەکان تاڕادەیـەك وەك نـەقـشەگەلی دەریاوانـەکانی ئەوسا (قـدیم) وان، کە لـە پەراوێزەکانیانـدا دەنووسـرا "لێـرەدا ئـەژدیها هەیە"، یان ئەوەیان پیشان ئەدا کە زەوییە سافەکان لـە کوێـدا کۆتاییـان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دێت. لە هیچ کام لەو نەقشانەدا نەنووسرا بوو کە "لێرەدا مەچنە ژوورەوە!"، یان " هەڵێن!". تەنها مەلەوانێك کە لەگیانی خۆی بێزار بوایە، دەڕۆشتە ئەو شوێنەی کە لێی نووسراوە "لێرەدا ئەژدیها هەیە".

هۆبس کە دڵنیا بوو لەکاریگەری دانانی تیۆرە سیاسییەکەی، بەتەواوەتی دەرکی بەو مەسەلەیە کردبوو. مرۆڤ حەزناکات تووشی کێشەو شەڕە ناوخۆییەکان ببێت، بەڵام چ بیەوێت و چ نەیەوێت، ئەو کێشانە روودەدەن، چوونکە خەڵك هۆکارەکانی شەڕو ئاشتی ناناسن. ئەگەر مرۆڤ چییەتی تیۆرە سیاسییەکان ـــ واتە تیۆرەکەی هۆبس ـــ دەرك بکات، حکوومەتێکی بەدەسەڵات دادەمەزرێنێ و لە رێگایەوە تاکەکان لەو مەترسییانە رزگار دەکا. لەو حاڵەتەدا کەس ناچارنییە ئەمر بەسەر خەڵکدا بکات، یان گاڵتەیان پێ بکات، بەڵکوو فێرکارییەکانی زانستی سیاسەت، بە پێی مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ، ئەو کارە ئەنجام ئەدات. بەوتەی هۆبس: هەرکە مرۆڤ لەمەڕ ئەو بارودۆخە نالەبارەی کەتیایدادەژی، زانیاری و ئاگایی تەواوی بە دەست هێنا، چییەتی هەمان ئەو بارودۆخە ناچاری دەکا خوازیاری ئەوە بێت کە لەو هەلومەرجە خراپ و نالەبارە رزگاری بێت.

ئەڵبەتە ئەوە راستە ئەگەر بوترێت هۆبس، هەندێ تایبەتمەندی تایبەت بە خۆیی هەیە. ئەو زیاتر لە فیلسووفانیتر باوەڕی هەبوو بە پێوەندی نێوان ئەو شتانەی کە مرۆڤ بۆ جێبەجێ کردنی بەرژەوەندییە تاکەکسییەکان "ئەنجام ئەدات"و، ئەو شتانەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"دەبێ" بە قازانجی بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگا ئەنجام بدات. کەواتە هۆبس بە تەواوەتی جەختی دەکرد لەسەر پێوەندی نێوان ئەوەی کە "هەیە" و ئەوەی کە "دەبێ ببێت"و، ئەوانەش دەگەڕێنێتەوە بۆ مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەوە بابەتێکی تەواو ئاشکرایە کە ئەگەر ئینسان، بەهەمان شێوەی هۆبس لە سیاسەت تێبگات، ڕەنگە هەڵسوکەوت و ڕەفتارەکانیشی شێوەی ئەوانەی هۆبس بەخۆوەبگرن. بە هەرحاڵ ڕێگەچارە عەقلانییەکان بە تەواوەتی دەچنە ژێر کاریگەرێتی ئەو تێڕوانینەی کە لەسەر حەقیقەتەکان هەیەتی.

لەسەر هەمان قیاسیش، ئەگەر ئینسان بە شێوەی ئیدمۆند برێك لە سیاسەت تێبگات و ئەگەریش وەك جۆن لۆك لە کۆمەڵگا تێبگات، بێ گومان دەبێتە کەسێکی لیبراڵ ئەندیش و لیبراڵ بیردەکاتەوە. هەروەها ئەگەر وەك مارکس دەرك بە کۆمەڵگا بکات، بێگومان هەوڵ ئەدات بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگایەکی ناچینایەتی. (لە ڕاستیدا، نموونە مێژووییەکان لەم بوارەدا پێچەوانەی بیروڕاکانی مارکسیان سەلماندووە کە دەڵێ باوەڕە سیاسییەکانی خەڵکیش چینایەتین.بەگشتی، ڕێبەرانی بزاڤی مارکسیستی لە چینی پرۆلیتاریاو بە بیانووی بەرژەوەندییە چینایەتییەکانەوە ڕانەپەڕیون بەڵکوو ڕۆشنبیرانێکی بۆرژوابوون کە بە هۆی جیهانبینی و باوەڕەکانی مارکسەوە بەو ڕێگەیەدا ڕۆیشتن). بە هەرحاڵ ئەو نموونانەی کە باسمان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کردن، ئەوە پیشان ئەدەن کەتێڕوانینی هەمەلایەنەی سیاسی، کاریگەرییەکی هەمەلایەنەش لەسەر رەفتار و کردەوە حەقیقی و عاقڵانەکان دادەنێت.

ئەگەر جیهان ئەو شتە بێت کە تیۆرسیەنەکان (چ فیلسووف بن یاخود خەڵکی ئاسایی) تەسەوری دەکەن، کەواتەهەندێ، لە رەفتارەکان دەبێ بە شتانێکی "نائاسایی" لە قەڵەم بدرێن بە واتایەکی تر هەندێ رەفتاری ئینسانەکان ـ تەنانەت هەندێ لە رەفتارە جیهانییەکانیان ـ هەرگیز بەکەڵکی چارەسەرکردنی کێشەو گرفتە سیاسییەکان نایەن. ئەوەش بەو مانایە نییە کە هەندێك لە رەفتارەکان ـ بە مانا ئاکاری و سنووردارەکەی وشە ـ نادروست بن، بەڵکوو پێوەندییان بە بوارە کۆمەڵایەتییەکانەوە نییە و یەك ناگرنەوە و لەگەڵ یەکدا ناگونجێن. ئەوانە لەو رووەوە نادروستن کە بۆ نموونە کەسێك ئەو هەواڵەی پێبگات کە منداڵەکەی لە کارەساتی ئۆتۆمبێلدا بریندار بوە، یان کوژراوە، لە جیاتی ئەوەی کە بگری، بە پێچەوانەوە پێ بکەنێ؛ یان کاتێك سلاوو چاكخۆشی لەگەڵ کەسێکدا بکەن، لە جیاتی وەلامدانەوە جنێوی بداتێ. لەو جۆرە حاڵەتانەدا ئینسان وا تەسەور دەکا کە ئەو کەسە، یان لە قسەکە تێنەگەییوەو بەهەڵە وەری گرتووە، یان بەڕاستی کەسێکی ئەحمەق و نەفامە.

ئەگەر بەهەمان شێوەی کە برێك دەیگوت، کۆمەڵگا سیاسییەکان لە بنەڕەتدا سیستەمگەلێکی ئەندام ئاسابن، کەواتە ئەوە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەڵەیەکی گەورەیە کە بە شتانێکی دەسکرد و میکانیکی لە قەڵەمیان بدەین هەروەها بە پێی قسەکانی ئەو، ئەگەر ئینسانەکان بوونەوەرگەلێکی کۆمەڵایەتین کە بە هۆی سوننەت و سۆزو عاتیفەکانەوە پێکەوە دەبەسرێنەوە و یەك دەگرنەوە، هەڵەیەکی گەورەیە ئەگەر بە بوونەوەرگەلێکیان لە قەڵەم بدەین کە لەرووی لۆژیکییەوە بە تەنها بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانی خۆیان رەچاودەکەن.

هەروەها بەپێی قسەکانی ئەفلاتوون، ئەگەر دادپەروەری گەورەترین تایبەتمەندی رۆح بێت، هەوڵدانی "ناپلیۆنی" بۆ بەدەست هێنانی دەسەڵات، پەرچەکردارییەکی تەواو نادروستە لە بەرانبەر تایبەتمەندییەکانی ئینساندا. ئەو کەسانە کەئامانجیان بەدەستهێنانی بەختەوەرییە، دەبێ بێهێزترین فیلسووفیان بەلاوە پەسەندتر بێت، نەك بەهێزترین و دەوڵەمەندترین دیکتاتۆری جیهان چوونکە لە دوا راڤەکاریدا بەو دەرەنجامە دەگەین کەئینسانی دادپەروەر، بەختەوەرترین کەسە. ئەفلاتوون دەیگوت ئینسانی دیکتاتۆر نەك تەنها ئەوانیتر نابوود دەکا، بەڵکوو لە ئاکامدا خۆیشی نابوود دەکا. تەنانەت ئەگەر بەدەست ئەوانی تر لە ناونەچێت، بەهۆی تەماحی دەسەڵات خوازییەکەیەوە تیادەچێ. **چارەنووسی حەتمی و نەگۆڕی دیکتاتۆر ئەوەیە کە، یان بەدەست دوژمنانی لە ناو بچێت، یان بە هۆی بەدەست هێنانی لەڕادەبەدەری دەسەڵاتەوە، ببێتە گورگێکی دڕندە.**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتە ئەگەر کەسێك لە روانگەی مارکسەوە لە جیهان بڕوانێت، ئیدی داکۆکیکردنی لە سیستمی سەرمایەداری، بەشتێکی ناعەقلانی دێتە بەرچاو. ئەگەر باوەڕەکانی مارکس سەبارەت بە سروشت و پێکهاتەی سیستمی سیاسی بۆرژوازی دروست بن، لەو حاڵەتەدا تەنها ئینسانگەلی "ناواقیع گەرا" و "نائاسایی" داکۆکی لە سیستمێکی وا دەکەن. تەنها کەسێکی "مازووخیست" و شێت لە بەرانبەر ئەو نامۆبوون و چەوساندنەوانەدا چۆك دائەدات کە مارکس بەدەرەنجامی حەتمی سیستمی سەرمایەدارییان لە قەڵەم ئەدات. ئەڵبەتە رەنگە سەرمایەدارێکیش بەدی بکرێت کە دان بەحەقانییەتی قسەکانی مارکسدا بنێت، بەڵام بەو حاڵەشەوە لەبەرخاتری تەماح و فرەخوازی و پاراستنی بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانی، وەك کۆنەپەرستێك دەمێنێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا قسە و تیۆرەکانی مارکس، زیانگەلێکی رۆحی زۆریان لێ دەکەوێتەوە. بۆ نموونە سەرمایەدارێکی لەو جۆرە، دەبێ وێڕای وێناکردنێکی ناشیرین لەسەرخۆی، درێژە بە ژیان بدات. هەروەها ناچارە خۆی بە بوونەوەرێکی چەوسێنەرو زاڵم تەسەور بکات کە کەوتۆتە داوی "تەلیسمی کاڵا"وە. زۆرن ئەو کەسانەی کە ناتوانن ئەو هەموو پێکادانی باوڕو رەفتارانە تەحەمول بکەن.

کەواتە قەڵشتی نێوان "ئەوەی کە هەیە" و "ئەوەی کە دەبێ ببێ" تارادەیەك پڕ دەبێتەوە. چوونکە "ئەوەی کە دەبێ ببێ" هیچ کات بەرهەمی زەینی و سەرەڕۆیانەی کەسێکی تایبەت نییە. مرۆڤ لەبەر

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوەی کـە مـەیل و هـەروەها سـۆز و عاتیفەگـەلی نۆرماتیڤیـشی هەیـە، ئـەوە دەزانێـت کـە لـەکاتی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ حەقیقەتەکانـدا چ پەرچەکردارییەکی تایبەتی هەبێت. ئەو ئینسانە ئاساییەی کە لە دنیـای برێکدا دەژی پەرچەکردارییەکانیشی لە کـاتی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ رووداوە سیاسـییەکاندا، جیاوازییـان هەیـە لەگـەڵ ئـەو کەسـەی کـە لـە دنیای مارکسدا دەژی.

قورسی و ئاڵۆزێتی زانیارییەکان (data)

ئەگەر بە پێـی قسەکانی هیـۆم ئیختیـاری "ئـەوەی دەبـێببێـت "ئەوەی دەبێ ببێت" لـە دەس خـودی تاکەکانـدا نـەبێ، کەواتـە "ئـەوەی کە هەیە"ش ناتوانێت سادە و تـەواو ئاشـکرا بێـت. تـێڕوانـینی "گـشتی" لەسـەر نـەزمی سیاسـی، هـەرگیز سـەروکاری لەگـەڵ هۆکارەکانـدا نییـە. ئەوانـە دەبـێ هەمیـشە داوەرییـان لەسـەر بکرێـت و هەڵبـسەنگێنرێن. دەسنیشان کردنی هەندێ لە حەقیقەتـە سادە و سـنووردارەکان کـارێکی سەخت نییە. (بۆ نموونە حەقیقەتێکی وەك ئەوە کەژمـارەی ئەنـدامانی ئەنجومـەنی سـەنای ئـەمریکا ١٠٠ کەسـە.) بـەڵام تـێ گەیـشتنی کامـڵ و هەمەلایەنەی سیاسەت، کارێکی یەکجار قورس و ئاڵۆزە.

وێنا کردنێکی کامڵی "ئەوەی کـە هەیـە" بـە تایبـەت لـە بـواری سیاسەتدا، دەبێ لەخۆگری "قابلییەتـەکان، ئیمکانـات و زەروورەتـەکان و هـەروەها حەقیقەتـەکان" بێـت. هـەرکام لـەم رەهەندانـە، سـەبارەت بـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حەقیقـەتی جیهـان، لەسـەر ئـەو کردەوانـەی ئینـسان کـە بەرەفتارگـەلی سیاسی عـەقلانی نـاودێر ئـەکرێن، کاریگەرییـەکی یـەکجار زۆر دادەنـێن. هــەر کــام لــەم رەهەندانــە دەورێکــی گــرینگ لــە تیــۆرە سیاســییە عەقلانییەکانـدا دەبینـن. لەگـەڵ ئەوەشـدا هـەرگیز نـاتوانین بـە هـۆی بەڵگەگـەلێکی سـادەوە بیانـسەلمێنین. ئەڵبەتـە دەتـوانین لـە چـەندین روانگەی جۆراوجۆرەوە باس لە رۆڵی تایبەتی ئیمکانات و حەقیقەتـەکان و زەروورەتەکان بکەین.

پێشبینیکردنی رووداوکان لە کاتێکدا مومکین دەبـێ کـە پێـشتر شــتی وا رووی دابێــت و لــەو حاڵەتەشــدا "ئەگــەرەکان" ئیــدی هــیچ مانایــەکیان نابێـت. ئەگـەر گەلاڵەیـەك نەخرێتـە بـواری جـیبـەجێ کردنەوە، لـە دوو لایەنـەوە قـابیلی بـاس کردنـە: یـان جێبـەجێ کردنـی نامومکینـە، یـان پێـشتر قـەت تـاقی نەکراوەتـەوە. هەنـدێ کـەس دەڵـێن مەسێحییەت تاقی کراوەتەوەو سەلمێندراوە کە کەموکۆڕی زۆری هەیـە. دەســتەیەکی ســێهەمیش دەڵــێن تــاقی کردنــەوەی لــە توانــادا نییــە. دەستەیەکی تـریش دەڵێن سـەرەڕای لایەنـە چاکەکانیـشی، هێنانـە ئـارای کۆمەڵگایەکی لەو جۆرە قەت مومکین نییە.

سەبارەت بە زەروورەتەکان، ئینـسان ئـەوە دەزانـێ کـە هەمیـشە "ئەلف" و "ب" پێوەندییان بە یەکـەوە هەیـە. بـەلام بـە پێـی قـسەکانی هیـۆم "ئـەلف" و "ب" هەمیـشە پێکـەوە بەسـتراونەتەوەو ئـەو پێکـەوە بەسترانەوەشـیان بــە هــۆی زەروورەتــەوە نــەبوە. نــاتوانین هۆکارەکــان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ببینین، بەڵکوو دەتوانین پشتیان پێببەستین و وەك بەڵگە کەڵکیان لێوەربگرین. بۆ نموونە تاقیکارییە تاکەکەسییەکان ئەوەیان دەرخستووە کە لەهەر کۆمەڵگایەکدا نەزم و یاسا بەرقەرار بێت، بێگومان لەوێدا حکوومەتێکی بەهێز حزووری هەیە. بەڵام بەڕاستی ناتوانین بانگەشەی ئەوە بکەین کە حکوومەتی بەهێز و نەزم و یاسا "وەك پێویست" تەواوکەری (لازم و ملزوم) یەکدین.

رەنگە ئینسان تاڕادەیەکی زۆر دڵنیابێت لەوەی کە دەتوانێ جیاوازی قایل بێت لە نێوان شتە سروشتییەکان و خەون و خەیاڵەکاندا، کە چی هەرگیز ناتوانێ بە دڵنیاییەوە بیروڕاکانی دەربڕێت. هەندێ جار خەیاڵ وەك حەقیقەت دێتە بەرچاو. بۆ نموونە تراویلکە بۆ کەسێکی تینوو لە بیابانێکی بێئاودا، بە تەواوەتی وەك ئاو دێتە بەرچاو.

کاریگەرێتی پێشنیارکردنی ئەم رێگەچارانە، کە ئایا بەشێکن لە ئیمکانات و ئەگەرەکان، یان حەقیقەتەکان، دەبێ تا ئێستا بۆمان روون بووبێتەوە. وەك چۆن هەمیشە دەگوترێت "خواستن، توانینی بە دواوەیە". زۆر بەجێیە ئەگەر کەسێك داوامان لێ بکات لە پەنجەرەوە باز بدەینە خوارێ، بەشێتی لە قەڵەم بدەین. لە رووی لۆژیکییەوە کەس داواکارییەکی نامومکین لەکەس ناکات. ئەگەر کەسێك داوا لە پێشخزمەتی رستۆرانێك بکات کە گیلاسێك شەرابی بێ ئەلکولی بۆ بێنێت، بێگومان پێشخزمەتەکە تووشی سەرسووڕمان دەبێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بڕیاردانێکی دروست هەمیشە دەبێ جیاوازی لە نێوان حەقیقەتەکان و شتە رووکەشەکاندا قایل بێت. "لەسەر سەهۆڵدا ڕێ مەکەن، چوونکە راستە کە بە رواڵەت ئەستوور دێتە بەرچاو، بەڵام تەواو ناسکە".

زۆربەی ناکۆکییە هەرە گرینگەکان لەسەر بابەتی تەجویزکردن لە تیۆرە سیاسییەکاندا، بە هۆی ئەو مەسەلانەوە، پێوەندییان بە مەسەلە حەقیقییەکانەوە هەیە.

ئاسۆی تواناییەکان (قابلییەتەکان)

سەرەتا سەرنج بدەنە بابەتی تواناییەکانی ئینسان. ئەم پرسیارە کە خەڵك "بـا لـقـوّ ه" چین؟ وە کاتێکیش کە گەشەونەشە دەکەن و گەورە دەبن، دەبن بەچی؟ پرسیارێکە سەبارەت بە حەقیقەت و سروشتی مرۆڤ. ئەم پرسیارە، مەسەلەیەکی بە تەنها زەینی و سەلیقەیی و تاکەکەسی نییە. بەڵام هەروەك پێشتریش باسمان کرد، داوەری کردن لە بارەیەوە کارێکی ئاسان نییە و لە راستیشدا بە تەواوەتی دەرك کردنی سروشتی مرۆڤ، یەکجار سەخت و دژوارە. ئەوە کەئایا مشوور خواردنێکی تەجویزی، شتێکی عەقلانییە، یان نا، ـــواتە ئایا کاردانەوەیەکی باشە لە بەرانبەر مەسەلەی بەرباسدا؟ ـــ زۆربەی کات راستەوخۆ پێوەندی بە وەڵامی ئەم پرسیارەوە هەیە.

ئایا خەڵك " بـا لـقـوّ ه " بوونەوەرگەلێکی شاد و خۆشەویست و لەبەردڵان و دلۆڤان و کۆمەڵایەتین؟ ئەگەر ئاوا بێت، کەواتە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوخەڵکە زۆرەی کە ناڕازی و ناکۆمەڵایەتی و ناحەز و ناخۆشەویستن، دەرەنجامی ژینگەی کۆمەڵایەتی و دەزگا سیاسییەکانن. کەواتە ئەم مەسەلە بۆ ئەو کەسانەی کە گرنگایەتی زۆری هەیە، بە ئەرکی سەرشانی خۆیانی دەزانن کە هەوڵ بدەن ئەو دەزگاگەلە بڕووخێنن و لە ناویان بەرن.

یان بە پێچەوانەوە، خەڵك " بـــا لـقـوّ ه **" بوونەوەرگەلێکی جینایەتکار و دەس درێژی کەرو دیکتاتۆرن؟ ئەگەر ئاوا بێت، کەواتە پێشینەی پێکهاتە سیاسییەکان، بە باشتر و بە کەڵکتر دێنە بەرچاو. راستەکە ئەوانە نەیانتوانیوە بە تەواوەتی ئاشتی و ئازادی مرۆڤ دابین بکەن بەڵام دەبێ ئەوەشمان لەبەرچاو بێت کە کەرەسە خاوەکانیان (واتە سروشتی مرۆڤ) کەم و کوڕی زۆریان هەبوە. بەسەرنجدان بە مەیلە سروشتییەکان و نارێكبوونی ئینسان و هەروەها ئەم حەقیقەتە کە ئەم دەزگاگەلە، رێیان لە کوشتنی ئینسانەکان لە لایەن یەکدییەوە گرتووە، سەرکەوتن گەلێکی باشیان بەدەست هێناوە. کەواتە باشترین رێگەچارە ئەوەیە کە هێزەکانی "نەزم و یاسا" بە هێزتر بکرێن وەك لەوەی لاوازتر و بێهێزتر بکرێن.**

بە لەبەرچاو گرتنی دەرەنجامەکانی تێڕوانینی ئینسان لەسەر هێزە " بـــا لـقـوّ ه **"کانی مرۆڤ، دەتوانین هێزە سیاسییەکان بە ئامرازێك لە قەڵەم بدەین بۆ سەقامگیرکردنی ئاشتی و ئاسایش، یان رێگرێك لە بەردەم گەشەسەندن دا.**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سنووردار بوونی ئیمکاناتەکان

زۆربەی کات تێگەیشتن لە قابلییەتەکانی ئینسان، پێوەندی هەیە لەگەڵ داوەری کردن لەسەر هەموو ئەو شتانەی کە لە پانتای سیاسەتدا بواری رەخسانیان هەیە. کەواتە هەڵسەنگاندنی دروستی ئاسۆی ئیمکاناتەکان لە سیاسەتدا بەئاشکرا گرنگایەتییەکی زۆری هەیە بۆ رێگەچارە سیاسییە گرینگ و چارەنووس سازەکان. ئەگەر بمانەوێ نموونەیەکی گونجاو سەبارەت بە قابلییەتی ئینسان کە تەجویزیش بن بهێنینەوە، دەبێ ئاماژە بە بیرورا لێکجیاوازەکانی مارکس و فرۆید بکەین کە سەبارەتن بە پێکهێنانی کۆمەڵگای ناچینایەتی. بەڕای مارکس پێکهێنانی کۆمەڵگایەکی لەوجۆرە نەك تەنها لە توانادایە بەڵکوو حەتمیشە و ئیختیاریشی لەدەس کەسدانییە. قابلییەتەکانی ئینسان بۆ پێك هێنانی کۆمەڵگایەکی پڕ لە ئاشتی و ئازادی و دادپەروەری لە مێژوودا دەس بەکاردەبن و ئەو کۆمەڵگایە دێننە ئاراوە. ئینسان ئیختیاری ئەوەی هەیە، یان سواری قەتاری مێژوو بێت، یان لە ژێر تایەکانیدا پان ببێتەوە. هەڵبژاردنی رێگەی یەکەم، باشترین و عەقڵانیترین رێگەیە، بە تایبەت کە مێژوو نەك تەنها لە چالاکی ناکەوێ بەڵکوو چالاکییەکەشی هەم لۆژیکی و ئینسانییە و هەمیش رزگارکەرە. فرۆید هەموو ئەم پرۆسەیە بە شێوەیەکیتر دەبینێ. بە پێی تێروانینی ئەو لە سەر سروشتی مرۆڤ، ئارەزووی مارکس بۆ پێك هێنانی کۆمەڵگایەکی کۆمۆنیستی لە خەیاڵێکی بێهوودە زیاتر هیچ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نییە. فرۆید پێی وایە کە سرووشتی مرۆڤ بە شێوەیەکە کە بەدیهاتنی ئەو تێڕوانینە یۆتۆپیاییە نامومکین دەکا. شەڕاشۆیی کە قەت بنەبڕیش نابێت و هەروەها خۆپەرستی و دەسەڵاتخوازی لە سرووشتی مرۆڤدا، مۆڵەت بە کارێکی وا نادەن. کەواتە، لە قۆناغی تەجویزی دا، باوەڕەکانی فرۆید بە تەواوەتی سیاسەتەکەی مارکس تێك دەشکێنن. ئەگەر هەڵسەنگاندنەکەی ئەو لەسەر قابلییەتە مرۆییەکان دروست بێت، کەواتەهەوڵدان بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی کارێکی یەکجار بێهوودەیەو لەو حاڵەتەدا بەڕاستی ئینسان بە ئامانجە دڵخوازەکانی ناگات. شتی وا هەرگیز لە توانادا نییە. وەرچەرخانی ئیجباری و کتوپڕی مێژوو بەرەو ئاقارێك کە ئەو بیروڕا ئامانج خوازانە دەس نیشانی دەکەن، دەرەنجام گەلێکی پڕ لەکارەساتی لێدەکەوێتەوە.

ئەرەستوو چەندین سەدە لەمەوپێش، بەلۆژیکێکی لەو چەشنەوە، بیروڕاکانی ئەفلاتوونی سەبارەت بە کۆمەڵگای یەکگرتوو و سۆسیالیستی (ئیشتراکی) خستۆتە بەر رەخنەوە. بە چاوپۆشی کردن لەو قەڵشتە فەلسەفییەی کە ئەفلاتوون و مارکس لێك جیادەکاتەوە، ئەویش دامەزراندنی کۆمەڵگای ئیشتراکی ــ لانی کەم بۆ چینی پارێزەری (پاسەوانان) کۆمەڵگا ــ پێشنیار کرد. ئەفلاتوون لەبەر ئەوەی کە رێ لە ناکۆکی پارێزەران ــ واتە نوخبە حاکمە فیلسووفەکان ــ بگیردرێت، لە موڵکایەتی تاکەکەسی بێبەشی کردن. بەڵام بەڕای ئەرەستوو ئەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵگا یۆتۆپیاییەی کە لە کتێبی کۆماردا خراوەتەڕوو، هەرگیز ناتوانرێ بخرێتە بواری جێبەجێ کردنەوە. هەروەها لەو باوەڕەدا بوو کە ئەفلاتوون (وەك چۆن فرۆید پێی وابوو مارکس بە هەڵەداچوە) لەو رووەوە کە بشێوییە سیاسییەکانی بەدەرەنجامی نەبوونی کۆمۆنیزم لە قەڵەم ئەدا، تەواو بە هەڵەدا چوە. چوونکە سەرچاوەی هەموو ئەمانە دەگەڕێتەوە بۆ فیترەتی ناپاکی مرۆڤ بەگشتی.

کەواتە تاڕادەیەك بەهۆی دەسنیشان کردنی نادروستی هۆکارەکانەوە بوو کە ئەفلاتوون ئەو ئامانجە سیاسییە نامومکینەی خستۆتەڕوو. ئەرەستوو بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە ئەو کۆمەڵگا یۆتۆپیاییەی ئەفلاتوون، قەت بواری هاتنە ئارای بۆ نەدەڕەخسا، چوونکە وەها کۆمەڵگایەك نە یەك پارچەیەو نە یەکگرتوو. هەروەها بەسەرنجدان بە سروشتی مرۆڤ، شتێکی وا هەرگیز لە تواناادا نییە. کۆمەڵگاکەی ئەفلاتون سەرەنجام: ١ــ یان هەموو خراپییەکان و ناشیرینییەکانی کۆمەڵگایەکی سیاسی لە خۆدەگرێت، ٢ــ یان لە لایەن ئەو هاوڵاتییانەی کە پارێزەر (پاسەوان) نین، پەسەندناکرێ، ٣ــ یان بە ناچار دوو حکوومەتی دژبەیەك لە کۆمەڵگادا دێنە ئاراوە.تاقمی پارێزەران دەبنە لەشکرێکی سەربازی و داگیرکەر و وەرزێران و کاسبکاران و ئەوانی تریش دەبنە هاووڵاتیگەلی ئاسایی.

لایەنی دیکەی ئەو مەسەلەیە ئەوەیەکە، دەبێ ئەوە روون ببێتەوە کە ئایا ئەو سیستمە سیاسییەی کە تا ئێستا بە شتێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نــاومكین لــە قەڵــەم دراوە، بەڕاســتی دەتــوانیٚ دابمــەزرێت، یــان نــا؟ بۆنموونــە جــۆن لــۆك لــە كتــێبی "**نامەیــەك دەبــارەی لێكبــوردن**"دا بــە شێوەیەكی تایبــەتی بــاس لــەو مەســەلەیە دەكات. لاك دەیهەویــست ئــەوە دەربخات كە تەنها ڕێگەی بــەدەزگایی كردنــی ئــەو فــرە مەزهەبییــەی كــە هــەڵقولاوی ریفــۆرمی مەزهــەبی لــە مەســێحییەتدا بــوو، جیاكردنــەوەی مەزهەب لە سیاسەتە. شەڕو پێكادانی نێوان گرووپە پرۆتــستانەكان، كــە هەریەكە و بەمەبەستی هەڵاتن لە تەعقیبە سیاسییەكان، بەدوای ئەوەدا بوون كە بەدەسەڵات بگەن لەو ڕێگەیە شەو بەسەر دەزگا سیاسییەكاندا زاڵبـــن، كۆمەڵــــگای بــــەریتانیایان خــــستبوە بــــەردەم مەترســــی هەڵوەشــانەوەوە. لــەوروەوە كــە مەزهــەبی بــاوی ئــەو ســەردەمە، ئــەو سیستمە سیاسییەی بە دروست و لەبار لە قەڵەم ئەدا كـەلەسـەر بناغـەی مەزهەب دامەزرابێت، یان بەلانی كەمەوە لەگەڵ باوەڕە مەزهەبییەكاندا تەبا بێت، كەواتە ڕێگەچارەكەی لۆك بایــەخێكی یــەكجار كــەمی پیٚدراو كەمتر ئاوڕی لیٚدرایەوە. ئەوەی كە لۆك توانی دەری بخات ئــەوە بــوو كــە جیاكردنــەوەی مەزهــەب و سیاســەت و لێكبــوردن لــە نێوانیانــدا، شــتێكی ناومكین نییە و دەتوانریٚ ئــەنجام بــدرێت. هــەروەها ئەوەشــی پیــشان دا كە بەم رەوشە دەتوانریٚ قەڵــەمڕەوی چاودێری كردنــی دەزگا سیاســی و مەزهەبییــەكان لێــك جیــا بكرێتــەوە، بــە بــیٚ ئــەوەی كــە زیــان لــە مەشرووعییەتی هیچ كامیان بگات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هێربێرت مارکۆزە بەهەمان شێوە لە کتێبی **"ئەوین و شارستانییەت"**دا هەوڵی ئەدا کۆمەڵگایەکی تازەی سیاسی بهێنێتە ئاراوە. ئەو پێش گریمانە گشتییەی کە فرۆید بەڕاشکاوانە دەری ئەبڕی ئەوە بوو کە شارستانییەت لەسەر بناغەی "سەرکوتکاری" دامەزراوە. بەو واتایە کە خەڵك دەبێ تاڕادەیەکی زۆر مەیل و حەز و داواکارییەکانیان پشت گوێ بخەن و گوێیان نەدەنێ. بەم پێیە، هیچ کۆمەڵگایەك نابێ چاودێری هاووڵاتیانی نەکات و کاری بەسەریانەوە نەبێ، چوونکە داواکارییەکانی هاووڵاتیان سازشیان لەگەڵ ناکرێت و ناشتوانرێت هەر هەموویان جێبەجێ بکرێن و ئەگەر چاودێرییان بەسەرەوە نەبێت، کۆمەڵگا هەڵدەوەشێننەوە و نابوودی ئەکەن. مارکۆزە دژایەتی ئەم بیروڕایە دەکا و دەڵێ جێبەجێ کردنی ویست و داواکارییەکانی مرۆڤی ئەمڕۆ، کارێکی یەکجار ئاسانە. سەرکەوتنە ئابوورییەکانی کۆمەڵگا پیشەسازییەکان، دەتوانن ئازادی و ئاسایشی تاکەکان مسۆگەر بکەن. کەواتە کۆمەڵگایەکی لەبار و سیستماتیك دەتوانێ بە تەواوەتی داواکارییە فیترییەکانی ئینسان جێبەجێ بکا. ئەگەر ئەو قسەیەی مارکۆزە دروست بێت، بەڕاستی قسەیەکی یەکجار گرینگە، بەڵام هێشتا کەسانێکی زۆر پێی قانع نابن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سنوورەکانی «زەروورەت»

لایەنی تەجویزی تیۆرە سیاسییەکان، زۆربەی کات لە داوەری کردن لەسەر شتە زەروورییەکان، یان شتە حەتمییەکانەوە سەرچاوە دەگرێ. وەك چۆن شتێکی گاڵتەجاڕیە ئەگەر کەسێك بیەوێت دیاردە نامومکینەکان بخاتە بواری جێبەجێ کردنەوە، بەهەمان رادەش کارێکی ناعەقڵانیشە ئەگەر کەسێك بیەوێت زەروورەتەکان پووچەڵ بکاتەوە. هەردووی ئەم داواکارییانە پووچ و بێفایدەن. ئەگەر تەجویزە سیاسییەکان دەیانەوێ واقیعگەرا و لە ئاکامدا ئیجباری بن، دەبێ ئەو سنوور و چوارچێوانەش کە جیهانی دەوروبەر بەسەر مرۆڤی دەسەپێنن، لەبەرچاوبگرن و لێیان غافڵ نەبن.

ئەڵبەتە زۆربەی کات زەروورەتەکان بە شێوەیەکی تەم و مژاوی دەرئەبڕدرێن. هەندێ جار وادەگوترێ کە رووداوێك بە پێی زەروورەت روو ئەدات، لە کاتێکدا مەبەستی راستەقینەی بێژەری ئەو قسەیە ئەوەیە کە رووداوێك روو ئەدات کە ئەو خۆی پێی خۆشەو نەك شتیتر. زەروورەتێك کە بەیان دەکرێ لەراستیدا گوزارشت لە نیازەکانی تاکەکان دەکا. تیۆرە سیاسییەکانیش لەو پرۆسەیە بەدوور نین و [هەر تیۆرێکی سیاسی، بۆ مەبەستێکی تایبەت دێتە ئاراوە]. ئەوانیش رەنگە ئەو پلان و بەرنامە سیاسییانەی کە جەختیان لەسەر دەکەن، لە شێوەی زەروورەتەکاندا دەربڕن. ئەڵبەتە زۆربەی کات بابەتەکە زۆر لەوە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

قورس و ئاڵۆزترە. هەندێ لە ڕێگەچارە گرینگە تەجویزییەکانی تیۆرە سیاسییەکان، لەسەر ئەو تێڕوانینە راوەستاون کەجیهان بە شێوەیەکی عەینی، دەبێتە هۆی زەرووری بوونی هەندێ مەسەلە. بەواتایەکی روونتر، هەندێ لە ڕێگەچارە تەجویزییەکان پێیان وایە کە پلان و بەرنامە دروستە سیاسییەکان، دەبێ هەندێ لە واقعییەتە زەرووری و حاشاهەڵنەگرەکانی ژیان لەبەرچاو بگرن. لەرووی لۆژیکیشەوە ئینسان نابێ کاری بێهوودە ئەنجام بدات، کارێك کە هیچ دەرەنجامێکی نابێت. لەو حاڵەتەدا "دەبێ"یەکان لە "هەیە" کانەوە هەڵنەهێنجراون، بەڵکوو واقعییەتەکان ئەوە دەردەخەن کە جێبەجێ کردنی "دەبێ"یەکان کارێکی بێفایدەیە.

یەکێك لە میتۆدەکانی لێکۆڵینەوە لەسەر زەروورەتەکان، بەو دەرەنجامە دەگات کە روودانی هەندێ لە رووداوە سیاسییەکان مەسەلەیەکی حەتمی و حاشاهەڵنەگرە. ڕێبازەکانی "زەروورەتی مێژوو"و "جەبری مێژوویی" لە ریزی ئەو میتۆدانەدان. مارکس و هەروەها هێگڵ ــ کە پێش لە مارکس بوو ــ کە لە ریزی گەورەترین تیۆرسیەنە سیاسییەکاندان، تەجویزەکانیان لەسەر بنەمای ئەو ڕێبازەوە راوەستاون. بە بیروڕای ئەوان، مێژوو دایمە لە ناوەوە چالاکی و جووڵەی هەیە و حەتمەنیش ئایندەیەکی ڕێك و لەبار دێنێتە ئاراوە. ئەم لۆژیکە دەروونییەی مێژوو، بێگومان بەسەر هەموو هەوڵ و تەقەلاکانی مرۆڤ بۆ گۆڕینی رەوتی مێژوودا زاڵ دەبێ. کەواتە هەڵبژاردنی مرۆڤیش

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕوون و ئاشکرا دەبێ. یان دەبێ لەگەڵ ڕەوتی مێژوودا بچێتە پێشەوە، یان تیایدا قەتیس بمێنێتەوە و نابوودببێت.

مارکس، سەرەڕای ئەوەش کە چینی مامناوەندی تاوانبار دەکات، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە لێکۆڵینەوەکانی ئەو لەسەر مەسەلەکان، سەلیقەیی و تاکەکەسی نین، بەڵکوو تەواو زانستین. بێ گومان ئەو، دەوری ویستە تاکەکەسییەکانی خۆی بۆ تاوانبار کردنی نەیارەکانی، بە هێند نەدەگرت. بەڵام مەبەستیشی لەوەکە خۆی بە هزرمەند لە قەڵەم ئەدا، نەك بەراهێنەری ئاکاری، ئەوە بوو کە بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە ڕێگەچارە تەجویزییەکانی، لە واقیعدا بە هۆی زەرووڕەتەکانی جیهانەوە سەپێنراون. هەروەها ئەیوت ئەوانەی کە داکۆکی لە کۆمەڵگای بۆرژوایی دەکەن، بەهەڵەدا دەچن و هەڵەکەشیان "ئاکاری" نییە، بەڵکوو لەرووی زانستییەوە ڕێگەیەکی هەڵەیان هەڵبژاردووە. ئەوان لەو ڕووەوە هەڵە دەکەن کە کارەکەیان هەم نائاساییە و هەمیش ڕێگرە لەبەردەم پێشکەوتنە زەرووریيەکەی مێژوودا.

هەروەها پلان و بەرنامە گونجاوە سیاسییەکان، دەبێ هەموو ئەوشتانەی کە لە زانستی کۆمەڵناسیدا بەشتانێکی حەتمی و حاشا هەڵنەگر لە قەڵەم ئەدرێن، لەبەرچاوبگرن. ئەگەر کۆمەڵگای ئینسانی، فیترەتەن هەندێ لایەن و خەسڵەت و تایبەتمەندی هەیە کە بۆ مانەوە (بقاء)ی پێویستن، کەواتە ئەو کەسانەی کە ڕێگەچارەی سیاسی پێشنیار دەکەن، دەبێ ئەو لایەنانەش لەبەرچاوبگرن. ئەگەر نوسخەی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پزیشکێك لەخۆگری دەستووراتێك بێت کەسلامەتی نەخۆشەکە زیاتر بخاتە بەردەم مەترسییەوە، لەراستیدا ئیدی "فەلسەفەی وجوودیی" پزیشك، واتاو ناوەڕۆکی خۆی لەدەست داوە. کەواتە رێنماییە کۆمەلایەتییە عاقلانەکان، دەبێ ئەو زەروورەتانەی کە بەشێکن لە خەسلەتە فیترییەکانی کۆمەڵگا، لەبەر چاوبگرن.

زۆربەی رێگەچارە پێشنیارکراوەکانی تیۆرە سیاسییەکان پەرچەکردارییەکی سیستماتیکن بۆ بەرەنگاری کردنی زەروورەت گەلێکی لەوچەشنە. زەروورەتە سۆسیۆلۆژیکەکان، بە تایبەت بە هۆی پرەنسیبی ناشایستەیی (عـدم صـلاحیـت**)یەوە، بۆ تیۆرسیەنە سیاسییەکان زۆر سەرنج راکێشن. بەو واتایە کە پشت بەستن بە زەروورەت و حەتمییەتی کۆمەلایەتییەوە، تیۆرە سیاسییە نەیارەکان بە ناشایستە (**نـا صـا لـح**) لە قەڵەم ئەدەن. ئەڵبەتە ئیدیعاکەی تیۆرسیەن، بە بیانووی پشت بەستن بەزەروورەتە کۆمەلایەتییەکانەوە گرنگی پێ نادرێت، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا بە ئاسانی شکست بە تیۆرە نەیارەکان ئەهێنێ و تیۆرەکەی خۆشی لە شەڕی رەخنە رزگار دەکا. بەمجۆرە تیۆرەکەی. بە هۆی گرنگیدان بەم زەروورەتە حاشاهەڵنەگرانەوە، وەك تەنها رێگەچارە، یان یەکێك لە گرنگترین رێگەچارەکان دەکەوێتە گەڕ.**

بۆ نموونە ئیدمۆندبرێك بۆ رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئازادیخوازان و یەکسانیخوازە شۆڕشگێڕە فەرەنسییەکاندا، کەڵك لەو رەوشە وەردەگرێت. ئەو، بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە تیۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەحافیزەکارانەکەی، تارادەیەکی زۆر لەسەر بناغەی واقعییەتەکانی ژیانەوە ــ کە نەیارەکانی لەبەرچاویان ناگرن ــدامەزراوە. هەروەها دەیوت کە پێداگرتنی شۆڕشگێڕەکان لەسەر یەکسانی و بەرابەری، لە بنەڕەتدا دژایەتی کردنی حەقیقەتەکانی ژیانە. کۆمەڵگا بە پێیزەرورەت، پێك هاتووە لە ژمارەیەکی زۆری تاکەکان کە بەپێی دەوری کۆمەڵایەتی و کارو چالاکییەکانیان پۆلێن کراون. ئەم گرووپە جۆراوجۆرانە هەرگیز بە تەواوەتی یەکسان و بەرابەر نابن. برێك وای بەنەیارەکانی دەگوت: "خەڵکینە! باوەڕبکەن ئەوانەی کە دەیانەوێ یەکسانی و بەرابەری بێتە ئاراوە، هەرگیز سەرکەوتن بەدەست ناهێنن، چوونکە سەرجەم کۆمەڵگاکان پێکهاتەیەکن لە گرووپ گەلێکی جۆراوجۆر کە دەبێ هەندێکیان لەوانیتر لەسەرتر بن". ئەو کەسانەی کە حاشا لەم زەرورەتە دەکەن، تەنها ڕەوتی سروشتی ژیان دەوەستێنن، یان ڕەوتەکەی بەئاقارێکی تردا دەگۆڕن. ئەوان وا دەزانن کە خەریکن لەگەڵ دەمارگیرییەکاندا (تـعصّبـا ت) شەڕ ئەکەن، کەچی لەراستیدا شەڕ لەگەڵ سروشتدا دەکەن.

برێك دەڵێ هەر بەهەمان شێوە، پیٚداگرتنی لیبراڵەکان لەسەر مافە سروشتییەکان و ئازادی تاکەکان، باسێکی ناڕاستەقینەیە. ئەم داواکارییەی ئازادیخوازەکان، ئەو خاڵەی فەرامۆش کردووە کە کۆمەڵگا "وەك پێویست" دەبێ مەیل و داواکارییەکانی تاکەکان کۆنترۆڵ و سنووردار بکات. لە ڕاستیدا هەر لەسەرەتاوە مەبەست لە پێکهێنانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵگا ئەوە بوە کە مرۆڤ لە ئازادیگەلی رووخێنەری بارودۆخە ناکۆمەڵایەتییەکان رزگار بکات. بۆ مانەوەو بەردەوام بوونی کۆمەڵگا پێویستە دایمە مەیل و حەزە مرۆییەکان، چ تاکەکەسی بن و چ بە کۆمەڵ، سنووردار بکرێن و هەروەها داواکارییەکانی ئینسان بخرێنە ژێر چاودێرییەوەو سۆز و عاتیفەکانیشی پابەند (مقیّد) بکرێن. لەگەڵ ئەوەشدا برێك لە پێوەندیدا لەگەڵ پێکهێنانی حکوومەتێکی‌وا، کاتێك لە توانادا دەبێ کە دەسەلاتەکەی لە خۆی بێت، نەك ئەوەی کە دەسەلاتەکەی بە هۆی کەسانێکەوە بێت کەلەراستیدا بۆ کۆنترۆڵ و تەعدیل کردنی مەیلەکانی خودی ئەوان بنیات نراوە.هۆبسیش بۆداکۆکی کردن لە حاکمییەتێکی یەکپارچە و یەکگرتوو، کەڵك لە باسی "زەرورەت" وەردەگرێ. هێز و دەسەلات لە کۆمەڵگادا دەبێ لە ناوەندێکدا (سەنتەرێك) کۆ ببێتەوە، ئەگینا کۆمەڵگا ناتوانێت بمێنێتەوەو درێژە بە ژیان بدات. هەوڵدان بۆ دابەشکردنی دەسەلاتدارێتی لەکۆمەڵگادا. ـــبۆ نموونە بەدەزگایی کردنی لێکجیاکردنەوەی هێزەکان (قوا) ـــ بە شێوەیەکی حەتمی دەبێتە هۆی هەڵوەشانەوەی دەوڵەت. دابەشکردنی حاکمییەتی کۆمەڵگا، جگە لە هەڵوەشانەوەی، هیچ دەرەنجامێکی‌تری نییە. چوونکە دەسەلاتە دابەشکراوەکان بە گژی یەکدا دەچن و شەڕو پێکدادانێکی قورسیان دەبێت. "مۆنتسکیو" و "مەدیسۆن" دەڵێن "ئەم قسەیە وەك پێویست دروست و تەواو نییە".

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێشنیار کردنە پۆزیتیویستییەکان بە هۆی ئەم رەوشەوە ــــ واتەزەرووورەتی بیرکردنەوەیەکی تایبەت ــــ بەشێوەی تیۆری‌گەلی "ئەگەری زەرووورەتەکان" دەخرێنەڕوو بە واتایەکی تر، ئەم تیۆرانە بانگەشەی ئەوەدەکەن کە "ئەگەر" مەبەست لەگەیشتن بە ئامانجێك روون و ئاشکرابێت، لەو حاڵەتەدا بیرکردنەوەیەکی تایبەت شتێکی تەواو زەروورییە. کەواتەبیرکردنەوەی تەجویزی، هۆکارێکی زەروورییە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکان. قسەو باس کردن لەسەر قۆناغی تەجویز، بە تەواوەتی پێوەندی هەیە لەگەڵ راڤەکاری و شیکردنەوەی هۆکارەکان، کەلە قۆناغی دەس نیشان کردندا باسمان کردن.

جیا لەوەش برێك نموونە گەلێکی پێشنیاری دەخاتەڕوو. ئامانجی شۆڕشگێڕە فەرنسییەکان ئەوە بوو کە داب و نەریت و سوننەتە کۆنەکان لە زەینی خەڵکدا بسڕنەوە و لەگەڵ ئەوەشدا بەرانبەر بە ئایندە گەش‌بینیان بکەن. برێك ئەیوت ئەم رەوشە، یەکێك لە ئامرازە زەروورییەکانی گەیشتن بەو ئامانجە دەسڕێتەوە. هەروەها وتیشی خەڵکانێك کە بیریان لە پێشینانی خۆیان نەکردۆتەوەو گرنگییان بۆ قایل نابن، ناتوانن بیر لە ئایندەش بکەنەوە. بەواتایەکی‌تر، بە پێی قسەکانی برێك ئەگەر ئامانج ئەوە بێت کە خەڵك بۆ راحەتی و ئاسایشی ئینسانانی ئایندە تێبکۆشن، دەبێ هان بدرێن ئاوڕ لە میراتی پێشینانیان بدەنەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئامـانجی نـەیارەکانی برێـك ئـەوەبوو کـە کۆمەڵگایـەك بهێننـە ئاراوە کـە هـەم ئـازاد بێـت و هـەمیش تاکـەکانی یەکسان و بەرابـەربن. ئـــەوان دەیانویـــست جیاوازییـــە چـــینایەتییەکان لەناوبـــەرن و ئـــازادی تاکەکەسی مسۆگەر بکـەن. برێـك پێـیوابـوو کـە ئامـانجی یەکـەم لەگـەڵ ئامـــانجی دووهەمـــدا یـــەك ناگرنـــەوەو دژی یـــەکترین. هـــەروەها ئـــەیوت جیاوازی چینایەتی تا ڕادەیەك ڕێ لـە زێـدەڕەوی کردنـی دیکتاتۆرییـەت دەگرێـت و هـەل و مـەرجی پاراسـتن و مانـەوەی "کۆمـار" دابـین دەکـات. ئەگـــەر گەلاڵـــەی "کۆمـــار"ی پێـــشنیارکراو ســـەرنەکەوێت، هیـــوای لـەناوبردنی جیاوازییـە (تـبـعـــیض)کـان و هـەروەها هـەموو ئازادییـە ڕێژەییەکانیش لەناوئەچن.

کورتەی قسەکانی مەدیـسۆنیش لـە کتـێبی وتارگـەلی فدرالیـست دا، ئامـــاژە بـــە بانگەشـــەکانی ئـــەو دەکـــەن ســـەبارەت بـــە ئـــامرازە زەرووریـیەکانی دابین کردنـی ئازادی. بـەڕای ئـەو، ئـەو دەزگا سیاسـییەی کـــە ئـــازادی دابـــین دەکـــا، جیـــاوازی چـــینایەتی نییـــە بـــەڵکوو لێـكجیاکردنـەوەی هێزەکانـە، واتـە هـەمان ئـەو شـتەی کـە هـۆبس بـە هۆکاری رووخاندنی کۆمـەڵـگای لەقەڵـەم ئـەدات. مەدیـسۆن وای نووسـی: "گرنگترین مەرجی پێویست بۆ دابین کردنی ئازادی ئەوەیە کـە هەرسـێ هێـــزی حکوومـــەتی، لێـــك جیابکرێنـــەوەو دەسوەرنـەدەنـــە کاروبـــاری یـەکتری". ئەگـەر قـسەکەی مەدیـسۆن دروسـت بێـت، تـەنها ئـەو کەسانە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەدوژمنی سیستمەمەشرووتە پێشنیار کراوەکەی مەدیسۆن لە قەڵەم ئەدرێن کە حازر نین بۆ ئازادی شەڕ بکەن.

هەندێ جار تیۆرسیەنەکان، کردەوەگەلێك بە پێویست دەزانن بەبێ ئەوەی کە راستەوخۆ ئامانجەکانیان روون بکەنەوە. ئەم کارەشیان رەنگە بنچینەی باس و لێکۆڵینەوەکانیان بخاتە بەردەم مەترسییەوە. هەر ئەم کەمتەر خەمییەیان هەندێجار هەندێ لە رەخنەگران ناچار دەکا تا پێشنیارەکانیان بە پێشنیارگەلێکی تاکەکەسی لە قەڵەم بدەن و هیچیتر. واتە ئەگەر کەسێك بانگەشەی زەرووری بوونی (نەك حاشا هەڵنەگربوون) کردەوەیەك بکات بەڵام ئامانجەکەی روون نەکاتەوە، قسەکانی هیچ بایەخێکیان نابێت و کەسیش قبووڵیان ناکات.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو شتەی کە لێرەدا زیاتر قسەی لەسەر دەکرێت ئەوەیە کە کوبرای پێشەکییەکی نارێكوپێك بە هۆی پێناس کردنێکەوە بەشتێکی پێویست بزانرێت. بۆ نموونە رەنگە کوبرای لۆژیکی ئەوەبێت: "ئەگەر دەتانهەوێ لە بشێوی و ئاژاوە رزگارتان بێتو لە کۆمەڵگایەکی لەبار و سیستماتیك دا بژین...." کە دەتوانین وای دابنێین لەبەر ئەوەیە کە خەڵك حەز ناکەن لە کۆمەڵگایەکی بێنەزم و نالەباردا بژین. هەندێ جاریش رەنگە پێشەکییە حەزف کراوەکە ئەوە بێت: "ئەگەر دەتانهەوێ ئینسان بن...." لە رووی لۆژیکیشەوە کەس مەجبوور نییە ئەم پێشەکییە قبووڵ بکات، بەڵام دروستترین تەسەور ئەوەیە کە بەکردەوە هەموو خەڵك ئەم پێشەکییەیان قبووڵە چوونکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەڵتەرناتیڤـەكان یـان ئینـسان بوونـە، یـان ئـاژەڵ بـوون، كـە ئینـسانیش ئـەوەی نـاوێ؛ یـان خـوا بوونـە كـە بـۆ ئینـسان شـتێكی ناومكینـە؛ یـان حەزكردن بە خۆكوشتنە كە ئینسانی عاقڵیش ئەوەی ناوێ.

ئـەم باسـە لـە سـادەترین شێوەشـیدا، واتـە "ئەگـەر دەتانهـەوێ ئینسان بن، دەبێ...." ئاماژە بە پێداویستی و زەروورەتـە جەسـتەییەكان و هـەروەها مانـەوە (بـقـــا ء) دەكـات. بـۆ نموونـە هـۆبس لـە تیـۆرە سیاسـییەكانیدا زەروورەتـی "ئینـسان بـوون"ی بـەو مانایـە وەردەگـرت. بەبڕوای ئەو، سروشت ئینسانەكانی والێكردووە كە توانای هێرش كردنە سەرو لە ناو بردنی یەكدییان تیاهاتۆتە ئاراوە. ئەڵبەتـە ئـەو توانایـەش لـە ئارادایەكـە لـەو هـەل و مەرجـە نالـەبار و نـەفرەت ئـامێزە رزگاریـان ببێت، ئەوەش لە كاتێكدا دەبێ كە ئینسانەكان خۆیان تەسلیمی رژیمێكی سیاسـی دیكتـاتۆر بكـەن. هـۆبس زۆربـەی تیـۆرە سیاسـییەكانی بـۆ روونكردنـەوەی ئـەم زەروورەتـە تـەرخان كـردووە. ئـەو، پێـی وایـە لـەو رووەوەكە مرۆڤ ژیانی ئارام و بێكێشە و گـرفتی بـەلاوە پەسـەندترە وەك لـە ژیـانی پـڕ لـە ئـاژاوە و توندوتیـژی، كەواتـە لـە بەرانبـەر هێـز و دەسەڵاتی حكوومەتدا چۆك دائەدات. بـە كـورتی، مانـەوەو دابـین كردنـی ئاسایـشی گیـانی تاكـەكان یەكێكـە لـە ئاسـاییتـرین و زەروورىتـرین پێداویستییەكانی مرۆڤ و دەبێ حەتمەن مسۆگەر بكرێت.

لای زۆربەی تیۆرسیەنەكان "ئینسان بوون" بە تەنها بـە مانـای مانەوەی فیزیكی نییە. رەنگە ئینسان بتوانێت لە بارودۆخێكدا بـژی كـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەنها مانەوەی فیزیکی بۆ مسۆگەر بکرێت، بەڵام ئەو بارودۆخە مۆڵەت بە گەشەکردنی سیفەتە مرۆییەکان نادات. کەواتە هەندێ پلان و بەرنامەی سیاسی، یان دامەزراندنی هەندێ دەزگای سیاسی بەمەبەستی گەشەپێدان و پێشخستنی مرۆڤ لە هەموو روویەکەوە، بەشێکە لە زەروورەتەکان. ئەوانە، بەشێکن لە زەروورەتە سەرەتاییەکانی ژیان بەمەبەستی بەدی هێنانی ئینسانییەت. بۆ نموونە بە ئەندام بوونی کۆمەڵگا، یەکێك لە مەرجە سەرەکی و بنەڕەتییەکانی ئینسان بوونە. کاتێ ئەرەستوو وتی "ئینسان فیترەتەن شارستانییە" مەبەستی هەمان ئەو مەسەلەیە بوو. هەروەها ئەیوت ئینسانێك کە حەزی لە تەنیاییە و ناتوانێت بچێتەریزی کۆمەڵگای سیاسییەوە، یان بە هۆی سەربەخۆیی تاکەکەسییەوە پێویستی بەژیانی کۆمەڵایەتی نییە، ناتوانرێ بە ئەندامێکی کۆمەڵگای سیاسی لەقەڵەم بدرێت بەڵکوو یان لە ریزی ئاژەڵاندایە، یان خوایان.

رەنگە سیستمە سیاسییەکانیتر لەبەر ئەوەی کە لەگەڵ زەرورەتەکانی ژیانی ئینساندا یەك ناگرنەوە، رەخنە یان لێ بگیردرێت. بۆ نموونە زۆربەی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، چۆکدادان لەبەرانبەر هەر سیستمێکی سیاسییان بە نادروست و ناعاقڵانە لە قەڵەم داوە. ئینسانی راستەقینە دەبێ تا ڕادەیەك سەربەخۆ بێت. رۆسۆ لە کتێبی بڕیاری کۆمەڵایەتی دا دەڵێ: ئینکار کردنی ئازادی لەگەڵ پێکهاتەی مرۆڤدا یەك ناگرنەوە". ئەفلاتوونیش دەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حاڵەتێکی سیاسی پێچەوانەی ئەو پێوەندییەی نێوان مرۆڤ و ئازادیش ـــ واتە دیکتاتۆرییەت و حوکمڕانی ملهۆڕانە بەسەر ئەوانی تردا ـــلەگەڵ تایبەتمەندی و سیفەتەکانی ئینسانی راستەقینەدا یەك ناگرنەوە. ئینسانی دیکتاتۆر لە بارودۆخێکدایە کە هەموو خەسڵەتە مرۆییەکانی لەدەست داوە و وەك گورگێکی لێهاتووە.

ئەگەر قسەکانی ئەفلاتوون و رۆسۆ راست بن، پێداویستییەکانی فیترەتی مرۆڤ، هەندێ لە سیستمە سیاسییەکان بە مەشرووع و هەندێکی تریان بەنامەشرووع بە ئەژمار دێنن. ئەگەر کەسێك دەیەوێ ئینسان بێت، دەبێ نە "کۆیلە" بێت، نە "دیکتاتۆر". ئەڵبەتە ئەگەر کەسێك ناخوازێ ئینسان بێت، ئەی دەیەوێ چی بێت؟ لە راستیدا دەکرێ چی بین؟

واقعییەتەکان و وەهمەکان

تیۆرە سیاسییەکان لەسەر بنەمای "حوکمە راستەقینەکان"یش پێشنیارگەلێکی گرینگ ئاراستە دەکەن. ئەگەر لەکۆمەڵگایەکی رێك و پێکدا، زەروورەتەکان وەك عەرز (بەر)ی ناومالّ و ئیمکاناتەکانیش وەك سەقفەکەی وابن؛ واقعییەتەکانیش حەتمەن وەك دیوارەکانی وان.

لە سادەترین ئاستدا دەس‌نیشان کردنی واقعییەت لە ناواقعییەت کارێکی سەخت نییە. بۆ نموونە سەلماندنی دروستی و نادروستی ئەم قسانە "چوار سێو لەسەر مێزەکەدان" یان "ئەوانە بایی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەك دۆلارن" کارێکی یەکجار ئاسانەو پێویستی بە دیکۆمێنت و بەڵگەهێنانەوە نییە.

بەلاّم هەرچی تێگەیشتنی ئینسان لە جیهان، کاملّتر و هەمەلایەنەتر و رووڵەزیادبوون بێت، ئەو جۆرە مەسەلانەش سەختتر دەرکیان پێدەکرێ. رەت کردنەوەی ئاستی تێگەیشتنێکی هەمەلایەنەی حەقیقەتەکان، لە پێوەندی لەگەلّ سەرجەم بابەتەکەوە (کلێت موضوع) فۆرم بەخۆوە دەگرێت.

بەشە پێکهێنەرەکانی هەر بابەتێك، بەهۆی رەهەندە لاوەکییەکانی هەمان ئەو بابەتەوە، شوناس بەخۆوە دەگرن. ئایا رووناکییەك کە لە ئاسماندایە، ئەستێرەیە، یان هەسارە؟" تەنها کەسانێك دەتوانن لەو پرسیارە تێبگەن، کە لەو بوارەدا زانیارییان هەبێت، یان هەر پێیان خۆش بێت وەلاّمێکیان دابێتەوە.

لەبەر ئەوەی کە ئەم باسە، بوارگەلێکی لاوەکی قورس و ئالۆزی هەیە، دەسنیشان کردنی واقعییەت لە ناواقعییەت لە ژیانی کۆمەلاّیەتیدا یەکجار دژوارە. لەبەر ئەوەش کە ئێمە ئینسانین، کاردانەوەکانمان بەرانبەر ئەو بوارانە، بەهۆی تێگەیشتنمان لەسەریان، گۆڕانیان بەسەرا دێت. راستە کە "کردەوەیەك" و بینینی ئەو کردەوەیە وەکوویەك وان، بەلاّم بینینی پیاوێك کە خەریکە لە منداڵێك ئەدا، جیاوازییەکی زۆری هەیە لەگەلّ لێدانی منالێك لەلایەن باوکیەوە بەمەبەستی ژیرکردن و راهێنان. لە ئاستێکی بالاّتردا، واتای ئەو کردەوە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گەلە کە ئـەوەی یەکـەم بـەواتای "راهێنـانی رۆح" و ئـەوەی دووهـەم بـە واتـای "سـەرکوت کردنـی رۆح" دەبـێ، فـەرقێکی یـەکجار زۆریـان لەگـەڵ یەکدا هەیە. ئامانجی هەرکام لەم رستانە، یـان رسـتەی "لێـدانی منـداڵ" وەسـف کردنـی واقعییەتەکانـە بـەشـێوەی تـەجروبی. لەگـەڵ ئەوەشـدا لەڕادەبەدەر خۆ بەتەعبیر کردن و راڤەکارییەوە خەریك دەکەن (واتە لە چوارچێوەی تیۆرە قورسەکانیتردا). کەواتـە بـە سـەختی دەتـوانرێ ئـەم بانگەشانە بسەلـمێنرێن.

ئەڵبەتــە رەنگــە تەنانــەت لــە ئاســتێکی یــەکجار سادەشــدا، تێگەیشتنمان لە واقعییەتـەکان دروست نـەبێت. بـۆ نموونـە "چلێك لـە ناو ئاودا شکاوەتەوە". "نـەخێر وانییە چاوی ئێمە بەهەڵە وادەیبـینێ". یـان "لەبـەر چـاوتاندا ئاوێـك دەبینـرێـت". "نـەخێر ئاونییـە، بـەڵکوو تراویلکەیە". لە ئاستێکی باڵاتردا کەمەسـەلەکان قـورس و ئـاڵۆزتـردەبن، ئـەو جۆرە هەڵـە کردنانـەش رووڵـەزیادبوون دەکـەن. لـەوەها قۆناغێکـدا رەنگــە ئــەوە زۆر ســەخت بێــت کــە بــزانین چ شــتێك "حەقیقــەتی راســتەقینە"یــە. لــە بــاڵاترین ئاســتدا هەنــدێ داوەری کردنــی قــورس و ئــاڵۆزتر دەور ئـەبینن. هـەموو ئـەو تیـۆرە سیاسـییانەی کـە ئامانجیـان خــستنە ڕووی جیهانبینییــەکی هەمەلایەنەیــە لەســەر جــۆرە ژیــانێکی ئاڵۆزدا، ئەو جۆرە داوەری کردنانەیان تیایە.

هەموو زمانەکانی دنیا پڕن لە وشەگەلێك کە نادروستی داوەری کـردن لەسـەر واقعییـەت وەسـف دەکـەن. بـۆ نموونـە وشـەگەلی خـەون،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خەیاڵ، وەهم، تراویلکە، فریودان، فڕوفێڵ، خورافات و ئەفسانە، بۆ ئەو مەبەستە بەکار دەهێنرێن. یەکێك لە دیاردە ئاساییەکان ئەوەیە کە مرۆڤ گیرۆدەی کێشە زەینییەکانی خۆی ببێت و داوەریگەلێکی لەو جۆرە بکات. دیارە دەرەنجامی ئەوجۆرە داوەریکردنانە یەکجار خراپ و مەترسیدار دەبێت. کاتێ کە ئینسان فریوی خواردبێت، ناتوانرێ چاوەڕێی رەفتاری باشی لێبکرێت.

کەواتە زۆربەی ئیدیعاکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، لەسەر بنەمای تێگەیشتن لە واقعییەتەکان و جیاوازییان لە وەهم و خەیاڵ بنیات نراون. ژمارەیەك لە بەناوبانگترین تیۆرسیەنەکان، بەشێکی زۆری لێکۆڵینەوەکانیان بۆ ئەم بابەتە، کە بەڕای ئەوان بەسەر رەفتار و بیرکردنەوەکانی خەڵکدا زاڵە، تەرخان کردووە. لەو رووەوە کە رەفتاری عەقڵانی، بە هۆی تێگەیشتنی دروستی حەقیقەتەکانەوە دێتە ئاراوە، کەواتە ئەم رەهەندەی تیۆرە سیاسییەکان، هەمیشە بایەخی ئەوەی هەیە پێشنیار بکرێت.

بە کەڵك وەرگرتن لە تەمسیلە بەناوبانگەکەی ئەفلاتوون، یەکێك لە لایەنە گرنگەکانی تیۆرە سیاسییە حەماسییەکان، رێنمایی کردنی خەڵکە بۆ چوونەدەرەوە لە "ئەشکەوت"ەوە. ئەفلاتوون لە کۆماردا بە تەواوەتی هەر بەو هۆیەوە گرنگییەکی زۆر ئەدات بە گەلاڵەی سیستمی فێرکاری. بەڕای ئەفلاتوون دەرەنجامە سیاسییەکەی ئەم پرۆسەیە، گرنگییەکی زۆری هەیە، چوونکە ئەو خەڵکانەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فێربوونــەو دەتــوانن ســێبەر و خــودی حەقیقــەت لێــك جیــا بکەنــەوە، دەشتوانن ڕێگەگەلێکی سیاسی عاقڵانەش بگرنەبەر.

زۆربــەی تیۆرســـیەنە سیاســییە گــەورەکان، ئــەرکی گرینگــی سەرشـانیان، بەکـەڵك وەرگـرتن لـە چـەمكگـەلێکی لـەو جـۆرەوە وەسـف دەکەن. ئامانجی ئەوان، دژایەتی کردن لەگەڵ ئەو هێزە درۆزن و وەهمـی و خەیاڵییانەیـە کـە ئینـسانەکانیان لـە ڕووی سیاسـییەوە دیـل کـردووە. ئەوان لە قۆناغە هەرە گرینگەکانی بیروڕاکانیانـدا جـەخت لەسـەر ئـەوە دەکــەن کــە واقعییەتــە ڕاســتەقینەکان کامانــەن و وەهــم و خەیاڵــەکان کامانــەن؟ ئــەوان هــەروەها هێــرش دەکەنــە ســەر ئــەو دەزگــا سیاســی و تــێگەیــشتنانەی کـە لەسـەر بناغـەی زانیـاریگـەلی هەڵـەو نادروسـتەوە هاتوونەتە ئاراوە.

مـارکس هـیچ هەڵەیـەك لـە زانـستەکەی خۆیـدا، سـەبارەت بـە واقعییەتەکان بەدی ناکات و پێیوایە زانستێکی تەواو بێهەڵەیە. بـەڕای مارکس مەزهەب نەك تەنها یەکێکە لە وەهمەکان، بەڵکوو وەك تلیاك بۆ کۆمــەڵانی خــەڵك وایــە. هــەروەها بــەڕای ئــەو، چــینی کرێکـار دوچـاری شـــتێك بـــووە کـــە ئـــەو بەگاڵتەجاڕییـــەوە بـــە "شـــعووری ســـەندیکا کرێکارییــەکان" نــاودێری دەکــات. ئــەم تــەعبیرە، لــە بناغــەوە وەســف کردنێکـی نادروسـتی بـارودۆخی ئـەو چـینەیە. چـینی بـۆرژوازی خـاڵی بەرانبـەری ئـەو چـینە کرێکارییەیـە. ئـەم چـینە لـە ناودنیـای خـەون و خەیاڵەکانیانـدا دەژیـن. هزرمەنـدە بۆرژواکـان، تاڕادەیـەك بـە قـازانجی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانیان، بە پشتبەستن بە خەیاڵ و وەهمی "ئاکاری بۆرژوایی"یەوە و هەروەها ئەم وێنا نادروستە کە سیستمی سەرمایەداری، سیستمێکی سروشتی و نەگۆڕیشە، خەڵك فریو ئەدەن.

یەکێك لە ئامانجە سەرەکییەکانی تیۆرە سیاسییەکەی مارکس ئەوە بوو کە ئەو خەیاڵ و ئەفسانانە لەناو بەرێت. مارکس دەیەویست بە هۆی "چاك کردنی شعوورەکان"ەوە، ئەو تەلیسمە شەیتانییەی کە بەسەرزەینی خەڵکدا زاڵ بوو، لەناو بەرێت. لە کاتێکدا ئەفلاتوون بیری لە رێنمایی کردنی خەڵك و یارمەتی دانیان بۆ هاتنەدەرەوە لە سێبەرەکانی ئەشکەوتەوە، دەکردەوە، مارکس هەوڵی ئەدا بە یارمەتی ئیستعارەکان، خەڵك لە خەوەکانیان رابچڵەکێنێ و هۆشیاریان بکاتەوە. ئەو دەیەویست کە "شعووری ئەفسانەیی" جیهان (کە بەهاوتای خەونی بە ئەژماردێنا) بخاتە بەر راڤەکاری و ئەوە پیشان بدات کە جیهان سالانێکی زۆرە لە خەونەکانیدا بیر لە ئامانجێك دەکاتەوە کە بۆشینایەدی دی و تەنها لە کاتێکدا دێتەدی کە بەرانبەر واقعییەتەکان ئاگا بێت. ئامانجی مارکس ئەوە بوو کە جیهان لەخەو راچڵەکێنێ و واقعییەتەکان وەك خۆیان پیشان بدات.

سەرجەم چەمکی رۆشنگەریش هەر ئەم ئایدیایە دەخاتە ڕوو. رۆشنگەری، دژی سەردەمێك بوو کە تارمایی خورافات و نەزانی و تەبعیز هەموو لایەکی گرتبووەوەو تەنگی بە هەموو لایەك هەڵچنیبوو. دەتوانین "سەردەمی تاریکی" بە ئەشکەوتێك لە قەڵەم بدەین کە تەنها

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێگــەی چــوونەدەرەوەی، لۆژیــك و فەلــسەفەیە و دەرەنجامــە کۆتاییــە سیاسییەکەشــی ئازادییــە. حوکمڕانــان و خــاوەن کڵێــسەکان بــە قــازانجی بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانیان، بە ئەنقەست خـەڵك گومڕا دەکـەن و فریویــان دەدەن و دەیانخەنــە ژێــر کــۆنترۆڵی خۆیانــەوە. بــەڵام هێــز و توانــای زانــست و زانــایی، ئــەو تەلیــسمەیان شــکاند. بــە پێــی بیروڕاکــانی کانت "ئینسان ئیدی لە لایەن ئینسانەوە کۆنترۆڵ و چاودێری ناکرێـت و بە تواناییەکی تـازەوە واقعییەتـە ڕەهاکـان، لـەو خورافـات و تەبعیزانـەی کـــە حوکمڕانـــان بەســـەریاندا ســـەپاندبوویان، جیـــا دەکاتـــەوەو ڕێگەچارەیەکی تازەی سیاسی دەخاتە ڕوو.

هەرچەند نموونەگەلێکی زۆری دیکەش هەن، بەڵام مەکیاولی و هۆبس دواهەمین نموونەن بۆ هێـزی سیاسـی تـەجویزی و راسـتەقینە لـە تیۆرە سیاسییەکاندا. دەتـوانین بڵـێین مـەکیاولی بیروڕاکانی ئـەفلاتوونی سەبارەت بە حەقیقەتـەکان و وەهمـەکان چـاك کـرد و وەك دەڵـێن ورە و توانای پێ بەخشی. ئەفلاتوون بە شەوقێکی زۆرەوە قسەی لەسـەر ئـەوە دەکرد کە حەقیقەتە دروستەکان لە بەهەشـت و یۆتۆپیـادا دەبینـرێنـەوە و دەست دەکەون. هەروەها ئەیوت کارەساتە سیاسییەکان لەبەر ئەوە ڕوو ئـەدەن کـە خـەڵك "سـێبەرەکانی" ئـەم جیهانـە، بـە دوا حەقیقـەت لـە قەڵەم ئەدن. مەکیاولی بـە تـەواوەتی خـاڵی بەرانبـەری ئـەفلاتوون بـوو. بەڕای مەکیاولی، ئەفلاتوون لە وەهـم زیـاتر هـیچ نـەبوو. کارەسـاتەکانی ژیــان لــەوێوە دەســت پــێ دەکــەن کــە خــەڵك وەك ئــەفلاتوون بــەدوای

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"کۆمارگـەلی خـەیاڵی"دا بگـەڕێن و هـەوڵی دامەزرانـدنیان بـدەن. لـەم ڕووەوە، یەکەم یاسا بۆ ڕزگـار بـوون لـەم کارەساتانە، "واقیـع گـەرایی"یـە ئێمە نابێ خەیاڵە پووچەکان و واقعییەتە حەقیقییەکان تێکـەڵ بکـەین و نەتوانین جیایان بکەینەوە. مەکیاولی دەڵێ: "بـەڕای مـن واگونجـاوترە کە ئینسان خوێندنەوە لەسەر خودی حەقیقەت بکـات، نـەك وەهمـەکان. کۆمــار و پاشــایەتیگــەلێکی زۆر [واتــە حکوومــەتگــەلی کۆمــاری و سەڵتەنەتی] لـە جیهانی خەونەکانـدا وێنـاکراون کـە هـەرگیز لـە دنیـای ڕاسـتەقینەدا نەهاتوونەتـە ئـاراوەو نـەبینراون. ئـەو جـۆرە ژیانـەی کـە خـەڵك هەیانـە لەگـەڵ ئـەوجۆرە ژیانـەی کـە دەبـێ هـەیانبێت فـەرقێکی زۆری هەیەو هەربەم هۆیەشەوە، ئەو کەسەی کە بە ئومێدی ئەوشتانەی کە قەرارە ڕوو بدەن، واز لە شتە ڕاستەقینەکان دێـنێ، لـە جیـاتی ڕزگـار کردنی خۆی، بە پێچەوانەوە بەرەو نابوودی هەنگاو هەڵدەگرێ.

هــۆبس بــە کــەڵك وەرگــرتن لــە جــوانترین و زینــدووترین ئیــستعارەکان، بــە باشــترین شــێوە گیرۆدەبــوونی ئینــسانی بەدەســت وەهمکانـەوە پیـشان داوە. بـەڕای ئـەو، زۆربـەی کارەسـاتە سیاسـییەکانی ئــەورووپا دوو سەرچــاوەیان هەیــە: فەلــسەفەی ئەرەســتوو و کلێــسەی کاتۆلیك. هەردووکیان بە ڕادەیەکی زۆر تـەنگیان بـە بیرۆکـەکانی خـەڵك هەڵــچنیبوو. بــەڵام هەردووکیــشیان قــسەکانیان لەســەر بنــەمای وەهــمگــەلێکی فریودەرانــەوە بنیــات نرابــوون. "فەلــسەفە پووچــە فێرکارییەکـەی ئەرەسـتوو، جگەلـە زنجیـرە وشـەگەلێکی نابـاو و سـەیرو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سـەمەر زیـاتر هـیچ نـین". بـەمجـۆرە، زۆربـەی فێرکارییـە چـارەنووس سازەکان، کە کڵێسە دەسەڵاتی خۆی لەسەر ئەوانەوە دامەزراندبوو، تەنها وەهم بوون و هیچی تر.

بــەم هۆیــەوە هــۆبس، فەلــسەفەی ئەرەســتووی بــەداهۆڵێکی مەترسیدار و "پاپ"یشی بە تارماییـەك لـە قەڵـەم ئـەدا. ئامـانجی تیـۆرە سیاسییەکەشـی ئـەوە بـوو کـە مرۆڤایـەتی لەدەست ئـەو دوو تـراویلکـەوە رزگـار بکـات. هـۆبس لـە پێوەنـدی لەگـەڵ ئەرەسـتوودا وای نووسـی کـە ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکەی ئەوەیـە کـە خـەڵك ئاگـادار بکاتـەوە تـاکوو نــەهێڵن فریویــان بــدەن و کــەڵکی خراپیــان لــێوەربگیردرێــت. تیــۆری "جیـایی نەفـسەکان" کـە بەشـێکی سـەرەکی و یـەکجار گرنگـی فەلـسەفە بێماناکەی ئەرەستووی گرتۆتەوە، بەکەڵك وەرگرتن لە وشـەگەلی پـووچ و بــێمانــا، رێ لــە ئیتاعــەت کردنــی خــەڵك لــە یاســاکان دەگــرێ و بەتـەواوەتی وەك باڵندەیـەك چۆن بـەدیتنی داهـۆڵێکی دروسـت کـراو لـە کـلاوو چــێوێکی لاروگێــڕ، دەترســێ و هەڵــدێت، خــەڵك دەترســێنێ. سەبارەت بە کڵێسەی کاتۆلیکیش وای نووسی: دەتوانین سـەرجەم زنجیرە پلــەو پایــەکانیان، واتــە پاشــایەتی تــاریکی، لەگــەڵ پاشــایەتی دیــۆو پەرییــەکان بــەراورد بکــەین و بیانــشوبهێنین. هــەروەها دەتــوانین بــە چــیرۆکگــەلی منــاڵان ســەبارەت بــە دێــوو پــەری و رۆح و بوونــەوەرە سەیرەکان، یان بە تیـاتر و شـانۆکانی بـەریتانیا بیانـشوبهێنین. سیـستمی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کلێسەی پاپەکان، تەنها تارماییەکە کە پاش رووخانی ئیمپراتۆریەتی رۆما، لەسەر مەزارەکەیەوە پاشایەتی ئەکەن.

وەك چۆن لەم راڤەکارییە کورتانەدا دەبێ ئەوەمان بۆ روون بووبێتەوە کە داوەری کردنی سەرەکی سەبارەت بەوە کەچ شتێك واقعییەو چ شتێك گومڕاکەرە، بەشێکی زۆری تیۆرە سیاسییەکانی گرتۆتەوە؛ دەبێ ئەوەشمان بۆ روون بووبێتەوە کە ئەم داوەری کردنانە، دەرەنجامگەلێکی گرنگی تەجویزیشیان هەیە. سێبەر و خەیاڵ و تارماییەکان، هێندەی حەقیقەتەکان ئینسان ناچار بە بەرپرچدانەوە ناکەن.

هەروەها ئەم نموونە بچووکە دەبێ ئەوەی روون کردبێتەوە کەئەوشتەی کەلای کەسێك حەقیقەت بێت، رەنگە لای کەسانیتر تەنها وەهم و خەیاڵ بێت. ئەڵبەتە ئەم جیاوازییانە، بە هۆی مەیل و سەلیقەو ویستە تاکەکەسییەکانەوە نەهاتۆتە ئاراوە، بەڵکوو گوزارشت لە جیاوازیگەلی سەرەکی باوەڕەکان دەکا سەبارەت بە فیترەتی مرۆڤ و پێکهاتەی جیهان. هەموو تیۆرسیەنە گەورەکان ئینسانانێکی لۆژیکین، بەڵام قووڵبوون و ئاڵۆزێتی لێکۆڵینەوەکانیان بەشێوەیەکە کە تەنانەت ئینسانە عاقڵەکانیش والێدەکا لەسەریان تەبا نەبن و بیروڕاگەلی جیاوازیان هەبێ. ئەم رەهەندەی تیۆرە سیاسییەکان، لە لایەکەوە مرۆڤ هانئەدات بەئیشتیاقەوە بیانخوێنێتەوە و لەلایەکی تریشەوە مرۆڤ لە خوێندنەوەیان نائومێد دەکا. لایەنی پۆزەتیفی تیۆرە سیاسییەکان،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فرەچەشن بوونیانەو، لایەنی نێگەتیڤیشیان ئەوەیە کە لێبڕاو (قـا طع) **نـین. هـەموو خوێنـەرێك دەبـێ بـە پێـی واقعییەتـەکانی بەردەسـتی، باشترین داوەریکردن لە خۆ پیشان بدات.**

واقعییەتە کێشە سازەکان

لەو رووەوە کـە داوەری کردنـە قـورس و ئالۆزەکـان سـەبارەت بـە "ئەوەی کە هەیە"، کاریگەرییەکی زۆری بەسەر خەڵکەوە هەیـە، رەنگـە هەندێ جاریش واقعییەتە تەجروبییەکان ئامانجە سیاسییەکان تەعـدیل بکـەن. ئەمـە هـەمان ئـەو مەسـەلەیە بـوو کـە کۆمەڵناسـی بەرجـستەی ئـەڵمانی "مـاکسوێـبر"، کاتێـك سـەبارەت بـەو واقعییەتانـەی کـە بـۆ قوتابخانـە سیاسـییەکان کێـشە سـازئەکەن، قـسەی دەکـرد، لەبەرچـاوی دەگرت. رەنگە بە هۆی زیاد بوونی ژمارەی واقعییەتـە کێشەسازەکانەوە، کاریگـەرێتی و تەنانـەت فـۆرمی تیـۆرە سیاسـییە نۆرماتیڤـەکانیش گۆڕانیـان بەسـەرابێت. رەنگـە کـەس حـازر نـەبێت لـە رووی ئاگاییـەوە تیـۆریکی سیاسـی تەعـدیل بکـات، بـەڵام هـەردەبێ رۆژێـك ئینـسان ئـەوە بزانـێ کـە ئـەو تیۆرییـە هێـدی هێـدی و بـە شـێوەیەکی بـەردەوام، مانـاو کاریگـەرێتی و زۆربـەی بەرایـیە حەقیقییـە قـورس و ئالۆزەکـانی خـۆی لەدەست داوە.

باشترین و گرنگترین نموونەی ئـەم دیـاردە چارەنووس سازەیە، تیـۆری کلاسـیکی دیمۆکراسـییە لـەم دەیـە دواییانـەدا. لـەم سـەردەمەدا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بیروڕاگـه‌لێكی زۆر خراونه‌تـه‌ڕوو كـه‌ پێوه‌نـدی نێـوان "ئامانجـه‌كان" و "بونیاده‌ ته‌جروبییه‌كانی" دیمۆكراسی كلاسیكیان سست و لاواز كردووه‌. سه‌ره‌تا" رۆبێرت میشلز" بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ی كرد كه‌ گه‌شـه‌كردنی چینی هه‌ڵبـژارده‌ی ده‌ســه‌ڵاتدار لــه‌ كۆمه‌ڵــگاكاندا، شــتێكی حــه‌تمی و حاشــا هه‌ڵنـه‌گره‌. ئـه‌م تیـۆره‌ بـه‌ناوی "یاسـای ئاسـنینی ئه‌لیگارشـی" ناوبـانگی ده‌ركـرد. ماوه‌یـه‌ك دواتـر ره‌فتـاری "ده‌نـگ ده‌ران" ئـه‌وه‌ی ده‌رخـست كـه‌ ره‌فتاره‌كانیــان بــه‌ تــه‌واوه‌تی لــه‌ نۆرمــه‌كانی دیمۆكراســی بــه‌دوورن [بـه‌كورتی و كـوردی؛ فرپـان به‌ســه‌ر دیمۆكراسـییه‌وه‌ نییـه‌]. ئــه‌وه‌ش ئاشكرا كرا كه‌ ده‌نگ ده‌ره‌كان به‌گشتی، ئه‌و هاووڵاتییه‌ عـه‌قڵانییا نـه‌نین كــه‌ دیمۆكراســی بانگه‌شــه‌یان ده‌كــاو داكۆكییــان لــێده‌كــا. ئــه‌وان نــه‌ پاڵێوراوه‌كـان (كاندیـداكان) ده‌ناسـن و نه‌له‌سـه‌ر مه‌سـه‌له‌ سیاسـییه‌كانی رۆژ، ئاگاییـان هه‌یـه‌و، له‌گـه‌ڵ ئه‌وه‌شـدا بـیر لـه‌ لـه‌ناوبردنی نـه‌فامی و نه‌زانینیان ناكه‌نه‌وه‌. ئه‌وان به‌ته‌واوه‌تی بـه‌وه‌ دڵخۆشـن كـه‌ وه‌ك دایـك و باوكیان له‌ هه‌ڵبژاردنه‌كاندا به‌شداری ده‌كـه‌ن و ده‌نگه‌كانیـشیان ده‌خه‌نـه‌ سـندووقه‌وه‌؛ چـوونكه‌ بـه‌پێی عـاده‌ت پێـڕه‌وی لـه‌ حیزبێكـی تایبـه‌ت ده‌كه‌ن. سه‌ره‌نجام لێكۆڵینه‌وه‌كانی دواتـریش ئـه‌وه‌یان ده‌رخـست كـه‌ ئـه‌م خه‌ڵكه‌ له‌ڕووی سیاسییه‌وه‌ نه‌زانن و جگه‌ له‌ هه‌نـدێ نوخبـه‌ی ناسیاسـی [واتــه‌ بــه‌دوور لــه‌ كاروبــاره‌ سیاسـییه‌كان] كـه‌س پابه‌نـدی هه‌نـدێ لـه‌ پره‌نیسبه‌ بنه‌ڕه‌تییه‌كانی دیمۆكراسـی، وه‌ك ئـازادی ڕاده‌ربـڕین و ئـازادی هه‌ڵبژاردن نییه‌.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەرەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوانە، هەندێ لە توێژەرەوەگەلی زانستە سیاسییەکانیان ناچار کرد کە بانگەشەی ئەوەبکەن کە دەبێ تیۆری کلاسیکی دیمۆکراسی، چاکسازی تیابکرێت تاکوو لەم رێگەیەوە لەسەر بناغەی حەقیقەکانی ژیانی سیاسییەوە، سەقامگیرتر بێت. نووسەرانی راڤەکارییەکی گرنگ سەبارەت بە رەفتاری "دەنگ دەران" لەدەیەی ١٩٥٠ دا، کتێبێکیان نووسی کە لە دوابەشیدا، پەرەیان بەم بابەتە دا: چۆن دەتوانین شیکردنەوەو راڤەکارییەکان، لەگەڵ تیۆری کلاسیکی دیمۆکراسیدا بگونجێنین؟ ئایا تیۆری دیمۆکراسی، کەم و کوڕی تێدایە؟ ئایا دەبێ بە قازانجی سۆسیۆلۆژی سیاسی تەجروبی، لە تیۆری دیمۆکراسی چاوپۆشی بکەین؟ ئایا دەبێ ناوەڕۆکە ئاکارییەکەی، بەشتێکی جیاواز لە ئینسانی هاوچەرخ و کۆمەڵگا مرۆییە ئەمرۆژییەکان لەقەڵەم بدەین؟ ئێمە باوەڕێکی لەو جۆرەمان نییە، بەڵکوو بەڕای ئێمە دەبێ تیۆرە سیاسییە تازەکانی سەبارەت بە دیمۆکراسی، چاکسازییان تیابکرێت، نەك سۆسیۆلۆژی تەجروبییان لەجێ دابنێین".

بە ئاسانی دەتوانین گومان لەم دەرەنجامانە بکەین و بڵێین کە جەخت کردنیان لەسەر چاككردنی تیۆری دیمۆکراسی، کارێکی تەواو هەڵەیە. وەها چاکسازییەك، لەڕووی لۆژیکییەوە، هیچ زەرورەتێکی نییە. بەهۆی "لۆژیکی رەها"وە ناتوانین کەس ناچار بکەین لەبەرخاتری دەسکەوتە تەجروبییەکانی لەسەر حەقیقەتەکان،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چاوپۆشی لە ئامانجە تایبەتەکەی خۆی بکات و پشت گوێی بخات بەڵام دەسکەوتە تەجروبییەکان رەنگە ئامانجەکان ـــواتە "دەبێ"یەکان ـــ بخەنە بەرمەترسی هەڵوەشانەوەوە. ئەگەر کەسێك ئامانجێکی هەبێت و نەتوانێت ئەو بانگەشانەی کە لەسەر بنەمای حەقیقەتەوە راوەستاون، رەت بکاتەوە، ناچارە پشت بە "دەبێ"یەکەوە ببەستێت کە لە دنیای راستەقینەدا هیچ بناغەو پاڵپشتێکی نییە. راستییەکەی ئەوەیە کە ئامانجە تەواو هاندەرەکان، بەو شێوەیە کارناکەن. کاتێك ناواخنی راستەقینەی ئامانجەکان ـــ کە مانایان پێ دەبەخشێ ـــ بە تەواوەتی لە ناو ببرێت، ئامانجیش هەر لەخۆوە لەناودەچێت. لەو حاڵەتەدا واتاو ناوەڕوەکیان لەدەست ئەدەن و ئەگۆڕن بە ئامانجگەلێکی وەهمی وخەیاڵی.

ئەو توێژەرەوانەی کە کتێبی سەبارەت بە رەفتاری دەنگ دەرانیان بڵاوکردۆتەوە [ئەو کتێبەی کە پێشتر قسەمان لەسەر کرد] لەو باوەڕەدان کە ئەمە هەمان ئەو کێشە و نەهامەتەیە کە تیۆری کلاسیکی دیمۆکراسی، رووبەڕووی بوەتەوە. ئەگەر حوکمڕانی و بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات لە لایەن نوخبەکانەوە، شتێکی حەتمی و حاشاهەڵنەگر بێت، کەواتەجەخت کردن لەسەر دیمۆکراسی یەکسانیخواز، مەسەلەیەکی نادروست و ناواقعییە. جیا لەوەش، ئەگەر هەروەك ئەم دەرەنجامانە پیشانی ئەدەن وابێت، "ئەگەری" نەزانی و ناعەقڵانی بوونی هاووڵاتییە ئاساییەکان و هەروەها کاریگەرێتی و دەسەڵاتدارێتی نوخبەکان یەکجار

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زۆرە. لە راستیدا رەنگە قازانجی ئـەم یەکسانییە روالەتییـە زیـاتر بێـت، چوونکە نوخبەکان هـەم بـە پرەنـسیبەکانی سیاسـەت ئاشـنان و هـەمیش پابەندن بە پرەنسیبەکانی دیمۆکراسییەوە. کەواتە رەنگە تێکەڵەیەك لە دەسـەلاتی نوخبـەکان و کەمتەرخەمییـەکانی خـەڵکی رەمـەکی بەرانبـەر پاراسـتنی سیـستمی دیمۆکراسـی، گرنگییـەکی زۆری هــەبێت. ئەڵبەتــە ئەگەر پاش پێدانـەگرتنی خـەڵك بـۆ یەکسانیخوازی و بەشـداریکردن لـە سیاسەتیـشدا، دیـسانەوە بمانــەوێ پاشمــاوەی ئــەم چاکــسازییانە بــە دیمۆکراســی ناودێربکــەین، پێویــستە تارِادەیــەك پێنــاس کردنــە کلاسیکەکەی دیمۆکراسی چاکتر بکەینـەوە. تەعـدیلی پێنـاس کردنەکـەی دیمۆکراسی کارێکی تەواو لۆژیکییە چوونکە بە پێی دەرەنجامـەکانی ئـەم لێکۆڵینەوانە، جەخت کردن لەسەر یەکسانی و بەشداری کردنـی خـەڵك، جـەخت کردنێکـی ناومکینـە. لـە لایـەکی تـرەوە لـەم سـالانەی دواییـدا تیۆری "پیاچوونەوە بەسەر دیمۆکراسیدا" بەتوندی رەخنەی لێگیراوەو ئـەوەش پرِبایـەخترین قـسەو باسـەکانی ئـەمرِۆی زانـستی سیاسـین. ئـەو رەخنەگرانە دەڵێن کە "پیاچوونەوەخوازەکان" داواکارییـەکانیان کـەمتر بوەتــەوەو لــە پرۆســەی پیاچــوونەوەدا هەنــدێك لــە پرەنــسیبە ســەرەکییەکانی دیمۆکراســییان پــشت گــوێ خــستووە. ئــەم"کلاســیکە هاوچەرخانە" بۆ ئـەوەی باسـەکانیان قەناعـەت پێکـەربن، هـەم جـەخت لەسەر واقعییەتـەکان دەکـەن و هـەم لەسـەر ئامانجـەکان؛ چوونکە ئـەوە دەزانن کە ئەگەر پیاچوونەوەخوازەکان تـەنها ئامانجـە ناومکینـەکانیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خستبێته لاوە، کەواتە ناتوانین بڵێین کە ئەوان بە کەم رازین و داواکارییەکانیان کەمتر بوەتەوە.

کلاسیکە هاوچەرخەکان دەڵێن کە یاسای ئاسنینی ئەلیگارشی، بەڕاستی لە ئاسن دروست نەکراوە. راستە کە لە هەموو کۆمەڵگاکاندا رەغبەتێکی زۆر لە ئارادایە بۆ زیادبوونی ژمارەی نوخبەگەلی دەسەڵاتدار، بەڵام دەتوانرێ دژایەتی ئەو رەغبەتانە بکرێت و بەکەمترین ئاستی خۆیان بگەیەنرێن. لەلایەکی تریشەوە هاووڵاتییە ئاساییەکان، وەك چۆن ئەو خوێندنەوانەی باسمان کردن، بانگەشە دەکەن، ناعەقلانی و دژە دیمۆکراسی نین. ئەوان هەروەها بانگەشەی ئەوەیان کردووەکە، راستە کە بەشداری هەموو لایەك لە سیاسەتدا، بە قازانجی سیستمی دیمۆکراسی دەبێ، بەڵام بە مەرجی پێویست و حەتمی لە قەڵەم نادرێت. لە راستیدا ئەمکارە، لە ئەسڵدا بە قازانجی تاکە، بە عینوانی ئینسانێك. لایەنگرێکی هاوچەرخی دیمۆکراسی، ئیدیعای ئەوە ناکات کە حکوومەتی دیمۆکراتیك لە جۆری کلاسیك، باشترین جۆری حکوومەتە، هەروەها هاوشێوەی لایەنگرە سەرەتاییەکانی، دامەزراندنی حکوومەتێکی لەوجۆرە بەزەروورەتێکی مێژوویی ناهێنێتە ئەژمار؛ بەڵام ئەو مۆڵەتەی پێ ئەدات کە خۆی تاقی بکاتەوە و کەڵك لە دەرفەتەکان وەربگرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەرنامە و پلانەکان و ئەولەوییەتەکان

ئـەو ڕێگەچـارە تەجویزییانـەی کـە دەرەنجـامی تـێگەیـشتنی هەمەلایەنـــەی سیاســـەت و تیـــۆرە سیاســـییەکانن، لــەخۆگری هـــەموو چارەسەرەکان نین. بەگشتی، تێگەیـشتنی تیـۆرە سیاسـییەکان لـە ڕێگـەی سیاســـەتەوە، دەبێتـــە هـــۆی ســـڕینەوەی ژمارەیـــەکی زۆری ئـــەو پلانـــە سیاسییە پێشبینیکراوانـەی کـە بانگەشـەی ناعـەقڵانی بوونیـان دەکـات. ئەم لایەنە سڕێنەرو نێگەتیڤە، بەلایەنی تـەجویزی تیـۆرە سیاسـییەکان دەژمێردرێـت. تیـۆرە سیاسـییەکان لـە بوعـدی پۆزیتیویـستییەوە ئـەوە روون دەکەنــەوە کـە کـام سیـستمی سیاسـی بـۆ گەشـە کردنـی ئینــسان پێویستە و کام سیستمی داواکراو لە لایەن مرۆڤەوە زەروورییـەو کامیـان دەتـوانرێ بخرێتــە بـواری جـێبـەجێ کردنــەوە. لـە چوارچـێوەی ئـەم پێشنیارانەدا پێش ئەوەی بەرنامەیەکی تایبەتی سیاسـی بـەڕێوە ببرێـت، دەبـی هەنـدێ بڕیـاری تـریش دەربکـرێن. گونجـاوبوونی هەریـەك لـەو بڕیارانــە، گرێــدراوە بـــە هەنـــدێ بەرنامـــەو مەســـەلەی جۆراوجـــۆری تریـشەوە. کەواتــە بـۆ نموونــە تیۆرسـیەنە مارکسیـستەکان و هــەروەها لایەنگرانیـشیان، سـەرەڕای ئـەوەش کـە تێکـڕا باوەڕیـان بـە دامەزرانـدنی کۆمەڵگای ناچینایەتی کۆمۆنیستی هەیە، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا لەمـەڕ باشـترین ڕێگـە بـۆ گەیـشتن بـەو ئامانجـە ناتــەباو نـاکۆکن و بـیروڕای جیاوازیان هەیە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لایەنی تەجویزی تیۆرەسیاسییەکان ناتوانێت ئینسان لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ پێداویستی و دیاردەگەلێکی یەکسان و بەرابەردا، یارمەتی بدات بۆ هەڵبژاردنیان. ئێمە لە دنیایەکدا دەژین کە زۆربەی کات هەموو شتەکانمان لەبەردەستا نییە و کەواتە ناچار دەبین بڕیارگەلی نابەدڵیش بدەین. هەندێ جار تەنها ڕێگەچارەی سیاسی کردەیی، سازش کردنێکە کە هیچ کەسیش لەسەداسەد پێی‌ڕازی نییە. لەوانەیە هەندێ‌جار ئەو ئامانجانەی مەبەستمانن، ناتەبابن و پێکەوە نەگونجێن. بۆ نموونە زۆربەی کات زەروورەتی لێهاتوویی (کارامەیی) سیاسی، دژە لەگەڵ ئامانجێکی هاوتای‌خۆیدا و لەوانەشە سەقامگرتنی (ثبات) سیاسی، پێویستی بەهەندێ پلان و بەرنامە هەبێت کە لە ڕێگەیانەوە بەناچار مافە کۆمەڵایەتییەکان ژێر پێ دەخرێن. تیۆرە سیاسییەکان، بە چاوپۆشی کردن لە لایەنە تەجویزییەکەیان، ناتوانن ئەم کێشە گەورە و ئاڵۆزە کە سەرچاوەی زۆربەی بابەتە سیاسییەکانیشە، چارەسەر بکەن.

ئەڵبەتە تیۆرە سیاسییەکان لەم قۆناغەشدا تاڕادەیەك ئەولەوییەتەکان دەس‌نیشان دەکەن. ئەوان بە پێی تێگەیشتنە جۆراوجۆرەکانیان لەسەر حەقیقەتەکان و ئیمکاناتەکان و زەروورەتەکان، ڕێگەچارەگەلێکی جۆراوجۆریش پێشنیاردەکەن. بۆنموونە دیارە هزرمەندێکی وەك جیمزمەدیسۆن بایەخێکی زیاتر بۆ ئازادی قایلە، تا هزرمەندانی وەك ئەفلاتوون، یان بی.ئێف. ئسکینێر.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەمدوو کەسەی دوایی، زیاتر بۆ سەقامگیری و سوباتی سیاسی ئەرزش قایلن. راستییەکەی ئەوەیە کە هەرکام لەم هزرمەندانە بەشێوازی تایبەتی خۆیان دەرك بە بابەتەکە دەکەن. رێگەچارەکانیشیان لەسەر بنەمای تێگەیشتنەکانیانەوە رائەوەستن. ئەوان وەك یەك لەبابەتەکان تێناگەن و رێگەچارەکانیشیان وەکوو یەك نین. بەگشتی ئەوان بە شێوەگەلی جۆراوجۆر دەبینن و کەواتەرێگەگەلی زۆریشیان لەبەردەمدایە بۆ بەدەستەوەدانی رێگەچارەکانیان.

بۆ نموونە مەدیسۆن لەو باوەڕەدا بوو کە سیستمێکی سیاسی لەبارو سەقامگرتوو، دەتوانێ لە چوارچێوەیەکی گونجاوو تاڕادەیەك دادپەروەرانەدا، ئازادی هاوولاتییانی دابین بکات. لەلایەکی ترەوە ئەفلاتوون لەو باوەڕەدابوو کە ئازادی، یەکێتی و یەکپارچەیی و سەقامگیریی کۆمەڵگای سیاسی دەخاتە بەردەم مەترسییەوە و بەرەو نابوودی ئەیبات. ئەم دوو هزرمەندە بەدوو جۆری جیاواز بیریان ئەکردەوەو ئەولەوییەتەکانیشیان پێکەوە جیاوازییان هەیە؛ چوونکە بیروڕاکانیان سەبارەت بە ئیمکاناتە سیاسییەکان تاڕادەیەکی زۆر جیاوازبوون. (ئەم باسە هێشتا بە ئاکام نەگەیشتووە. لەم ساڵانەی دواییدا کە ناکۆکی و کێشە دەروونییەکانی کۆمەڵگای سیاسی، بەدەرەنجامی ئازادی لەڕادەبەدەر لەقەڵەم ئەدرێن، راڤەو لێکۆڵینەوەو هەڵسەنگاندنەکانی لەجۆری ئەوانە ئەفلاتوون، زیاتر بایەخیان پێدەدرێ و پەرەیان سەندووە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەمان لەیاد بێت کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فەلسەفە سیاسییەکەی مەدیسۆن و دەسکەوتەکەشی ـــ واتە کۆمەڵگای سیاسی ڕاوەستاو لەسەر بنەمای یاسای ئەمریکا ـــ دووسەد ساڵی خایاندووەو کاری پێکراوە).

کاتێ کە قسە لەسەر گرنگایەتی و زەرووڕەتی ئازادی تاکەکەسی و ئازادی کۆمەڵایەتی دەکرێ، ئەولەوییەتەکان لای بی.ئێف.ئسکینێر و مەدیسۆن فەرق دەکەن. دەتوانین بڵێین کە لەبنەڕەتدا ئەولەوییەت لای مەدیسۆن هیچ گرنگییەکی نییە. بەڕای ئەو "ئازادی" هەر چۆنێك بێت، لە خەیاڵ و وەهم زیاتر هیچ نییە. سەرجەم ڕەفتارەکانی ئێمە بە هۆی بارودۆخە فەرهەنگی و کۆمەڵایەتییەکانەوە بەسەرماندا ئەسەپێنرێن و باشتریش وایە بە شێوەیەك کۆنترۆڵ و تەعدیل بکرێن کە بەلانی کەمەوە ئارامی و هێمنایەتی و ڕەزایەتی کۆمەڵگا بپارێزرێت. بەڕای ئەو، ئەولەوییەتەکان شتانێکی ڕواڵەتی و ڕووکەشن. مەدیسۆن و ئسکینێر بە دوو ڕێگای جیاوازدا دەڕۆشتن؛ چوونکە تێگەیشتنەکانیان لەسەر حەقیقەتەکان تەواو جیاوازبوون.

پێشنیارەکان، وەک بیروڕاگەلی دوورئەندێش

تەجویز (پێشنیار)ەکانی تیۆرە سیاسییەکان تاڕادەیەکی زۆر لە نوسخەی پزیشك ئەچن: ئەوانیش وەك نوسخەی پزیشك لەخۆگری جۆرە ئیجبار کردنێکی تایبەتن. ئەوانە حوکمگەلی ڕەهای ئاکاری نین ("ئێوە دەبێ تەنها ئەو کارە بکەن!")، بەڵکوو پێشنیارگەلێکن بۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەسـانێك کـە بایـەخ ئـەدەن بـە سلامەتی خۆیـان . ("ئەگـەر دەتانـەوێ تەندروسـت و سـلامەت بـن، دەبـێ ئـەم دەرمانـە بخـۆن!") ئەمانـە بیروڕاگەلێکی دوورئەندێشانەن.

تیۆرسیەنە گەورەکان بە پێی تـێڕوانینیـان لەسـەر حەقیقەتـە سیاسـییەکان، بیروڕاکانیـان دەخەنـەڕوو. ئەگـەر ئێمـە تـێڕوانینـەکانی ئـەوان پەسـەند بکـەین، بـە شـێوەیەکی ئۆتۆماتیـك بەرانبـەر رێگەچارە پێـشنیارکراوەکان رەغبـەت پەیـدا ئەکـەین و کەواتـە دەچـینە نـاو بەشـەوردترەکانی کارەکانیانـەوە. ئـەوان پـێ لەسـەر ئـەوە دائـەگرن کـە تیۆرەکانیـان بـە تـەنها پڕوپاگەنـدەکردن بـۆ ویـست و داخـوازە تاکەکەسییەکانیان نییە. ئەوان جەخت لەسـەر بابـەتگـەلێك دەکـەن کـە پێیان وایە هەموو قازانجەکانیان دەگەڕێتەوە بۆ خودی خەڵك.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری شەشەم

ئەنجامگیری: تێڕوانین، ڕێگەچارە و باشترین زانست

ئامانجی ئەم کتێبە، خستنە ڕووی چوارچێوەیەکە بۆ تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان و بۆ ئەم مەبەستەش کەڵك لەو پرۆسەی راڤەو لێکۆڵینەوانە وەرگیراوە کە تیۆرسیەنەکان بەکاریان هێناوە. هەوڵمان دا جۆری بیرکردنەوەی زەینی تیۆرسیەن، هەر لە قۆناغی سەرەتایی و سەرلێشێواوییەوە بگرە تا قۆناغی ئەنجامگیری، بخەینەبەر راڤەو لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی لەسەر بکەین. هەرلمان دا قۆناغە جۆراوجۆرەکانی ئەم پرۆسە (واتە قۆناغگەلێك کە تیۆرسیەنەکان وەك دەسکەوتێك بۆ داهاتووان بەجێیان هێشتوون، هەندێ جار و تاڕادەیەکیش تەماوی و تێکەڵپێکەڵن) بناسین و کێشە و گرفتەکانی چارەسەر بکەین. هەروەها هەوڵ درا ئەوە روون بکرێتەوە کە هەر قۆناغێکی لێکۆڵینەوە قۆناغێکی تازەتری بەدواوە دەبێت و بوار بۆ قۆناغی دوای خۆی دەڕەخسێنێ.

توێژینەوەی تیۆرانە

پێداگرتن لەسەر رەوتی لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی "چالاکێتی" زەینی تیۆرسیەن، سەبارەت بە تیۆریسازی سیاسی،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مـۆدێلێکی چـالاکترمان دەخاتـە بەردەسـت.ئـەم چوارچـێوەیە زیـاتر لـە فیلمێکی راستەوخۆ دەچـێ، وەك لـە وێنەیـەك. ئـەم راڤەکردنـەی تیـۆرە سیاســییەکانیش وەکــوو هــەر فیلمێــك دیمــەن و ســێکانس و دەورو ئەکتەرگــەلێکی هەیــە. تیــۆرە سیاســییەکان، ســەرەتایەکیان هەیــە و لووتکەیـەك. لـە مـەودای نێـوان مـەیلی دەسـپێکردن و کۆتـایی شـانۆکەدا زنجـیرە کارگـەلێکی تـەواو قـورس و فرۆفێـڵگـەلێکی دارێـژراو بوونیـان هەیـە. لەراسـتیدا رەوتـی فیکـری هەرتیۆرسـیەنێکی پڕکـاری سیاسـی، لەکاری کۆمیـسێرێکی بـەتواناو لێهاتوو دەچـێت. کێـشەی تیۆرسـیەنیش، وەك کێشەی کۆمیسێر، لە بێنەزمی و بشێوی و ئاژاوەوە دەست پێدەکا؛ بـەو جیاوازییـەوە کـە کێـشەی تیۆرسـیەن، جینایـەتی تاکەکەسـی نییـە، بەڵکوو شڵەژاوێتی و بشێوی هەموو کۆمەڵگایە بەگشتی.

تیۆرسـیەن سـەرەتا لـە بـێنەزمییـە کۆمەڵایەتییەکانـەوە دەس پێدەکـاو وەك کۆمیـسێرێك بـەدوای "سـەرەداو"دا دەگـەڕێت. ئـەو دەبـێ گومـان لـە هـەموو شـتێك بکـات و بـەدوای هۆکـاری سـەرەکی کێـشەکاندا بگەڕێ کە زۆربەی کاتیش نادیار و تـەماوین. "بۆچـی کۆمەڵـگا ئـاژاوەی تـێکـەوتووە؟". "بۆچـی ژیـانی تاکـەکان نالـەبار و شـڵەژاوەو ئـەوانیش ناڕەزاییدەرئەبڕن؟". ئەفلاتوون دەڵێ بۆچی دەبێ ئەسینا شـەریفـترین و چاكترین هاووڵاتی خۆی دادگایی بکات و حوکمی لە سێدارەدانیشی بۆ دەربکـات؟ مـارکس دەڵـێ بۆچـی زۆربـەی خـەڵك دەبـێ بـە خۆنـامۆبن و بچەوسێنرێنەوە؟ هۆبس دەڵێ بۆچی دەبێ بەریتانیا تژی لە کێـشەگەلی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵایـەتی بێت؟ خوێندنـەوەی چالاکییە زەینییـەکانی تیۆرسـیەن لـە قۆنـاغی لێکۆڵینـەوە و پـۆلێنکردنـی بەڵگـەو نووسـینەکانیدا، هێنـدەی شـــەڕی نێـــوان کۆمیـــسێری بـــە ناوبـــانگ "شـــێرلۆك هـــولمێز" و ئاژاوەچیترین پیاو "دوکتۆر موریاتی" سەرنج ڕاکێشە.

سـەرەنجام تیۆرسـیەن پەروەندەکـەی تـەواو دەکـاو ئەوشـتەی کـەبـەڕای ئـەو، هۆکـاری سـەرەکی بـشێوییەکانە ئەدۆزێتـەوە. بۆنموونـە هـۆبس کۆمەڵـــگای سیاســی و چـــالاکییەکانی هـــەموو بەشەکانیـــشی دەخاتەبـــەر ڕاڤـــەو لێکۆڵینـــەوە و سەرچـــاوەی بـــشێوییەکانیش دەگەڕێنێتەوە بـۆ حـەزو تاسە بەردەوامـەکانی مـرۆڤ و، بـەو دەرەنجامـە دەگات کە ڕەفتاری ئینـسانە دەسـەڵاتخوازەکـان، سـەرەنجام دەبێتـە هـۆی هەڵگیرسانی شەڕە ناوخۆییەکان، کەواتە دەوڵەت دەبێ کۆنترۆڵیان بکات. مارکسیش دوای خوێندنەوەی هەموو سەرەداوەکان، دیـاردەی موڵـکایەتی تاکەکەســی، بــەهۆکاری ســەرەکی هــەموو کێــشەکان لەقەڵــەم ئــەدات. هـــەروەها برێـــك، شـــێتی و تونـــدڕەوی کردنـــی شۆڕشـــی فەرەنـــسە، بەدەرەنجامی خەونە ئامانجخوازانەکانی ڕۆشنبیرە بۆرژواکـانی فەرەنـسە لە قەڵەم ئەدات.

لەگـــەڵ ئەوەشـــدا، هـــەروەك ئـــەم نموونانـــە دەری دەخـــەن، تیۆرسیەن لە بوارەکانیتریشدا پەروەندەکانی تـەواو دەکـات. بـەو مانایـە کــە لــە ڕاڤــە و شــیکردنەوەکانیدا زۆربــەیکــات کەســانێکی گــەورە و بەرجستە بەتاوانی بەشـداربوون لـە جینایەتێکدا بـە تاوانبـار دەزانێـت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتـەئـەفلاتوون لـە راڤەکارییەکانیـدا سـەبارەت بـە مـەرگی سـوقرات، کۆمـەڵگای ئەسـینا و رێبـەرە گەندەڵـەکانی تاوانبـار دەکـات. لـە لێکۆڵینـەوەکانی مارکسدا، بـۆرژوازی لـە ژێرنـاوی "زانـستی بوونـەوە" تاوانبـار دەکـرێ و هـەروەها مـەکیاولی لـە کـاتی راڤـەکردنی بـارودۆخی نالـەباری دەوڵەتەشـارەکانی ئیتاڵیـادا، لـە راسـتیدا رێبـەرە نـەفس نـزم و ترسـنۆکەکانی ئـەو دەوڵەتەشـارانە بـە تاوانبـار دەزانێـت. هـۆبس و رۆشـنبیرە ئازادیخوازەکـانیش هـەرکام لـە روانگـەی خۆیانـەوە هێـرش دەکەنـە سـەر کڵێـسەی کاتۆلیـك و فەلـسەفەی ئەرەسـتوو و بـە تونـدی رەخنەیان لێ دەگرن.

دەسکەوتەکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکانیش وەك دەسکەوتەکانی کۆمیسێرێکی کارامەو لێهاتوو، هەرگیز بەتـەواوەتی بـەدوور لـە ویـست و مەبەستگەلی تاکەکەسی نین. ئەڵبەتە تیۆرسیەن بـە پـشتبەستن بـەوەی کـە سـەروکاری لەگـەڵ سەرچـاوە سـەرەکییەکان و کێـشەکان وپاشـان رێگەچارەگەلی لۆژیکییەوە هەیە، هەوڵ ئەدات کارەکانی تەواو "عەینی" بن. بەڵام بێگومان دۆزینەوەی سەرچاوەکان لە لایەن ئەم تیۆرسیەنەوە، دەبێتە هۆی ئەوە کە هەندێ لە ئەندیشە و کردەوەکـان بـە مەشـرووع و عەقڵانی و هەندێکیتریان بە نادروست و بێمانا لە قەڵەم بدات.

لەبەر ئەوەشە کە تیۆرە سیاسییەکان، دەمەتەقێ و قسەو باسـی زۆر ئـەورووژێنن. زۆربـەی کـات بابـەتگـەلی گـرینگ و هـەروەها بەرژەوەندییـە حەقیقییـەکان دەورێکـی سـەرەکی دەبیـنن. بـۆ نموونـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لایـەنگرێکی موتەعـسیبی دیموکراسـی، بـەبێ موناقەشـەیەکی گـەورەی لۆژیکی، حازر نییە نە قسەکەی ئەفلاتوون قبووڵ بکات سەبارەت بەوەی کە خەڵکی رەمەکی مەترسیدارە و قابیلی متمانـە پێکـردنیش نییـە، نـە قسەکەی میشلز سەبارەت بە یاسای ئاسـنینی ئەلیگارشـی قبـووڵ دەکـات. بەڕاست زانینی قسەکانی ئەوجۆرە کەسانە بە ئاشکرا ئەوە دەگـەیێنێ کـە دەبێ بە بیروڕا تاکەکەسییەکانی خۆیانـدا بـچنەوە، کـە ئـەوەش کـارێکی سـەخت و ئـازاردەرە. هـەر بـەم پێیـە مارکسیـستێکی بـاش، رەخنـە لـە باوەڕەکانی فرۆیـد سـەبارەت بـە هۆکارەکـانی رەفتـاری مـرۆڤ دەگرێـت و، بەرپرسـی کۆمپانییـەکی گـەورە، ناتوانێـت پـاش شـێکردنەوەو راڤەکارییـەکانی مـارکس سـەبارەت بـە نـامۆبوونی کۆمەڵـگای سەرمایەداری، هەست بە ئارامی و هێمنایەتی بکات.

ئـەو باوەڕانـەی کـە لـە تیـۆرە سیاسـییەکاندا دەخرێنـەڕوو، دەرەنجـامگـەلێکی گرنگـی زۆریـان بـە دواوەیـە. کەسـانێك کـە لـەو دەرەنجامانە دەترسن، ئـەوە مەیلـە دەروونییـەکانیانن کـە هانیـان ئـەدەن دژایەتی ئەو باوەڕانە بکەن. زوربـەی کـات ئـەو قسەو باسانە لـە تیـۆرە سیاسـییەکاندا دەخرێنـەڕوو، یـەکجار تونـدو ئـاگرینن، چـوونکە ئەوانـە بەتـەنها وەك وانەگـەلی پۆلـەکان و قوتابخانـەکان نـین. ئەگـەر تیـۆرێکی تایبـەتی سیاسـی، قبـووڵ بکرێـت و پاشـان ناوبـانگ دەربکـات، زۆرێـك لـە خەڵك زیانیان بەر دەکەوێ و زۆرێکی تریش قازانج ئەبینن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مۆدێلەکان

یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی رەوشی "فیلمی راستەوخۆ" لە کاتی خوێندنەوەی قۆناغە جۆراوجۆرەکانی تیۆری سازیدا ئەوەیە کە یارمەتی ئینسان ئەدا تا بتوانێت مەسەلە دایمی و جیهانییەکان بخاتە نێو ژیانییەوەو پیشانیان بدات. لە هەر کات و شوێنێکدا کە ئامانجی مرۆڤ، تێگەیشتنی چییەتی کێشەیەکی سیاسی بێت، هەندێ پرسیاری گرنگی لادروست دەبێ وەك ئەمانەی خوارەوە: هیوایەتە سروشتییەکانی مرۆڤ کامانەن؟ چۆن دەتوانرێ کۆمەڵگا، هەم لە دەست شەڕە ناوخۆییەکانەوە رزگار بکرێت و هەمیش نەزمی پێببەخشرێت؟ ئەگەر کاری لەو جۆرە لە توانادایە، چۆن دەتوانرێ ئاشتی و سەقامگیری پێکەوە ئاشت بکرێنەوە؟ سیاسەت تا چەند دەتوانێ مرۆڤ بەختەوەربکات و لەو بوارەدا یارمەتی بدات؟ بەدەرك پێکردنی جموجۆڵی تیۆرە سیاسییەکان، دەزانین کە کەی و بۆچی ئەو جۆرە پرسیارانە قوت دەبنەوە؟ هەروەها لەوەش تێدەگەین کە ئەم پرسیارانە مرۆڤ بەرەو کوێ دەبەن و بۆچی وەڵامەکانیشان گرنگی زۆریان هەیە؟

یەکێکیتر لە تایبەتمەندییەکانی رەوشی "فیلمی راستەوخۆ" ئەوەیە کە لایەنە مرۆییەکانی لێکۆڵینەوە سیاسییەکان باشتر روون دەکاتەوە. تیۆرە سیاسییەکان بەرهەمی بارودۆخگەلی "عەینی"ن، نەك بینینیان بە شێوەیەکی ئەبستراکت و بەهۆی کەسانێکەوە کە بە حەزو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تاسەیەکی زۆرەوە سەروکاریان لەگەڵ ئەو مەسەلانەدا هەیە. لەراستیدا تیۆرسیەنەکان بەشێکن لە سیستمی سیاسی و کەواتە هەم خوێنەرن وهەمیش بابەتی خوێندنەوە. شیکردنەوە و راڤەکارییەکانی تیۆرسیەن، هەمیشە تارادەیەك خوێندنەوە لەسەر خودی خۆیەتی و کەواتە تیۆرەسیاییەکان لە راستیدا "**ئیعتراف نامە**"ن. تیۆرسیەن بەخستنەڕووی تیۆرە سیاسییەکەی خۆی، لە راستیدا خودی خۆی دەخاتەڕوو. ئەو، واتای "بوون"ی خۆی بە عینوانی ئاژەڵێکی سیاسی، سەلماندووە.

هێزە عاتیفییەکانی ئینسان، لە دواراڤەکاریدا، سەرەتا تاکۆتایی تیۆرێکی سیاسی پێك دێنن. یەکەم هاندەری سەرەتایی توێژینەوە سیاسییەکان لە کاتێکدایە کە ئینسان گیرۆدەی قەیرانە ئازاردەرە سیاسییەکان ببێت و لە ڕووی فیترییەوە کاری تێبکەن و وەڕەز بێت بەدەستیانەوە. وە ئەو مەیلە سروشتییانەی ئینسان کە ناچاری دەکەن رەفتارگەلێکی راستەقینەو سیستماتیك کە پڕبەپێستی فشارە سیاسییەکانیشن لەخۆ پیشان بدات، پێك هێنەری هێزە تەجویزییەکانی تیۆرە سیاسییەکانن. ئەگەر ئەم لایەنەی تیۆرە سیاسییەکان بسڕدرێتەوە، رشتەی فەلسەفەی سیاسی، وەك رووکەشێك وایە کە هێز و ماناو گرنگایەتی خۆی لە دەست دابێت. تیۆرە سیاسییەکان، دەرەنجامی ئەو شتەن کە ئەرەستوو بە "عەقلی کردەیی" مرۆڤ ناودێری دەکا. ئەوانە زنجیرەیەك لە باوەڕگەل و تێگەیشتنە سیاسییەکانن کە بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مه‌به‌ستی زاڵ بوونی ئینسان به‌سه‌ر كێشه‌ سیاسییه‌كاندا خراونه‌تـه‌ڕوو. هێنانـه‌ ئـارای تیـۆره‌ سیاسـییه‌كان، قۆنـاغ گـه‌لی دوابـه‌دوای یـه‌كی "گریمانـه‌" تـا "ده‌ره‌نجـام" نـابڕن، بـه‌ڵكوو پرۆسـه‌یه‌كه‌ كـه‌ لـه‌ خوێندنه‌وه‌ی كێشه‌كانه‌وه‌ ده‌س پێ ده‌كاو به‌ره‌و رێگه‌چاره‌كان ده‌چێت. جموجۆڵه‌ ده‌روونییه‌كه‌شی هه‌ڵقوڵاوی گوشاری "لۆژیك"ی ئه‌بستراكت نییه‌، بـه‌ڵكوو ده‌ره‌نجامی تـێڕامـان و بیركردنـه‌وه‌ی هزرمه‌ندانێكه‌ كه‌ خۆیان به‌ بارودۆخه‌ سیاسییه‌كانی مرۆڤه‌وه‌ خه‌ریك ده‌كه‌ن و پێیانـه‌وه‌ ماندوو ده‌بن.

له‌ وتاره‌كانی پێشتردا هه‌وڵمان دا ره‌وتی ئه‌م عه‌قڵه‌ كرده‌ییه‌ روون بكرێته‌وه‌. هیوادارم ئه‌و چوارچێوانه‌ی له‌م كتێبه‌دا خراونه‌ته‌ڕوو، بۆ ئه‌و كه‌سانه‌ی كه‌ حه‌ز ئه‌كه‌ن ده‌رك به‌ تیۆریسازییه‌ سیاسییه‌كان بكه‌ن، قازانج و كه‌ڵكی زۆری هه‌بێ.

له‌ پله‌ی یه‌كه‌مدا هیوادارم كه‌ چوارچێوه‌ ئاراسته‌ كراوه‌كانی ئه‌م كتێبه‌ تێگه‌یشتنی بیرۆكه‌ تاكه‌كه‌سییه‌كانی تیۆرسیه‌نه‌كانی وه‌ك ئه‌فلاتوون و هۆبس و ئه‌ره‌ستوو ئاسانتر بكه‌ن. خوێنه‌ری ژیرو به‌ توانا ده‌بێ بتوانێت به‌ بێ هیچ كێشه‌ و گرفتێك، له‌ویست و ئامانجی تیۆرسیه‌نێك تێبگات. به‌ تایبه‌ت ده‌بێ بتوانێت مانا به‌ "لۆژیك"ی توێژینه‌وه‌یی تیۆرسیه‌ن ببه‌خشێت. واته‌ ئه‌و ده‌بێ بتوانێت ره‌هه‌نده‌ جۆراوجۆره‌كانی ره‌وتی بیركردنه‌وه‌ی تیۆرسیه‌ن و پێوه‌ندییه‌كانیشیان به‌یه‌كه‌وه‌ ده‌رك بكات. ئه‌و ده‌بێ بتوانێت نه‌ك ته‌نها له‌ باوه‌ڕه‌كانیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تێبگات بەڵکوو هۆی خستنەڕووی ئەو باوەڕانەش بناسێت. وە ئەگەر رەهەندێکی تیۆرێك نادیار و تەم مژاوییە، یان نوقسانی هەیە، ئەو دەبێ بتوانێت ئەو نوقسانییە چارەسەر بکات، یان بزانێت چۆن دەبێ بەدوایدا بچێت.

ئەم رەوشە، دەرك پێکردنی دینامیزمی تیۆری سازی سیاسی و هەروەها هەڵسەنگاندنی تیۆرە سیاسییە جۆراوجۆرەکان ئاسانتر دەکا. لەو رووەوە کە تیۆرسیەنەکان هەڵقوڵاوی فەرهەنگ و بارودۆخ گەلێیکی جۆراوجۆرن، کەواتەتیۆرە سیاسییەکانیشیان ناتوانن بە تەواوەتی لەیەك بچن و وەك یەك بن. ئەڵبەتە مێژووی تیۆرە سیاسییەکان، وتووێژو دایلۆگێکە کە تیایدا تیۆرسیەنەکان بۆ یەگدی و لەگەڵ یەکدا قسەدەکەن هەرچەند ئەو بشێوییانەی کە هەر کام لەوانە بینیویانە جیاوازییان هەیە و لەیەك ناچن، بەلاّم بایی ئەوە وێکچوونیان تێدا هەیە کە بتوانرێت قسە لەسەر "کێشەگەلی وێکچوو" بکرێت. سەرەڕای ئەوە کە لەگەڵ کێشەگەلێکی وێکچوودا رووبەڕوون، بەلاّم هەر تیۆرسیەنێك بەدەرەنجامی تایبەتی خۆی دەگا. واتە بەم پێیە دەتوانین تێڕوانینەکانی هۆبس و رۆسۆ لێك جیا بکەینەوە. خوێنەری لێزان دەبێ بتوانێ لایەنە ناهاوبەشەکانیان بناسێت و فەلسەفەو هۆی ئەو جیاوازییانەش دەرك بکات.

سەرەنجام ئەم چوارچێوە، یارمەتی خوێنەری جیدی ئەدات کە تێڕوانینە سیاسییەکەی خۆی باشتر بناسێت و هەروەها وای لێدێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بتوانێت لە "ئایدۆلۆژیای ناخودئاگا"ی خۆی تێبگات و باش بیناسێت. ئەو توانایەش بەدەس ئەهێنێ کە دەرك بەو باوەڕە هەستیارە (گرینگ) سیاسییانەی بکات کە باوەڕ و رەفتارەکانی ئەویان پێك هێناوە و لەگەڵ ئەوەشدا داوەری کردنە سەرەکی و بنەڕەتییەکانیان بناسێت و بیانخاتە بەرڕاڤە و لێکۆڵینەوەی وردەوە. بە پێی سوننەتی سوقراتی "مێشوولە"، تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان رەنگە ئەو باوەڕانەی کە لای خوێنەران بە حەقیقەتی رەها لە قەڵەم ئەدرێن، بچزێنێت و گومانیان لێ بکات.

ئامانجی ئەم کتێبە تەنها خستنەڕووی ئەم چوارچێوە بوو، بەڵام هەندێ جاریش لە میانەی باسەکاندا، نموونەگەلێکیش لە تیۆرسیەنە سیاسییە گەورەکان هێنرایەوە. ئەڵبەتە هێندەی بۆمان کرا، ئەو نموونانەمان کورت کردەوە. ئەگەر بمانەوێ بە تەواوەتی هەموو لایەنەکانی ئەم چوارچێوە دەرك بکەین، دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سەرچاوە سەرەکییەکان، واتە کتێبە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان. هەوڵمان داوە پرۆسە و میتۆدی تیۆرەکانیان روونتر و ئاشکراتر لە رەوشی خودی تیۆرسیەنەکان روون بکرێتەوە. بەڵام بەمەبەستی تێگەیشتنی گرنگایەتی و ناوەڕۆکی تیۆرە سیاسییەکان، هیچ رەوشتێك باشتر لە خوێندنەوەی‌راستەوخۆی خودی ئاسەوارەکان نییە.

خوێندنەوەی راستەوخۆی دەقی تیۆرە سیاسییەکان مانا بە هەندێ بوار دەبەخشێت کە کاری روونکردنەوە دەکەن (ئێمەش لێرەدا تەنها ئاماژەمان پێکردوون). بۆ نموونە لە پلەی یەکەمدا دەبێ ناوەڕۆك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ببەخشین بەو بانگەشەی کە دەڵێ تیۆرە سیاسییەکان زوربەی کات بە "**باشترین زانست**" [تاجی سەری زانستەکان] ناودێر ئەکرێن. دەبێ ئەوەمان بۆ روون بووبێتەوە کە بۆچی تیۆرە سیاسییەکان بە جۆرە "تێڕوانین"ێکی سیاسی لەقەڵەم دەدرێن. هەروەها دەبێ ئەوەش روون بووبێتەوە کە بۆچی تیۆرە سیاسییەکان بە جۆرە چارەسەرێك لە قەڵەم دراون.

باشترین زانست

تیۆرە سیاسییەکان تەنها لەبەر ئەوەی کە فیترەتەن بایەخیان لە زانستەکانی تر زیاترە، یان لەبەر ئەوەی کە لە دیقەت و وردبینییەکی زیاتر بەهرەمەندن، بە باشترین زانست لە قەڵەم نادرێن. لە راستیدا هەروەك ئاماژەمان پێکرد، هیچ تیۆرێکی سیاسی بانگەشەی ئەوە ناکات کە بەدەرەنجامێکی پەسەند کراو گەیشتووە، دەرەنجامێك کە قابیلی ئیسبات کردن بێت. تیۆرە سیاسییەکان هەمیشە لە هەندێك لە لایەنەکانی ژیاندا، پەنا دەبەنە بەر حەدس و گومان. بە پێچەوانەوە، هۆی ئەوە کە تیۆرە سیاسییەکان خۆیان بە باشترین زانست ئەزانن ئەوەیە کە ئەوانە لە گونجاوێتی و بەرفراوانییەك بەهەرەمەندن کە لەو روەوە هیچ زانستێکی تر ناتوانێ شانلەشانیان بدات. تیۆرە سیاسییەکان هەم لە توێژینەوەکانیتر بەرفراوان ترن و هەمیش کاریگەرییەکی سەرەکیتر و راستەوخۆتر لەسەر رەفتاری ئینسان دادەنێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆری سیاسی، بە تێڕوانینێکی هەمەلایەنە لەسەر سیاسەت لە قەڵەم ئەدرێ و وەکوو لووتکەی هێرەمێك، لەسەرەوەی (ر أ س) هێرەمی ئەندیــشەدایە. لــە تەبەقــەکانی خــوارتری ئەوهێرەمــەدا رشــتەگەلی تایبــەتی زانــستی ئینــسانی (علـــــوم انـــــسانـي) وەك ئــابووری و دەروونناســی لەنگــەریان گرتــووە. ئەڵبەتــە هەنــدێ جــاریش زانــستی سروشتی (علـوم طـبـیـعـي) توانای ئەوەیان دەبێت بچنە ئـەو خانـەوە. تیـۆرە سیاسـییەکان لـەو رووەوە کـە وەکـوو "سـەری هێـرەم" لەسـەرەوەی تەبەقەکانی ترەوەن، دەشـتوانن بـە بـاڵاتر لـە زانـستەکانی تـر لـە قەڵـەم بــدرێن. لایــەنێکی تــری مەســەلەکە ئەوەیــە کــە تیــۆرە سیاســییەکان گرێدراون بە هەموو ئەو زانستانەی تر کـە لـە تەبەقـەکانی خـوارتردان. وەك پاڵـەوانێکی "ژیمناسـتیك" کـە لـە سـەری هێرمـی (ر أس هـــرم) وەرزشکارەکانی تردا وەستاوە. تیۆرە سیاسییەکان دەبێ لەوە دڵنیـابن کـە ئەندامانی پێكهێنەری هێرەمەکە [واتە زانستەکانیتر] باوەڕ پێکـراو و قـابیلی متمانـە پێکـردن بـن، چوونکە ئەگـەر تەبەقـەکانی خـوارتر کـە پشتیوانی تیۆرێکن، کەم و کۆڕییان تیا هەبێت، سەرجەم بینای تیۆرەکـە تێك دەشکێ و دەڕووخێت.

هەنــدێ لــە تیۆرســیەنەکان بــە تــەواوەتی پــشت بــە تیــۆرە ئابوورییەکانــەوە دەبەســتن. مــارکس نموونەیــەکی ئاشــکرایەتی. مــارکس کتێــب گــەلێکی زۆری تــەرخان کــردووە بــۆ راڤــەکاری و شــیکردنەوەی ئــابووری ســەرمایەداری. لیبراڵــەکانی لایــەنگری ئــابووری ئــازادو تیــۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کلاسیکە ئابوورییەکانیش پێوەندییەکی ئاشکرا و تەواویان بەیەکەوە هەیە. بەهەرحاڵ، کاریگەریێتی ئەم تیۆرە سیاسییانە تاڕادەیەکی زۆر گرێدراوە بە تێگەیشتنە جۆراوجۆرە ئابوورییەکانەوە.

زۆرن ئەو تیۆرە پسیکۆلۆژیکییانەی کە بناغەی تیۆرە سیاسییەکان پێك دێنن، چوونکە بە دەگمەن دەتوانرێت ئاوڕ لە فیترەت و پێکهاتەی مرۆڤ نەدرێتەوە و بتوانرێ وێنایەکی کامڵ لەسەر سیاسەت بەدەستەوە بدرێت. شیکردنەوەو راڤەکارییەکانی ئەفلاتوون لەسەر کۆمەڵگا جۆراوجۆرەکان، لەسەر بنەمای تێگەیشتنی ئەو لە رۆحی مرۆڤ بنیات نراوە. هۆبس و رۆسۆ و ئەرەستوو هەریەکەو بەشێواز و سیاقی خۆیان راڤەکارییەکی بەرفراوان لەسەر ویست و مەیلە مرۆییەکان ئەنجام ئەدەن. تێگەیشتنی سیاسی مارکۆزە و فرۆم لەگەڵ تێگەیشتنی رەشبینانەی فرۆیددا جیاوازییان هەیە، چوونکە لێکدانەوەیان لەسەر دینامیزمی رۆحی مرۆڤ، هاوشێوە نییە. نموونەی لەو جۆرە زۆرن. تەقریبەن هەموو تیۆرە سیاسییەکان پشت بەراڤەکاری گەلێکی جۆراوجۆری پسیکۆلۆژیکی لەو جۆرەوە دەبەستن.جۆرەکانی فەلسەفەی مێژوو و هەروەها تیۆرە جۆراوجۆرەکانی سەبارەت بە زانستە مرۆییەکانیش، دەتوانن ببنە بناغەی تیۆرە سیاسییەکان. بۆ نموونە هێگڵ و مەکیاولی، ئەو رۆشنگەرییەی کە سەبارەت بە دینامیزمی مێژوو دەیخەنەڕوو، بەتایبەتمەندی سەرەکی تیۆرە سیاسییەکانی خۆیان لەقەڵەم ئەدەن. ئەفلاتوون و هەروەها فیلسووفانی سەردەمی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێنسانسیش خوێندنـەوەی زۆریـان سـەبارەت بـە تیـۆرە جۆراوجۆرەکانی زانستە مرۆییەکان و هەروەها سیـستمەکانی فێرکاری و ڕاهێنـان ئـەنجام داوە. تێگەیشتنی ئەوان ، لەسەر ئەم مەسەلانە، دەرەنجامگـەلێکی زۆر و گرینگیان لێ کەوتەوە.

تەنانەت ڕەنگـە تیـۆرە سیاسـییەکان بـۆ دانـانی بـەردی بناغـەی تیۆرەکانیان، کەڵك لـە زانـستی سروشـتیش وەربگـرن. بـۆ نموونـە هـۆبس خوێندنەوەیەکی زۆری لەسەر کرۆکـی "حەرەکـەت" ئـەنجام دا، چـوونکە لـەو بـاوەڕەدابوو کـە دەرك کردنــی جموجـۆلی کۆمەڵــگای سیاسـی، بـە بێدەرك کردنی دینامیزمی ڕەوتی "حەرەکـەت" لـە توانـادا نابێـت. هـەر بەم پێیە، "داروینیزمی کۆمەڵایەتی" بـۆ شـرۆڤە کردنـی ژیـانی سیاسـی، کەڵك لە تیۆری "تـەکامولّ"ی دارویـن وەردەگرێـت. بـەڕای هزرمەنـدانی ئەم تیۆرە، دەرك کردنی سیاسەت گرێدراوە بە دەرك کردنێکـی گونجـاوی هێزەکانی ژین ناسییەوە.

کەواتە ناتوانین بـە ئاسـانی پێـشبینی ئـەوە بکـەین خوێنـەرێك کـە دەس ئـەکا بـە خوێندنـەوەی کتێبـەکانی تیـۆرە سیاسـییەکان، بـە چ ئاقارێکــدا دەچــێ و ســەرەنجامی چــی دەبێــت؟ ڕەنگــە بکێــشرێتە قەڵـەمڕەوی خوێندنـەوەی سـتاتیك و مەعریفەناسـی و ژیـنناسـی، یـان ئابوورییەوە. بەڵام ئەگەر لە شێوەی لەنگـەر گـرتنی تیـۆرە سیاسـییەکان لە هێرەمی زانستەکاندا تێبگات، پەی بەوە دەبا کە بـۆ سـەر سـفرەیەکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناڕێكوپێك و قەرەباڵغی فیكری بانگهێشت نەكراوە. تیۆرسیەن تەنها ئەساس و بناغەی هەنگاوەكانی دواتر دەخاتە ڕوو.

خوێنەر نەك تەنها نابێ لەو لاڕێ فكرییانە (ڕێی چەوت و نادروست) بترسێت كە تیۆرسیەن ڕووبەڕووی دەكاتەوە، بەڵكوو دەبێ هەوڵ بدات تا لە مەبەستی تیۆرسیەن بۆ هەڵبژاردنی ئەو لاڕێ گەلە تێبگات. ئەو دەبێ هەوڵ بدات بزانێ بۆچی لای تیۆرسیەن، هەندێ تیۆری سەبارەت بە دەروونناسی و مێژوو و فیزیك، گرنگایەتی زۆریان هەیە؟ تێگەیشتنی پێوەندی نێوان ڕوانینی سیاسی تیۆرسیەن و ئەو زانستانەی كە تیۆرەكەی لەسەر دامەزراندوون، كلیلی ڕاستەقینەی تێگەیشتن لە تێڕوانینی ئەو لەسەر جیهانە.

«تێڕوانین دەرمانی» و عەقڵی كردەیی

بۆ جارێكی تریش ڕووبەڕووی وشەی "تێڕوانین" دەبینەوە كە لەم كتێبەدا زۆر دووپات بۆتەوە. لە كۆتاییدا باشتروایە جارێكی تریش جەخت لەسەر ئەوە بكەین كە ئەو ئیستعارانەی بە كارهێنراون، بەهەڵكەوت و تەسادوفی نەبوە. هەروەك ئەم چوارچێوەیە دەری دەخات، تیۆرە سیاسییەكان لە پلەی دووهەمدا و بە شێوەیەكی "ئیشتقاقی" زنجیرە بابەتگەلێكی ئەبستراكتن. یان دروستتر بڵێن؛ تیۆرە سیاسییەكان تێگەیشتنگەلێكی سیستماتیك و زنجیرە ئاسان سەبارەت بە ژیان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرەنجام، ئەوانە وەك جۆرە جیهانبینییەك وان. لەبەر ئەوەش کە بینەر (مشاهد) خۆی بەشێکە لە دنیای سیاسەت، نەك بەتەنها توخمێکی خونسابێت؛ کەواتە رەوشی بینین دەبێتە رێگایەکیش بۆ بینینی خۆی. دەرەنجامەکەش ئەوە دەبێ کە تێڕوانینە جۆراوجۆرە سیاسییەکان، رەفتارگەلێکی جۆراوجۆری سیاسییان لێ دەکەوێتەوە.

پاش شیکردنەوەی تیۆرە سیاسییەکان و خوێندنەوەی هەموو بەشەکانیان ــ واتە خوێندنەوەی قۆناغی بینینی بێنەزمی، دەسنیشان کردنی هۆکارەکان، بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا و سەرەنجام قۆناغی پێشنیارەکان (تەجویزەکان) ـــ لە کۆتاییشدا دەبێ قسە لەسەر "کلێت"ی جیهانبینیش بکرێت. دەبێ لەدەلاقەی تێڕوانینی تیۆرسیەنەوە جیهان ببینین، نەك تەنها باوەڕەکانی ببینین و هیچیتر. دیارە بۆ تێگەیشتنی تیۆرێکی سیاسی، پێویستە "لۆژیك"ە کەشی دەرك بکەین. هەروها هەموو قۆناغەکانی توێژینەوەی تیۆرسیەن دەرك بکەین و بزانین هەرکام لەم قۆناغانە چ پێوەندی گەلێکیان بە یەکەوە هەیە؟ بەلاّم کاتێك ئەم قۆناغە دوایی هات، ئینسان دەبێ لە تێگەیشتنی باوەڕەکانیش تێی بپەڕێنێت و بگاتە قۆناغی "رووبەڕووبوونەوەی خەیاڵی" ــ واتە بینینی جیهان لە روانگەی تیۆرسیەنەوە ـــ وە جیهان لەو رێگەیەوە تاقی بکاتەوە.

ئەڵبەتە هیوایەتی تیۆرسیەن ئەوەیە کە هاوڕایی و تێگەیشتنی خوێنەر لە باوەڕەکانی ئەو، بە شێوەیەکی دەرسی و وانەئاسا نەبێت،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

[بەڵکوو قووڵتر لەوە بێت]. ئەو حەز ئەکات خوێنەر بۆ هەمیشە جیهان لـە روانگـەی ئـەوەوە ـــ کـە بەروانگەیـەکی تـەواو دروسـتی دەزانێـت ـــ ببـینێ. تیۆرسـیەن بـە تـەنها بـۆ ئاگـاداری خوێنــەرانی شـت نانووسـێ، بـەڵکوو دەیـەوێ وەرچـەرخانێکی فکـری تیـا بێنێتـە ئـاراوە. هـەروەها دەیەوێ تێڕوانین و جیهان بینی خۆینـەرەکانی، چاکسازییان تیابکرێـت، تاکوو لەو رێگەیەوە ژیانێکی سیاسی عاقڵانەتریان هەبێت.

بـــەکورتی، ئـــەو زانـــستەی کـــە تیۆرســـیەنەکان دەیخەنـــەڕوو، هەندێویستی مەیلەو دەرمانیشیان (واتـە چارەسـەرکردن) تیایـە. وشـەی periagoge (کە لـە زمـانی یۆنانیـدا بـەواتای وەرچـەخانی فکـری دێـت، مانـا قامووسـییەکەی "گەڕانـەوەو گـۆڕینی جیهـەت"ە) کـە سـەرەنجام بەواتای "دەرمان کردن" (چارەسەر کردن) دەبـێ. بەرهـەم و دەرەنجـامی تـێرۆشـنگەرانە، عـەقڵی کردەییـە، واتـە جـۆرە زانـستێکی رزگـارکردن. کەسـێك زانـاو عاقڵـە کـە بابەتـە سیاسـییەکان وەکـوو خۆیـان دەبـینێ و ئـەوەش دەزانـێ کـە دەبـێ چـۆن رەفتـار بکـات. ئـەوەش دەزانـێ کـە بەمەبەسـتی دامەزرانـدنی کۆمەڵگایـەکی بـاش و دادپـەروەر، دەبـێ چـۆن چالاکی بکات.

تەنانـــەت ئـــەو تیۆرســـیەنەی کـــە ناتوانێـــت بـــە تـــەواوەتی خوێنـەرانی قەناعـەت پـێ بکـات، رەنگـە بـە هـۆی چاکـسازی کـردن لـە "تـێڕوانـین" یانـدا ژیانیـان بگۆڕێـت و بەلایـەکی باشـتریدا بـەرێت. تەنانەت ئەگەر خوێنەرانیشی، جیهان لە روانگـەی ئـەوەوە نـەبینن، بـەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حاڵەشەوە جیهانبینییەکی باشتر پەیدا دەکەن بەرانبەر حەقیقەتـەکانی ژیـان و بـە تایبـەت ئـەو حەقیقەتانـەی کـە هـەرگیز بیریـان لـێ نەکردوونەتەوە. خوێنەرێك کە پاش خوێندنەوەی ئـەفلاتوون، مـارکس، هـۆبس و رۆسـۆ نـەتوانێت ئاگاییـەکی قـووڵ سـەبارەت بـە کێـشەگەل و ئیمکاناتە سیاسییەکان بەدەس بهێنێـت، بـێگومـان خوێنـەرێکی سـست و ناوردبینـە.

کـاتێ کەسـێك پرسـیار دەکـا کـە ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکان چـییە؟ یـان خوێندنـەوە و خۆخـەریك پێیانـەوە، چ قـازانجێکی هەیـە؟ دەمخاتـەوە یـادی ئـەو کـارتپۆسـتاڵانەی سـاڵی تـازە، کـە "ئـەدلی ئستیۆنسۆن" سیاسەتمەداری ئەمریکی بۆ هاورِێیـانی دەنـاردن و تیایانـدا نووسـرابوو: "لەسـەرەتای ئـەم سـاڵە تازەیـەدا حـەز ئەکـەم دۆعایـەکتان وەبـیر بێنمـەوە کـە لەسـەرۆکی قەبیلەیـەکی سوورپێـستەکانەوە فێـر بوومە. لەو دۆعایەدا داوا لە "رۆحی گەورە" کرابوو کـە روونـاکی بخاتـە سەر ئەو رێگە تاریك و پرِ لە بەردانەی کە لە پێشماندان.

تیۆرە سیاسییەکان، نیعمەت و نێردراوی ئیلاهـی نـین. ئەڵبەتـە رەنگە هەندێ جار لای خوێنەرانیان، یان هزرمەندێك، ئـەرزش و توانـای "وحـی" یـان هـەبێت و بـەو چاوە تەماشـایان بکـەن. لـە راسـتیدا تیـۆرە سیاسییەکان بەرهەمی فکری ئەو ئینسانانەن کـە لـە پێناویانـدا هـەوڵ و تەقەلایـــەکی یـــەکجار زۆریـــان داوەو تەنانـــەت هەنـــدێ تاقیکـــاری پرِووکێنەریشیان پشتسەرناوە. ئـەو دۆعایـەی سـەرۆکی سوورپێـستەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کــە ئستیۆنــسۆن باســی دەکــا، لەراســتیدا ئامــانجی ســەرەکی تیــۆرە سیاسییەکانە. واتە ئامانجیان ئەوەیە کە رووناکی بخەنە سەر ئەو رێگە تاریك و پڕ لە بەردانەی کە لە پێشماندان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ ئاگاداری زیاتر

ئاگۆستین: Saint Augustine قەشە ئاگۆستین. قەشەی شاری هیپۆن (٣٥٤-٤٣٠) گـرنگترین کتێبـەکانی بـریتین لـە "شـاری خـوا" و "دان پێدانان".

ئارمادای ئسپانیا: ئاماژەیە بە شەڕی دەریایی ئسپانیا و بەریتانیا لە ساڵی ١٥٨٨ دا کە تیایدا هێزی دەریایی ئسپانیا بە تەواوەتی تێك شکێنرا.

ئەرەستوو: Aristotle فیلسووفی یۆنانی (٣٢١-٣٨٢پ.ز)

ئەفلاتوون: Platon فیلسووفی یۆنانی (٣٤٧-١٢٧پ.ز)

ئاکویناس: Aquinas توومـاس. فیلسووفی ئیتاڵی (١٢٢٥-١٢٧٤)

ئەنگلس: Engeles فریدریش. سۆسیالیستی ئەڵمانی (١٨٢٠-١٨٩٥)

ئسپینۆزا: Spinoza باروخ. فیلسووفی هۆڵەندی (١٦٣٢-١٦٧٧)

ئستالین: Stalin یۆسیف ویسار یۆنۆڤیچ. ڕێبەری حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەتی پێشوو (١٨٧٩-١٩٣٥)

ئستراوس Leo Strauss نووسەری کتێبی "فەلسەفەی سیاسی چییە؟"

ئـسکینێر: B.F.Skinner (١٩٠٤-.....) دەروونـشیکاری ڕەفتـارخوازی ئەمریکی.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بانگەوازی ئیلاهی: Daimon لە زمانی یۆنانیدا بە مانای بوونەوەری ئیلاهییە.

برێك: Edmund Burke (١٧٢٩-١٧٩٧) سیاسەتمەداری بەریتانی و یەکێکە لە نووسەرە سیاسییەکانی سەدەی هەژدەهەم و نەیاری سەرسەختی شۆڕشی مەزنی فەرەنسە بوو. کتێبە بەناوبانگەکەی "هەندێ تێڕامان سەبارەت بە شۆڕشی فەرەنسە"یە.

بەرنامەی نوێ: New Deal رستەیەکە یەکەم جار ریمۆندموولی سیاسەتمەداری ئەمریکی دەری بڕیوەو بۆ وەسف کردنی سیاسەتەکان و یاسادانانی یەکەم خولی سەرۆك کۆماری رۆزڤێلت (١٩٣٣-١٩٣٧) بە کار دەهێنرێت کە ئامانجیشی ئەوەبوو کە ئەمریکا لە کێشەکانی "قەیرانی گەورە" رزگار بکات.

بەهیمووس: Bahemoth یەکێکە لە کتێبەکانی تووماس هۆبس. بەهیمووس وشەیەکی عیبرییە و بەواتای بوونەوەری زل و زەبەلاح دێت.

بیکەن: Bacon Francis فیلسووف و سیاسەتمەداری بەریتانی و دامەزرێنەری زانستی تەجروبی.

بێنتام Jeremy Bentham (١٧٤٨-١٨٣٢) فیلسووفی ئاکار و تیۆری سیاسی ـ حقۆقی بەریتانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پـۆل تیلـیش: Paul Tillich (١٨٨٦-١٩٦٥) زانایــەکی خواپەرەســت و فیلسووفێکی پرۆتستانی ئەڵمانی بوو. لە کتێبەکانی ئەمانـەن؛ ئازایـەتی "بوون"، "ئیلاهیاتی فەرهەنگ".

تاناتووس: Thanatos لـە ئەفسانەکانی یۆنانـدا "دەرکـەوتنی مـەرگ"، برای دوانەی "خەو" (Hypnos). هیسیۆد دەڵێ تاناتووس بە بێباوك، لە "شەو"ەوە لە دایك بوە.

توماس پاین: Thomas Paine نووسەری کتێبی مافی مـرۆڤ. (The Rights of Man. ١٩٧٣)

جان مینارد کینز: John Maynard Keynes (١٨٨٣-١٩٤٦)

جۆرج بێرنارد شاڤ: George Bermard Shaw نووسەری ئیرلەندی (١٨٥٦-١٩٥٠)

چەپیٚنویٚ: داگەڕانێکی سیاسی کە لەدەیەی ١٩٥٠ دا بەدوای ناڕازی بوون لـە چـەپیکـۆن سـەری هـەڵدا. چـەپی نـویٚ ژمارەیـەکی زۆری داگەڕانـە سیاســییەکان دەگرێتــەوە وەك، سۆســیالیزم، ئەنارشــیزم، ســەندیکالیزم، ترۆتسکیزم، مائۆییزم و کاسترۆییزم و....

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دۆمستێر: De Maistre فیلسووفی فەرەنسی و نەیاری سەرسەختی شۆڕشی فەرەنسە و دەسکەوتەکانی.

داروین: Darwin پزیشك و سروشت ناسی بەریتانی. "بنەڕەتی جۆرەکان" (اصل انواع) لە کتێبەکانیەتی (١٧٣١-١٨٠٢)

دێکارت: Descartes رێنە. فیلسووف و ماتماتیك زانی فەرەنسی (١٥٩٦-١٦٥٠)

دیۆنۆسیۆس: یان "دیۆنۆسیۆسی وڵات" (٤٣٠-٣٦٧ پ.ز) دیکتاتۆری شاری سیراکوز، لە بنەماڵەیەکی پلەخواردا هاتە دنیاو دوایی چوە ناوسیاسەتەوەو داکۆکی لە چینی هەژار دەکرد و پاشان دەسەڵاتی گرتە دەست (٤٠٠پ.ز) پاشان هاوڕێکانی لەناوبردو گۆڕا بە دیکتاتۆرێکی تەواو

رۆسۆ: Rousseau ژان ژاك. فیلسووف و نووسەری فەرەنسی (١٧١٢-١٧٧٨) "ئیمێل" لە کتێبەکانیەتی کە سەبارەتە بە راهێنان و پەروەردەی منالان و مێرمنالان.

رێکاردۆ: Ricardo دەیوید. ئابووری زانی بەریتانی (١٧٧٢-١٨٢٣)

ریچارد هۆکر: Richard Hooked (١٥٨٦-١٦٤٧) خواپەرستی بەریتانی.

سنسیمۆن: Saint-Simon فیلسووف بیرمەندی فەرەنسی (١٧٦٠-١٨٢٥) پێشەوای قوتابخانەی سیاسی و کۆمەڵایەتی "سنسیمۆنییەکان"بوو.

سوورل: Sorel ژۆرژ. فیلسووفی فەرەنسی (١٨٤٧-١٩٢٢)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرمایە: Capital لە نووسینەکانی مارکسە و لە راستیدا گرنگترین کتێبی مارکسە.

سیملهۆڕەکان: Thirty Tyrants لە مێژووی یۆنانی کۆندا، لیژنەیەکی سیکەسی لە ئەریستۆکراتەکانی ئەسینا، لەدوای شەڕی پلۆپۆنزیدا (٤٠٤پ.ز) بە پشتیوانی ئسپارت، حکوومەتی ئەسینایان گرتە دەستکە کاریان هەڕەشەو تۆقاندن و جینایەت و مرۆڤ کوژی و داگیرکردنی سامان و دارابیەکانی خەڵك بوو.

شۆڕشگێڕە پارساکان: puritans پرۆتستانە ئیفراتییەکانی ناوودەرەوەی کلێسەی بەریتانیا بوون کە بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ خاتوو ئەلیزابێتدا ریك نەدەکەوتن و خوازیاری چاکسازی کردنی زیاتر لە ناو مەزهەبدا بوون.

شۆڕشی شکۆمەند: لە بەریتانیادا بە سالآنی ١٦٨٨-١٦٨٩ دەڵێن کە بوە هۆی لەسەر کار لابرانی جیمزی دووهەم.

فرۆم: Erich Fromm نووسەری کتێبی "کۆمەڵگای بێخەوش" (The Sama Society ١٩٦٧)

فرۆید: Freud درونشیکاری ئۆتریشی، لە بنەماڵەیەکی جوولەکە لە دایك بوە (١٩٥٦-١٩٣٩) فرۆید لەوباوەڕەدابوو کە سەرچاوەی زۆربەی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نەخۆشییەکان دەگەڕێتەوە بۆ ناکامی سێکسی. تەوتەم و تابۆ گرینگترین کتێبیەتی.

فیۆرباخ: Feuerbach لودویك ئاندراس فیلسووفی ئەڵمانی (١٨٠٤-١٨٧٢)

فۆریە: Fourier Marie فیلسووف و بیرمەندی کۆمەڵایەتی فەرەنسی (١٧٧٢-١٨٣٧) ساڵی ١٨٠٤ کتێبێکی بەناوی "هەماهەنگی جیهانی" (Univer Harmonic) نووسی و دەیویست ئامانجەکانی مرۆڤ بە ئاقارێکدا بەریت کە قازانجی تیابێت. لەو باوەڕەشدا بوو کە "کار" تەنها رێگەی بەختەوەر بوونی مرۆڤە. فۆریە بە دامەزرێنەری سۆسیالیزمی ئامانج خواز (یۆتۆپیسم) لە قەڵەم ئەدرێت.

قەیرانی ئابووری ساڵی ١٩٣٠: Great Depre Ssion. سەردەمی دابەزینی ئابووری و بێکاری بەرفراوان کە ساڵانی نێوان دوو شەڕی جیهانی بە تایبەت ساڵانی ١٩٢٩-١٩٣٥ گرتبووەوە.

کارلایل: carlyle تووماس نووسەر و ئەدیبی بەریتانی (١٧٩٥-١٨٥١)

کاسترۆ: Castro فیدل. رێبەری سیاسی کووبا (١٩٢٦-.....)

کافکا: Franz Kafka (١٨٨٣-١٩٢٤) رۆمانووسی چێك. توخمی سەرەکی رۆمانەکانی کافکا بە تایبەت لە "کۆشك و دادگاییکردن"دا، بێ شوناسی و نامۆبوون و دەستە وەستانی و نەهامەتە.

کانت: Kant ئیمانوئێل. فیلسووفی ئەڵمانی (١٧٢٤-١٨٠٤)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کانووت: Canute. ناوی شەش کەس لە پاشایانی دانیمارك کـە دوانیـان، پاشای بەریتانیاش بوون. کانوونی دووهەم ناسراوبە "مـەزن" (٩٩٤-١٠٣٥) شای دانیماریك و بەریتانیا بوو.

کۆندرســە: Marquisde condorcet (١٧٤٣-١٧٩٤) ماتماتیــك زان و فیلـسووفی فەرەنــسی لــە سیاســەتدا پێــڕەوی دیمۆکراســی و کۆمــاری بــوو. کتێبی "گەلاڵەیـەکی مێـژووی لـە پێـشکەوتنە رۆحییـەکانی مـرۆڤ"ی لـە ســاڵی ١٧٩٤دا نووســی. پوختــەی بیروڕاکــانی لــەم کتێبــەدا بزیتییــە لــە باوەڕمەندی بە تـەکامولی ئینـسان و پێـشکەوتنی هێـدی هێـدی مێـژووی مرۆڤ.

کۆنفسیۆس: (٥٥١-٤٧٩پ.ز) فیلسووف و هزرمەندی چینی کە بیروڕاکـانی، کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر سەرجەم شارستانییەتی ئاسیای زۆژهەلاتدا داناوە.

کــــۆهن: Thomas Kuhn نووســــەری کتــــێبی "پێکهاتــــەی شۆڕشەزانــستییەکان" (The structure of Scientific Revalution ١٩٧٠)

لـووتێر: Luther مـارتین. خێرخـوازی ئـەڵمانی و دەسـپێکەری بزاڤـی پرۆتستان (١٤٨٣-١٥٤٦)

لۆك: John Locke (١٦٣٢-١٧٠٤) فیلسووفی بـەریتانی. "لێکۆڵینەوەیـەك لەسەر تێگەیشتنی مرۆڤ" بەناوبانگترین کتێبیەتی.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لویاتان: Leviathan **کتێبێکە لەنووسینی تووماس هۆبس (١٦٥١) کە نووسەر تیایدا پرەنسیبەکانی سانسوالیزم، ماتریالیزم، قازانج خوازی و دیکتاتۆرییەتی روون کردۆتەوە.**

لیپمەن Walter Lippmann **نووسەری کتێبی "فەلسەفەی کۆمەڵگا" (The public philosophy١٩٥٦)**

مارکس: Marx **کارل هاینریش. فیلسووف و کۆمەڵناسی ئەڵمانی (١٨١٨-١٨٨٣)**

مارکۆزە: Herbert Marcuse **نووسەری کتێبی "ئینسانی تاك رەهەند" لە ساڵی ١٩٤٦ دا.**

مەدیسۆن: James Madison **(١٧٥١-١٨٣٦) چوارەمین سەرۆك کۆماری ئەمریکا (١٨٠٩-١٨١٧) ئەندامی کۆنگرەی پەنابەران و نووسەری سەرەکی یاسای ئەساسی ئەمریکا بوو و بە نووسینی وتارەکانی، هەوڵی دابێتە پەسەندکردن. رۆڵێکی سەرەکی لە جێگیرکردنی فەلسەفەی سیاسی حکوومەتی ئەمریکا دابینیوە.**

مەنشووری ماف: Bill of Rights **یەکێکە لە گرینگترین بەڵگەکانی یاسای ئەساسی بەریتانیایە کە مادەکانی دەورێکی زۆریان هەبوە لە کامڵ بوونی یاسای ئەساسی هەردوو وڵاتی بەریتانیا و ئەمریکادا.**

میلتۆن فریدمەن: Milton Freedman **(....-١٩١٢)**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

والتەر: Voltaire **فرانسوامارى ئارۆئە. فیلسووف و نووسەرى فەرەنسى (١٦٩٤-١٧٧٨)**

وێبێر: Weber **ماکس وێبێر، کۆمەڵناسی ئەڵمانی (١٨٦٤-١٩٢٠)**

وتارگەلی فدرالیست: The Federalist papers. **لەخۆگرى ٨٥ وتارى ئەلکساندر هەمیلتۆن (١٧٥٧-١٨٠٤) جیمز مەدیسۆن (١٧٥١-١٨٣٦) و، جان جەی (١٧٤٥-١٨٢٩) کە نێوان ساڵانی ١٧٨٧ تا ١٨٨٨ دا نووسراون. ئەم کتێبە یەکێك لە گرینگترین کتێبەکانی ئەمریکایە لە بوارى تیۆرە سیاسییەکاندا.**

هۆبس: Thomas Hobbes **(١٥٨٨-١٦٧٩) فیلسووفی بەریتانی "لویتان" بەناو بانگترین کتێبیەتی.**

هەمیلتۆن: Alexander Hamilton **(١٧٥٧-١٨٠٤) سیاسەتمەدارى ئەمریکی لایەنگرى داخوازەکانی نەتەوە پەرستان و هەروەها یەکێك بوو لە جەنگاوەرەکانی شۆڕشی ئەمریکا.**

هێگڵ: Hegel **گیۆرگ ویلهۆلم فریدریش، فیلسووفی ئەڵمانی (١٧٧٠-١٨٣١)**

هیتلەر: Hitler. **ئادۆلۆف. دیکتاتۆرى ئەڵمانی و دامەزرێنەرو رێبەرى ناسیۆنال سۆسیالیزم (١٨٨٩-١٩٤٥)**

هیوم: Hume **فیلسووف و مێژوونووسی ئیسکاتلەندی (١٧١١-١٧٧٦)**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەکسانیخوازان: Levellers پێدە چێت ساڵی ١٦٤٧ ئەم ناوەیان لێنرابێت. چوونکە باوەڕان بە دامەزراندنی یەکسانی و بەرابەری کۆمەڵایەتی هەبوو. ڕێبەری ئەم بزاڤە. ج.لیبرێن بوو و ئامانجی سەرەکیشی یەکسانی تەواوی ئاینی و سیاسی بوو. ساڵی ١٦٤٩ لە لایەن کراموڵەوە سەرکوت کران.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

واژەنامە

کوردی	فـارسي	ئینگلیزی
ئابووری پیشەسازی	اقتصاد صنعتي	Industrialeconomy
ئاستی کۆمەڵایەتی	سطح اجتماعي	Social level
ئاکار	اخلاق	Moral - ethics
ئامانجخوازی ـ ئایدیالیزم	آرمانگرايي	Idealism
ئایدیال، ئامانج	آرمان	Ideal
ئەرزش، بەها	ارزش	Value
ئەرزشیڕەها	ارزش	Absolute Value
ئەریستۆکرات	اعيان - اشراف	Gentry
ئیستدلال	استدلال	Reasoning
ئیرادە	اراده	Will
ئینسانی سیاسی	انسان سياسي	Homo-politicus
بارودۆخی ژیان	شرايط زندگي	Life conditions
باردۆخی کۆمەڵایەتی	اوضاع اجتماعي	Social condition
بشێوی	آشفتگي، نابساماني	Chaos
بزاڤ	نهضت	Movement
باڵا	عالي ـ متعالي	Archetype
بالقوە	بالقوّه	Potential
بگۆڕ	متغيّر	Variable
بەرژەوەندییە چینایەتییەکان	منافع طبقه اي	Class interests
بەرهەم هێنان	توليد	Production
بەخۆ نامۆبوون	بيگانگي با خود	Alienation from self
بەدیهاتن	تحقق يافتن	Actualization
بەدەزگاییکردن	نهادي كردن	Institutionalazation

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Participation	مشاركت	بەشداری کردن
Socialization	اجتماعي شدن	بەکۆمەڵایەتی بوون
Cocialvalue	ارزش اجتماعي	بەهای کۆمەڵایەتی
Justification	توجيه	پاساو هێنانەوە
Psychologism	روانكاوي	پسیکۆلۆژی
Parliamentary monarchy	سلطنت مشروطه	پاشایەتی مەشرووتە
Autocracy	سلطنت فردي	پاشایەتی تاکەکەسی
Inter-action	كنش متقابل	پەرچەکرداری
Progress	ترقي – پيشرفت	پێشکەوتن
Sacred	مقدس	پیرۆز
Economic Structure	ساخت اقتصادي	پێکهاتەی ئابووری
Symbiosis	همزيستي	پێکەوە ژیان
Social –status	پايگاه اجتماعي	پێگەی کۆمەڵایەتی
Social communication	ارتباط اجتماعي	پێوەندی کۆمەڵایەتی
Prophecy	پيشگويي	پێشگویی کردن
Violence	خشونت	توند و تیژی
Adaptation	انطباق	تەبایی
Empirical	تجربي	تەجروبی
Evolution	تكوين – تكامل	تەکامول
Analogy	تمثيل (در منطق)	تەمسیل (لەلۆژیکدا)
Amalgamation	اختلاط نژاد	تێکەڵ بوونی ڕەگەز
Discrimination	تبعيض	جیاوازی قایل بوون
Differentiated	متمايز – متفاوت	جیاواز
Centralization	تمركز	چڕبوونەوە، چەقێتی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Concentration	تراكم	چرێتی
Abstract concept	مفهوم انتزاعي	چەمکی ئەبستراکت
exploit	استثمار	چەوساندنەوە
Social Stratum	قشر اجتماعي	چینی کۆمەڵایەتی
Essence	ماهيت	چییەتی
Inevitable	اجتناب ناپذير	حاشا هەڵنەگر - حەتمی
Absolute	حقيقت مطلق	حەقیقەتی ڕەها
Absolulism	حكومت استبدادي	حکوومەتی دیکتاتۆری
Sabotage - criminality	خرابكاري – ويرانگري	خراپکاری - ئاژاوەنانەوە
Prejudices	خرافات	خورافات
ego	خود	خود
Plebs	عامة مردم	خەڵکی ڕەمەکی
rabble	عوام – تودة مردم	خەڵکی ڕەمەکی
dreamer	خيالي – رؤيايي	خەیاڵی
Tribe	قبيله	خێڵ
Mores	آداب و رسوم	داب و نەریت
Tendency	گرايش	داگەڕان
Dicastes	داور – قاضي	دادوەر
Creation	آفرينش	داهێنان
creative	خلاق – آفريننده	داهێنەران
Invention	اختراع	داهێنان
Contras	تضاد	دژایەتی
Contradiction	تناقض	دژوازی
Antisocial	ضد اجتماعي	دژە کۆمەڵایەتی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Psychologism	روانكاوي	دەروون شیکاری
Institution	نهاد	دەزگا
Authority	اقتدار	دەسەڵات
Sovereignty	حاكميت	دەسەڵاتداریّتی
Intervention	مداخله	دەستێوەردان
Absolute power	قدرت مطلق	دەسەڵاتی‌رەها
Authoritarian	تسلط طلب – سلطه جو	دەسەڵات خواز، داگیرگەر
diagnosis	تشخيص	دەس نیشان کردن
Phenomenon	پديده	دیاردە
diagnosis	تشخيص	دەس‌نیشان کردن
Stagnation	ركود	راوەستان ـ وەستان
Publicopinion	افكار عمومي	رای گشتی
Legitimite	مشروعيت	رەوا بوون
Relativity	نسبيت	رێژەیی بوون
Intelligentsia	روشنفكران	رۆشنبیران
intellectual	روشنفكر	رۆشنبیر
Usage	رفتار رايج	رەفتاری باو
Structuration	سازماندهي	رێکخستن
Social communication	رفتار اجتماعي	رەفتاری کۆمەڵایەتی
Reformism	اصلاح طلبي	ریفۆرم خوازی
Race	نژاد	رەگەز
Proportional	نسبي	رێژەیی
restraint	مانع	رێگر ـ لەمپەر
Social organization	سازمان اجتماعي	رێکخراوی کۆمەڵایەتی
Socialhierarchy	سلسله مراتب اجتماعي	زەنجیرە پلە و پایەی کۆمەڵایەتی
Natality	زاد و ولد	زاوزێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Necessity	ضرورت ـ لزوم	زەروورەت
Historical	ضرورت تاريخي	زەروورەتی مێژوویی
objective	ضرورت عيني	زەروورەتی عەینی
İnfra-structure	زيرساخت ـ شالوده	ژێرخان
Aesthetics	زيبايي شناسي	ستاتیك
Diplomat	ديپلمات	سیاسەتمەدار
flop	ضعف ـ سستي	سستی
Demostration	اثبات كردن	سەلماندن
Stabilization	تثبيت	سەقامگیرکردن
Pattern	الگو	سەرمەشق
Syndicate	صنف	سەندیکا
Repression	سركوب	سەرکوت کردن
Industrial revolution	انقلاب صنعتي	شۆڕشی پیشەسازی
Abequacy	شايستگي ـ لياقت	شایستەیی ـ لێهاتوویی
	مضمر	شاراوە
Aggressiveness	پرخاشگري	شەڕاشۆیی ـ شەڕەنگێزی
Aggressive	پرخاشگر	شەڕاشۆ
Comba ativeness	جنگ طلبي	شەڕخوازی
Civilization	تمدن ـ مدنيت	شارستانییەت
Affective	عاطفي	عاتیفی، سۆزاوی
rational	بخردانه ـ عاقلانه	عەقلانی
Abondance	وفور ـ فراواني	فراوانی
pluralism	كثرت ـ كثرت گرايي	فرەچەشنی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

virtus	برتري ــــــــ اولويت	**فەزیلەت ـ لە سەروو بوون**
Absolute philosophy	فلسفة مطلق	**فەلسەفەی ڕەها**
Crisis	بحران	**قەیران**
Cocial crisis	بحران اجتماعي	**قەیرانی کۆمەلایەتی**
Economic crisis	بحران اقتصادي	**قەیرانی ئابووری**
Sociology	سوسيولوژي	**کۆمەڵ ناسی ـ سۆسیۆلۆژی**
Conflict	كشمكش	**کێشمەکێش ــ ناکۆکی**
Crowd	انبوه خلق، توده مردم	**کۆمەلانی خەڵك**
tautologe	زبان بازي	**کایەی زمانی**
Functionalist	كاركردگرا	**کارکردخواز**
Class-less-society	جامعه بيطبقه	**کۆمەڵگای ناچینایەتی**
Action	عمل	**کردە**
Conservatis	محافظه كار	**کۆن پارێز**
Slavery	برده داري	**کوێلەداری**
Social pressure	فشار اجتماعي	**گوشاری کۆمەلایەتی**
Development	توسعه	**گەشەسەندن**
Corps	دسته	**گرووپ**
Dependenc	وابسته	**گرێدراو**
Assu mption	فرضيه ــ مفروض	**گریمانە**
Transfer	انتقال	**گواستنەوە**
Compulsion	اجبار	**گوشار، جەبر**
Isolation	انزوا	**گۆشەگیری**
Totality	كليت	**گشتێتی**
Transformation	تبديل شدن	**گۆڕان**
	بيراهه ــ	**لارێ**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

	کوره راه	
Social deviation	انحراف اجتماعي	لادانی کۆمەڵایەتی
Configuration	هيأت - انجمن	لیژنه
Survie	بقاء	مانەوە
Class struggle	مبارزة طبقاتي	ململانێی چینایەتی
Authoritative	جبّار – ظالم	ملهۆڕ
Affection	انگيزه	مەیل
concervatism	محافظه كاري	مەحافیزەکاری
Method	روش	میتۆد، ڕەوش
Heterogeneity	ناهمگوني	ناهاوچەشنی
Alienation	بيگانه شدن	نامۆبوون
Hon-pussumus	ناممكن	نامومکین
Elite	سرآمد، برگزيده	نوخبە
nation	ملّت	نەتەوە
Social order	نظم اجتماعي	نەزمی کۆمەڵایەتی
Norm – Normative	هنجار ـــــ هنجاري	نۆرم ـ نۆرماتیڤ
Dependency	وابستگي	وابەستەیی
Absolute reality	واقعيّت مطلق	واقعییەتیڕەها
realist	واقع گرا	واقیع گەرا
Class consciousneess	آگاهي طبقاتي	وشیاری چینایەتی
change	دگرگوني، تحول	وەرگۆڕان
Rotation	چرخش	وەرچەرخان
affinity	شباهت	وێکچوون
Homogeneity	همگوني	هاوچەشنی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Mover	محرك	هاندەر
Tangible	ملموس	هەست پێکراو
Citizen	شهروند	هاووڵاتی
Cause	علّت	هۆکار
Decomposition	ازهم پاشیدگي	هەڵوەشانەوە
Economic fluctualion	نوسان اقتصادي	هەڵکشان و داکشان ئابووری
Emotion	هیجان	هەیەجان
Pasifist	آرامش طلب	هێمنایەتیخواز
Social-forces	نیروهاي اجتماعي	هێزە کۆمەڵایەتییەکان
Political - forces	نیروهاي سیاسي	هێزە سیاسییەکان
Extrapolation	استنتاج قیاسي	هەڵێنجانی بەراوردکارانە
Factor	عامل	هۆکار
Social eguilibrium	تعادل اجتماعي	هاوسەنگی کۆمەڵایەتی
Aleatory	تصادفي – اتفاقي	هەڵکەوت
Syncretism	همفکري	هاوڕایی
Legislation	قانونگذاري	یاسادانان
Constitution	قانون اساسي	یاسای ئەساسی
utopia	آرمان شهر – مدینه فاضله	یۆتۆپیا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرچاوەکان:

١. Scheldon S.Wolin, political Theroy as a vocation, American political science ١٩٦٩

٢. Eric vogelim, the new science of political (chicago ١٩٢٥)

٣. William T.Bluhm Theory of political system, (Englewood, califfs.N.J.prentice Hill, ١٩٦٥)

٤. Thomas Hobbes, leviathan, (N.Y:E.P.dutton ١٩٥٠)

٥. Michael oakeshott, introduction to the leviathan (oxford, Basil Blak well, ١٩٧٤)

٦. Herbert Marcuse One Dimensional Man, (Boston ١٩٦٤)

٧. Glenn Tinder political Thinking, the perennail Questions, ٢nd ed. (Boston ١٩٧٤)

٨. Leo Strauss. Wath is political philosophy? (N.Y. free press, ١٩٥٩)

٩. Abraham caplan The conduct of lnqiry (San Froncisco, chandler ١٩٦٤)

١٠. Thomas Kuhn The struture of scientific Revolution, ٢nd ed. (chicago, ١٩٧٠)

١١. Charles Tayloy, "Neutrality in political science" in laslette and runciman, eds, philosophy, politics and society (N,Y, ١٩٦٧)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

١٢. Stephen Toulmin, Human understanding, (primceton, N,J,١٩٧٢)

١٣. David Easton, The political system, (N,Y. knopf ١٩٧١)

١٤ . **سەبارەت بەدەس نیشان کردنی "ئایدۆلۆژیای نادیار" بڕوانە**

Robert E. political Ideology (N.Y. ١٩٦٢)

١٥. Quote by Daniel Boorstin Genius Americon politics, (chicago ١٩٥٣)

١٦. Louis Hartz, The liberal Tradition in America (N.Y. harcourt Brace, ١٩٥٥)

١٧. Lillian Smith Killers of the Dream (N.Y. ١٩٦٣)

١٨. Leo Strauss, persecution and the Art of writing (N.Y. The free press ١٩٥٢)

١٩. Edmund cahn, The Sense of Injustice (Lndiana ١٩٤٥)

٢٠. Walter Lippmann The public philosophy (N.Y. ١٩٥٦)

٢١. Susanne K. Langer philosophy in a New Key (N.Y. ١٩٥١)

٢٢. George Sabine, A History of political Theory (N.Y. ١٩٥٠)

٢٣. Thomas Hobbes, Behemoth, (N.Y. ١٩٦٣)

٢٤. John loke, Second Trealise of civil government true origin Extent and End of civil Government.

٢٥. Edmund Burke Reflections on the Revolution in Frence (N.Y. ١٩٥٥)

٢٦. Robert Tucker, Marx-Engles Reader (N.Y. ١٩٧٢)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

٢٧. Kar Marx, Economic and philosophical of ١٨٤٤.

٢٨. Jeam-Jacques Rousseau, The social contract (N.Y. ١٩٥٠).

٢٩ . **بۆ خوێندنەوەی راڤەکارییەکی** " Apology" **بڕوانە بۆ:**

Plato, Apology tran by F.J. church (indianapolis, ١٩٥٨)

٣٠. Erich Fromm, The Sana Society (N.Y. ١٩٦٧)

٣١. Robert Tucker, philosophy and Myth in karl Marx (carnbridge, England, ١٩٨٤).

٣٢. Peter Berger "Between System and Horde" in Berger and Neuhaus Movement and revolution (١٩٧٠)

٣٣. Richard Neuhaus "The Thorough Revolutionary".

٣٤. Herbert Marcuse, Eros and civilization (N.Y.١٩٥٦).

٣٥. Mechael P.lerner, The New socialist Revolution (N.Y. ١٩٧٣).

٣٦. Thomas paine, The Rights of Man (N.Y. ١٩٧٣)

٣٧. Marin Luther "Secular Authority: To what Extent Should b obeyed?" in wiliam Ebenstein, great political Thinker (N.Y.١٩٦٠)

٣٨. Hobbes English works, ed wiliam Moles worth (london ١٨٣٩).

٣٩. Sigmund Freud civilization and lts Discontents, Trans. James Strachey (N.Y. ١٩٦٢).

٤٠. Aristotle physice

٤١. Aristotle Ethics

٤٢. Aristotle politics

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

٤٣. Jean-jacques Rousseau, Discourse/on the origin ofinequality (N.Y. ١٩٥٠).

٤٤. Cited Fred H.Willhoite jr. "Ethology and the Tradition of political Thought," journal of politics (١٩٧١)

٤٥. Edward banefield The unheavenly city (boston ١٩٦٣)

٤٦. Henri de Simon, The Reorganization. Of the European community, The Science of Mam and other writing, Felix Markham (N.Y. ١٩٦٤).

٤٧. Shelon Wolin, politcs and Experience (cambrige, ١٩٦٨)

٤٨. Paul Tilich, utopia and utopian Thought (boston, ١٩٦٦)

٤٩. Michael Polany, The Tacit Dimension (N.Y. ١٩٦٦)

٥٠. Konrod Lorens, on Aggression, Trans. Morjorie Kerr (N.Y. ١٩٦٦)

٥١. Robertjay Lifton Revolutionary innorTality (N.Y. ١٩٦٨)

٥٢. Theodore Rozak, The Making of a counter-culture (N.Y. ١٩٦٩)

٥٣. Edmund Stillman and william pfaff, The politics of Hysteria (N.Y. ١٩٦٤)

٥٤. Michael Oakeshott, Rationalism in politics (N.Y. ١٩٦٢)

٥٥. James Madison "The Federalist ١٠", in the Federalist paper٨ (N.Y. ١٩٦١)

٥٦. Korl Marx, The German idiology, in the Marx Engles Reader, Robert Tueker (N.Y. ١٩٧٣)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

٥٧. R.G.Colling wood, The New leviathan (oxford ١٩٤٢)

٥٨. David Hume Atrealise of Human Nature. Book٣, pare١.

٥٩. Karl Marx in Robert Tucker The Marx-Engels Reader (N.Y. ١٩٧٢).

٦٠. Bernard Berelson. Paul lazarsfeld wiliam mc phee voting (chicago, ١٩٥٠)

٦١. بۆ خوێندنەوەی زیاتر سەبارەت بە "کەمتەرخەمی بەرانبەر زانستی سیاسی"بڕوانە:

Peter lastett, W.G. Runciman, philosophy, politics and society (N.Y. ١٩٧٦)

٦٢. J.W.N. Watkins, Hobbes system of ideals (london, ١٩٦٥=

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

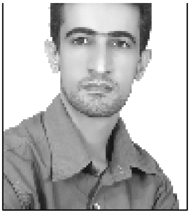

وەرگێڕانی فەرشید شەریفی

کتێبە چاپکراوەکانی وەرگێڕ:

١- هەشت نامە/گۆنتەرگراس،کینزابۆرۆئە/بە هاوکاریی شۆڕش جوانرۆیی/دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم/سلێمانی ٢٠٠٢

٢- فێربین چۆن بەسەر ترس و دڵەڕاوکێی خۆماندا زاڵ بین/جۆرج باربارن/ بە هاوکاریی شۆڕش جوانڕۆیی/بنکەی ئەدەبی گەلاویژ/سلێمانی ٢٠٠٢

٣- نامەیەک دەربارەی لێکبوردن/جۆن لۆک/بە هاوکاریی شۆڕش جوانڕۆیی/خانەی وەرگێڕان/سلێمانی ٢٠٠٤

٤- تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان/تووماس ئسپراگێنز/خانەی وەرگێڕان/سلێمانی ٢٠٠٥

٥- کورتە مێژووی گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵناسی/بوتول/خانەی وەرگێڕان/سلێمانی ٢٠٠٥

٦- فیمینیزم/جیەن فریدمەن / دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم /سلێمانی ٢٠٠٦

٧- فەرهەنگی زاراوەکانی فەلسەفە و زانستە کۆمەلایەتییەکان/ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم /سلێمانی ٢٠٠٧

٨- ئێمە و مۆدێرنیتە/داریوش ئاشووری/دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم/سلێمانی ٢٠٠٩

٩- ژیانی مندالیم/نووسینی چارلی چاپلین/ئامادەی چاپ

١٠- ئاییینی زەردەشت، سێ هەزارساڵ باوەڕ و دەسەلاتی نەمر/ ئامادەی چاپ

وە دەیان وتار و وەرگێڕان و لێکۆڵینەوەی ئەدەبیی و ...کە لە گۆڤار و ڕۆژنامە و ماڵپەڕە ئینتێرنێتییەکاندا بلاو بوونەتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com